Таңһылыу Кусимова
Светлана Бикҡолова

БАШҠОРТ ИСЕМДӘРЕ

БАШКИРСКИЕ ИМЕНА

Ҡəҙерле атайым Хəжим (Хəжемөхəмəт) һəм əсəйем Мəсүмə (Бибиғəсүмə) иҫтəлегенə, балаларым Азамат һəм Таңсулпан, ейəн-ейəнсəрҙəрем Рəшит, Тимур, Арслан, Диана, Камилаға арнайым.

Таңһылыу Кусимова

Таңһылыу Кусимова
Светлана Бикҡолова

БАШҠОРТ ИСЕМДӘРЕ

КИТАП
Өфө – 2005

Тансылу Кусимова
Светлана Биккулова

БАШКИРСКИЕ ИМЕНА

КИТАП
Уфа – 2005

УДК 81' 373.23
ББК 81
К 90

Кусимова Т. Х., Бикколова С. Ә.

К 90 Башҡорт исемдәре. – Өфө: Башҡортостан «Китап» нәшриәте. 2005. – 224 бит.

Монографияның төп маҡсаты – ата-әсәләргә балаға исем ҡушыуҙа ярҙам итеү. Шуның менән бергә, хеҙмәт киң ҡатлам уҡыусыларҙы хәҙерге һәм боронғо башҡорт исемдәре, уларҙың тарихы, исем ҡушыу йолалары менән таныштыра.

Исемдәрҙең яҙылышы, аңлатмалары һәм белешмә материалдар ике телдә – башҡорт һәм рус телендә бирелә.

Китап загс бүлектәре хеҙмәткәрҙәре өсөн дә файҙалы ҡулланма булып хеҙмәт итәсәк.

Монография халҡыбыҙҙың рухи мәҙәниәте менән ҡыҙыҡһынған һәр кеше өсөн кәрәкле сығанаҡ булыр. Халҡыбыҙ тарихын ентекле өйрәнергә теләгән филолог, этнограф, фольклорсы киүек мәҙәниәт әһелдәре һ. б. белгестәрҙе бай мәғлүмәт менән таныштырыр.

ТП –77/05
ISBN 5-295-03669-3

© Таңһылыу Кусимова, Светлана Бикколова, 2005

БАШ ҺҮҘ

Бала тыуа – донъяға яңы кеше килә. Баланың донъяға килеүе беҙҙең йәмғиәттә уға исем ҡушып, тыуыу тураһында таныҡлыҡ биреп беркетелә. Балаға исемде ата-әсәһе ҡуша. Күп ата-әсәләр балаға исемде алдан уйлап, ололар, туғандары менән кәңәшләшеп ҡуша. Исем һайлағанда уның ҡолаҡҡа ятышлы яңғырашы – аһәңе, яҡшы мәғәнәле булыуы, башҡортса-русса әйтелеше һәм яҙылышы иҫәпкә алына. Бала исемен ғүмере буйына йөрөтә, исем кеше булмышының бер сифатына, билдәһенә әйләнә. Ҡыҙҙар исеменә ҡарағанда малайҙарға исем ҡушыуҙа ҙур яуаплылыҡ талап ителә. Малай, ир бала, киләсәктә атай булыр кеше, уның исеме нәҫел-нәсәпте дауам иткән балаларҙың аталығына (отчествоға) әйләнә, ҡайһы бер осраҡтарҙа фамилия ла яһай. Башҡорт исемдәренең тәрбиәүи мәғәнәһен дә иҫтән сығармаҫҡа кәрәк. Бала бәләкәйҙән үҙ исеменең мәғәнәһен белеп, исемен яратып үҫһә, ул балала үҙенең милләтенә ҡарата ғорурлыҡ уяна. Һәр кеше исемен ғорур йөрөтһөн, исеменән оялып, исемен әйтергә уңайһыҙланып йөрөмәһен өсөн ата-әсә баланы бәләкәйҙән өйрәтергә тейеш. Исем ҡушҡанда ата-әсәнең ниндәй теләк, ниндәй уй менән шул исемде ҡушыуын балаға аңлатыу уға ыңғай тәьҫир итә, сөнки исемдәрҙең күбеһендә балаға ҡарата тик изге теләктәр: һаулыҡ, оҙон ғүмер, бәхет, мул тормош, аҡыллы, тәүфиҡлы булыу төшөнсәләре һалынған. Юҡҡамы ни ата-әсә балаһына «исеменә тап төшөрмә», «исемеңде сығарма», тип иҫкәртә. Һәр халыҡтың теленә, йәшәү рәүешенә, тарихына бәйле үҙ исемдәре, исем ҡушыу йолалары бар. Төрки халыҡтарҙың ҡайһы берҙәрендә, мәҫәлән, башҡорт, ҡаҙаҡ, ҡырғыҙ, төрөкмән, әзербайжан, үзбәк һ. б. боронғо исемдәр байтаҡ һаҡланған. Ләкин бөтә халыҡтар ҙа үҙ исемдәрен, исем ҡушыу йолаларын төрлө тарихи сәбәптәр арҡаһында һаҡлап ҡала алмаған, тарих төпкөлөндә юғалған. Был йәһәттән беҙ ата-бабаларыбыҙға үпкәләй алмайбыҙ, күп исемдәребеҙ, йолаларыбыҙҙы һаҡлап, беҙгә, беҙҙең быуатҡа килтереп еткергән боронғолар.

«Исем кешенең яҙмышына тәьҫир итә, яҙмышын билдәләй», тигән ҡараш йәшәгән борон халыҡтарҙа. Ҡайһы бер халыҡ вәкилдәренең беҙ исеменә ҡарап милләтен билдәләй алабыҙ. Исем кешенең визит карточкаһы, шәхес таныҡлығы һымаҡ ул шәхестең ниндәй илдән,

ниндәй милләт икәнен күрһәтеп тора. Башҡорттоң да исеме – уның башҡортлоғон күрһәткән билдәгә әйләнһә икән. Хеҙмәттең аҙағында «Исемдәр тарихы» тигән бүлек менән танышҡандан һуң, һәр кем балаһына исемде уйлап, башҡорт исемен ҡушыр, тигән уй тыуа.

Был хеҙмәттә башҡорт теле һәм тарихы буйынса тупланған төрлө сығанаҡтарға, Башҡортостандың төрлө төбәктәрендә, Ырымбур, Һамар (Ырғыҙ буйы), Силәбе, Ҡурған яҡтарында экспедицияла, командировкала үҙем йыйған материалдарға һәм башҡа төрки халыҡтарҙың исемдәрен тикшереүселәрҙең хеҙмәттәренә таянып, башҡорт исемдәренә ҡағылышлы мәсьәләләрҙе киң һәм ентекле яҡтыртырға тырышылды.

Һеҙҙең иғтибарға тәҡдим ителгән был һүҙлектә 4000-гә яҡын исем алынып, уның 3000-е ир-ат, 1000-е ҡатын-ҡыҙ исемен тәшкил итә.

Һүҙлектең төп маҡсаты – балаға исем һайлауҙа ярҙам итеү. Бынан тыш, ғилми ихтыяждан сығып, тел, халыҡ тарихын төшөнөүгә булышлыҡ итеү маҡсатында, бөгөнгө көндә ҡулланылмаған йәки һирәк осраған (фамилия һәм аталыҡтарҙа һаҡланған) боронғо исемдәр ҙә һүҙлеккә индерелде. Исемдәр, уларға аңлатма, белешмәләр башҡортса һәм русса бирелде. Был осраҡта бөгөнгө көндә йәштәрҙең, үҫмерҙәрҙең ике телдә һөйләшеүе лә күҙ алдында тотолдо.

Киләсәктә башҡорт һәм рус йәки рус һәм башҡорт телен өйрәнеүселәр өсөн дә был һүҙлек бер ярҙамсы сығанаҡ булып хеҙмәт итәсәк. Хеҙмәттең русса бирелгән өлөштәре һүҙмә-һүҙ башҡортсанан тәржемә булып тормай, сөнки ул бүлектәр айырым яҙылды.

Бөтә быуаттарҙа ла, бөтә халыҡтарҙа ла балаға ҡарата бер төрлө ҡараш йәшәй: бала ныҡ, һауһаҡ, көслө, аҡыллы, матур, һәләтле, ғилемле, тәүфиҡлы булһын, һәм ошо изге теләк балаға исем ҡушыуҙа, баланың исемендә сағылыш ала килгән.

Башҡорт халҡы, донъялағы бөтә халыҡтар кеүек, үҙенең йәшәү дәүерендә үҙ исемдәре йыйылмаһын һәм исем ҡушыу йолаларын тыуҙырған. Башҡорт исемдәре теҙмәһе ҙур һәм йөкмәткеһе менән ифрат бай. Үҙеңдең зауығыңа, теләгеңә ҡарап исемде һайлай ғына бел! Билдәле авар яҙыусыһы Рәсүл Ғамзатов «Минең Дағстаным» тигән китабында (1967) исем ҡушыу тураһында былай ти: «Ҡыҙҙар исеме йондоҙҙар балҡышына һәм сәскәләр нәфислегенә оҡшарға, ә ир-ат исемендә ҡылыстар сыңлауы һәм китаптар аҡылы сағылырға тейеш».

ПРЕДИСЛОВИЕ

Рождение нового гражданина в нашей стране закрепляется регистрацией и выдачей свидетельства о рождении, где записываются фамилия, имя, отчество.

Многие родители к выбору имени относятся со всей серьезностью, и это понятно, ибо человек, получив имя, носит его всю свою жизнь.

Наречение новорожденного – ответственная и непростая задача: имя должно быть красивым, благозвучным и желательно сочетание с отчеством. Собственное имя человека имеет также воспитательное значение.

Мотивов выбора имени много, но в основном он зависит от личных вкусов, эстетических представлений и культурно-образовательного уровня человека.

У каждого народа своя система собственных имен и большое разнообразие национальных традиций в выборе имени и в церемонии называния. Каждый народ, соответственно своему родному языку, имеет свод (систему) собственных имен и традиций их наречения. Вместе с тем для всех существует единая форма записи и официального наименования лица, которая включает в себя фамилию, имя и отчество.

В данный словарь включено около 4000 антропонимов, из которых около 3000 являются мужскими и около 1000 – женскими именами.

Словарь носит в основном рекомендательный характер. Помимо типичных, наиболее распространенных имен, в него включены имена традиционные, которые употребляются в современных фамилиях и отчествах.

Собственные имена в словаре даны на башкирском и русском языках, снабжены этимологической, иногда – исторической справкой.

Выбирая принцип двуязычности именника, мы исходили из того, что основная часть городского и сельского населения, в особенности молодежь и подростки, двуязычна. Более того, мы полагаем, что при изучении башкирского и русского языков данная книга может послужить вспомогательным источником.

У башкир, как и у других народов мира, в течение долгого времени исторического развития сложились своя система собствен-

ных имен и традиции их наречения. Некоторые из них продолжают существовать и в настоящее время. Словник башкирских антропонимов достаточно обширен, и родители соответственно своим вкусам, желаниям могут выбрать своему ребенку имя по душе.

В данной работе, опираясь на большой исторический и филологический материал, а также на исследования других тюркологов-ономастов, мы старались осветить вопросы, связанные с собственными именами башкир.

ҺҮҘЛЕКТЕҢ ТӨҘӨЛӨШӨ

Һүҙлек башҡорт һәм рус телдәрендә ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәрен тәшкил иткән ике бүлектән тора.

Һәр исем үҙ бүлегендә алфавит тәртибендә бирелеп, беренсе рәттә исемдең башҡортса яҙылышы, икенсе рәттә башҡорт телендә шул исемгә аңлатма, ҡайһы бер урындарҙа тарихи мәғлүмәт килтерелә. Өсөнсө рәттә – исемдең русса яҙылышы, дүртенсе рәттә шул исемгә булған аңлатма һәм башҡа мәғлүмәттәр рус телендә бирелә. Ҡайһы бер (*Ғайса, Муса, Сафа* һымаҡ) ир-ат исемдәренән отчество (аталыҡ) төрлө формаларҙа яһалыуын иҫәпкә алып дөрөҫ тип табылған формаһы бирелде (*Ғайса – Ғайсиевич, Ғайсиевна, Муса – Мусаевич, Мусаевна, Сафа – Сафиевич, Сафиевна* һ. б.).

Башҡорт телендә ҡайһы бер һүҙҙәрҙең ҡалын һәм нәҙек әйтелеше иҫәпкә алынып, ғәрәп, фарсы телдәренән үҙләштерелгән бер төркөм исемдәр ике (ҡалын һәм нәҙек) вариантта ҡалдырылды (мәҫ. *Асма – Әсмә, Шакир – Шәкир, Майсара – Мәйсәрә, Акрам – Әкрәм* һ. б.).

Исемдәрҙең сығышы, ҡайһы телдән үҙләштерелеүе махсус тамғалар менән күрһәтелде (баш. – *башкорт*, ғәр. – *ғәрәп* һ. б.).

Ҡушма исемдәрҙең бер өлөшө, тарҡатылып, «+» тамғаһы аша (*ай+ һылыу, миң+зифа, йән+бикә, иҫән+бикә, иҫән+бай*) яҙылды.

Һәр исем, исем яһаусы һүҙҙәргә мөмкин тиклем аңлатма бирелә. Исем янында аңлатма булмаған осраҡта исемдең бер өлөшөн үҙ алдына бирелгән урындан йәки исем яһаусы ялғауҙар бүлегенән (181–186-сы биттәр) ҡарап асыҡларға мөмкин.

Исемдәр составында йыш ҡулланылған һүҙҙәр, ялғауҙар – исем компоненттары теҙмәһе – һүҙлектең аҙағында бирелде.

Исемдең мәғәнәләре бер-береһенән айырылып торған осраҡта 1), 2) һандары, әгәр ҙә мәғәнә айырымлығы аҙ булһа, нөктәле өтөр менән айырылды (**ҒАЙСАР** *ғәр.* – 1) ҡайнар шишмә; 2) император. Йәки **АЗАМАТ** *ғәр.* – бөйөк, ғорур; ил ағаһы; батыр егет).

Хәҙерге көндә ҡулланылышы сикләнгән йәки бөтөнләй ҡулланылмаған, ләкин фамилия, аталыҡ (отчествола), ата-әсә, олатай-бабай, ата-баба – оло быуын кешеләре исемендә һаҡланып, халыҡ тарихында йәмғиәт үҫешендә билдәле бер осорҙо, халыҡ тормошонда булып үткән мөһим ваҡиғаларҙы сағылдырған (*Тәңребирҙе, Аллағол, Тәңреғол,*

Муллағол, Яугилде, Боскон, Нух һ. б.) һымаҡ һәм халыҡ тарихында, халыҡ хәтерендә уйылып ҡалған мәшһүр шәхестәрҙең исеме ғилми ихтыяждан сығып һүҙлеккә индерелде.

Көнбайыш халыҡтарынан рус теле аша үҙләштерелгән, һуңғы осорҙа ата-әсәләр ижад иткән һәм халыҡта күп кенә таралған ҡайһы бер телгә ятышлы исемдәрҙе лә *неол.* – яңы исемдәр билдәһе менән һүҙлеккә индерҙек (мәҫ. *Лира*, *Луиза*, *Флорида*, *Флиза*, *Флүзә*, *Рима*, *Марсель*, *Альберт*, *Артур* һ. б.). Ә инде төрлө билдәләрҙән алынып, әйтелеше, яңғырашы телгә лә, ҡолаҡҡа ла ятмаған, бер мәғәнәһе булмаған исемдәр һүҙлеккә индерелмәне (*Алик*, *Валера*, *Эдик*, *Фисә*, *Лимфа*, *Флид*, *Вильсор* һ. б.).

Башҡорт исемдәренең русса әйтелешендә баҫым һуңғы ижеккә төшә.

БАШҠОРТ АЛФАВИТЫ
БАШКИРСКИЙ АЛФАВИТ

А	Б	В	Г	Ғ	Д	Ҙ
Е	Ё	Ж	З	И	Й	К
Ҡ	Л	М	Н	Ң	О	Ө
П	Р	С	Ҫ	Т	У	Ү
Ф	Х	Һ	Ц	Ч	Ш	Щ
Ъ	Ы	Ь	Э	Ә	Ю	Я

ҠЫҪҠАРТЫЛҒАН БИЛДӘЛӘР

а.	– ауыл
б.	– бит
БАССР Тh	– Башҡорт АССР-ының топонимдар һүҙлеге
баш.	– башҡорт теле
бор.	– боронғо
БХӘ	– башҡорт халыҡ әкиәттәре
БШ	– башҡорт шәжәрәләре
гр.	– грек (һүҙе)
ғәр.	– ғәрәп теле
диал.	– диалект
ДТС	– древнетюркский словарь
ер-һыу ат.	– ер-һыу атамалары
и.	– исем
ингл.	– инглиз теле
ирк.	– иркәләү формаһы
й.	– йыл
йәһ.	– йәһүд (һүҙе)
k-кыҙ и.	– ҡатын-ҡыҙ исеме
кеср.	– кесерәйтеү формаһы
лат.	– латин (һүҙе)
МИБ	– материалы истории Башкирской АССР
монг.	– монгол теле
мәғ.	– мәғәнә
мәҫ.	– мәҫәлән
нем.	– немец теле
неол.	– неологизм (яңы үҙләштерелгән)
ОИБ	– очерки по истории Башкирской АССР
р.	– район
рус.	– рус теле
сағ.	– сағыштырығыҙ
санскр.	– санскрит (һүҙе)
т.	– тел (телендә)
тар.	– тарихи
төрк.	– төрки
ф.	– фамилия
фарс.	– фарсы (теле, һүҙе)
этн.	– этноним (ырыу, ара атамаһы)
һ. б.	– һәм башҡалар

УСЛОВНЫЕ СОКРАЩЕНИЯ

ар.	– арабский язык
баш.	– башкирский язык
БНС	– башкирские народные сказки
БШ	– башкирские шежере
гр.	– греческое слово
д.	– деревня
диал.	– диалект
др.	– древний
ДТС	– древнетюркский словарь
евр.	– еврейское (слово)
и.	– имя
и др.	– и другие
ласк.	– ласкательная форма
лат.	– латинское (слово)
МИБ	– материалы по истории Башкирской АССР
монг.	– монгольский язык
муж.	– мужской
напр.	– например
неол.	– неологизм
ОИБ	– очерки по истории Башкирской АССР
перс.	– персидский язык
рус.	– русский язык
санскр.	– санскритский язык
СТ БАССР	– словарь топонимов Башкирской АССР
см.	– смотри
соч.	– сочинения
ср.	– сравните
стр.	– страница
тюрк.	– тюркский
уменьш.	– уменьшительная форма
этим.	– этимология
этн.	– этноним; название родов и родовых подразделений
яз.	– язык

ИСЕМДӘР ДОНЪЯҺЫ

Башҡорттар борон-борондан баланы иң ҙур байлыҡ тип һанаған. Бала тыуыу – яңы кешенең донъяға килеүе ғаиләлә, йәмғиәттә ҙур ваҡиға итеп ҡабул ителгән, һәр бала үҙ өлөшө, үҙ бәхете менән тыуа, тигән ололар. Бала нәҫел-нәсәптең ебен өҙмәй йәшәүҙе дауам итеүсе, ата-бабаларҙың рухын киләһе быуындарға тапшырыусы, ғаиләгә йән һәм йәм биреүсе, донъяла йәшәүҙең төп мәғәнәһе икәнен халыҡ бер ваҡытта ла иҫәнән сығармаған. «Бала исеменә оҡшай», «Исеменә күрә есеме», тигән халыҡ. Ата-әсә, бала – бауыр ите, тип күтәп алған балаһын ҡәҙерләп, һөйөп уға оҙон ғүмер, бәхет теләп исем ҡушҡан. Баланың исемендә улар үҙҙәренең киләсәккә булған уй-хыялдарын, өмөт-теләктәрен сағылдырырға тырышҡан. Шулай итеп, халыҡтың донъяға ҡарашы, фекерләү кеүәһе, аҡылы, милләтебеҙҙең быуаттар буйына йәшәү рәүеше, халыҡ тарихы, тормош фәлсәфәһе, бай эске донъяһы төрлө мәғәнәле, тәрән йөкмәткеле исемдәр һәм исем ҡушыу йолаларын тыуҙырған. Быуаттар буйына ижад ителгән исемдәр һәм исем ҡушыу йолалары бөгөнгө көндә беҙҙең рухи байлығыбыҙҙың ҙур бер өлөшөн тәшкил итә.

Йола буйынса борон тәүге исемде балаға кендек инәһе (кендек әбейе) ҡушҡан. Кендек әбейе яңы тыуған сабыйҙы ҡабул итеп алғас (донъяла һәр нәмәнең, һәр заттың исеме – атамаһы була, тигән ҡараштан сығып), баланың бер ҡулына ебәк еп бәйләп, ҡолағына шыбырлап ҡына, исемең шулай булһын, тип бер исем әйтеп йүргәккә төргән. Был тәүге исем – «йүргәк исеме» тип аталған. Йүргәк исеме һәм ебәк еп баланы төрлө яман заттан, ен-пәрейҙән һаҡлай, тигән ышаныу йәшәгән, һуңынан балаға рәсми исем ҡушыу йолаһы атҡарылған. Исемде ырыу аҡһаҡалдары, ата-бабалар, ололар ҡушҡан. Халыҡ йолаларына, ғөрөф-ғәҙәттәренә нигеҙләнеп барлыҡҡа килгән «**исем туйы**» үткәрелгән. Артабан ислам дине инә башлағас, исем ҡушыу тантанаһы муллалар ҡулына күскән.

Совет осоро менән һәр халыҡтың тормошонда, рухи донъяһында ҙур һынылыш башлана. Был яңы дәүер халыҡ аңына ят төшөнсәләр, тыуған телебеҙгә яңы һүҙҙәр алып килә. Халыҡ йолалары, ғөрөф-ғәҙәттәре «иҫкелек ҡалдығы» тип аталып, көндәлек тормошта ҡулланылмай башлай. Шул иҫәптән элекке башҡорт исемдәре һәм исем ҡушыу йолалары «иҫкелек ҡалдығы»на әйләнә. Ошо осорҙа ике һүҙҙән торған исемдәр ҡыҫҡартыла, «*алла, кол, бай, йән, хан, хак, кужа*», һ. б. тигән һүҙҙәр менән яһалған иҫемдәрҙән «ҡотолоу», заманса ҡыҫҡа исемдәр менән мауығыу башлана. Бөгөн ҡулланылып йөрөгән

Бирҙин, Галин, Килдин, Кужин һ. б. фамилиялар шул заман «яңылығы» булып тора. *Бирҙин – бирҙе, Галин – Fәле, Килдин – килде, Кужин – Ҡужа* тигән исемгә ҡушылып йөрөгән һүҙҙәр – исем компоненттары элекке заманда айырым исем булып ҡулланылмаған, ә икенсе бер һүҙ менән бергә бөтөн мәғәнәгә эйә булған исем булып йөрөгән. Мәç., *Дәүләтбирҙе, Акбирҙе, Тимерғәле, Кинйәғәле, Ейәнғәле, Дәүләткилде, Килдебай, Аккужа, Ҡужабай, Ҡунакkужа* һ. б. Аңһыҙ, аңлап еткермәй һәр төрлө «яңылыкка» ынтылыу, үҙ тамырҙарынан ситләшеү, булмышыңды юғалтыу милләттең байтаҡ өлөшөн иң изге ҡомартҡыһынан – теленән яҙҙырған. Бөгөнгө көндә милләтте уятыу, тергеҙеү, үҙ асылына ҡайтарыу өсөн ынтылған саҡта исемдәр һәм исем ҡушыу йолалары, исемдәр тарихы ғалимдар – телселәр, тарихсылар, этнографтар һәм географтарҙа – ғына түгел, һәр аңлы, мәҙәнилеккә ынтылған кешелә ҙур ҡыҙыҡһыныу уята. Һәр кем – атаәсәме, өләсәй-олатаймы, ҡартинәй-ҡартатаймы – үҙ ғүмерендә бала тыуыу, балаға исем ҡушыу тантанаһында ҡатнаша. Быуаттар буйына формалашып бөгөнгәсә беҙгә килеп еткән, һаҡланған исемдәр һәм исем ҡушыу йолалары – ул халыҡ байлығы. Бындай рухи байлыҡ һәр халыҡта ла бер төрлө һаҡланмаған. Халыҡтың тарихы, ауыҙ-тел ижады; фольклоры ни ҡәҙәр бай һәм тәрән йөкмәткеле булһа, тел үҙенсәлектәре һаҡланһа, шуға бәйле исемдәр һәм исем ҡушыу йолалары ла күп һаҡланып ҡала. Миçалға төрки халыҡтарҙан башҡорт, ҡаҙаҡ, ҡырғыҙ, төрөкмәндәрҙе килтерергә мөмкин. Бөгөнгө көндә һәр халыҡ үҙ мәҙәниәт байлығын бөртөкләп йыйып, туп-ларға тырышып ятҡан бер мәлдә башҡорт исемдәре һәм исем ҡушыу йолаларының күбеһе халҡыбыҙҙа һаҡланып ҡалыуы һәм йәшәүен дауам итеүе баһалап бөткөһөҙ шатлыҡлы күренеш. Башҡорт исемдәре тураһында материалдарҙы 1967 йылдан башлап Башҡортостандың төрлө төбәктәрендә, Ырымбур, Һамар өлкәләрендә йыя башланым. Был йылдарҙа ауылдарҙа халыҡтың үҙ йолаларын һаҡлауы, исем ҡушыуҙа һүҙҙең тылсымлы бер көсөнә ышанып ҡарауы һәм балаға тик изге теләктәр менән исем ҡушыуы бөгөнгәсә хәтерҙә. 1968 йылда Бөрйән районы Яуымбай ауылында бер инәй менән әңгәмәләшәм: «Ниңә ул малайығыҙға исемде Үлмәçбай тип ҡуштығыҙ?» – тип һорайым. Инәй: «Гел балалары үлде лә торҙо. Үлмәçбай тип ҡушҡайнылар, торҙо бит бала, ана хәҙер 11 йәштә, Алланың биргәне!» – тип ейәне тураһында һөйләне. Халыҡ араһында бер урында исемде табаһың, икенсе урында шул исемгә бәйле йолаһы табыла. Ырымбур яҡтарында «миң» һүҙе менән исемдәр күп. «Әгәр миңле балаға «миң» һүҙе менән исем ҡушмаһаң, миңе аҙып китеп бөтә тәнен ҡаплап алыуы бар», – тинеләр Үтәғол ауылында. Йөҙөкәй, Йөҙлөбикә тигән исемдәрҙең ҡушылыу тарихын һис аса алмай йөрөгәндә үҙебеҙҙең ауылда (Асҡар а., Әбйәлил р.) Йөҙөкәй апай була торғайны бит әле, тип ауылға ҡайттым. Әсәйемдән һорашам. Ул уйлап та торманы: «Ниңә, ул бит йөҙлөк менән тыуған (йөҙлөктө беҙҙә бөркәнсек тә тиҙәр). Шуға Йөҙөкәй тип ҡушҡандар. Йөҙлөк, бөркәнсек менән тыуған бала бәхетле була, ти. Ул бөркәнсекте алып, яҙып киптереп, тәҙрә яңағына элеп ҡуяһың», – тип һөйләп бирҙе әсәйем. Боронғо

исемдәребеҙ һаҡланған урындар күп. Ырымбур өлкәһендә, Дим буйы, Һамар-Ырғыҙ буйы башҡорттары боронғо йолаларҙы ҡәҙерләп һаҡлай ине ул саҡтарҙа. Әле лә боронғо йолабыҙҙы һаҡлаусылар бар.

Башҡорт исемдәрен килеп сығышы, мәғәнәләренә ҡарап төп ике төркөмгә бүлеп ҡарарға мөмкин.

Беренсе төркөмдә иң боронғо төрки тамырлы башҡорт исемдәре һәм исем ҡушыу йолалары тәшкил итә. Был исемдәр башҡорт исемдәренең төп фонды булып тора. Бында күк есемдәре – ай, ҡояш, йондоҙ һ. б. бәйле тәбиғәт күренештәренә илаһилаштырып, һүҙҙең тылсымлы көсөнә ышаныуҙы белдергән, ҡош-ҡорт, йәнлек, хайуандар атамаларынан, боронғо көсмә тормошҡа бәйле, ырыу-ара бәйләнештәр, халыҡ тарихында билдәле яу, болалар һ. б. күп төрлө мәғәнәле исемдәр барлыҡҡа килгән. Был турала тулыһынса һүҙлектең аҙағында «Исемдәр тарихы» тигән бүлектә танышырға мөмкин.

Икенсе төркөмгә хәҙерге башҡорт исемдәренең күп өлөшөн тәшкил иткән ғәрәп һәм фарсы һүҙҙәренән торған исемдәр инә. Урта быуатта Европаға дин, ғилем, мәҙәниәт теле булып латин килеп инһә, VII–X быуаттарҙа Урта Азия халыҡтарына дин, ғилем, мәҙәниәт теле булып ғәрәп теле килеп инә. Ә инде фарсы теле ул замандарҙа Сельджук солтандары һарайында рәсми әҙәби тел итеп ҡабул ителә һәм шәреҡ халыҡтарының күбеһе өсөн шиғриәт һәм проза теле булып хеҙмәт итә. Ул ваҡыттарҙа ғәрәп, фарсы телдәре төрки телдәре менән тығыҙ бәйләнешкә инә һәм шул арҡала төрки телдәренә бик күп ғәрәп, фарсы һүҙҙәре килеп инә. Билдәле булыуынса, X–XII быуаттарҙа шәреҡтең мәшһүр шағирҙары Фирҙәүиси, Ғүмәр Хәйям, Сәғҙи, Хафиз донъя шиғриәте ынйыларын ошо быуаттарҙа ижад итә. Шәреҡ әҙәбиәтенең был күтәрелеше, үҫеше төрки халыҡтарына ла ҙур йоғонто яһай. Әҙәбиәт, шиғриәт, сәнғәттең үҫеше халыҡтың эстетик аңы үҫеүенә тәьҫир итә. Ошо йоғонто менән төрки телдәренә яңы һүҙҙәр ағымы, шул иҫәптән яңы исемдәр килә. Ғәрәп теленән үҙләштерелгән исемде тикшереп ҡараһаҡ, уларҙың мәғәнәүи яҡтан шул уҡ башҡорт исемдәренә тура килеүе күҙгә ташлана. Сағыштырығыҙ:

башҡорт исемдәре	**ғәрәп телендә**
Арыҫлан	*Хәйҙәр, Ҡәнзәфәр, Әсәдулла*
Ҡотлобай	*Сәғәҙәт, Бәхет*
Көнбикә	*Шәмсениса*
Юлдыбай	*Сәфәрбай*
Юлдаш	*Сәфәр*
Һылыу	*Ямал*
Бикә	*Ниса*

Ғәрәп теленән ингән һүҙҙәр ислам диненә генә бәйле килмәй, ғилем, белем, әҙәбиәт, мәҙәниәт йоғонтоһо менән инеүен күрәбеҙ. Мәҫ., *Ғәлим, Ғилмениса – ғилемле, Азамат – бөйөк, мәшһүр*; *Вәлиулла – уҡымышлы* һ. б. Фарсы теленән үҙләштерелгән исемдәрҙең дә бер өлөшө мәғәнәүи яҡтан төп башҡорт һәм ғәрәп исемдәрен

ҡабатлап, синоним исемдәр яһай. Мәҫ., *Айһылыу*, *Көнһылыу* – баш., *Ҡәмәр*, *Шәмсиә* – ғәр., *Маһия* – фарс.; йәки *Бикә* – баш., *Ниса* – ғәр., *Биби* – фарс., *Буләк* – баш., *Мирас* – ғәр., *Йәҙгәр* – фарс. Фарсы теленән үҙләштерелгән исемдәрҙең бер өлөшө башҡорт исемдәренә хас булған матурлыҡ, нәфислек, гүзәллек төшөнсәһен мәғәнәүи яҡтан тағы ла тәрәнәйтеп, киңәйтеп ебәрә. Быға гөл һүҙе асыҡ миҫал: *Гөлбикә, Гөлнур, Гөлзифа, Гөлсәсәк, Миңлегөл, Гөлһылыу, Гөлдәр, Гөлкәй* һ. б. Фарсы теленән ингән исемдәрҙең бер төркөмө йәмғиәттәге ижтимағи мөнәсәбәтте күрһәткән һүҙҙәргә ҡайтып ҡала. Мәҫ., *яр*, *йәр* – *дуҫ, иптәш; мир, хужа, кужа – башлыҡ, хужа; Баныу, Биби – хужа ҡатын-ҡыҙ, хужабикә; мырҙа – башлыҡ, түрә, улан* һ. б.

Ғәрәп, фарсы телдәренән үҙләштерелгән кеше исемдәре башҡа уртаҡлыҡ исемдәре (китап, мәктәп, гөл һүҙҙәре һымаҡ) башҡорт теле ҡалыбына һалынып, башҡортлашып, хәҙерге башҡорт һүҙҙәренең күп кенә өлөшөн тәшкил итеп тора. Мәҫ., *гөл* һүҙен һәм *гөл* һүҙе менән яһалған (*Гөлнәзирә, Гөлъямал, Гөлбикә* һ. б.) исемдәрҙе бөгөнгө көндә берәү ҙә башҡорт һүҙе түгел, ә фарсы һүҙе икән тип уйламай. Уларҙы төп башҡорт исемдәренән айырыу мөмкин дә түгел.

Үҙләштерелгән исемдәр төркөмөнә совет дәүерендә барлыҡҡа килгән исемдәр ҡарай. Был төр исемдәрҙең бер килкеһе Октябрь революцияһының кеше аңына, тормошҡа, социаль хәленә индергән яңылыҡтарҙы үҙ эсенә ала. Урта Азия халыҡтарының исемдәрендә *Колхозбәк*, *Советбәк*, *Совет*, *Совхоз*, *Женотдел* тигән исемдәр барлыҡҡа килгән. Башҡорттар ҙа был шауҡымдан ситтә ҡалмаған. *Райфа* (районный финансовый отдел), *Райза* (районный земельный отдел), *Коммунар*, *Комунара* исемдәре ошо осорҙа яһалған. Революция юлбашсыларының исемдәре, революцияға бәйле ваҡиғалар атамалары кеше исеменә әйләнә. Мәҫ., *Вил* (Владимир Ильич Ленин), *Вилена*, *Ленар* (ленинская армия), *Маркс*, *Ким* (коммунистический интернационал молодежи), *Рева* һәм *Люция* (революциянан), *Октябрь*, *Октябрина*, *Майя*, *Рифмир* (революционный мир), *Марат*, *Клара*, *Фрунзе*, *Феликс* һ. б.

Бер төркөм исемдәр Бөйөк Ватан һуғышы осоронда барлыҡҡа килде. Мәҫ., *Анфиса*, *Флорида*, *Франгиза*, *Моряк*, *Майор*, *Эльза*, *Эльвира*, *Лариса*, *Лиза* һ. б. Һуғыштан һуңғы исемдәр араһында бөтөнләй мәғәнәһеҙ исемдәр осратып була. Мәҫ., *Рафинад*, *Винегрет*, *Лек*, *Академия*, *Юрис* (юрист), *Филиал*, *Эдик*, *Валерик* һ. б. Һуңғы осорҙа яңы исемдәр яһау менән бергә төп башҡорт исемдәрен ҡушыуға ла иғтибар көсәйҙе. Әлбиттә, насар, йәмһеҙ исемде йөрөткән кешенең һис кенә лә ғәйебе юҡ, сөнки бер кем дә үҙенә исемде үҙе һайламай. Киләсәктә юғары мәҙәниәтле йәмғиәттә лә йәмһеҙ исемдәр ҡулланылып, ошо исемдәрҙе ҡушҡан дәүерҙең ата-әсәләренең аңһыҙлығын, мәҙәниәтһеҙ, белемһеҙ булыуын күрһәтеп, шул исемде йөрөткән кешене кәмһетеп, түбәнһетеп тормаһын ине. Исемдәр теҙмәһе менән танышҡан, уның менән ҡыҙыҡһынған йәштәр өсөн был һүҙлек. Үҙ зауҡығыҙға ҡарап балағыҙға исем ҡушығыҙ. Уға оҙон ғүмер, бәхет теләгеҙ!

ИР-АТ ИСЕМДӘРЕ

МУЖСКИЕ ИМЕНА

БАШҠОРТСА ЯҘЫЛЫШЫ БАШКИРСКОЕ НАПИСАНИЕ	РУССА ЯҘЫЛЫШЫ РУССКОЕ НАПИСАНИЕ

А

АБАЙ *бор. төрк.* – иғтибарлы, һаҡ	**АБАЙ** *др. тюрк.* – внимательный, осмотрительный
АБАЙДУЛЛА *бор. төрк., ғәр.* – алла ҡоло	**АБАЙДУЛЛА** *др. тюрк., ар.* – раб аллаха
АБД *(абде, абду, әбд, әбде, әпте...) ғәр.* – мәңгелек; бәндә, ҡол, хеҙмәтсе, алла бәндәһе, (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)	**АБД** *(абди, абду...) ар.* – вечный, бесконечный; раб, слуга бога (компонент мужских имен)
АБДРАЗАҠ *ғәр.* – абд+разаҡ; ризыҡ биреүсе	**АБДРАЗАК** *ар.* – *абд+разак*; питающий, дающий средства к жизни
АБДРАФИҠ *ғәр.* – абд+рафиҡ; йомарт; иптәш, юлдаш, дуҫ	**АБДРАФИК** *ар.* – *абд+рафик*; милосердный, милостивый
АБДРАХМАН *ғәр.* – абд+рахман; рәхимле, изге ниәтле	**АБДРАХМАН** *ар.* – *абд+рахман*; милосердный
АБДУЛ *ғәр.* – мәңгелек; алла ҡоло (ҡыҫҡартылған исем)	**АБДУЛ** *ар.* – вечный; раб бога (усеченная форма имени *Абдулла*)
АБДУЛБАҠЫЙ *ғәр.* – алланың, мәңгелектең ҡоло	**АБДУЛБАКЫЙ** *ар.* – вечноживущий
АБДУЛБАРЫЙ *ғәр.* – бар итеүсе, барлыҡҡа килтереүсенең ҡоло	**АБДУЛБАРЫЙ** *ар.* – раб творца, создателя
АБДУЛБАСИР *ғәр.* – абдул+басир	**АБДУЛБАСИР** *ар.* – *абдул+басир*
АБДУЛВӘЛИ *ғәр.* – абдул+вәли	**АБДУЛВАЛИ** *ар.* – *абдул+вали*
АБДУЛҒУЖА *ғәр., фарс.* – абдул+ҡужа (хужа)	**АБДУЛГУЖА** *ар., перс.* – *абдул+гужа* (хозяин)
АБДУЛҒӘЗИМ *ғәр.* – абдул+ғәзим; бөйөк, абруйлы	**АБДУЛГАЗИМ** *ар.* – *абдул+газим*; великий, почтенный
АБДУЛКӘРИМ *ғәр.* – абдул+кәрим; киң күңелле, йомарттың ҡоло	**АБДУЛКАРИМ** *ар.* – *абдул+карим*; раб великодушного
АБДУЛКӘБИР *ғәр.* – абдул+кәбир; бөйөктөң ҡоло	**АБДУЛКАБИР** *ар.* – раб великого, раб могущего

АБДУЛЛА *ғәр.* – абд+улла (алла); алла ҡоло (*Абдуллин* тигән фамилиялар күп)

АБДУЛМАЛИК *ғәр.* – абдул+малик; хакимдың ҡоло

АБДУЛНАСИР *ғәр.* – абдул+насир

АБДУЛСАБИР *ғәр.* – абдул+сабир; сабырлы, түҙемле

АБДУЛСАЛИХ *ғәр.* – абдул+салих; изгелекле, игелекленең ҡоло

АБДУЛСАТТАР *ғәр.* – абдул+саттар; яҡлаусы, ғәфү итеүсенең ҡоло

АБДУЛХАЙ *ғәр.* – абдул+хай; мәңге теренең ҡоло

АБДУЛХАҠ *ғәр.* – абдул+хаҡ; дөрөҫлөктөң, ысындың ҡоло

АБДУЛХАЛИК *ғәр.* – абдул+халик; ижад итеүсе, бар ҡылыусының ҡоло

АБДУЛӘМИН *ғәр.* – абдул+әмин; тоғролоҡло, ышаныслының ҡоло

АБЗАЛ *ғәр.* – иң яҡшы, иң һәйбәт

АБЛАЙ *баш.* – дегәнәк (баланы һаҡлау өсөн ҡушылған боронғо исем). *Аблаев* фамилияһы бар

АБРАР *ғәр.* – изге, яҡшы күңелле

АБСАБИР *ғәр.* – сабыр, түҙемле («*Абдулсабир*»ҙан ҡыҫҡартылған)

АБСАТТАР *ғәр.* – абу+саттар («*Абдулсаттар*»ҙан ҡыҫҡартылған)

АБСӘЛӘМ *ғәр.* – сәләмәтлек биреүсе, именлек, тыныслыҡ башлығы

АБУ//ЭБУ *ғәр.* – ата (ир-ат исемдәре компоненты)

АБУБӘКЕР *ғәр.* – ҡара: Әбүбәкер

АБУЗАР *ғәр., фарс.* – моңло, зарлы

АБУСАТТАР *ғәр.* – абу (ата)+саттар (ғәфү итеүсе)

АБУТАЛИП *ғәр.* – талапсан, белем алыусы, студент; *Талиптың* атаһы

АБУШАХМАН *ғәр., фарс.* – шаһ; батыр кеше

АБДУЛЛА *ар.* – *абд+улла*; раб аллаха, раб бога (распространена фамилия *Абдуллин*)

АБДУЛМАЛИК *ар.* – *абдул+малик*; раб правителя

АБДУЛНАСИР *ар.* – *абдул+насир*

АБДУЛСАБИР *ар.* – *абдул+сабир*; раб стойкого, терпеливого

АБДУЛСАЛИХ *ар.* – *абдул+салих*; раб благочестивого, доброго

АБДУЛСАТТАР *ар.* – *абдул+саттар*; раб защищающего, прощающего

АБДУЛХАЙ *ар.* – *абдул+хай*; раб вечноживого

АБДУЛХАК *ар.* – *абдул+хак*; раб истинного, настоящего

АБДУЛХАЛИК *ар.* – *абдул+халик*; раб творца, создателя

АБДУЛАМИН *ар.* – *абдул+амин*; раб спокойного, мирного, верного

АБЗАЛ *ар.* – превосходный, достойнейший

АБЛАЙ *баш.* – репей (по древнему обычаю такие имена-обереги давались детям, чтобы сохранить их жизнь от злых духов). Образована фамилия *Аблаев*

АБРАР *ар.* – милосердный, добрый, благонравный

АБСАБИР *ар.* – терпеливый, стойкий (усеченная форма имени *Абдулсабир*)

АБСАТТАР *ар.* – *абу+саттар* (усеченная форма имени *Абдулсаттар*)

АБСАЛЯМ *ар.* – борец за мир, за спокойствие

АБУ *ар.* – отец (компонент мужских имен)

АБУБАКИР *ар.* – *абу* отец+*бакир* 1) честный, правдивый; 2) верблюжонок

АБУЗАР *ар., перс.* – печальный, грустный

АБУСАТТАР *ар.* – *абу* отец+*саттар* прощающий, защищающий

АБУТАЛИП *ар.* – требовательный, обучающийся, ищущий знаний; отец *Талипа*

АБУШАХМАН *ар., перс.* – шах; молодец

АБЫЗ *баш.* – укымышлы, ғалим, акыллы, тәжрибәле кеше; ил ағаһы, аҡһаҡал (Кинйә Арслановты халыҡ хөрмәтләп *Кинйәабыҙ* тип йөрөткән)
АБЫЗГИЛДЕ *баш.* – абыз+килде
АБЫЗГИЛДЕ *ғәр., баш.* – һаҡлаусы; Ҡөрьәнде ятҡа белеүсе
АБЫЛАЙ *баш.* – ҡара: *Аблай*
АГИШ *баш.* – аҡ+иш (иптәш)

АҒЗАМ *ғәр.* – бөйөк, дәрәжәле
АҒЫШ *баш.* – үр, юғары урын
АҘАНҒОЛ *ғәр., баш.* – аҙанға саҡырыу, өндәү
АҘНАБАЙ *фарс., баш.* – аҙна+бай; йома көн тыуған
АҘНАҒОЛ *фарс., баш.* – аҙна+ҡол; аҙна, йома көн тыуған
АҘНАЙ *фарс.* – аҙна һүҙенән (аҙна, йома)
АҘНАҠАЙ *фарс., баш.* – аҙна, йома көн тыуған

АҘНАЛЫ *фарс., баш.* – аҙна+лы (борон әсә аҙна буйы балаға ауырығанда *Аҙналы* тип исем ҡушыу йолаһы булған). *Аҙналин* фамилияһы һаҡланған; (Салауат Юлаевтың атаһы *Юлай Аҙналин*)

АЗАМАТ *ғәр.* – бөйөк, ғорур; ил ағаһы, гражданин; батыр егет
АЗАТ *фарс.* – ирекле, азат

АЙБАҠТЫ *баш.* – ай+баҡты; ай һымаҡ бала тыуҙы
АЙБАР *баш.* – ай+бар; айы бар, айлы төндә тыуған; батыр, ғәйрәтле

АЙБАРС *бор. төр.* – ай+барс (бәлки барс йылында тыуған балаға ҡушылғандыр)
АЙБУЛ *баш.* – ай+бул; ай һымаҡ бул
АЙБУЛАТ *баш., фарс.* – ай+булат (ҡорос)

АБЫЗ *баш.* – образованный, ученый (сподвижник Салавата Юлаева Кинзя Арсланов был прозван *Кинзяабыз*)
АБЫЗГИЛЬДИ *баш.* – *абыз+кильди*
АБЫЗГИЛЬДИ *ар., баш.* – хранитель, защитник; знающий Коран наизусть
АБЫЛАЙ *баш.* – см. *Аблай*
АГИШ *баш.* – *ак* белый, чистый, честный+*иш* друг, товарищ
АГЗАМ *ар.* – великий
АГИШ *баш.* – возвышенность, высота
АЗАНГУЛ *ар., баш.* – призыв на молитву; призыв, зов
АЗНАБАЙ *перс., баш.* – *азна* пятница+*бай*; родился в пятницу
АЗНАГУЛ *перс., баш.* – родился в пятницу
АЗНАЙ *перс.* – *азна* пятница, неделя (родился в пятницу)
АЗНАКАЙ *перс., баш.* – *азна* пятница+*кай* (аффикс ласкательности); родился в пятницу
АЗНАЛИ *перс., баш.* – *азна* пятница, неделя+*лы* (аффикс принадлежности). Такое имя давали ребенку, рожденному в пятницу, или, по другому обычаю, когда роды длились долго, целую неделю. Сохранилась фамилия *Азналин* (*Юлай Азналин* – отец Салавата Юлаева)
АЗАМАТ *ар.* – величие, слава; гражданин; джигит, удалец
АЗАТ *перс.* – свободный, вольный, независимый
АЙБАКТЫ *баш.* – *ай* луна, месяц+*бакты* появился
АЙБАР *баш.* – *ай* луна+*бар* есть, имеется; редкостный; смелый, могущественный
АЙБАРС *др. тюрк.* – *ай* луна+*барс* (возможно, ребенок родился в год барса)
АЙБУЛ *баш.* – *ай+бул*; будь как луна ясная; будь светочем
АЙБУЛАТ *баш., перс.* – *ай* луна+*булат* сталь

АЙБҮЛӘК *баш.* – ай+бүләк; айлы төндә тыуған

АЙБӘК *баш.* – ай һымаҡ мәңгелек бул

АЙГИЗ *баш.* – ай+гиҙ, айға сәйәхәт ит

АЙГИЗӘР *баш.* – ай+гиҙәр (бала батыр, ҡыйыу булһын тигән теләк менән ҡушылған исем)

АЙҒӘЛИ *баш., ғәр.* – ай+ғәли; ай һымаҡ бөйөк (балаға бәхет теләп ҡушылған)

АЙДАР *баш.* – айлы төндә тыуған, айға оҡшаш; бәхетле, дәрәжәле

АЙДУС *баш., фарс.* – ай+дуҫ

АЙҘАР *баш.* – 1) айлы төндә тыуған, бәхетле; 2) түбәһендә сәсе ҡалдырылған; тамғалы; билдәле, үҙенә бер төрлө; бәхетле, дәрәжәле, билдәле

АЙҘАШ *бор. баш.* – айлы төндә тыуған, ай һымаҡ

АЙҘЫЛ *баш.* – ай кеүек матур

АЙЕГЕТ *баш.* – ай+егет; ай һымаҡ егет

АЙМАН *бор. баш.* – айлы төндә тыуған, ай һымаҡ

АЙНАЗ *баш., фарс.* – ай+наҙ

АЙНУР *баш., ғәр.* – ай нуры һымаҡ яҡты, матур

АЙРАТ *монг.* – ойрот тигән боронғо монгол ырыуы атамаһынан яһалған исем: ой – урман+арат – кеше, халыҡ; урманда йәшәүсе халыҡ (Джанузаков)

АЙСА *ғәр.* – *Ғайса* исеменән ҡыҫҡартылған; *Айсин* фамилияһы яһалған

АЙСАФ *баш., ғәр.* – ай+саф

АЙСОЛТАН *баш., ғәр.* – ай+солтан; ай хужаһы

АЙСЫУАҠ *баш.* – ай+сыуаҡ; айлы төндә тыуған

АЙБУЛЯК *баш.* – *ай* луна+*буляк* дар, подарок; родился в лунную ночь

АЙБЕК *баш.* – будь вечным, как луна

АЙГИЗ *баш.* – *ай* луна+*гиз* путешествуй

АЙГИЗАР *баш.* – *ай* луна+*гизар* будет путешествовать (пожелание родителей, чтобы ребенок был смелым, отважным)

АЙГАЛИ *баш., ар.* – *ай* луна+*гали* возвышенный (пожелание ребенку счастливой жизни)

АЙДАР *баш.* – родился в лунную ночь; редкостный, счастливый

АЙДУС *баш., перс.* – *ай* луна+*дус* друг, товарищ

АЙДАР *баш.* – 1) родился в лунную ночь; 2) родился с чубом, хохолком; с отметиной на лбу; особенный, счастливый; знаменитый, видный

АЙДАШ *др. баш.* – луноподобный, особенный

АЙДИЛ *баш.* – прекрасный, луноподобный

АЙЗИГИТ *баш.* – *ай* луна+*зигит* (джигит); луноподобный юноша

АЙМАН *др. баш.* – луноподобный, особенный

АЙНАЗ *баш., перс.* – *ай* луна+*наз* ласка, нега

АЙНУР *баш., ар.* – *ай* луна+*нур* блеск, луч, свет; лучезарный, яркий, красивый

АЙРАТ *монг.* – образовано от древнего монгольского родового названия *Ойрот*; *ой* лес+*арат* народ, т. е. лесной народ; народ, живущий в лесу (Джанузаков)

АЙСА *ар.* – сокращенная форма имени *Гайса;* образована фамилия *Айсин*

АЙСАФ *баш., ар.* – *ай* луна+*саф* чистый

АЙСУЛТАН *баш., ар.* – *ай* луна+*султан* правитель; самый лучший (компонент мужских и женских имен)

АЙСУАК *баш.* – *ай* луна+*сыуак* ясный; родился в лунную ночь

АЙТУҒАН *баш.* – ай+туған; ай тыуғанда тыуған

АЙТЫУ *бор. баш.* – ай булып мәңге яктыртһын

АЙТЫУАР *баш.* – ай+тыуар; ай тыуғанда тыуған

АЙУАЗ *ғәр.* – алмаш, алмашсы; *Айуазов* фамилияһы бар

АЙШАТ *баш., фарс.* – ай+шат

АЙШАН *бор. баш.* – айлы урын, ай яктыһы

АЙЫТБАЙ *ғәр., баш.* – айыт+бай (ир-ат исемдәре ялғауы); байрам көндө тыуған

АЙЫТҠОЛ *ғәр., баш.* – айыт+ҡол (ир-ат исемдәре ялғауы); байрамда тыуған

АЙЫТҠУЖА *ғәр., фарс.* – айыт (ғәйет) көнө тыуған

АЙЫТНУР *ғәр.* – айыт+нур; байрамда тыуған

АЙЫУХАН *баш.* – айыу+хан; ныҡ, көслө булһын тигән теләкте аңлата

АКРАМ *ғәр.* – бик йомарт, кеселекле

АҠАЙ *баш.* – ағай һүҙенең диал. формаһы; хөрмәтле, абруйлы мәғәнәһендә; 1735–1737 йылдарҙағы ихтилал етәкселәренең береһенең исеме

АҠБАЙ *баш.* – аҡ+бай; изге күңелле

АҠБАРС *баш.* – аҡ+барс (барс һымаҡ көслө, йылғыр булһын, тигән теләк әйтелгән)

АҠБАТЫР *баш.* – аҡ+батыр

АҠБАШ *баш.* – аҡ+баш; зирәк, изге бала

АҠБИРҘЕ *баш.* – аҡ (изге, бәхетле) + бирҙе (*Акбирҙин* фамилияһы бар)

АҠБУЛАТ *баш., фарс.* – аҡ+булат (ҡорос һымаҡ ныҡ булһын тип ҡушылған)

АҠБУЛДЫ *баш.* – аҡ+(бәхетле) булды

АҠБУТА *бор. баш.* – 1) аҡ+бута (дөйә балаһы); 2) аҡ алтын

АЙТУГАН *баш.* – *ай* луна+ *туган* взошла; родился в новолуние

АЙТУ *др. баш.* – будь вечным, как луна; будь светочем

АЙТУАР *баш.* – *ай* луна+*туар* восходит; родился в новолунии

АЙВАЗ *ар.* – смена, замена; образована фамилия *Айвазов*

АЙШАТ *баш., перс.* – *ай* луна+*шат* радостный

АЙШАН *др. баш.* – свет луны

АИТБАЙ *ар., баш.* – *аит* праздник+*бай* (компонент мужских имен); родился в праздник

АИТКУЛ *ар., баш.* – *аит+кул* (компонент мужских имен); родился в праздник

АИТКУЖА *ар., перс.* – родился в день мусульманского праздника

АИТНУР *ар.* – *аит+нур* свет, луч; родился в праздник

АЮХАН *баш.* – *аю* медведь+*хан* (компонент мужских имен).

АКРАМ *ар.* – самый щедрый, великодушный

АКАЙ *баш.* – диал. форма слова *ағай* брат (в знач. почтенный, уважаемый); имя одного из предводителей восстания 1735–1737 гг.

АКБАЙ *баш.* – *ак* белый, благородный+*бай* (компонент мужских имен)

АКБАРС *баш.* – *ак+барс* (означает пожелание родителей, чтобы ребенок был ловким, сильным, как барс)

АКБАТЫР *баш.* – *ак+батыр* храбрец

АКБАШ *баш.* – *ак* светлый, честный, благородный, способный+*баш* голова

АКБИРДИ *баш.* – *ак* благородный, счастливый+*бирди* дал. Образована фамилия *Акбирдин*

АКБУЛАТ *баш., перс.* – *ак* белый+*булат* (пожелание ребенку, чтобы был крепким)

АКБУЛДЫ *баш.* – *ак* счастливый+*булды* стал

АКБУТА *др. баш.* – 1) *ак* белый, светлый, непорочный+*бута* верблюжонок; 2) белое золото, платина

АҠБУТА *баш., фарс.* – аҡ + бута; 1) ҡыуаҡ, ҡыуаҡлыҡ; 2) ҡиммәтле туҡыма атамаһы (*Акбутин* фамилияһы бар)

АҠДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – аҡ+дәүләт

АҠЙЕГЕТ *баш.* – изге, яҡшы егет

АҠКИЛДЕ *баш.* – аҡ+килде

АҠКӨБӘК *баш.* – ҡара: *Аккүбәк*

АҠКӨСӨК *баш.* – аҡ+көсөк (боронғо йола буйынса балаға оҙон ғүмер теләп ҡушылған исем). *Аккөсөков* фамилияһы бар

АҠКҮБӘК *баш.* – аҡ+күбәк (батыр; иптәш; эт)

АҠҠОЛ *баш.* – саф, изге ҡол, кеше

АҠҠОШ *баш.* – ҡош исеменән

АҠҠУЖА *баш., фарс.* – аҡ, изге кеше

АҠҠУСҠАР *баш.* – аҡ+ҡусҡар (*Аккускаров* фамилияһы һаҡланған)

АҠМАЛ *ғәр.* – иң һәйбәт

АҠМАН *баш.* – боронғо ғинуар айы атамаһы; ғинуар айында тыуған

АҠМОРАТ *баш., ғәр.* – аҡ (изге)+морат (теләк)

АҠМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – аҡ+мөхәмәт (данлы, маҡтаулы)

АҠМУЛЛА *баш., ғәр.* – аҡ (саф, изге күңелле)+мулла (уҡытыусы). (XIX быуат шағиры, мәғрифәтсе *Мифтахетдин Акмулланың* исеме)

АҠМЫРҘА *баш., фарс.* – аҡ+мырҙа (ҡара: *Мирза*, *Мырҙа*)

АҠНАЗАР *баш., ғәр.* – аҡ+назар (ҡараш, ярҙам, иғтибар)

АҠСУЛПАН *баш.* – йондоҙ атамаһынан. *Аксулпанов* фамилияһы бар

АКБУТА *баш., перс.* – *ак* белый+*бута*; 1) куст, кустарник; 2) название дорогой материи (распространена фамилия *Акбутин*)

АКДАВЛЕТ *баш., ар.* – *ак* белый, честный+*давлет* богатство, благо

АКЗИГИТ *баш.* – благородный, честный юноша

АККИЛДИ *баш.* – *ак* белый, благородный, честный+*килди* появился

АККУБЕК *баш.* – *ак* белый+*кубек* герой, храбрец

АККУСЮК *баш.* – *ак* белый+*кусюк* щенок (по древнему обычаю, пожелание ребенку долгой жизни). Образована фамилия *Аккусюков*

АККУБЕК *баш.* – *ак* белый+*кубек* герой, храбрец; друг; собака

АККУЛ *баш.* – благородный, честный раб, человек

АККУШ *баш.* – лебедь

АККУЖА *баш., перс.* – благородный, честный человек

АККУСКАР *баш.* – *ак* белый+*кускар*: 1) племенной баран; 2) улитка (сохранилась фамилия *Аккускаров*)

АКМАЛ *ар.* – наилучший

АКМАН *баш.* – январь; родился в январе

АКМУРАТ *баш., ар.* – *ак* белый, светлый, добрый, священный+*мурат* цель, желание

АКМУХАМЕТ *баш., ар.* – *ак* белый, чистый, непорочный+*мухамет*

АКМУЛЛА *баш., ар.* – *ак* белый, чистый+*мулла* учитель. (Имя, данное народом выдающемуся поэту-просветителю XIX века *Мифтахетдину Акмулле*)

АКМУРЗА *баш., перс.* – *ак+мурза* (см. *Мирза*)

АКНАЗАР *баш., ар.* – *ак+назар* точка зрения, взгляд, взор, внимание

АКСУЛПАН *баш.* – *Венера* (название звезды). Сохранилась фамилия *Аксулпанов*

АҠСУРА *баш.* – аҡ+сура (батыр, улан). *Аксурин* фамилияһы яһалған

АҠТАЙ *баш., монг.* – аҡ+тай (барлыҡ ялғауы); аҡ, саф күңелле. *Актаев* фамилияһы бар

АҠТУҒАН *баш.* – аҡ+туған

АҠЪЮЛ *баш.* – аҡ+юл (*Акъюлов* фамилияһы һаҡланған)

АҠЪЯР *баш., фарс.* – аҡ (изге, яҡшы)+(дуҫ)

АҠЫЛ *ғәр.* – аҡыллы (*Акылов* фамилияһы бар)

АҠЫЛБАЙ *ғәр., баш.* – аҡыллы

АЛҒАЗИ *ғәр.* – яугир, һуғышсы

АЛҒЫШ *бор. баш.* – маҡтау, дан; яҡшы теләк

АЛҒЫШАЙ *бор. баш.* – маҡтаулы, данлы (*Алгушаев* тигән фамилия һаҡланған)

АЛДАРБАЙ *монг., баш.* – алдар – данлыҡлы+бай

АЛДАРБАТЫР *монг.* – данлыҡлы батыр (әкиәттәрҙә күп осраған ыңғай герой)

АЛДАРХАН *монг., бор. төрк.* – алдар+хан; данлыҡлы хан

АЛЛАБИРҘЕ *ғәр., баш.* – алла+бирҙе

АЛЛАЯР *ғәр., фарс.* – алла+яр (иптәш, дуҫ)

АЛМАС *баш.* – аҫыл таш исеменән (бала ныҡ, үткер булһын тигән теләкте белдерә)

АЛСЫН *бор. баш.* – ыласын; этноним

АЛСЫНБАЙ *баш.* – алсын (ыласын)+бай

АЛСЫНҒУЖА *баш., фарс.* – алсын ыласын+ғужа; *Алсынғужин* фамилияһы бар

АЛТЫН *баш.* – алтын һымаҡ ҡәҙерле

АЛТЫНБАЙ *баш.* – алтын+бай

АЛТЫНҒУЖА *баш., фарс.* – алтын+ғужа (хужа)

АКСУРА *баш.* – *ак+сура* удалец, герой; сын. Образована фамилия *Аксурин*

АКТАЙ *баш., монг.* – *ак+тай* (аффикс наличия). Сохранилось в фамилии *Актаев*

АКТУГАН *баш.* – *ак* благородный, добрый, счастливый+*туган* родился

АКЪЮЛ *баш.* – *ак* белый, добрый+*юл* путь, дорога. Сохранилась фамилия *Акъюлов*

АКЪЯР *баш., перс.* – *ак* белый, хороший+*яр* друг, товарищ

АКИЛ *ар.* – умный (образована фамилия *Акилов*)

АКИЛБАЙ *ар., баш.* – *акил* ум, разум+*бай* (компонент мужских имен); умный, разумный

АЛГАЗИ *ар.* – воин, боец

АЛГУШ *др. баш.* – хвала, слава; доброе желание

АЛГУШАЙ *др. баш.* – славный; почетный (сохранилась фамилия *Алгушаев*)

АЛДАРБАЙ *монг., баш.* – *алдар* знаменитый+*бай*

АЛДАРБАТЫР *монг.* – знаменитый батыр (в сказках имя положительного героя)

АЛДАРХАН *монг., др. тюрк.* – *алдар + хан*; знаменитый хан

АЛЛАБИРДИ *ар., баш.* – *алла* бог+*бирди* дал

АЛЛАЯР *ар., перс.* – *алла* бог+*яр* товарищ, друг

АЛМАС *баш.* – *алмаз* (выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, как алмаз)

АЛСЫН *др. баш.* – сокол (этноним)

АЛСЫНБАЙ *баш.* – алсын сокол+бай (компонент мужских имен)

АЛСЫНГУЖА *баш., перс.* – *алсын* сокол+*гужа* хозяин; образована фамилия *Алсынгужин*

АЛТЫН *баш.* – золото; как золото

АЛТЫНБАЙ *баш.* – *алтын* золото+ *бай*

АЛТЫНГУЖА *баш., перс.* – *алтын* золото+*гужа* хозяин

АЛТЫНДУҒА *баш.* – алтын+дуға (Бессонов)

АЛТЫНСУРА *баш.* – алтын+сура (батыр; улан)

АЛТЫНТИМЕР *баш.* – алтын+тимер; бик ҡәҙерле, бик шәп

АМАН *ғәр.* – иҫән-һау, имен (*Аманов* фамилияһы бар)

АМАНГИЛДЕ *ғәр., баш.* – имен-аман+килде; ауыл исеме бар; *Амангильдин* фамилияһы күп; Әбйәлил р. *Амангилде* а. бар

АМАНТАЙ *ғәр., баш.* – имен-аман+ тай (тай – эйәлек аффиксы)

АЛЫПБАТЫР *бор. баш.* – алп (бәһлеүән)+батыр

АРАЛБАЙ *баш.* – арал+бай; *Аралбаев* фамилияһы яһалған

АРҒЫНБАЙ *баш.* – 1) арғын (ҡырағай ат)+бай; 2) арғын тигән боронғо ырыу исеменән

АРПА *бор. баш.* – арпа һүҙенән

АРПАБАТЫР *бор. баш.* – арпа+батыр

АРПАЛЫ *баш.* – арпа+лы; арпа һүҙе менән исемдәр әкиәттәрҙә һаҡланған. Мадъярҙар тыуған илдәрен тапҡан осорҙа етәкселәренең исеме *Арпалы* булған

АРСЛАН *баш.* – януар атамаһынан; батырлыҡ, ҡыйыулыҡ билдәһе

АРСЛАНБАЙ *баш.* – арыҫлан+бай

АРСЛАНБӘК *баш.* – арыҫлан+бәк (көслө)

АРСЛАНГӘРӘЙ *баш., фарс.* – арыҫлан+гәрәй (эйәреүсе, дауам итеүсе)

АРСЛАНҒӘЛИ *баш., ғәр.* – арыҫлан+ғәли

АРТУР *неол.* – кельт телендә: мыҡты, ғәйрәтле, көслө; Э. Войничтың «Овод» романындағы төп геройҙың исеменән алынған исем (Порт-Артурға ла бәйләнеше булыуы ихтимал)

АЛТЫНДУГА *баш.* – *алтын* золото+дуга (Бессонов)

АЛТЫНСУРА *баш.* – *алтын* золото+*сура*, герой, молодец; сын

АЛТЫНТИМЕР *баш.* – *алтын* золото+*тимер* железо

АМАН *ар.* – благополучный, здравый (образована фамилия *Аманов*)

АМАНГИЛЬДИ *ар., баш.* – *аман* благополучие+*килде* пришел. Образована фамилия *Амангильдин*; название деревни в Абзелиловском районе

АМАНТАЙ *ар., баш.* – *аман* благополучие+*тай* аффикс, благополучный

АЛЫПБАТЫР *др. баш.* – *алп* великан+*батыр* герой, богатырь

АРАЛБАЙ *баш.* – *арал* небольшой остров+*бай*; образована фамилия *Аралбаев*

АРГЫНБАЙ *баш.* – 1) *аргын* дикая лошадь+*бай*; 2) происходит от названия племени *Аргын*

АРПА *др. баш.* – ячмень

АРПАБАТЫР *др. баш.* – *арпа* ячмень+*батыр* богатырь

АРПАЛЫ *баш.* – *арпа* ячмень+*лы* (аффикс наличия). Имена с компонентом *арпа* сохранились в башкирских сказках. *Арпады* – имя предводителя венгров в эпоху обретения ими Родины

АРСЛАН *баш.* – лев; символ храбрости, смелости

АРСЛАНБАЙ *баш.* – *арслан* лев+*бай* (компонент мужских имен)

АРСЛАНБЕК *баш.* – *арслан* лев+*бек* сильный

АРСЛАНГАРЕЙ *баш., перс.* – *арслан* лев+*гарей* последователь

АРСЛАНГАЛИ *баш., ар.* – *арслан* лев+*гали* великий, возвышенный, величавый

АРТУР *неол.* – в кельтском языке: могучий, сильный; имя героя романа Э. Войнич «Овод». Вероятно, заимствовано в 1960-х годах (возможно, связано с названием Порт-Артура)

АРЫСЛАН *баш.* – януар атамаһынан. Төрки телдәрҙә күп таралған исем
АРЫСЛАНБАЙ *баш.* – арыҫлан+бай
АРЫСЛАНБӘК *баш.* – арыҫлан+бәк
АРЫСЛАНГӘРӘЙ *баш., фарс.* – арыҫлан+гәрәй
АРЫСЛАНҒӘЛИ *баш., ғәр.* – арыҫлан+ғәли
АРЫШ *баш.* – арыш һүҙенән
АСАДУЛЛА//АСАҘУЛЛА *ғәр.* – асад (арыҫлан)+улла (алла); алланың арыҫланы
АСАНБАЙ *баш.* – асан (иҫән)+бай
АСАФ *ғәр.* – сифат, билге; һәйбәт
АСҠАР *баш.* – иң бейек тау, ҡая; таяныс, терәк; ҡәлғә
АСҠАР *ғәр.* – 1) «*Ғәлиәскәр*»ҙән ҡыҫҡартылған; бәләкәй; 2) ғәскәр, һалдат
АСМАН *фарс.* – күк йөҙө, күк, һауа
АСМАНДИЯР *фарс.* – асман (күк, һауа)+яр (дуҫ, иптәш). *Асмандияров* фамилияһы яһалған
АСРАР *ғәр.* – сер, йәшерен нәмә
АСФАНДИЯР *фарс.* – 1) асфан (күк, һауа)+яр (дуҫ, иптәш); 2) иран эпосы геройының исеме; 3) иран йыл иҫәбендәге ай исеме
АСЫЛ *ғәр.* – 1) нигеҙ, тамыр; төп, ысын, аҫыл; 2) ҡәҙерле, аҫыл, ҡиммәтле
АСЫЛАЙ *ғәр.* – ысын
АСЫЛБАЙ *ғәр., баш.* – асыл+бай
АСЫЛГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – асыл+гәрәй (эйәреүсе)
АСЫЛЗАДА *ғәр., фарс.* – асыл+зада (улан, ир бала, варис)
АСЫЛЪЯР *ғәр., фарс.* – аҫыл+яр (ысын дуҫ)
АҪЫЛБАЙ *ғәр., баш.* – аҫыл+бай
АҪЫЛГӘРӘЙ *ғәр., монг.* – аҫыл+гәрәй

АРСЛАН *баш.* – лев. Имя широко распространено в тюркских языках
АРСЛАНБАЙ *баш.* – *арслан+бай*
АРСЛАНБЕК *баш.* – *арслан+бек*
АРСЛАНГАРЕЙ *баш., перс.* – *арслан+гарей*
АРСЛАНГАЛИ *баш., ар.* – *арслан+гали*
АРЫШ *баш.* – рожь
АСАДУЛЛА *ар.* – *асад* лев+*улла* бог; лев бога
АСАНБАЙ *баш.* – *асан* живой, здоровый+*бай*
АСАФ *ар.* – качество, знак; лучший
АСКАР *баш.* – высокая, неприступная гора, вершина; опора, защита; крепость
АСКАР *ар.* – 1) сокращенная форма имени *Галиаскар*; маленький; 2) армия, солдат, воин
АСМАН *перс.* – небо
АСМАНДИЯР *перс.* – *асман* небо+*яр* друг, товарищ. Образована фамилия *Асмандияров*
АСРАР *ар.* – секрет, тайна
АСФАНДИЯР *перс.* – 1) *асфан* небо+*яр* друг, товарищ; дар божий; 2) от имени одного из главных героев иранского эпоса; 3) название месяца по иранскому летоисчислению
АСЫЛ *ар.* – 1) основа, корень; подлинник, настоящий; 2) дорогой, драгоценный
АСЫЛАЙ *ар.* – подлинный
АСЫЛБАЙ *ар., баш.* – *асыл+бай*
АСЫЛГАРЕЙ *ар., перс.* – *асыл+гарей* последователь
АСЫЛЗАДА *ар., перс.* – *асыл* настоящий, дорогой+*зада*, сын, наследник, царевич
АСЫЛЪЯР *ар., перс.* – *асыл* настоящий+*яр* друг
АСЫЛБАЙ *ар., баш.* – *асыл* дорогой+*бай* (компонент мужских имен)
АСЫЛГАРЕЙ *ар., монг.* – *асыл+гарей*

АҪЫЛҒУЖА *ғәр., фарс.* – аҫыл+ғужа; ҡәҙерле кеше

АҪЫЛЗАДА *ғәр., фарс.* – аҫыл+(ҡиммәтле)+зада (улан, ир бала; вариҫ)

АТАН *баш.* – эш дөйәһе (бала эшсән булһын, тип ҡушылған); *Атанов* фамилияһы киң таралған

АТАНБАЙ *баш.* – атан (эш дөйәһе)+бай (эшсән булһын тип ҡушылған боронғо исем)

АТАНҒОЛ *баш.* – атан+ҡол; *Атанғолов* фамилияһы бар

АТАУЛЛА *ғәр.* – бүләк (*Ғатаулла* тигән исемдән ҡыҫҡартылған)

АТЛАС *ғәр.* – атлас (ебәк туҡыма атамаһынан)

АУСАФ *ғәр.* – сифат, билдә; һәйбәт

АФҒАН – тажик, азербайжан телдәрендә лә таралған исем; афған кешеһе

АФЗАЛ *ғәр.* – иң яҡшы, иң һәйбәт, шәп

АХИАР//АХИЯР *ғәр.* – яҡшылыҡлы, игелекле

АХУН *ғәр.* – 1) дуҫ, иптәш, ҡәрҙәш; 2) хужа, әфәнде (өндәшеү һүҙе); 3) өйрәтеүсе

АХУНЙӘН *ғәр., фарс.* – ахун+йән

АХУНЪЯН *ғәр., фарс.* – ахун+ян (йән)

АШИРАФ *ғәр.* – ҡәҙерле, хөрмәтле; дәрәжәле, данлы

АШРАФ *ғәр.* – ҡара: *Ашираф*

АЮП *ғәр. (бор. йәһ.)* – эҙәрләнгән, үкенгән

АЯҘ//АЯЗ *баш.* – аяҙ, асыҡ, саф

АЯҘБАЙ *баш.* – аяҙ+бай, саф күңелле; аяҙ көндө тыуған

АЯҘҒОЛ//АЯЗҒОЛ *баш.* – аяҙ+ғол (ҡол)

АСЫЛГУЖА *ар., перс.* – *асыл* драгоценный+*гужа* хозяин

АСЫЛЗАДА *ар., перс.* – *асыл* дорогой+ *зада* сын, наследник, царевич

АТАН *баш.* – верблюд-мерин (выражает желание, чтобы ребенок был трудолюбивым); распространена фамилия *Атанов*

АТАНБАЙ *баш.* – *атан* верблюд-мерин+*бай* (выражает пожелание, чтобы ребенок был трудолюбивым)

АТАНГУЛ *баш.* – *атан* верблюд+*гул* (компонент мужских имен). Распространена фамилия *Атангулов*

АТАУЛЛА *ар.* – дар, подарок (усеченная форма имени *Гатаулла*)

АТЛАС *ар.* – атлас (название шелковой материи)

АУСАФ *ар.* – качество, знак; лучший

АФГАН – афганец (это имя встречается в азербайджанском, таджикском языках)

АФЗАЛ *ар.* – достойнейший, превосходный

АХИЯР *ар.* – доброжелательный, благодетельный

АХУН *ар.* – 1) друг, товарищ, родственник; 2) хозяин, господин (форма обращения); 3) наставник, учитель

АХУНЬЯН *ар., перс.* – *ахун+ян* душа

АХУНЪЯН *ар., перс.* – *ахун+ян* душа

АШИРАФ *ар.* – дорогой, уважаемый; знатный, славный

АШРАФ *ар.* – то же, что и *Ашираф*

АЮП *ар.* – (древн. евр.) – преследуемый, раскаивающийся (от библейского имени Иов)

АЯЗ *баш.* – чистый, прозрачный, ясный

АЯЗБАЙ *баш.* – *аяз* чистый, ясный+*бай* (компонент мужских имен); родился в безоблачный день; чистая душа

АЯЗГУЛ *баш.* – *аяз* чистый, прозрачный, ясный+*гул* (компонент мужских имен)

Б

БАБИЧ *баш.* – ата-баба; кара Бабиш

БАБИШ *баш.* – ата-баба, олатай мәғәнәһендәге баба һүҙенән яһалған. Тарихи сығанактарҙа *Бабиш, Бабыш, Бабакай, Бабай, Бабис* һ. б. исемдәр бар. Ата-бабаларҙы хөрмәт итеү йолаһына бәйле боронғо исем. *Бабичев* фамилияһы яһалған

БАБСАҠ *баш.* – «Күсәкбей» эпосында баба һүҙе менән яһалған герой исеме

БАҘАМША *фарс.* – баҙам (миндаль)+ша (ир-ат исеме ялғауы)

БАҘАР *фарс.* – баҙар көн, байрам көн; баҙар көнө тыуған бала

БАҘАРБАЙ *фарс., баш.* – баҙар+бай

БАҘАРҒОЛ *фарс., баш.* – баҙар+ғол (ҡол); байрам, баҙар көндө тыуған; 1773–1775 йылғы крәҫтиәндәр ихтилалында Салауат менән бергә һуғышкан бер батырҙың исеме

БАҘЫҠ *баш.* – нык, таҙа; *Базиков* фамилияһы бар

БАЙБУЛ *баш.* – бай+бул

БАЙБУЛАТ *баш., фарс.* – бай+булат (ҡорос)

БАЙБҮРЕ *баш.* – бай+бүре (бүре этнонимына бәйле)

БАЙГИЛДЕ *баш.* – бай+килде

БАЙГӨБӘК *баш.* – бай+гөбәк (күбәк) – батыр, ҡыйыу; иптәш; эт

БАЙҒАЗЫ *баш.* – бүләк

БАЙҒАЗЫ *ғәр.* – еңеүсе

БАЙҒАРА *баш.* – төйлөгән (ҡош)

БАЙҒОТЛО *баш.* – бай+ҡотло; бәхетле бала

БАЙҒУЖА *баш., фарс.* – бай+ғужа

БАБИЧ *баш.* – см. Бабиш

БАБИШ *баш.* – от слова баба – дедушка, прадед, потомок. В исторических источниках встречаются имена *Бабиш, Бабыш, Бабакай, Бабай, Бабич* и пр. Происхождение таких имен связано с культом предков. Образована фамилия *Бабичев*

БАБСАК *баш.* – имя героя эпоса «Кусякби», образовано со словом баба – дедушка, прадед, потомок

БАДАМША *перс.* – *бадам* миндаль+*ша* (окончание мужских имен)

БАЗАР *перс.* – базар; праздничный, базарный день; родился в базарный день, в праздник

БАЗАРБАЙ *перс., баш.* – *базар+бай*

БАЗАРГУЛ *перс., баш.* – *базар*, праздник, базарный день+*гул* (компонент мужских имен); имя одного из героев крестьянского восстания 1773–1775 гг. под предводительством Салавата Юлаева

БАДИК//БАЗИК *баш.* – сильный, крепкий; образованы фамилии *Базиков* и *Бадиков*

БАЙБУЛ *баш.* – *бай* богатый, богач+*бул* (будь)

БАЙБУЛАТ *баш., перс.* – *бай* богач+*булат* (сталь)

БАЙБУРИ *баш.* – *бай+бури* волк (связано с этнонимом *бури* волк)

БАЙГИЛЬДИ *баш.* – *бай* богач+*гильди* пришел

БАЙГУБЕК *баш.* – *бай* богатый, богач+*губек* (*кубек*) – герой, молодец, храбрец; друг; собака

БАЙГАЗЫ *баш.* – дар, подарок

БАЙГАЗЫ *ар.* – победитель

БАЙГАРА *баш.* – коршун

БАЙГУТЛЫ *баш.* – *бай* богач+*кутлы* (счастливый)

БАЙГУЖА *баш., перс.* – *бай* богач+*гужа* хозяин

БАЙҒУСҠАР *баш.* – бай+кусҡар, ҡусҡар мөгөҙлө (ғаиләлә малайҙар күп тыуһын тигән теләкте белдергән)

БАЙҒУБӘК *баш.* – бай+күбәк (батыр)

БАЙҒЫУАТ *баш., ғәр.* – бай-кеүәт, көс, ғәйрәт

БАЙДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – бай+дәүләт

БАЙЕГЕТ *баш.* – бай+егет; *Байегетов* фамилияһы бар

БАЙМАҠ *баш.* – бай булған; бай (тарихи сығанаҡтарҙа Пугачев яуының башынан аҙағына тиклем ҡатнашҡан *Иҙеркәй Баймаков* күрһәтелгән)

БАЙМОРАТ *баш., ғәр.* – бай+морат (теләк)

БАЙМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – бай+мөхәмәт (данлы, маҡтаулы)

БАЙМЫРҘА *баш., фарс.* – бай+мырҙа; түрә балаһы; рәйес, сәркәтип, ҡусты

БАЙНАЗАР *баш., ғәр.* – бай+назар (ҡараш, иғтибар; яҡшылыҡ, яҡшы ниәт)

БАЙРАҠ *баш.* – байраҡ һүҙенән

БАЙРАҠАЙ *баш.* – *Байрак* исеменең иркәләү формаһы

БАЙРАМ *баш.* – байрамда тыуған

БАЙРАМҒОЛ *баш.* – байрам+ҡол; байрамда тыуған

БАЙРАМҒӘЛИ *баш., ғәр.* – байрам+ғәли

БАЙРАС *баш.* – байрамда тыуған

БАЙРАТ *ғәр.* – ирек алған, тыныслыҡҡа сыҡҡан

БАЙРАШ *баш.* – ҡара: *Байрас*

БАЙСАЛ *баш.* – тыныслыҡ, сабырлыҡ, татыулыҡ

БАЙСУРА *баш.* – бай+сура (улан, ир бала; батыр; ярҙамсы, иптәш)

БАЙТИМЕР *баш.* – бай+тимер

БАЙТИРӘК *баш.* – бай+тирәк (ағас исеменән)

БАЙГУСКАР *баш.* – *бай* богач+*кускар* баран. Связано с пожеланием родителей иметь больше сыновей

БАЙГУБЕК *баш.* – *бай* богатый+*кубек* герой, удалец; друг

БАЙГУВАТ *баш., ар.* – *бай* богатый+*гуват* (*куат*) – сила, энергия, могущество

БАЙДАВЛЕТ *баш., ар.* – *бай+давлет* богатство, счастье

БАЙЗИГИТ *баш.* – *бай+зигит* (джигит); распространена фамилия *Байзигитов*

БАЙМАК *баш.* – богатый; плодородный (*Изиркай Баймаков* – активный участник Пугачевского восстания)

БАЙМУРАТ *баш., ар.* – *бай* богатый+*мурат* желание, стремление

БАЙМУХАМЕТ *баш., ар.* – *бай* богатый+*мухамет* прославляемый

БАЙМУРЗА *баш., перс.* – *бай* богач+*мурза* царевич; младший брат

БАЙНАЗАР *баш., ар.* – *бай* богатый+*назар* взгляд, точка зрения; взор, внимание; помощь, благосклонность

БАЙРАК *баш.* – знамя, флаг

БАЙРАКАЙ *баш.* – ласк. форма имени *Байрак*

БАЙРАМ *баш.* – *байрам* праздник (родился в праздник)

БАЙРАМГУЛ *баш.* – *байрам* праздник+*гул* (компонент мужских имен)

БАЙРАМГАЛИ *баш., ар.* – *байрам* праздник+*гали* великий, возвышенный

БАЙРАС *баш.* – родился в праздник

БАЙРАТ *ар.* – освобожденный, свободный

БАЙРАШ *баш.* – см. *Байрас*

БАЙСАЛ *баш.* – согласие, покой, мир

БАЙСУРА *баш.* – *бай+сура* сын; герой; друг, товарищ, сподвижник

БАЙТИМЕР *баш.* – *бай* богатый+*тимир* железо

БАЙТИРЯК *баш.* – *бай* богатый+*тиряк* тополь

БАЙТҮРӘ *баш.* – бай+түрә (аҡыллы, белемле, күп белгән). *Байтурин* фамилияһы яһалған

БАЙЫҠ *баш.* – тоғро, ысын

БАЙЫМ *баш.* – бай һүҙенән

БАЙЫМБӘТ *баш., ғәр.* – бай+өммәт (халыҡ, милләт)

БАЙЫШ *баш.* – бай+иш (иптәш)

БАҠАЙ – ҡара: *Баҡый*

БАҠТЫБАЙ *баш.* – баҡты (килде)+бай

БАҠЫЙ *ғәр.* – мәңге йәшәүсе, мәңгелек, оҙон ғүмерле

БАЛАПАН *баш.* – 1)бөркөт балаһы; ҡарсыға; 2)Меркурий йондоҙо атамаһы

БАЛТАБАЙ *баш.* – балта+бай. Бала ныҡ, үткер, ҡыйыу булһын тигән теләк менән ҡушылған боронғо исем

БАЛТАС *баш.* – балта+сы, балта оҫтаһы

БАЛТАСЫ *баш.* – балта оҫтаһы, оҫта (боронғо йола буйынса эш, хеҙмәтте күрһәтеп ҡушылған. *Уралсы, Бесәнсе, Һатыусы* тигән исемдәр һымаҡ). Башҡортостанда Балтас районы бар

БАРАК *баш.* – оҙон йөнлө һунар эте. (Борон бала ныҡ, әрһеҙ, оҙон ғүмерле булһын тип эт исемен ҡушҡандар. Был йола башҡа төрки халыҡтарҙа ла һаҡланған: *Шаһибарак* тигән исем, *Бараков* фамилияһы бар)

БАРИС *ғәр.* – алдан күреүсән, аҡыллы

БАРЛАС *бор. баш.* – муллыҡ, байлыҡ килтереүсе

БАРЛЫБАЙ *баш.* – барлы+бай

БАРС//БАРЫС *бор. баш.* – 1) барс, юлбарыҫ; 2) боронғо 12 йылдан торған мөсәл хисабында өсөнсө йылдың атамаһы (уңышлы йыл һанала)

БАРЫЙ *ғәр.* – барлыҡҡа килтереүсе, бар итеүсе, яратыусы

БАЙТУРА *баш.* – *бай+тура* знающий законы, правила, умный. Образована фамилия *Байтурин*

БАИК *баш.* – верный, истинный

БАИМ *баш.* – от слова *бай*

БАИМБЕТ *баш., ар.* – *бай+умбет* народ, нация

БАИШ *баш.* – *бай* богатый+*иш* друг, товарищ

БАКАЙ – см. *Бакый*

БАКТЫБАЙ *баш.* – *бакты* появился+*бай* богатый; мужчина

БАКЫЙ *ар.* – вечный, вечноживущий

БАЛАПАН *баш.* – 1) птенец орла; ястреб; 2) малый *Сириус, Меркурий*

БАЛТАБАЙ *баш.* – *балта* топор+*бай* (компонент мужских имен). Такие имена давались как пожелание ребенку быть смелым, бойким, выносливым

БАЛТАС *баш.* – *балта* топор+*сы* (аффикс); плотник

БАЛТАСЫ *баш.* – плотник (имя дано по др. обычаю башкир, показывает род занятий). В Башкортостане название района Балтачевский произошло от данного слова

БАРАК *баш.* – длинношерстная, крупная охотничья собака. (Такие имена давались как пожелание, чтобы ребенок был выносливым, крепким. Этот обычай сохранился также у других тюркских народов. Имя *Шагибарак* и *Бараков* восходят к данному слову)

БАРИС *ар.* – прозорливый, умный

БАРЛАС *др. баш.* – обилие, богатство

БАРЛЫБАЙ *баш.* – *барлы* имеющий, состоятельный+*бай*

БАРС//БАРЫС *др. баш.* – 1) барс, тигр; 2) название третьего года в летоисчислении по двенадцатилетнему животному циклу

БАРЫЙ *ар.* – творец, создатель

БАСИР *ғәр.* – үтә һиҙгер, зирәк, аҡыллы

БАТТАЛ *ғәр.* – батыр, ҡыйыу, үткер

БАТУЛЛА *ғәр.* – ҡәғбә (Мәккәләге ғибәҙәтхана)

БАТЫЙ//БАТЫУ *баш. (бор. төрк. БАТУ)* – ҡиммәтле таш (Сыңғыҙ хандың улының улы – Алтын Урҙа ханының исеме. – Баскаков, 99-сы бит)

БАТЫР *баш.* – ҡыйыу, үткер, батыр, баһадир

БАТЫРБАЙ *баш.* – батыр+бай

БАТЫРБӘК *баш.* – батыр+бәк

БАТЫРГӘРӘЙ *баш., фарс.* – батыр+гәрәй (эйәреүсе)

БАТЫРҒУЖА *баш., фарс.* – батыр+ғужа (хужа)

БАТЫРҒӘЛИ *баш., ғәр.* – батыр+ғәли

БАТЫРЙӘН *баш., фарс.* – батыр+йән; батыр егет

БАТЫРҠАЙ *баш.* – *Батыр* исеменең иркәләү формаһы (*Батыркаев* фамилияһы бар)

БАТЫРХАН *баш.* – батыр+хан; батыр булһын, тип ҡушылған

БАТЫРША *баш., фарс.* – батыр+ша (ялғау); батыр, ҡыйыу (XVIII быуат Башҡортостан тарихында билдәле шәхестең исеме)

БАТЫУ – ҡара: *Батый*

БАҺАУ *ғәр.* – матур, шәп

БАҺАУИТДИН *ғәр.* – баһау+дин (ират исеме ялғауы)

БАҺМАН *фарс.* – ҡара: *Баһуман*

БАҺУМАН *фарс.* – 1) изге уй, ниәт; 2) иран календарының 1-се айы атамаһы

БАЯЗ *ғәр.* – аҡ, аҡлыҡ

БАЯЗИТ *ғәр.* – 1) *Абуязит* исеменән ҡыҫҡартылған; *Язиттың* атаһы; 2) бик яҡшы, шәп

БАЯН *баш.* – бай булған

БАСИР *ар.* – проницательный, разумный, понятливый

БАТТАЛ *ар.* – храбрый, смелый, отчаянный

БАТУЛЛА *ар.* – кааба (мусульманский храм в г. Мекке)

БАТЫЙ *баш. (др. тюрк.)* – драгоценный камень (имя хана Золотой Орды – внука Чингиз-хана. – Баскаков, стр. 99)

БАТЫР *баш.* – смелый, храбрый, герой, богатырь

БАТЫРБАЙ *баш.* – *батыр+бай*; герой, удалец

БАТЫРБЕК *баш.* – *батыр+бек*; герой, удалец

БАТЫРГАРЕЙ *баш., перс.* – *батыр* удалец+*гарей* последователь

БАТЫРГУЖА *баш., перс.* – *батыр+гужа* (хозяин)

БАТЫРГАЛИ *баш., ар.* – *батыр+гали*

БАТЫРЬЯН *баш., перс.* – *батыр* смелый+*ян* душа

БАТЫРКАЙ *баш.* – *батыр+кай* (ласкательная форма имени *Батыр*). Образована фамилия *Батыркаев*

БАТЫРХАН *баш.* – *батыр* смелый+*хан* правитель

БАТЫРША *баш., перс.* – *батыр* смелый, храбрый, герой+*ша* (компонент мужских имен); имя исторической личности – идеолога башкирского восстания 1755–1756 гг.

БАТУ – см. *Батый*

БАГАУ *ар.* – красивый, хороший

БАГАУИТДИН *ар.* – *багау+дин* (компонент мужских имен)

БАГМАН *перс.* – см. *Багуман*

БАГУМАН *перс.* – 1) добрая мысль, намерение; 2) название 1-го месяца иранского календаря

БАЯЗ *ар.* – белый, светлый

БАЯЗИТ *ар.* – 1) усеченная форма имени *Абуязид*; отец *Язида*; 2) превосходный, превосходящий

БАЯН *баш.* – богатый, богач

БАЯН *монг.* – аҡыллы һунарсы
БАЯН *ғәр.* – 1) асыҡ, аныҡ; 2) аңлатыу, әйтеү, белдереү (бәйән итеү)
БЕЙЕШ *баш.* – бей (етәксе, башлыҡ)+ иш
БИКБАЙ *баш.* – бик (көслө, ныҡ)+ бай
БИКБАУ *баш.* – *Бикбай* исеменең боронғо формаһы; 1555 й. Ҡазанға Иван Грозный батшаға барған илселәрҙең береһе – үҫәргән ырыуы башлығының исеме (БШ, 194-се б.)
БИКБИРҘЕ *баш.* – бик+бирҙе
БИКБУЛАТ *баш.* – бик ныҡ+булат ҡорос
БИКЕШ *баш.* – бай улы
БИКЙӘН *баш., фарс.* – бик+йән (бала ныҡ булһын тигән теләкте белдерә)
БИККЕНӘ *баш.* – бик+кенә иркәләү ялғауы (*Биккинин* фамилияһы бар)
БИКҠОЛ *баш.* – бик+ҡол
БИКҠУЖА *баш., фарс.* – бик+кужа; ныҡ хужа
БИКМОРАТ *баш., ғәр.* – бик+морат (бик ныҡ теләп алған бала)
БИКМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – бик+мөхәмәт
БИКМЫРҘА *баш., фарс.* – бик+мырҙа
БИКМӘТ – «*Бикмөхәмәт*»тән ҡыҫҡартылған
БИКНУР *неол., баш., ғәр.* – бик+нур
БИКСУРА *баш.* – бик+сура; *Биксурин* фамилияһы яһалған
БИКСӘНТӘЙ *монг.* – иң бәләкәй, төпсөк бала. *Биксәнтәев* фамилияһы бар
БИКТАБИР *баш., ғәр.* – бик (ныҡ)+-табир (нәҫел)
БИКТАҺИР *баш., ғәр.* – бик+таһир (саф, пак)

БАЯН *монг.* – мудрый охотник
БАЯН *ар.* – 1) ясный, ясность; 2) объяснение, извещение, объявление
БИИШ *баш.* – *би* глава, предводитель+*иш* друг, товарищ
БИКБАЙ *баш.* – *бик* крепкий, твердый; очень+*бай* богатый
БИКБАУ *баш.* – древняя форма имени *Бикбай*; имя вождя башкирского рода Усерген – одного из послов, прибывших к Ивану IV после взятия им Казани (БШ, стр. 194)
БИКБИРДИ *баш.* – *бик* крепкий, твердый+*бирди* дал
БИКБУЛАТ *баш.* – *бик* крепкий+*булат* сталь
БИКЕШ *баш.* – царевич, принц
БИКЬЯН *баш., перс.* – *бик* крепкий+-*ян* душа (выражает пожелание родителей)
БИККИНА *баш.* – *бик* крепкий+*кина* (уменьш.-ласк. аффикс). Образована фамилия *Биккинин*
БИККУЛ *баш.* – *бик* крепкий, твердый+*кул* (компонент мужских имен)
БИККУЖА *баш., перс.* – *бик* крепкий+*кужа* хозяин
БИКМУРАТ *баш., ар.* – *бик* твердый, крепкий+*мурат* желание, стремление (ребенок был очень желанным)
БИКМУХАМЕТ *баш., ар.* – *бик+мухамет*
БИКМУРЗА *баш., перс.* – *бик+мурза*
БИКМЕТ – усеченная форма имени *Бикмухамет*
БИКНУР *неол., баш., ар.* – *бик* очень+*нур* свет, луч, сияние
БИКСУРА *баш.* – *бик+сура*; образована фамилия *Биксурин*
БИКСЕНТЕЙ *монг.* – последыш, последний, самый младший. Образована фамилия *Бикчентаев*
БИКТАБИР *баш., ар.* – *бик* крепкий-+*табир* происхождение
БИКТАГИР *баш., ар.* – *бик* очень+*тагир* чистый, честный

БИКТАШ *баш.* – бик+таш (бала таш һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған боронғо исем)
БИКТИМЕР *баш.* – бик+тимер (бала тимер һымаҡ ныҡ булһын, тип ҡушылған исем)
БИЛАЛ *баш.* – билала тигән аҫыл ҡош исеменән («Һауаларҙа оса әй аҫыл ҡош, ыласын да тиһәм, билала» – халыҡ йырынан)
БИЛАЛ *ғәр.* – иҫән-һау
БИРҒӘЛИ *баш., ғәр.* – бир+ғәли

БОЛАНБАЙ *баш.* – болан+бай
БОЛҒАҠ *баш.* – 1) «болғау» һүҙенән яһалған боронғо исем; эшлекһеҙ, елғыуар; 2) ғорур, эре (Баскаков, 34-се б.)
БОРХАН *монг.* – бот, тораташ; алла, әүлиә
БОРХАН *ғәр.* – 1) дәлил, хәҡиҡәт, дөрөҫлөктө иҫбатлаусы
БОСҠОН *баш.* – «боҫоу» һүҙенән яһалған. *Боҫконов* фамилияһы бар

БОСТАН *фарс.* – баҡса, гөл баҡсаһы
БОХАЙЫР *ғәр.* – ғәрәптәрҙәге *Бохайыр* тигән өлкә исеменән
БОХАР – Үзбәкстандағы *Бохара* ҡалаһы исеменән
БОХАР *ғәр.* – быу, ҡар
БОХАРБАЙ *ғәр., баш.* – бохар+бай (*Бохарбаев* тигән фамилия яһалған)
БӨРЙӘН *баш.* – боронғо башҡорт ырыуы атамаһынан (ауыл исемдәрендә бик күп таралған)
БӨРКӨТ *баш.* – ҡош исеменән
БУҘЙЕГЕТ *баш.* – йәш егет; ыласын

БУҘЫҠАЙ *баш.* – буҙ төҫ; йәш, буй еткән; *Буҙыкаев* фамилияһы бар
БУЛАТ *фарс., ғәр.* – иң шәп ҡорос (Дамаск ҡоросо)
БУЛАТАС *фарс.* – *Булат* исеменең кеср. формаһынан; *Булатасов* тигән фамилия бар

БИКТАШ *баш.* – *бик* крепкий, твердый+*таш* камень (пожелание, чтобы ребенок был крепким, как камень)
БИКТИМЕР *баш.* – *бик+тимир* железо (пожелание, чтобы ребенок был крепким, как железо)
БИЛАЛ *баш.* – от названия красивой птицы из семьи соколиных

БИЛАЛ *ар.* – жив, здоров
БИРГАЛИ *баш., ар.* – *бир* дай+ *гали* великий
БУЛАНБАЙ *баш.* – *булан* лось+*бай*
БУЛГАК *баш.* – 1) от слова «*булгау*» – мутить, мешать; бездельник, легкомысленный; 2) гордый, важный (Баскаков, стр. 34)
БУРХАН *монг.* – идол, кумир; бог, пророк
БУРХАН *ар.* – доказательство, довод, причина, вера
БУСКУН *баш.* – от слова «*босоу*» таиться, притаиться; образована фамилия *Бускунов*
БУСТАН *перс.* – цветник, сад
БУХАИР *ар.* – от названия области у арабов
БУХАР – от названия узбекского города *Бухара*
БУХАР *ар.* – влага, пар
БУХАРБАЙ *ар., баш.* – *бухар+бай* (образована фамилия *Бухарбаев*)
БУРЗЯН *баш.* – от названия древнего рода башкир

БЕРКУТ *баш.* – орел, беркут
БУЗЗИГИТ *баш.* – молодой парень, совершеннолетний; соколик
БУЗЫКАЙ *баш.* – серый, сизый цвет; молодой; образована фамилия *Бузыкаев*
БУЛАТ *перс., ар.* – сталь высшего сорта (дамасская сталь)
БУЛАТАС *перс.* – уменьш. форма имени *Булат*; образована фамилия *Булатасов*

БУЛАТБАЙ *фарс., баш.* – булат+бай

БУЛАШ *баш.* – (сығышы билдәһеҙ)

БУРАҠАЙ *баш.* – бура+ҡай; дөйә балаһы (баланы яратып, иркәләп ҡушҡан боронғо исем). *Буракаев* фамилияһы бар

БУРАН *баш.* – буран көндә тыуған

БУРАНБАЙ *баш.* – буран+бай; буранда тыуған

БУРАНҒОЛ *баш.* – буран+ғол; буранда тыуған

БУРАНСЫ *баш.* – буранда тыуған

БУРАНША *баш., фарс.* – буран+ша (шах); буран батшаһы, буранды еңеүсе; *Буранишин* фамилияһы бар

БҮЛӘК *баш.* – атанан йәки әсәнән бүләк булып ҡалған бала (боронғо йола буйынса, бала донъяға килгәндә атаһы йәки әсәһе иҫән булмаһа, балаға *Бүләк*, *Йәҙкәр*, *Мирас*, *Һәҙиә* тигән һ. б. исем ҡушҡандар)

БҮЛӘКБАЙ *баш.* – бүләк+бай

БҮЛӘКҠОЛ *баш.* – бүләк+ҡол

БҮЛӘКНУР *баш., ғәр.* – бүләк+нур

БҮЛӘКӘЙ *баш.* – *Бүләк* исеменең иркәләү формаһы

БҮЛӘКӘН *баш.* – бүләк, иҫтәлек, мираҫ

БҮРЕБАЙ *баш.* – бүре+бай

БӘҒДӘНУР *ғәр.* – һуңғы нур (кинйә балаға ҡушылған исем)

БӘҒДӘТ *ғәр.* – бүләк

БӘҘЕҒОЛ *ғәр., баш.* – бәҙе (шәп, иң һәйбәт)+ғол (исем ялғауы)

БӘҘРЕТДИН *ғәр.* – иң һәйбәт бала

БӘҘРИ *ғәр.* – тулған ай һымаҡ; һәйбәт, матур

БУЛАТБАЙ *перс., баш.* – *булат* сталь+*бай* (компонент мужских имен)

БУЛАШ *баш.* – (этимология неясна)

БУРАКАЙ *баш.* – верблюжонок (подобные имена – явление традиционное в башкирском и в других тюркских языках). Образована фамилия *Буракаев*

БУРАН *баш.* – *буран*; родился в буранный день

БУРАНБАЙ *баш.* – *буран+бай*; родился в буранный день

БУРАНГОЛ *баш.* – *буран+гул*; родился в буранный день

БУРАНСЫ *баш.* – родился в буранный день

БУРАНША *баш., перс.* – *буран+ша* (*шах*); победитель, усмиритель бурана

БУЛЯК *баш.* – подарок, память, дар от отца или матери. По древнему обычаю, если при рождении ребенка не было в живых отца или при родах умирала мать, то таким детям давались имена *Ядгар* память, *Мирас* наследие, *Хадия* подарок и пр.

БУЛЯКБАЙ *баш.* – *буляк* дар, подарок+*бай* (компонент мужских имен)

БУЛЯККУЛ *баш.* – *буляк+кул*

БУЛЯКНУР *баш., ар.* – *буляк* подарок, дар+*нур* свет

БУЛЯКАЙ *баш.* – ласкательная форма имени *Буляк*

БУЛЯКАН *баш.* – дар, подарок, память

БУРИБАЙ *баш.* – *буре* волк+*бай*

БАГДАНУР *ар.* – последний луч, последнее сияние (такое имя давалось последнему ребенку в семье, последышу)

БАГДАТ *ар.* – дар, подарок

БАДИГУЛ *ар., баш.* – *бади* самый лучший+*гул* (компонент мужских имен)

БАДРИТДИН *ар.* – полнота, совершенство

БАДРИ *ар.* – полная луна; совершенный

БӘҘӘМША *фарс.* – бәҙәм (миндаль)+ша (ир-ат исеме ялғауы)
БӘҘӘҮИ *ғәр.* – күсмә ғәрәптәр ырыуы атамаһынан
БӘЙТУЛЛА *ғәр.* – ҡәғбә (Мәккә ҡалаһындағы ғибәҙәтхана)
БӘКЕР *ғәр.* – 1) өйрәнеүсе, тикшереүсе; 2) дөйә балаһы; 3) саф, йәш
БӘПӘНӘЙ *баш.* – бәпес тигән һүҙҙең иркәләү формаһынан яһалған. 1737–1738 йй. ихтилал етәксеһе *Бәпәнәй Торопбирҙиндең* исеменән
БӘХЕТ *ғәр.* – бала бәхетле булһын тип ҡушылған исем
БӘХРӘМ *неол., ғәр.* – Марс планетаһы
БӘХТЕГӘРӘЙ *ғәр.* – бәхет+гәрәй
БӘХТЕЙӘР *ғәр., фарс.* – бәхет+йәр (бәхетле, ырыҫлы, ҡотло булһын тигән теләкте белдерә)
БӘХТЕЯР *ғәр., фарс.* – бәхетле
БӘХТИ *ғәр.* – бәхетле
БӘХТИНУР *ғәр.* – бәхет нуры
БӘШИР *ғәр.* – һөйөнөс килтереүсе
БӘШӘР *ғәр.* – кеше

БАДАМША *перс.* – *бадам* миндаль+*ша* (окончание мужских имен)
БАДАВИ *ар.* – от названия племени кочевых арабов
БАЙТУЛЛА *ар.* – кааба (мусульманский храм в г. Мекке)
БАКИР *ар.* – 1) изучающий, исследующий; 2) верблюжонок; 3) чистый, молодой
БЕПЕНИ *баш.* – образовано от слова *бапес* – дитя в ласк. форме; имя одного из предводителей восстания 1737–1738 гг. *Бепени Торопбердина*; образована фамилия Папанин (в Абзелиловском районе). БКЭ, стр. 152
БАХИТ *ар.* – счастье, удача
БАХРАМ *неол., ар.* – название планеты *Марс*
БАХТИГАРЕЙ *ар.* – *бәхет* счастливый+*гарей* последователь
БАХТИЯР *ар., перс.* – *бәхет* счастье+*яр* друг, товарищ; спутник счастья
БАХТИЯР *ар., перс.* – счастливый
БАХТИ *ар.* – счастливый
БАХТИНУР *ар.* – луч, сияние счастья
БАШИР *ар.* – вестник радости
БАШАР *ар.* – человек

В

ВАДИМ *неол.* – рус әҙәбиәте аша ингән һүҙ
ВАЗИФ *ғәр.* – йөкмәтелгән бурыс
ВАЗИХ *ғәр.* – асыҡ, аңлайышлы
ВАҠИФ *ғәр.* – аңлаусан, белдекле
ВАРА *ғәр.* – кеше (ир-ат исемдәре компоненты булып та йөрөй: *Хәйревара*)
ВАРИС *ғәр.* – дауам итеүсе, вариҫ
ВАСИҠ *ғәр.* – ышаныусы
ВАСИМ *ғәр.* – матур

ВАДИМ *неол.* – заимствовано из русского языка
ВАЗИФ *ар.* – обязанность, должность
ВАЗИХ *ар.* – ясный
ВАКИФ *ар.* – понимающий, сведущий, знающий
ВАРА *ар.* – человек (является также компонентом мужских имен: *Хайривара* и пр.)
ВАРИС *ар.* – наследник
ВАСИГ *ар.* – уверенный (в чем-либо)
ВАСИМ *ар.* – красивый

ВАСИФ *ғәр.* – маҡтаусы, маҡтап һөйләүсе

ВАСИХ *ғәр.* – ышаныусы

ВАССАФ *ғәр.* – маҡтаусы

ВАФА *ғәр.* – тоғро, тотанаҡлы, ышаныслы

ВАФИР *ғәр.* – бай, мул; киң күңелле; тоғро

ВАҺАП *ғәр.* – бүләк итеүсе, биреүсе; йомарт

ВАҺИП *ғәр.* – бағышлаусы; бүләк биреүсе

ВЕНЕР *неол., лат.* – *Венера* тигән исемдән ҡыҫҡартылған

ВИЛДАН *ғәр.* – бала, улан

ВӘҒИЗ *ғәр.* – вәғәз һөйләүсе

ВӘДҮТ *ғәр.* – һөйгән

ВӘЗИР *ғәр.* – ярҙамсы, вәзир

ВӘЗИРХАН *ғәр., төрк.* – вәзир+хан

ВӘЗИХ *ғәр.* – асыҡ, аңлайышлы

ВӘКИЛ *ғәр.* – ышанып эш тапшырған кеше; вәкил

ВӘҠИФ *ғәр.* – аңлаусан; белдекле

ВӘЛИ *ғәр.* – 1) хужа, эйә; 2) яҡын кеше, туған; 3) яҡлаусы; 4) изге (ир-ат исемдәре ялғауы)

ВӘЛИНУР *ғәр.* – изге, шифалы нур

ВӘЛИТ *ғәр.* – 1) бала, улан, ул, ир бала; 2) нәҫел, тоҡом

ВӘЛИУЛЛА *ғәр.* – алланың изгеһе; изге, уҡымышлы кеше

ВӘЛИХАН *ғәр.* – вәли+хан

ВӘЛИША *ғәр., фарс.* – изгелекле; *Вәлишин* фамилияһы яһалған

ВӘЛИӘХМӘТ *ғәр.* – вәли+әхмәт (маҡтаулы, изге)

ВӘРИС *ғәр.* – дауам итеүсе, вариҫ

ВӘСИЛ *ғәр.* – айырылмаҫ дуҫ

ВӘСИМ *ғәр.* – матур

ВӘСИФ *ғәр.* – маҡтаусы

ВӘСИХ *ғәр.* – ышаныусы

ВӘХИТ *ғәр.* – берҙән-бер, тиңдәшһеҙ

ВАСИФ *ар.* – восхваляющий

ВАСИХ *ар.* – уверенный

ВАССАФ *ар.* – восхваляющий

ВАФА *ар.* – верный, выдержанный, благонадежный

ВАФИР *ар.* – богатый; верный

ВАГАП *ар.* – дарящий; щедрый

ВАГИП *ар.* – посвящающий; дарящий

ВЕНЕР *неол., лат.* – сокращенная форма женского имени *Венера*

ВИЛЬДАН *ар.* – дитя, сын

ВАГИЗ *ар.* – проповедник, оратор

ВАДУТ *ар.* – любящий

ВАЗИР *ар.* – помощник, везир; министр

ВАЗИРХАН *ар., тюрк.* – *вазир* везир+ *хан*

ВАЗИХ *ар.* – ясный

ВАКИЛ *ар.* – представитель; уполномоченный, доверенный

ВАКИФ *ар.* – понимающий, сведущий; знающий

ВАЛИ *ар.* – 1) хозяин; 2) родственник, близкий человек; 3) покровитель; 4) святой (компонент мужских имен)

ВАЛИНУР *ар.* – святой, целебный луч

ВАЛИТ *ар.* – 1) ребенок, дитя, мальчик; 2) родитель, потомок

ВАЛИУЛЛА *ар.* – *вали+улла* святой; образованный человек

ВАЛИХАН *ар.* – *вали+хан*

ВАЛИША *ар., перс.* – благодетельный; образована фамилия *Валишин*

ВАЛИАХМЕТ *ар.* – *вали+ахмет* прославленный, святой

ВАРИС *ар.* – наследующий, наследник

ВАСИЛЬ *ар.* – неразлучный друг

ВАСИМ *ар.* – красивый

ВАСИФ *ар.* – восхваляющий

ВАСИХ *ар.* – уверенный

ВАХИТ *ар.* – единственный, несравненный

Г

ГӨЛҮС *неол., фарс.* – гөл һүҙенән

ГӘРӘЙ *фарс.* – эйәреүсе, дауам итеүсе; хөрмәтле (ир-ат исемдәре ялғауы булып йөрөй)

ГӘРӘЙ *монг.* – монгол ырыуы атамаһынан (ир-ат исемдәре ялғауы булып йөрөй)

ГУЛУС *неол., перс.* – от слова *гуль* – цветок

ГАРЕЙ *перс.* – последователь; почтенный (компонент мужских имен). Образованы фамилии *Гареев*, *Гараев*

ГАРЕЙ *монг.* – от названия монгольского рода (компонент мужских имен)

Ғ

ҒАББАС *ғәр.* – яусыл, көрәшеүсән, һуғышсан

ҒАБД *(ғабде, ғабдү, ғәбд, ғәбде) ғәр.* – мәңгелек; бәндә, ҡол, алла бәндәһе, хеҙмәтсе (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)

ҒАБДУЛЛА *ғәр.* – ғабд+алла; алла ҡоло. *Габдуллин* фамилияһы яһалған

ҒАЗЗАЛ *ғәр.* – бик көслө

ҒАЗЗАЛИ *ғәр.* – бик көслө

ҒАЙНАН *ғәр.* – ысын, сын

ҒАЙСА *ғәр.* – 1) *Ғайса* пәйғәмбәр исеменән; 2) бор. йәһ. *Иса* – хоҙайҙың шәфҡәте, мәрхәмәте

ҒАЙСАР *ғәр.* – 1) ҡайнар шишмә; 2) император

ҒАЙФУЛЛА *ғәр.* – алланың ғәфү итеүсеһе

ҒАЛИП *ғәр.* – еңеүсе

ҒАМИЛ *ғәр.* – 1) эшсе, хеҙмәтсе; 2) хаким, башлыҡ

ҒАМИР *ғәр.* – бик шәп, һәйбәт; сәскә атҡан

ҒАРИФ *ғәр.* – аҡыллы, белемле; аҡыл эйәһе

ҒАРИФЙӘН *ғәр., фарс.* – ғариф+йән

ҒАРИФУЛЛА *ғәр.* – аҡыллы, белемле

ҒАСИМ *ғәр.* – һаҡлаусы, яҡлаусы

ГАББАС *ар.* – суровый, воинственный

ГАБД *(габди, габду) ар.* – вечный, бесконечный; раб, слуга бога (компонент мужских имен)

ГАБДУЛЛА *ар.* – *габд+алла* бог; раб бога. Образована фамилия *Габдуллин*

ГАЗЗАЛ *ар.* – сильный

ГАЗЗАЛИ *ар.* – сильный

ГАЙНАН *ар.* – подлинный, настоящий

ГАЙСА *ар.* – 1) от имени пророка *Гайса*, *Гиса*, *Иса*; 2) от древнеевр. *Иса* – милость божья

ГАЙСАР *ар.* – 1) горячий источник, родник; 2) император

ГАЙФУЛЛА *ар.* – прощение аллаха

ГАЛИП *ар.* – победитель

ГАМИЛ *ар.* – 1) рабочий; 2) распорядитель, правитель

ГАМИР *ар.* – очень хороший, превосходный; цветущий

ГАРИФ *ар.* – умный, образованный, мудрый

ГАРИФЬЯН *ар., перс.* – *гариф* умный, мудрый+*ян* душа

ГАРИФУЛЛА *ар.* – умный, образованный

ГАСИМ *ар.* – защитник

ҒАТА *ғәр.* – бүләк

ҒАТАУЛЛА *ғәр.* – алла бүләге

ҒАФАР *ғәр.* – ғәфү итеүсе

ҒАФУРЪЯН *ғәр., фарс.* – ғафур+йән; ғәфү итеүсе

ҒАЯЗ *ғәр.* – ярҙам; бөйөк, оло; дан

ҒАЯЗЕТДИН *ғәр.* – ярҙам

ҒАЯН *ғәр.* – күренекле, атаклы; күренеп торған, билдәле

ҒАЯР *ғәр.* – ғәйрәтле, ғәйәр, дәртле, көслө, батыр

ҒИБАҘУЛЛА *ғәр.* – алла ҡоло

ҒИБАТ *ғәр.* – ҡол, хеҙмәтсе

ҒИБАТУЛЛА *ғәр.* – алла ҡоло

ҒИБӘҘӘТ *ғәр.* – табыныу, хөрмәтләү

ҒИБӘҘӘТУЛЛА *ғәр.* – ғибәҙәт+улла

ҒИБӘТ *ғәр.* – ҡара: *Ғибат*

ҒИЗАМ *ғәр.* – бөйөклөк

ҒИЗЕТДИН *ғәр.* – диндең бөйөклөгө

ҒИЗЗӘТ *ғәр.* – дан, намыҫ, хөрмәт; көс, ғәйрәт

ҒИЗЗӘТУЛЛА *ғәр.* – хоҙайҙың даны, көсө

ҒИЛАЖ *ғәр.* – сара, дауа

ҒИЛАЖЕТДИН *ғәр.* – саралы, дауалы

ҒИЛЕМДАР *ғәр., фарс.* – ғилем+дар (барлыҡ ялғауы); ғилеме булған, ғилемле

ҒИЛЕМХАН *ғәр., баш.* – ғилем+хан

ҒИЛМАН *ғәр.* – ир бала

ҒИЛМЕТДИН *ғәр.* – дин ғилеме

ҒИЛМИНУР *ғәр.* – ғилем нуры

ҒИЛМИСЛАМ *ғәр.* – ислам ғилеме

ҒИЛМИӘХМӘТ *ғәр.* – ғилемдең шөһрәтле кешеһе

ҒИЛМИЯР *ғәр., фарс.* – ғилемле

ҒИЛФАН *ғәр.* – һаҡсы, һаҡлаусы

ҒИЛӘЖ *ғәр.* – әмәл, сара, дауа

ҒИЛӘЖЕТДИН *ғәр.* – диндең әмәле, сараһы

ҒИЛӘЖИ *ғәр.* – саралы, әмәлле, дауалы

ГАТА *ар.* – дар, подарок

ГАТАУЛЛА *ар.* – дар аллаха

ГАФАР *ар.* – прощающий, всепрощающий

ГАФУРЬЯН *ар., перс.* – *гафур* всепрощающий+*ян* душа

ГАЯЗ *ар.* – помощь; величие; слава

ГАЯЗЕТДИН *ар.* – помощь

ГАЯН *ар.* – знаменитый, знатный; очевидный, ясный

ГАЯР *ар.* – энергичный, мужественный, отважный, сильный

ГИБАДУЛЛА *ар.* – раб божий

ГИБАТ *ар.* – раб, невольник, слуга, работник

ГИБАТУЛЛА *ар.* – раб божий

ГИБАДАТ *ар.* – поклонение, почитание

ГИБАДАТУЛЛА *ар.* – *гибадат+улла*

ГИБАТ *ар.* – см. *Гибат*

ГИЗАМ *ар.* – величавость

ГИЗИТДИН *ар.* – величие бога

ГИЗЗАТ *ар.* – могущество, почитание, достоинство; сила, мощь

ГИЗЗАТУЛЛА *ар.* – могущество аллаха

ГИЛАЖ *ар.* – средство, лекарство

ГИЛАЖЕТДИН *ар.* – гилаж+дин (компонент мужских имен)

ГИЛИМДАР *ар., перс.* – *гилим* образование, знание+*дар* (аффикс наличия)

ГИЛИМХАН *ар., баш.* – *гилим* знание, образование+*хан*

ГИЛЬМАН *ар.* – мальчик

ГИЛЬМИТДИН *ар.* – знание веры

ГИЛЬМИНУР *ар.* – *гилим* наука, знание+*нур* луч, сияние

ГИЛЬМИСЛАМ *ар.* – *гилим* знание+*ислам*

ГИЛЬМИАХМЕТ *ар.* – прославленный человек науки

ГИЛЬМИЯР *ар., перс.* – ученый

ГИЛЬФАН *ар.* – защитник

ГИЛЯЖ *ар.* – лекарство, средство

ГИЛЯЖЕТДИН *ар.* – *гиляж* средство+*дин* вера; средство веры

ГИЛЯЖИ *ар.* – имеющий лекарство, средство

ҒИМАҘИ *ғәр.* – терәк, ярҙамсы
ҒИМАЙ *ғәр.* – хеҙмәтсе
ҒИМАЛ *ғәр.* – эшсе, хеҙмәткәр
ҒИМАЛЕТДИН *ғәр.* – эшсе, хеҙмәткәр
ҒИМРАН *ғәр.* – мәҙәниәтле
ҒИНДУЛЛА *ғәр.* – мәрхәмәт
ҒИНИӘТ *ғәр.* – изгелек, мәрхәмәт, яҡшылыҡ
ҒИНИӘТУЛЛА *ғәр.* – изгелекле
ҒИРФАН *ғәр.* – аң, белем; тәрбиә
ҒИСМӘТ *ғәр.* – намыҫ, сафлыҡ, паклыҡ
ҒИЯЗ *ғәр.* – ярҙам
ҒИЯЗЕТДИН *ғәр.* – ғияз ярҙам+дин
ҒОСМАН *ғәр.* – *Усман* тигән исемдән (боронғо ғәрәп хәлифе исеме)
ҒОССАМ *ғәр.* – һағыш, борсолоу
ҒОФРАН *ғәр.* – кисереү, ғәфү итеү
ҒӨБӘЙ *ғәр.* – 1) кинйә, кесе; 2) хеҙмәтсе, ҡол
ҒӨБӘЙҘУЛЛА *ғәр.* – 1) алла ҡоло; 2) кесе, кинйә
ҒӨБӘЙТ *ғәр.* – 1) кинйә, кесе бала; 2) хеҙмәтсе, ҡол
ҒӨЗӘИР//ГӨЗӘЙЕР *ғәр.* – көс, ярҙам
ҒӨМӨРҘАҠ *ғәр., баш.* – ғүмере оҙаҡ (*Оморҙак* исеме менән бер тин)
ҒӨМӘР *ғәр.* – ғүмерле, ғүмере оҙон булһын
ҒӘББӘС *ғәр.* – һуғышсан, яусыл
ҒӘБДЕЛ *ғәр.* – ир-ат исемдәренә ҡушыла, исем компоненты булып йөрөй
ҒӘБДЕЛБАРЫЙ *ғәр.* – барлыҡҡа килтереүсе, бар итеүсе
ҒӘБДЕЛБАЯН *ғәр.* – ғәбдел+баян
ҒӘБДЕЛВӘЛИ *ғәр.* – ғәбдел+вәли
ҒӘБДЕЛЙӘЛИЛ *ғәр.* – оло, бөйөк
ҒӘБДЕЛКӘРИМ *ғәр.* – йомарт, киң күңелле кеше
ҒӘБДЕЛХАҠ *ғәр.* – ғәбдел+хаҡ (ысын, дөрөҫ)

ГИМАДИ *ар.* – опора, помощник
ГИМАЙ *ар.* – служитель, служащий
ГИМАЛ *ар.* – рабочий, служитель
ГИМАЛЕТДИН *ар.* – рабочий, служитель
ГИМРАН *ар.* – культурный
ГИНДУЛЛА *ар.* – милость, благодать
ГИНИЯТ *ар.* – милость, добро, благодеяние
ГИНИЯТУЛЛА *ар.* – милостивый, добрый
ГИРФАН *ар.* – знание, познание; воспитание
ГИСМАТ *ар.* – честь, непорочность, чистота
ГИЯЗ *ар.* – помощь
ГИЯЗИТДИН *ар.* – *гияз* помощь+*дин* вера – помощник веры
ГУСМАН *ар.* – то же, что и *Усман* (от имени арабского халифа)
ГУССАМ *ар.* – забота, печаль
ГУФРАН *ар.* – прощение, извинение
ГУБАЙ *ар.* – 1) младший; 2) служитель, раб
ГУБАЙДУЛЛА *ар.* – 1) раб божий; 2) младший, последыш
ГУБАЙТ *ар.* – 1) младший; 2) служитель, раб
ГУЗАИР *ар.* – сила, помощь
ГУМЕРЗАК *ар., баш.* – *гумер* жизнь+*узак* долгий (пожелание долгой жизни)
ГУМЕР *ар.* – жизнь (пожелание долгой жизни)
ГАББАС *ар.* – суровый, воинственный
ГАБДУЛ *ар.* – компонент мужских имен
ГАБДУЛБАРЫЙ *ар.* – творец, создатель
ГАБДУЛБАЯН *ар.* – *габдул+баян*
ГАБДУЛВАЛИ *ар.* – *габдул+вали*
ГАБДУЛЬЯЛИЛ *ар.* – величественный, великий
ГАБДУЛКАРИМ *ар.* – щедрый, добрый человек
ГАБДУЛХАК *ар.* – *габдул* раб божий+*хак* правда, истина

ҒӘБДИНУР *ғәр.* – ғәбди (әбд)+нур; якты йөҙлө

ҒӘБДРАХМАН *ғәр.* – мәрхәмәтле, шәфҡәтле

ҒӘБДРӘҮФ *ғәр.* – игелекле, мәрхәмәтле

ҒӘБДРӘХИМ *ғәр.* – игелекле, рәхимле

ҒӘБДРӘШИТ *ғәр.* – тура юлдан барыусы

ҒӘБИҘУЛЛА *ғәр.* – алланың хеҙмәтсеһе; эшсе, хеҙмәтсе

ҒӘБИТ *ғәр.* – баш эйеүсе, хеҙмәтсе

ҒӘҘЕБӘК *ғәр., баш.* – ғәҙел+бәк (ир бала); башлыҡ

ҒӘҘЕЛ *ғәр.* – ғәҙел

ҒӘҘЕЛБАЙ *ғәр., баш.* – ғәҙел+бай

ҒӘҘЕЛБӘК *ғәр., баш.* – ғәҙел+бәк (ир-ат исемдәре ялғауы)

ҒӘҘЕЛША *ғәр., фарс.* – ғәҙел+ша (шаһ); ғәҙел кеше

ҒӘҘӘМ *ғәр.* – ололоҡ, бөйөклөк

ҒӘҘӘН *ғәр.* – ожмах; бөйөклөк

ҒӘЗЗӘЛ *ғәр.* – бик көслө

ҒӘЗИ *ғәр.* – еңеүсе, көрәшсе

ҒӘЗИЗ *ғәр.* – иң ҡәҙерле, ғәзиз; ҡеүәтле

ҒӘЗИЙӘН *ғәр., фарс.* – ғәзиз+йән; ҡәҙерле, ҡеүәтле

ҒӘЗИМ *ғәр.* – бөйөк, абруйлы

ҒӘЗИНУР *ғәр.* – еңеү нуры

ҒӘЙЕТБАЙ *ғәр., баш.* – байрамда тыуған

ҒӘЙЕТҠОЛ *ғәр., баш.* – байрамда тыуған

ҒӘЙЗУЛЛА *ғәр.* – ғәзиз (бөйөк, оло хөрмәт, дан)+улла (алла)

ҒӘЙЗӘМ *ғәр.* – бөйөк

ҒӘЙНАН *ғәр.* – ысын, сын; асыл

ҒӘЙНЕТДИН *ғәр.* – диндең асылы

ҒӘЙНИСЛАМ *ғәр.* – исламдың асылы

ҒӘЙНИЯР *ғәр., фарс.* – ғәйн (ысын)+яр (дуҫ, иптәш)

ҒӘЙНУЛЛА *ғәр.* – ғәйн+алла

ГАБДИНУР *ар.* – *габд* раб+*нур* луч; лучезарный

ГАБДРАХМАН *ар.* – милосердный, добрый

ГАБДРАУФ *ар.* – милостивый, добрый

ГАБДРАХИМ *ар.* – милосердный, милостивый

ГАБДРАШИТ *ар.* – идущий по правильному пути

ГАБИДУЛЛА *ар.* – раб божий; рабочий, служитель

ГАБИТ *ар.* – подчиненный, служащий

ГАДИБЕК *ар., баш.* – *гадиль* справедливый+*бек* юноша; господин

ГАДИЛЬ *ар.* – справедливый

ГАДИЛЬБАЙ *ар., баш.* – *гадиль+бай*

ГАДИЛЬБЕК *ар., баш.* – *гадиль* справедливый+*бек* господин; юноша (компонент мужских имен)

ГАДИЛЬША *ар., перс.* – *гадиль* справедливый+*ша* (компонент мужских имен)

ГАДАМ *ар.* – величие, слава

ГАДАН *ар.* – рай; величие

ГАЗЗАЛ *ар.* – сильный

ГАЗИ *ар.* – победитель, борец

ГАЗИЗ *ар.* – дорогой; могучий

ГАЗИЗЬЯН *ар., перс.* – *газиз* дорогой, могучий+*ян* душа

ГАЗИМ *ар.* – великий

ГАЗИНУР *ар.* – *гази* победитель, борец+*нур* луч

ГАИТБАЙ *ар., баш.* – родился в праздник

ГАИТКУЛ *ар., баш.* – родился в праздник

ГАЙЗУЛЛА *ар.* – *гайз* величие, слава, достоинство, могущество+*улла* бог (компонент мужских имен)

ГАЙЗАМ *ар.* – великий

ГАЙНАН *ар.* – настоящий, истинный; сущность

ГАЙНИТДИН *ар.* – сущность веры

ГАЙНИСЛАМ *ар.* – сущность ислама

ГАЙНИЯР *ар., перс.* – *гайн* точь-в-точь, подлинный+*яр* друг, товарищ

ГАЙНУЛЛА *ар.* – *гайн* подлинный+*улла* бог

ҒӘЙРӘТ *ғәр.* – ғәйрәт, көс, батырлыҡ, ҡыйыулыҡ

ҒӘЙСӘР *ғәр.* – ҡайнар шишмә

ҒӘЙФИ *ғәр.* – ғәфү ителгән; мәрхәмәтле

ҒӘЙФУЛЛА *ғәр.* – ғәфү ителгән; алла ғәфү иткән

ҒӘЛЕКӘЙ *ғәр.* – бөйөк (*Ғәле* исеменең иркәләү формаһы)

ҒӘЛИ//ҒӘЛЕ *ғәр.* – бөйөк, оло, юғары; ҡәҙерле (ир-ат исемдәренә ҡушыла торған ялғау)

ҒӘЛИАРСЛАН *ғәр., баш.* – ғәли+арыҫлан (бала көслө, ғәйрәтле булһын тип ҡушылған исем)

ҒӘЛИАРЫҪЛАН *ғәр., баш.* – ҡара: *Ғәлиарслан*

ҒӘЛИАСТАН *ғәр., фарс.* – бөйөклөк

ҒӘЛИБАЙ *ғәр., баш.* – ғәли+бай

ҒӘЛИБӘК *ғәр., баш.* – ғәли+бәк

ҒӘЛИЙӘН *ғәр., фарс.* – бөйөк+йән

ҒӘЛИКАРАМ *ғәр.* – ғәли+карам

ҒӘЛИМ *ғәр.* – белемле, уҡымышлы; ғалим

ҒӘЛИМҒОЛ *ғәр., баш.* – белемле, уҡымышлы

ҒӘЛИМЙӘН *ғәр., фарс.* – белемле, уҡымышлы; ғалим

ҒӘЛИМУЛЛА *ғәр.* – алланың уҡымышлыһы

ҒӘЛИМХАН *ғәр., баш.* – ғәлим+хан; ғилемле, белемле

ҒӘЛИМЫРҘА *ғәр., фарс.* – ғәли+мырҙа

ҒӘЛИНУР *ғәр.* – ғәли+нур

ҒӘЛИУЛЛА *ғәр.* – алланың бөйөклөгө

ҒӘЛИӘКБӘР *ғәр.* – ғәли+әкбәр; оло, ҙур, хөрмәтле, бөйөк

ҒӘЛИӘСКӘР *ғәр.* – 1) бәләкәй *Ғәли*; 2) *Ғәлиҙең* терәге, таянысы; 3) һалдат, бөйөк һуғышсы

ҒӘЛИӘХМӘТ *ғәр.* – ғәли+әхмәт; бөйөк *Әхмәт*

ГАЙРАТ *ар.* – сила, мужество, смелость, неустрашимость

ГАЙСАР *ар.* – горячий источник

ГАЙФИ *ар.* – прощенный; милостивый, сердобольный

ГАЙФУЛЛА *ар.* – прощенный богом

ГАЛИКЕЙ *ар.* – *гали* величие+*кей* (аффикс) ласкательная форма имени *Гали*

ГАЛИ *ар.* – великий, возвышенный, выдающийся (компонент мужских имен)

ГАЛИАРСЛАН *ар., баш.* – *гали* великий+*арслан* лев (пожелание ребенку силы, могущества)

ГАЛИАРСЛАН *ар., баш.* – *гали+арслан*

ГАЛИАСТАН *ар., перс.* – величие

ГАЛИБАЙ *ар., баш.* – *гали+бай*; великий, выдающийся

ГАЛИБЕК *ар., баш.* – *гали+бек*

ГАЛИЯН *ар., перс.* – *гали* великий+*ян* душа

ГАЛИКАРАМ *ар.* – *гали* великий+*карам* щедрый

ГАЛИМ *ар.* – образованный, эрудированный; ученый

ГАЛИМГУЛ *ар., баш.* – *галим* образованный; ученый+*гул*

ГАЛИМЬЯН *ар., перс.* – *галим* образованный; ученый+*ян* (компонент мужских имен)

ГАЛИМУЛЛА *ар.* – ученый; образованный

ГАЛИМХАН *ар., баш.* – образованный; ученый

ГАЛИМУРЗА *ар., перс.* – *гали+мурза*

ГАЛИНУР *ар.* – *гали+нур* луч, сияние

ГАЛИУЛЛА *ар.* – величие аллаха

ГАЛИАКБАР *ар.* – *гали* великий+*акбар* самый большой, самый великий

ГАЛИАСКАР *ар.* – 1) маленький *Гали*; 2) опора, надежда *Гали*; 3) великий воин, солдат

ГАЛИАХМЕТ *баш.* – *гали+ахмет*; великий *Ахмет*

ҒӘЛЛӘМ *ғәр.* – бик күп белеүсе, ғалим

ҒӘЛЛӘМЕТДИН *ғәр.* – диндә белеүсе; күп белеүсе

ҒӘЛӘҮ *ғәр.* – бөйөклөк

ҒӘЛӘҮЕТДИН *ғәр.* – дindең бөйөклөгө

ҒӘЛӘҮИ *ғәр.* – бөйөк

ҒӘМБӘР *ғәр.* – хуш еҫле май; хушбуй

ҒӘМБӘРИС *ғәр., баш.* – ғәмбәр еҫе

ҒӘМИЛ *ғәр.* – эшсе, хеҙмәткәр; хаким, башлыҡ

ҒӘМӘЛ *ғәр.* – эш, йомош; хеҙмәт

ҒӘНДӘЛИП *ғәр.* – һандуғас

ҒӘНИ *ғәр.* – бай, маллы, дәүләтле

ҒӘРИФ *ғәр.* – аҡыллы, белемле

ҒӘРИФУЛЛА *ғәр.* – аҡыллы, белемле

ҒӘТИӘТ *ғәр.* – бүләк, мираҫ

ҒӘТИӘТУЛЛА *ғәр.* – алла бүләге

ҒӘФИӘТ *ғәр.* – һаулыҡ, именлек

ҒӘФИӘТУЛЛА *ғәр.* – һаулыҡ, именлек

ҒӘФҮР *ғәр.* – ғәфү итеүсе, кисереүсе

ҒӘФҮРЙӘН *ғәр., фарс.* – ғәфүр+йән; ғәфү итеүсе

ҒӘФӘР *ғәр.* – ғәфү итеүсе

ГАЛЛЯМ *ар.* – ученый, очень много знающий

ГАЛЛЯМИТДИН *ар.* – знающий религию; многознающий

ГАЛЯУ *ар.* – высота, величие

ГАЛЯУТДИН *ар.* – величие религии

ГАЛЯУИ *ар.* – величавый

ГАМБАР *ар.* – амбра (ароматное жидкое вещество); духи

ГАМБАРИС *ар., баш.* – аромат; запах духов

ГАМИЛ *ар.* – рабочий; распорядитель, правитель

ГАМАЛЬ *ар.* – занятие, дело; работа, труд

ГАНДАЛИП *ар.* – соловей

ГАНИ *ар.* – богатый, зажиточный

ГАРИФ *ар.* – умный, образованный

ГАРИФУЛЛА *ар.* – умный, образованный

ГАТИЯТ *ар.* – дар, подарок

ГАТИЯТУЛЛА *ар.* – божий дар

ГАФИЯТ *ар.* – здоровье, благополучие

ГАФИЯТУЛЛА *ар.* – благополучие

ГАФУР *ар.* – всепрощающий

ГАФУРЬЯН *ар., перс.* – *гафур* всепрощающий+*ян* душа

ГАФАР *ар.* – всепрощающий

Д

ДАЛХА *ғәр.* – һайлап алынған, бик шәп

ДАМИН *ғәр.* – бик шәп, көслө

ДАМИНДАР *ғәр., фарс.* – етеҙ, көслө; бик шәп, яҡшы

ДАМИР *неол.* – 1) «Да здравствует мир» тигән лозунгынан ҡыҫҡартылған; 2) «тимер» һүҙенең боронғо төрки формаһы «димер» һүҙенән тигән ҡараш бар

ДАНИЛ *неол., фарс.* – белемле, аҡыллы

ДАНИР – ҡара: *Дамир*

ДАНИЯЛ – ҡара: *Данияр*

ДАЛХА *ар.* – избранный, прекрасный

ДАМИН *ар.* – очень хороший, сильный

ДАМИНДАР *ар., перс.* – проворный, сильный; очень хороший

ДАМИР *неол.* – 1) сокращенная форма лозунга «Да здравствует мир»; 2) существует мнение, что «*дамир*» – древнетюркский вариант слова «*тимир*» (железо)

ДАНИЛ *неол., перс.* – образованный, умный

ДАНИР – см. *Дамир*

ДАНИЯЛ – см. *Данияр*

ДАНИЯР *фарс.* – белемле, ғилемле; яҡын дуҫ, йәр; бүләк

ДАНИЯС *неол., фарс.* – белемле, ғилемле

ДАУЫТ *йәһ., ғәр.* – һөйөклө

ДАУЫТБАЙ *ғәр., баш.* – дауыт+бай; һөйөклө

ДАҺИ *ғәр.* – аҡыл эйәһе

ДАЯН *ғәр.* – хөкөм эйәһе

ДИБАЙ – мәғәнәһе билдәһеҙ; *Дибаев* фамилияһында һаҡланған

ДИҠҠӘТ *ғәр.* – иғтибар, диҡҡәт

ДИЛАВИР *фарс.* – йөрәкле, батыр

ДИЛМӨХӘМӘТ *фарс., ғәр.* – дил (йөрәк)+мөхәмәт; *Мөхәмәттең* йөрәге

ДИЛФӘР *неол.* – батыр, йөрәкле

ДИМ *баш.* – йылға исеменән; бәлки, төрөкмән телендәгесә «тын» тигән мәғәнәгә бәйлелер

ДИНАР *ғәр., фарс.* – боронғо алтын аҡса атамаһынан

ДИНИС *ғәр.* – *Динисламдан* ҡыҫҡартып алынған

ДИНИСЛАМ *ғәр.* – дин+ислам; ислам динендәге кеше

ДИНМӨХӘМӘТ *ғәр.* – дин+мөхәмәт

ДИҢГЕҘБАЙ *баш.* – диңгеҙ+бай (ауыл исемендә һаҡланған)

ДИСТАН *фарс.* – көйлө хикәйәт

ДИЯЗ *неол., исп.* – көн, көндөҙ

ДИЯР *ғәр.* – ер, ил, йорт; *Дияров* фамилияһы бар

ДИЯС *неол., исп.* – көн, көндөҙ

ДУСМӨХӘМӘТ *фарс., ғәр.* – дуҫ+мөхәмәт; *Мөхәмәттең* дуҫы (*Дусмөхәмәтов* фамилияһы бар)

ДУСӘМБӘТ *фарс., ғәр.* – 1) дуҫ+өммәт (халыҡ); 2) дүшәмбе+өммәт; дүшәмбе көн тыуған; *Дусәмбәтов* фамилияһы бар

ДЫУАН *баш.* – башҡорт ырыуы исеменән

ДӘМИН *ғәр.* – бик шәп, көслө

ДАНИЯР *перс.* – знающий, сведущий; близкий друг, любимый; дар, подарок

ДАНИЯС *неол., перс.* – знающий, образованный

ДАУТ *евр., ар.* – любимый, привлекательный

ДАУТБАЙ *ар., баш.* – *даут+бай*; любимый (компонент мужских имен)

ДАГИ *ар.* – гений

ДАЯН *ар.* – господин

ДИБАЙ – этимология неясна; сохранилось в фамилии *Дибаев*

ДИККАТ *ар.* – внимание

ДИЛАВИР *перс.* – смелый, отважный

ДИЛЬМУХАМЕТ *перс., ар.* – *диль* сердце+*мухамет*; сердце *Мухамета*

ДИЛЬФАР *неол.* – смелый

ДИМ *баш.* – от названия реки *Дим – Дема*; возможно, означает тын – «безмолвный», как в туркменском языке

ДИНАР *ар., перс.* – от названия древней золотой монеты

ДИНИС *ар.* – сокращенная форма и. *Динислам*

ДИНИСЛАМ *ар.* – *дин* вера, религия+*ислам*; мусульманин

ДИНЬМУХАМЕТ *ар.* – *дин* вера, религия+*мухамет* славный

ДИНГИЗБАЙ *баш.* – *дингиз* море+*бай*

ДИСТАН *перс.* – рассказ

ДИЯЗ *неол., исп.* – день, дневное время

ДИЯР *ар.* – земля, страна; образована фамилия *Дияров*

ДИЯС *неол., исп.* – день, дневное время

ДУСМУХАМЕТ *перс., ар.* – *дус* друг+*мухамет* славный (образована фамилия *Дусмухаметов*)

ДУСЕМБЕТ *перс., ар.* – 1) друг народа; 2) родился в понедельник

ДУВАН *баш.* – от названия башкирского рода

ДАМИН *ар.* – сильный, хороший

ДӘМИНДӘР *ғәр., фарс.* – дәмин етеҙ, көслө; бик шәп+дар (барлыҡ ялғауы)

ДӘРДЕМАН *фарс.* – моңло, ҡайғылы

ДӘРДМӘНД *фарс.* – моңло, ҡайғылы

ДӘҮЛИ *ғәр.* – дәүләт кешеһе

ДӘҮЛӘТ *ғәр.* – мал, байлыҡ; ил, мәмләкәт, дәүләт; бәхет

ДӘҮЛӘТБАЙ *ғәр., баш.* – дәүләт+бай

ДӘҮЛӘТБИРҘЕ *ғәр., баш.* – дәүләт (байлыҡ, муллыҡ)+бирҙе

ДӘҮЛӘТГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – дәүләт+гәрәй

ДӘҮЛӘТЙӘР *ғәр., фарс.* – дәүләтле, бай

ДӘҮЛӘТКИРӘЙ *ғәр., монг.* – дәүләт+кирәй

ДӘҮЛӘТКИЛДЕ *ғәр., баш.* – дәүләт+килде

ДӘҮЛӘТКОЛ *ғәр., баш.* – дәүләтле, бай кеше

ДӘҮЛӘТША *ғәр., фарс.* – бай, мул, дәүләтле кеше

ДӘҮЛӘТЪЯР *ғәр., фарс.* – дәүләтле, бай, мул

ДАМИНДАР *ар., перс.* – *дамин* сильный, проворный, хороший+*дар* (аффикс наличия)

ДАРДИМАН *перс.* – печальный, страдающий, скорбный

ДАРДМАНД *перс.* – печальный, горестный, скорбный

ДАВЛИ *ар.* – государственный, деловой человек

ДАВЛЕТ *ар.* – богатство; государство, держава; счастье

ДАВЛЕТБАЙ *ар., баш.* – *давлет+бай*

ДАВЛЕТБИРДИ *ар., баш.* – *давлет* богатство, могущество+*бирди* дал

ДАВЛЕТГАРЕЙ *ар., перс.* – *давлет+гарей*

ДАВЛЕТЬЯР *ар., перс.* – *давлет+яр*; состоятельный, зажиточный

ДАВЛЕТКИРЕЙ *ар., монг.* – *давлет+кирей*

ДАВЛЕТКИЛЬДИ *ар., баш.* – *давлет+кильди* пришел

ДАВЛЕТКУЛ *ар., баш.* – состоятельный, зажиточный человек

ДАВЛЕТША *ар., перс.* – состоятельный, зажиточный

ДАВЛЕТЬЯР *ар., перс.* – *давлет+яр*; состоятельный, зажиточный

Е

ЕГЕТБАЙ *баш.* – егет+бай; шәп, батыр егет

ЕЙӘН *баш.* – ейән бала

ЕЙӘНБАЙ *баш.* – ейән+бай; (боронғо йола буйынса, бала әсәһенең тыуған ауылында – әсә йортонда тыуһа, уға ейән тигән һүҙ менән исем ҡушылған. Мәҫ.: *Ейәнбикә*, *Ейәнсура*, *Ейәнбирҙе*, *Ейәнгөл* һ.б.)

ЕЙӘНБИРҘЕ *баш.* – ейән+бирҙе

ЗИГИТБАЙ *баш.* – *зигит* парень, юноша, джигит, молодец+*бай* (компонент мужских имен).

ЗИАН *баш.* – внук

ЗИАНБАЙ *баш.* – *зиан* внук+*бай*; (по обычаю, с компонентом зиан давали имя ребенку, если он родился в родной деревне матери, т. е. во время ее приезда в дом родителей. Примеры: *Зианбика*, *Зиансура*, *Зианбирде*, *Зиангул* и пр.)

ЗИАНБИРДИ *баш.* – *зиан+бирди* дал

ЕЙӘНГИР *баш., фарс.* – ейән+гир (тороусы, алыусы). *Йәнгиров* фамилияһы яһалған
ЕЙӘНҒОЛ *баш.* – ейән+ғол
ЕЙӘНСУРА *баш.* – ейән+сура (улан, ир бала; батыр, ҡыйыу, дуҫ). Ейәнсура районының атамаһы ошо исемгә ҡайтып ҡала

ЗИАНГИР//ЯНГИР *баш., перс.* – *зиан+гир* владеющий; властелин (образованы фамилии *Зиангиров, Янгиров*)
ЗИАНГУЛ *баш.* – *зиан+гул*
ЗИАНСУРА *баш.* – *зиан* внук, племянник+*сура* мальчик, сын; герой, молодец; друг (название Зианчуринского района восходит к этому имени)

Ж

ЖӘҮИТ *ғәр.* – мәңгелек
ЖӘҮӘТ *ғәр.* – мәңгелек
ЖӘЛИЛ *ғәр.* – бөйөк, оло, ҙур; хөрмәтле, шөһрәтле, атаҡлы

ДЖАВИТ//ЖАВИТ *ар.* – вечный
ДЖАВАТ//ЖАВАТ *ар.* – вечный
ДЖАЛИЛЬ *ар.* – великий, величавый; славный, прославленный

З

ЗАҒАФРАН *ғәр.* – сәскә атамаһынан
ЗАҒАФУРАН *ғәр.* – сәскә атамаһынан
ЗАДА *фарс.* – ир бала; батша улы; аҡһөйәк; иң шәп, иң һәйбәт (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә лә ҡушылып йөрөй: *Гөлзада, Әхмәтзада* һ.б.)
ЗАИМ *ғәр.* – башлыҡ, етәксе. *Заимов* фамилияһы бар
ЗАЙЛАЛ *ғәр.* – бөйөклөк (синонимы: *Ялал, Йәләл*)
ЗАКАРИА *(бор. йәһ.) ғәр.* – иҫтәге
ЗАКИР *ғәр.* – иҫкә алыусы
ЗАКИРЙӘН *ғәр., фарс.* – иҫкә алыусы+йән
ЗАҠУАН *ғәр.* – зирәк, үткер
ЗАМАН *ғәр.* – заман, дәүер, осор; замана кешеһе
ЗАМИР *неол., ғәр.* – йөрәк, выждан
ЗАМИР *неол.* – «за мир» һүҙҙәренән
ЗАРИМ//ЗАРЕМ *фарс.* – зарығып һорап алған

ЗАГАФРАН *ар.* – шафран
ЗАГАФУРАН *ар.* – шафран
ЗАДА *перс.* – сын; царевич; знатного происхождения; самый лучший, прекрасный (является компонентом мужских и женских имен: *Гульзада, Ахметзада* и пр.)
ЗАИМ *ар.* – глава, руководитель. Образована фамилия *Заимов*
ЗАЙЛАЛ *ар.* – величественный (восходит к имени *Ялиль*)
ЗАКАРИЯ *(др. евр.) ар.* – памятный
ЗАКИР *ар.* – воспоминание; понимающий
ЗАКИРЬЯН *ар., перс.* – *закир* поминающий+*ян* душа
ЗАКУАН *ар.* – смышленый, смелый
ЗАМАН *ар.* – время, эпоха; современный человек
ЗАМИР *неол., ар.* – сердце, совесть
ЗАМИР *неол.* – от слов «за мир»
ЗАРИМ//ЗАРЕМ *перс.* – желанный, долгожданный

ЗАРИП *ғәр.* – ҡупшы, телгә оҫта
ЗАРИФ *ғәр.* – ҡупшы, телгә оҫта
ЗАРИФЙӘН *ғәр., фарс.* – зариф+йән
ЗАҺИЗУЛЛА *ғәр.* – суфый
ЗАҺИР *ғәр.* – 1) яҡты нур сәсеүсе, бик матур; 2) ярҙамсы, булышсы

ЗАҺИТ *ғәр.* – суфый; изге, тыйнаҡ
ЗАҺРЕТДИН *ғәр.* – заһри+дин

ЗАҺРИ *ғәр.* – нур һибеүсе; күренеп торған
ЗАЯН *ғәр.* – үкенесле (*Заянов* фамилияһы бар)
ЗЕКЕР *ғәр.* – иҫтәге нәмә, иҫтәлек

ЗЕКЕРИӘ *ғәр.* – иҫтәге, иҫтә торған; иҫтәлек
ЗЕКЕРЙӘ *ғәр.* – иҫтә торған, иҫтәлек
ЗИАДАТ *ғәр.* – үҫкән, үрләгән
ЗИАҘАТ *ғәр.* – үҫкән, үрләгән
ЗИАФАТ *ғәр.* – ҡунаҡ; һый
ЗИННУР *ғәр.* – нурлы
ЗИННӘТ *ғәр.* – биҙәк
ЗИННӘТУЛЛА *ғәр.* – зиннәт+алла; алла биҙәге
ЗИНФИР *неол.* – «*Земфира*»нан ҡыҫҡартылған
ЗИРӘК *фарс.* – оҫҡор, тиҙ аңлай торған, һиҙгер, аҡыллы
ЗИҺАТ *ғәр.* – тотанаҡлы, тыйнаҡлы

ЗӨБӘЙ *ғәр.* – иң һәйбәт
ЗӨБӘЙЗУЛЛА *ғәр.* – иң һәйбәт
ЗӨБӘЙЕР//ЗӨБӘИР *ғәр.* – көслө, аҡыллы
ЗӨБӘЙТ *ғәр.* – иң һәйбәт
ЗӨЛҠӘРНӘЙ *ғәр.* – ҡуш мөгөҙлө (Александр Македонскийҙың ҡушаматынан); ҡара: *Искәндәр*
ЗӨЛҠӘФИЛ *ғәр.* – ышаныслы
ЗӨЛФӘҠӘР *ғәр.* – киҫеүсе, сабыусы (Ғәли хәлифтең легендар ҡылысының исеменән)
ЗӨЛФӘР *фарс.* – матур сәсле; дәртле

ЗАРИП *ар.* – изящный, остроумный
ЗАРИФ *ар.* – изящный, остроумный
ЗАРИФЪЯН *ар., перс.* – *зариф+ян*
ЗАГИДУЛЛА *ар.* – аскет
ЗАГИР *ар.* – 1) блестящий, яркий, прекрасный; 2) помощник, покровитель
ЗАГИТ *ар.* – аскет; скромный, святой
ЗАГРЕТДИН *ар.* – *загри* сияющий+*дин* религия
ЗАГРИ *ар.* – сияющий, лучезарный; очевидный
ЗАЯН *ар.* – прискорбный, досадный (образована фамилия *Заянов*)
ЗАКИР *ар.* – память, воспоминание, упоминание
ЗАКАРИЯ *ар.* – воспоминание, память

ЗАКАРИЯ *ар.* – воспоминание, память
ЗИЯДАТ *ар.* – растущий, поднимающийся
ЗИЯДАТ *ар.* – растущий, поднимающийся
ЗИАФАТ *ар.* – гость; угощение
ЗИННУР *ар.* – лучезарный, лучистый
ЗИННАТ *ар.* – украшение
ЗИННАТУЛЛА *ар.* – *зиннат* украшение+*улла* бог; украшение бога
ЗИНФИР *неол.* – сокращенная форма женского имени *Земфира*
ЗИРЯК *перс.* – понятливый, смекалистый, умный
ЗИГАТ *ар.* – выдержанный, сдержанный, послушный
ЗУБАЙ *ар.* – самый лучший
ЗУБАЙДУЛЛА *ар.* – самый лучший
ЗУБАИР *ар.* – сильный, умный

ЗУБАИТ *ар.* – самый лучший
ЗУЛЬКАРНАЙ *ар.* – двурогий (прозвище Александра Македонского); см. *Искандар*
ЗУЛЬКАФИЛ *ар.* – надежный
ЗУЛЬФАКАР *ар.* – колющий, рассекающий (от названия легендарного меча халифа *Али*)
ЗУЛЬФАР *перс.* – несравненные локоны; темпераментный

ЗӨЛФӘТ *фарс.* – бөҙрә сәсле; дәртле

ЗӨФӘР *ғәр.* – еңеүсе
ЗЫЯ *ғәр.* – нур, яҡтылыҡ
ЗЫЯЗИТДИН *ғәр.* – дин нуры
ЗЫЯИТДИН *ғәр.* – дин нуры
ЗЫЯҠАЙ *ғәр., баш.* – *Зыя* исеменең иркәләү формаһы
ЗӘБИБ *ғәр.* – йөҙөм; матур
ЗӘБИҘУЛЛА *ғәр.* – башлыҡ
ЗӘБИР *ғәр.* – көслө, ныҡ, аҡыллы
ЗӘБИХ *ғәр.* – ҡорбан
ЗӘБИХУЛЛА *ғәр.* – алланың ҡорбан салыусыһы
ЗӘҒӘФРАН *ғәр.* – сәскә исеменән
ЗӘҒФРАН *ғәр.* – ҡара: *Зәғәфран*
ЗӘИТ *ғәр.* – үҫеүсе, артыусы
ЗӘЙНЕТДИН *ғәр.* – биҙәк, дин биҙәге
ЗӘЙНИ *ғәр.* – биҙәк
ЗӘЙНУЛЛА *ғәр.* – алла биҙәге; алланың яратҡаны
ЗӘЙТҮН *ғәр.* – көньяҡта үҫкән мәңге йәшел ағас атамаһынан
ЗӘКИ *ғәр.* – саф, зирәк
ЗӘКИР *ғәр.* – иҫкә алыусы

ЗӘКИРЙӘН *ғәр., фарс.* – иҫкә алыусы кеше
ЗӘКӘРИӘ *бор. йәһ., ғәр.* – иҫтә ҡалған, иҫтәлек
ЗӘЛИФ *фарс.* – бөҙрә сәсле, матур
ЗӘНИФ *неол.* – яңы исем (*Хәнифтән* үҙгәртелеүе мөмкин)

ЗУЛЬФАТ *перс.* – кудри, локоны любимого; темпераментный
ЗУФАР *ар.* – победитель
ЗИЯ *ар.* – свет, сиянье
ЗИЯЗИТДИН *ар.* – луч, свет религии
ЗИЯИТДИН *ар.* – луч, свет религии
ЗИЯКАЙ *ар., баш.* – ласкательная форма имени *Зия*
ЗАБИБ *ар.* – изюм; красивый
ЗАБИДУЛЛА *ар.* – руководитель
ЗАБИР *ар.* – твердый, сильный, умный
ЗАБИХ *ар.* – жертва
ЗАБИХУЛЛА *ар.* – *Забих+алла* бог

ЗАГАФРАН *ар.* – шафран
ЗАГФРАН *ар.* – см. *Загафран*
ЗАИТ *ар.* – возрастающий
ЗАЙНИТДИН *ар.* – украшение
ЗАЙНИ *ар.* – украшение
ЗАЙНУЛЛА *ар.* – *заин* украшение+*улла* бог; любимец бога
ЗАЙТУН *ар.* – маслина, олива (название южного вечнозеленого дерева)
ЗАКИ *ар.* – чистый, одаренный
ЗАКИР *ар.* – вспоминающий; сознание, разум
ЗАКИРЬЯН *ар., перс.* – *закир* вспоминающий+*ян* душа
ЗАКАРИЯ *др. евр., ар.* – оставшийся в памяти, воспоминание
ЗАЛИФ *перс.* – кудрявый
ЗАНИФ *неол.* – измененная форма имени *Ханиф*

И

ИБНЕ *ғәр.* – «улы» мәғәнәһендә исем компоненты булып йөрөгән

ИБНЕИСЛАМ *ғәр.* – ибне+ислам; исламдың улы
ИБНЕӘМИН *ғәр.* – ибне+әмин; *Әминдең* улы

ИБН... ИБНИ... *ар.* – в значении «сын», «мальчик» употребляется именным компонентом
ИБНИИСЛАМ *ар.* – *ибн+ислам*; сын ислама
ИБНИАМИН *ар.* – *ибн+амин*; сын *Амина*

ИБРАЙ *ғәр.* – *Ибраһим* исеменән ҡыҫҡартылған

ИБРАҺИМ *бор. йәһ., ғәр.* – халыҡтар атаһы (Библиялағы *Авраам*, *Абраһам* исеменән үҙгәртелгән)

ИБӘТ *ғәр.* – бүләк (*Һибәт* исеменән ҡыҫҡартылған)

ИБӘТУЛЛА *ғәр.* – ибәт+улла; алла бүләге

ИГЕБАЙ *бор. баш.* – иге, яҡшы+бай (ир-ат исеме ялғауы)

ИГЕЛЕК *бор. баш.* – яҡшылыҡ (*Игликов* фамилияһы бар)

ИГЕҘӘК *баш.* – игеҙ тыуған балаларҙың береһенә ҡушылған исем

ИҒДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – иге+дәүләт; яҡшы дәүләт

ИҘЕЛ *баш.* – 1) йылға, ҙур йылға; 2) *Иҙел* йылғаһы буйында тыуғанын белдәләп ҡушылған исем (боронғо йола буйынса, бала ҡайҙа тыуһа, шул ерҙең, һыуҙың атамаһын исем итеп ҡушҡандар)

ИҘЕЛБАЙ *баш.* – иҙел+бай

ИҘЕЛБӘК *баш.* – иҙел+бәк

ИҘЕЛҒУЖА *баш., фарс.* – иҙел хужаһы

ИҘЕЛСАБИ *баш.* – иҙел+саби (ырыу атамаһы)

ИҘРИС *ғәр.* – өйрәнеүсе, уҡыусы

ИЗГЕ *фарс.* – яҡшылыҡ, изгелек; *Изгин* фамилияһы яһалған

ИЗГЕ *ғәр.* – хөрмәт

ИЗАХ *ғәр.* – аңлатыу, асыҡлау

ИҠБАЛ *ғәр.* – бәхет, уңыш

ИҠСАН *ғәр.* – изгелек

ИЛБАЙ *баш.* – ил+бай

ИЛБАҠТЫ *баш.* – ил+баҡты; илен һаҡлаусы

ИЛБАР *баш.* – иле бар

ИЛБАРИС *баш., ғәр.* – ил+барис (алдан күреүсән, аҡыллы; иленең аҡыллыһы)

ИБРАЙ *ар.* – сокращенная форма имени *Ибрагим*

ИБРАГИМ *др. евр., ар.* – отец народов (арабская форма библейского имени *Авраам*, *Абрахам*)

ИБАТ *ар.* – дар, подарок (восходит к имени *Хибат*)

ИБАТУЛЛА *ар.* – дар бога

ИГИБАЙ *др. баш.* – *иги* хороший+*бай* (аффикс мужских имен)

ИГИЛИК *др. баш.* – добро, доброта, доброе дело, милость, благодеяние (образована фамилия *Игликов*)

ИГИЗАК *баш.* – близнецы (по древнему обычаю, такое имя давали одному из близнецов)

ИГДАВЛЕТ *баш., ар.* – *иги* хороший, добрый+*давлет* состояние, богатство; государство

ИДЕЛЬ *баш.* – 1) река, большая река; 2) имя образовано от названия реки *Агидель* (по древнему обычаю, ребенку давали имя по названию местности, где он родился)

ИДЕЛЬБАЙ *баш.* – *идель+бай*

ИДЕЛЬБЕК *баш.* – *идель+бек*

ИДЕЛЬГУЖА *баш., перс.* – *идель* река+*гужа* хозяин; хозяин реки

ИДЕЛЬСАБИ *баш.* – *идель* река+*саби* (название башкирского рода)

ИДРИС *ар.* – ученик, обучающийся

ИЗГИ *перс.* – добро, доброта, милость; образована фамилия *Изгин*

ИЗГИ *ар.* – почтение

ИЗАХ *ар.* – разъяснение, объяснение

ИКБАЛ *ар.* – счастье, удача

ИКСАН *ар.* – доброта, милость

ИЛЬБАЙ *баш.* – *ил* страна, родина+*бай* богатый

ИЛЬБАКТИ *баш.* – *ил* родина+*бакты* защищал; защитник родины

ИЛЬБАР *баш.* – *ил* родина+*бар* есть

ИЛЬБАРИС *баш., ар.* – *ил* страна, родина+*барис* предвестник; умный, мудрый

ИЛБАТЫР *баш.* – иленең батыры

ИЛБУЛ *баш.* – ил+бул (ил булып күбәйеп кит, тигән теләкте белдергән). *Илбулов* фамилияһы бар

ИЛБӘК *баш.* – ил ағаһы, ил хужаһы

ИЛГИЗ *баш., фарс.* – ил гиҙеүсе

ИЛГИЗӘР *баш., фарс.* – сәйәхәтсе, ил гиҙеүсе

ИЛҒУЖА *баш., фарс.* – иленең хужаһы

ИЛДАР *баш., фарс.* – ил+дар; ил хужаһы, илен һөйөүсе

ИЛДАРХАН *баш.* – ил башлығы, хужаһы

ИЛДУС *неол., баш., фарс.* – илен һөйөүсе, илен һаҡлаусы

ИЛЕМБӘТ *баш., ғәр.* – ил+өммәт; ил халҡы; бөтә халыҡ

ИЛЕШ *баш.* – ил+иш; иленә иш (Илеш районы, *Илишев* фамилияһы бар)

ИЛЙӘН *баш., фарс.* – илдең, халыҡтың йәне

ИЛКӘЙ *баш.* – ил һүҙенән (иркәләү формаһында)

ИЛМИР *неол.* – ил кешеһе

ИЛМОРАТ *баш., ғәр.* – ил+морат

ИЛМЫРҘА *баш., фарс.* – ил+мырҙа

ИЛНАЗ *неол., баш., фарс.* – илдең наҙлыһы, иркә улы

ИЛНАЗАР *баш., ғәр.* – ил+назар (уй, караш, иғтибар). *Илназаров* фамилияһы бар

ИЛНАР *неол., баш.* – халыҡтың танылған, данлы кешеһе

ИЛНУР *баш., ғәр.* – ил нуры

ИЛОСТАН *баш., фарс.* – ил+остан (әйәлек ялғауы)

ИЛСЕБАЙ *баш.* – илсе+бай; илен һаҡлаусы

ИЛЬБАТЫР *баш.* – *ил* родина+*батыр* герой; герой своей страны

ИЛЬБУЛ *баш.* – *ил* страна+*бул* будь (выражает пожелание, чтобы детей стало много). Образована фамилия *Ильбулов*

ИЛЬБЕК *баш.* – хозяин своей страны

ИЛЬГИЗ *баш., перс.* – *ил* страна+*гиз* путешествуй; путешественник

ИЛЬГИЗАР *баш., перс.* – путешественник

ИЛЬГУЖА *баш., перс.* – *ил* страна+*гужа* хозяин; хозяин своей страны

ИЛЬДАР *баш., перс.* – *ил*+*дар*; хозяин своей страны, патриот

ИЛЬДАРХАН *баш.* – хозяин своей страны

ИЛЬДУС *неол., баш., перс.* – друг народа, патриот

ИЛЕМБЕТ *баш., ар.* – *ил* страна+*уммет* народ

ИЛИШ *баш.* – *ил* страна+*иш* друг, товарищ (отсюда название района и фамилия *Илишев*)

ИЛЬЯН *баш., перс.* – душа народа, патриот

ИЛЬКАЙ *баш.* – *ил* страна, родина+*кай* (уменьш.-ласк. аффикс)

ИЛЬМИР *неол.* – любящий родину

ИЛЬМУРАТ *баш., ар.* – *ил* родина, страна+*мурат* цель, желание

ИЛЬМУРЗА *баш., перс.* – *ил* страна+*мурза* брат

ИЛЬНАЗ *неол., баш., перс.* – *ил*+*наз*; любимец родины

ИЛЬНАЗАР *баш., ар.* – *ил* страна+*назар* мысль, взгляд, внимание; образована фамилия *Ильназаров*

ИЛЬНАР *неол., баш.* – избранник, гордость народа

ИЛЬНУР *баш., ар.* – свет, луч, сияние страны

ИЛУСТАН *баш., перс.* – *ил* страна+*стан* (аффикс принадлежности)

ИЛЬСИБАЙ *баш.* – *ильси* посол, посланник+*бай*; поборник мира и спокойствия

ИЛСЕҒОЛ *баш.* – илсе+ғол

ИЛСЕКӘЙ *баш.* – илсе+кәй (иркәләү формаһындағы исем)

ИЛСЕН *баш.* – иле бар, иле булған

ИЛСЕНБӘТ *баш., ғәр.* – илен һөйгән халыҡ

ИЛСӨЙӘР *баш.* – илен һөйәр, илен һөйгән

ИЛСУН *баш.* – иле бар

ИЛСУР *баш.* – ил батыры; ил дуҫы; ил башлығы

ИЛСУРА *баш.* – ил батыры, ил башлығы

ИЛТЕНБАЙ *бор. баш.* – ил+тен (эйәлек ялғауы)+бай; илле, иле бар

ИЛТИМЕР *баш.* – ил+тимер

ИЛТУҒАН *баш.* – ил+туған; ил улы

ИЛФАК *неол.* – *Илфат* исеменән үҙгәртелгән; дуҫлыҡ, берҙәмлек

ИЛФАР *неол.* – данлыҡлы, билдәле

ИЛФИР *неол.* – илдең данлыһы

ИЛФАТ *ғәр.* – дуҫлыҡ, берҙәмлек

ИЛҺАМ *ғәр.* – дәрт, теләк; илһам

ИЛҺӨЙӘР *баш.* – илен һөйәр

ИЛШАТ *баш.* – ил+шат (башлыҡ); ил башлығы

ИЛЬЯС *бор. йәһ., ғәр.* – бик нык, еңелмәҫ

ИМАЙ *ғәр.* – хеҙмәтсе; алда тороусы (*Гимай* йәки *Имам* исемдәренән ҡыҫҡартылған)

ИМАМ *ғәр.* – 1) етәксе, башлыҡ; 2) дин әһеле (ҡайһы бер мосолман илдәрендә); 3) фән өлкәһендә дәрәжәле ғалим

ИМАМҒОЛ *ғәр., баш.* – имам+ғол

ИМАМЕТДИН *ғәр.* – диндең өйрәтеүсеһе, дин башлығы

ИМАН *ғәр.* – ышаныс, инаныс

ИМАНАЙ *ғәр., баш.* – иман+ай (өндәшеүҙе белдергән ялғау)

ИЛЬСИГУЛ *баш.* – *ильси* посол+*гул* (компонент мужских имен)

ИЛЬСИКАЙ *баш.* – *ильси* посол+*кай* (уменьш.-ласк. аффикс)

ИЛЬСИН *баш.* – имеющий родину

ИЛЬСИНБЕТ *баш., ар.* – народ, любящий свою родину, патриот

ИЛЬСЮЯР *баш.* – любящий свою родину, патриот

ИЛЬСУН *баш.* – имеющий родину

ИЛЬСУР *баш.* – *ил* страна+*сура* герой; друг; правитель

ИЛЬСУРА *баш.* – герой, отважный сын своей родины; правитель

ИЛЬТИНБАЙ *др. баш.* – *ил* страна, родина+*тин* (аффикс принадлежности)+*бай* (компонент мужских имен); имеющий свою страну, родину

ИЛЬТИМИР *баш.* – *ил* страна+*тимир* железо

ИЛЬТУГАН *баш.* – сын своей родины

ИЛЬФАК *неол.* – дружба, единодушие

ИЛЬФАР *неол.* – знаменитый, известный

ИЛЬФИР *неол.* – прославленный

ИЛЬФАТ *ар.* – дружба, сплоченность

ИЛЬГАМ *ар.* – вдохновение

ИЛЬСЮЯР *баш.* – любящий родину, патриот

ИЛЬШАТ *баш.* – *ил* страна+*шат* глава, вождь; вождь страны

ИЛЬЯС *др. евр., ар.* – крепкий, непобедимый

ИМАЙ *ар.* – служитель, служащий (усеченная форма имени *Гимай* или *Имам*)

ИМАМ *ар.* – 1) предводитель, вождь; 2) духовное лицо (в некоторых мусульманских странах); 3) авторитет в науке, ученый со званием

ИМАМГУЛ *ар., баш.* – *имам+гул*

ИМАМИТДИН *ар.* – распространитель религии, глава религии

ИМАН *ар.* – вера, убеждение

ИМАНАЙ *ар., баш.* – *иман* вера+*ай* (звательный аффикс)

ИМАНБАЙ *ғәр., баш.* – иман+бай
ИМАНҒОЛ *ғәр., баш.* – иман+ғол
ИМАШ *ғәр.* – «*Имаметдин*»дән ҡыҫҡартылған; *Имашев* фамилияһы яһалған
ИМӘН *баш.* – имән ағасы атамаһынан (имән һымаҡ ныҡ булһын тигән теләк әйтелгән)
ИМӘНБАЙ *баш.* – имән+бай
ИМӘНБӘК *баш.* – имән+бәк
ИМӘНҒОЛ *баш.* – имән+ғол
ИНСАФ *ғәр.* – инсафлы, саф
ИНСЕҒОЛ *баш.* – инселәнгән, алдан билдәләнгән бала
ИНСУР *баш.* – ҡара: *Илсур*
ИНШАР *неол., ғәр.* – инҡилабы шәреҡ («көнсығыш революция»һы тигән һүҙҙәрҙән ҡыҫҡартып яһалған исем. Ғ.Саттаров)
ИРАЛИ *баш., ғәр.* – батыр ир
ИРАН *баш.* – ил, халыҡ исеменән
ИРАМАН *баш., ғәр.* – ир+аман (иҫән)
ИРБАЙ *баш.* – ир+бай; ир бала
ИРБУЛ *баш.* – батыр бул
ИРБУЛАТ *баш., фарс.* – ир+булат; батыр ир
ИРҒӘЗИ *баш., ғәр.* – ир+ғәзи (көрәшеүсе)
ИРҒУЖА *баш., фарс.* – ир+ғужа
ИРҒӘЛИ *баш., ғәр.* – ир+ғәли
ИРЕК *баш.* – ирек, азатлыҡ
ИРЙЕГЕТ *баш.* – шәп егет, батыр
ИРКӘБАЙ *баш.* – иркә малай
ИРМӘК *баш.* – күңел йыуатҡыс; көтөп алған бала
ИРНАЗАР *баш., гәр.* – ир+назар
ИРНУР *баш., ғәр.* – ир+нур

ИМАНБАЙ ар., *баш.* – *иман+бай*
ИМАНГУЛ *ар., баш.* – *иман+гул*
ИМАШ *ар.* – усеченная форма имени *Имамитдин*; образована фамилия *Имашев*
ИМАН *баш.* – дуб (пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким, как дуб)
ИМАНБАЙ *баш.* – *иман+бай*
ИМАНБЕК *баш.* – *иман* дуб+*бек* крепкий
ИМАНГУЛ *баш.* – *иман+гул*
ИНСАФ *ар.* – совестливый, воспитанный, честный
ИНСИГУЛ *баш.* – *инсе* завещание+*гул* (компонент мужских имен)
ИНСУР *баш.* – то же, что *Илсур*
ИНШАР *неол., ар.* – революция Востока (образовано путем сокращения слов *инкилаби* революция+*шарк* Восток. Г.Саттаров)
ИРАЛИ *баш., ар.* – смелый, отважный мужчина
ИРАН *баш.* – от названия народа, страны
ИРАМАН *баш., ар.* – *ир* мужчина, герой, молодец+*аман* живой, здоровый, благополучный
ИРБАЙ *баш.* – *ир* мужчина+*бай*
ИРБУЛ *баш.* – будь отважным
ИРБУЛАТ *баш., перс.* – *ир+булат*
ИРГАЗИ *баш., ар.* – *ир* мужчина+*гази* борец
ИРГУЖА *баш., перс.* – *ир+гужа*
ИРГАЛИ *баш.,ар.* – *ир* мужчина+*гали* великан
ИРЕК *баш.* – свобода
ИРЗИГИТ *баш.* – храбрец, смелый джигит
ИРКАБАЙ *баш.* – *ирка* любимец+*бай* (компонент мужских имен)
ИРМЯК *баш.* – забавляющий, развлекающий; забава; любимый ребенок
ИРНАЗАР *баш., ар.* – *ир* мужчина+*назар* взгляд, взор; внимание
ИРНУР *баш., ар.* – *ир* мужчина+*нур* свет, луч

ИРСАЙ *санскр.* – ҡара: *Ырсай*
ИРТУҒАН *баш.* – ир+туған

ИРХАН *бор. баш.* – ир+хан; ил башлығы; батыр хан, батыр башлыҡ
ИРШАТ *баш.* – батыр, ҡыйыу
ИРШАТ *ғәр.* – юл күрһәтеүсе, башлыҡ
ИРӘЛЕ *баш., ғәр.* – ир+ғәли
ИРӘНДЕК *баш.* – тау атамаһынан (борон бала ҡайҙа тыуһа, шул ерҙең атамаһын балаға исем итеп ҡушыу йолаһы булған)
ИСКӘНДӘР *ғәр.* – батыр, ғәйрәтле, кешеләрҙе яҡлаусы (*Искәндәр* Александр исеменең ғәрәпсә әйтелеш формаһы. Александр Македонскийҙы көнсығыш халыҡтары *Искәндәр Зөлкәрнәйн* – «*Ҡушмөгөҙлө Искәндәр*» тип йөрөткәндәр)
ИСҠУЖА *баш., фарс.* – иш, иптәш+ хужа (*Искужин* фамилияһы, *Искужа* тигән ауыл атамаһы бар)

ИСЛАМ *ғәр.* – мосолман; дин атамаһы
ИСЛАМБАЙ *ғәр., баш.* – ислам+бай
ИСЛАМҒОЛ *ғәр., баш.* – ислам+ғол
ИСЛАМҒӘЗИ *ғәр.* – ислам+ғәзи
ИСЛАМҒӘЛИ *ғәр.* – ислам+ғәли
ИСМАҠ *фарс.* – йомарт (*Смаков* фамилияһы, *Смак* ауыл исеме һаҡланған)
ИСМӘҒИЛ *ғәр.* – һорап, теләп алған
ИСМЕӘҒЗӘМ *ғәр.* – исеме оло, бөйөк
ИСМӘҒӘЗӘМ *ғәр.* – исеме *Әғзәм* (бөйөк, оло)
ИСМӘҒӘЛӘМ *ғәр.* – исеме *Әғләм* (белемле)
ИСРАФИЛ *ғәр.* – көрәшсе, һуғышсан
ИСТӘК *бор. баш.* – башҡорт; ҡара: *Иштәкбай* (*Истәков* фамилияһы бар)
ИСХАҠ *ғәр.* – көлөү һүҙенән (*Исаак* исеме менән бер тамырҙан)
ИСӘКӘЙ *баш.* – иҫән һүҙенең иркәләү формаһынан. *Исәкәев* фамилияһы бар

ИРСАЙ *санскр.* – см. *Ырсай*
ИРТУГАН *баш.* – *ир* мужчина+*туган* родня, родственник
ИРХАН *др. баш.* – *ир* мужчина, молодец+*хан* правитель, глава
ИРШАТ *баш.* – смелый, решительный
ИРШАТ *ар.* – предводитель, вождь
ИРАЛИ *баш., ар.* – *ир+гали*
ИРЕНДЫК *баш.* – от названия горы *Ирендык* (встарь детям давали имена по названию местности, рек, гор и пр., где они родились)
ИСКАНДАР *ар.* – смелый, бесстрашный, покровитель (*Искандар* – арабская форма имени *Александр*. Восточные народы Александра Македонского называли *Искандар Зулькарнай*» – «двурогий *Искандар*»)

ИСКУЖА *баш., перс.* – *иш* друг, товарищ+*кужа* хозяин (сохранилось в фамилии *Искужин* и в названии деревни *Искужа*)
ИСЛАМ *ар.* – мусульманин; название религии
ИСЛАМБАЙ *ар., баш.* – *ислам+бай*
ИСЛАМГУЛ *ар., баш.* – *ислам+гул*
ИСЛАМГАЗИ *ар.* – *ислам+гази*
ИСЛАМГАЛИ *ар.* – *ислам+гали*
ИСМАК *перс.* – щедрый (известны фамилия *Смаков* и название деревни *Смаково*)
ИСМАГИЛ *ар.* – желанный
ИСМИАГЗАМ *ар.* – великий, величавый
ИСМАГАЗАМ *ар.* – великий, величавый
ИСМАГАЛАМ *ар.* – образованный

ИСРАФИЛ *ар.* – борец, боевитый
ИСТЯК *др. баш.* – башкир; см. *Иштякбай* (образована фамилия *Истяков*)
ИСХАК *ар.* – смех (связано с древней легендой, восходит к имени *Исаак*)
ИСЯКАЙ *баш.* – от ласкательной формы слова *исян* – живой, здоровый. Образована фамилия *Исякаев*

ИСӘРГӘП *бор. баш.* – йәлләп (*Исәргәпов* фамилияһы бар)

ИҪӘН *баш.* – иҫән-һау (*Иҫәнов* фамилияһы бар)

ИҪӘНАМАН *баш., ғәр.* – иҫән-аман, иҫән-һау (*Иҫәнаманов* фамилияһы бар)

ИҪӘНБАЙ *баш.* – иҫән, һау

ИҪӘНБИРҘЕ *баш.* – иҫән+бирҙе; *Иҫәнбирҙин* фамилияһы яһалған

ИҪӘНБУЛАТ *баш., фарс.* – иҫән+булат

ИҪӘНБӘК *баш.* – иҫән+бәк

ИҪӘНБӘТ *баш., ғәр.* – иҫән+бәт, өммәт (халыҡ, милләт)

ИҪӘНГИЛДЕ *баш.* – иҫән+килде

ИҪӘНҒОЛ *баш.* – иҫән+кол

ИҪӘНҒУЖА *баш., фарс.* – иҫән+хужа

ИҪӘНҒӘЛИ *баш., ғәр.* – иҫән+ғәли

ИҪӘНМОРАТ *баш., ғәр.* – иҫән+морат

ИҪӘНДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – иҫән+дәүләт (*Иҫәндәүләтов* фамилияһы бар)

ИҪӘНСУРА *баш.* – иҫән+сура (батыр; улан, ир бала); *Иҫәнсурин* фамилияһы бар

ИҪӘНТАЙ *баш., монг.* – иҫән+тай (барлыҡ ялғауы); иҫәнлеге бар, сәләмәт; *Иҫәнтаев* фамилияһы бар

ИҪӘНЪЮЛ *баш.* – иҫән+юл

ИХСАН *ғәр.* – изгелек, яҡшылыҡ

ИШБАЙ *баш.* – иш, иптәш+бай (иш һүҙе «атаһына иш, иптәш булһын» тигән теләкте белдерә; ир-ат, ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла)

ИШБИРҘЕ *баш.* – иш+бирҙе

ИШБУЛАТ *баш., ғәр., фарс.* – иш+булат

ИШБУЛДЫ *баш.* – иш (иптәш)+булды

ИСАРГАП *др. баш.* – сожалея (сохранилось в фамилии *Исаргапов*)

ИСЯН *баш.* – живой, здоровый (образована фамилия *Исянов*)

ИСЯНАМАН *баш., ар.* – живой, здоровый (образована фамилия *Исянаманов*)

ИСЯНБАЙ *баш.* – живой, здоровый

ИСЯНБИРДИ *баш.* – *иҫән* живой, здоровый+*бирди* дал. Образована фамилия *Исянбирдин*

ИСЯНБУЛАТ *баш., перс.* – *исян+булат*

ИСЯНБЕК *баш.* – *исян+бек*

ИСЯНБЕТ *баш., ар.* – *исян+бет*; благополучие народа

ИСЯНГИЛЬДИ *баш.* – *исян* живой, здоровый+*гильди* пришел

ИСЯНГУЛ *баш.* – *исян+гул*

ИСЯНГУЖА *баш., перс.* – *исян* живой+*гужа* хозяин

ИСЯНГАЛИ *баш., ар.* – *исян* живой + *гали* великий, величавый

ИСЯНМУРАТ *баш., ар.* – *исян* живой+*мурат* желание, цель

ИСЯНДАВЛЕТ *баш., ар.* – *исян* живой, благополучный+*давлет* государство

ИСЯНСУРА *баш.* – *исян* живой, здоровый+*сура* сын; герой, молодец; образована фамилия *Исянсурин*

ИСЯНТАЙ *баш., монг.* – *исян* здоровый, благополучный+*тай* (аффикс наличия). Образована фамилия *Исянтаев*

ИСЯНЬЮЛ *баш.* – *исян* живой, благополучный+*юл* путь, дорога

ИХСАН *ар.* – благородство, благодеяние

ИШБАЙ *баш.* – *иш* товарищ, друг+*бай* (выражает пожелание родителей, чтобы он стал им опорой, помощником)

ИШБИРДИ *баш.* – *иш*, друг, помощник+*бирди* дал

ИШБУЛАТ *баш., ар., перс.* – *иш* друг+*булат* сталь высшего сорта

ИШБУЛДЫ *баш.* – появился друг, товарищ

ИШҒӘЛИ *баш., ғәр.* – бөйөк; ҡәҙерле дуҫ, иптәш

ИШДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – иш+дәүләт

ИШЕҒОЛ *баш.* – иш+ҡол; *Ишеғолов* фамилияһы бар

ИШЕМ *баш.* – дуҫым, иптәшем

ИШЕМБАЙ *баш.* – ишем+бай (*Ишембай* тигән ауыл, ҡала исемдәре, *Ишембаев* фамилияһы бар)

ИШЕМБӘТ *баш., ғәр.* – ишем+бәт (өммәт, халыҡ)

ИШЕМҒОЛ *баш.* – ишем+ҡол

ИШЕМҒУЖА *баш., фарс.* – ишем+ғужа

ИШЕМЪЯР *баш., фарс.* – иш, иптәш

ИШЙЕГЕТ *баш.* – иш+егет

ИШЙӘР *баш., фарс.* – иш+йәр; дуҫ, иптәш (*Ишйәров* фамилияһы бар)

ИШКЕНӘ *баш.* – иш+кенә (иркәләү ялғауы). *Ишкинин* фамилияһы яһалған

ИШКИЛДЕ *баш.* – иш (иптәш)+килде; *Ишкилдин* фамилияһы бар

ИШКӘЙ *баш.* – иш+кәй (иркәләү формаһындағы исем)

ИШҠОЛ *баш.* – иш+ҡол (*Ишкол* тигән ауыл исеме, *Ишколов* фамилияһы бар)

ИШҠӘЛЕ *баш., ғәр.* – иш+ҡәле (ғәле)

ИШҠУЖА *баш., фарс.* – иш+ҡужа; *Искужин* фамилияһы яһалған

ИШҠЫУАТ *баш., ғәр.* – иш+ҡыуат (ҡеүәт, көс). *Ишкыуатов* фамилияһы бар

ИШМЕЯР *баш., фарс.* – иш иптәш, дуҫ+яр (иптәш)

ИШМОРАТ *баш., ғәр.* – иш+морат; теләп алған иш, иптәш

ИШГАЛИ *баш., ар.* – *иш* друг, товарищ+*гали* великий, величественный

ИШДАВЛЕТ *баш., ар.* – *иш* друг+*давлет* богатство

ИШИГУЛ *баш.* – *иш+кул*; см. *Ишкул*; образована фамилия *Ишигулов*

ИШИМ *баш.* – друг мой, товарищ мой

ИШИМБАЙ *баш.* – *ишим+бай* (от имени *Ишимбай* образованы названия населенных пунктов и фамилия *Ишимбаев*)

ИШИМБЕТ *баш., ар.* – друг народа

ИШИМГУЛ *баш.* – *ишим* друг, товарищ+*гул* (компонент мужских имен)

ИШИМГУЖА *баш., перс.* – *ишим* друг, товарищ+*гужа* хозяин, мужчина

ИШИМЬЯР *баш., перс.* – друг, товарищ

ИШЗИГИТ *баш.* – друг, товарищ, напарник

ИШЬЯР *баш., перс.* – *иш+яр*; друг, товарищ (сохранилась фамилия *Ишьяров*)

ИШКИНА *баш.* – *иш* друг, товарищ, напарник+*кина* (уменьш.-ласк. аффикс)

ИШКИЛЬДИ *баш.* – *иш* друг, товарищ+*кильди* пришел; образована фамилия *Ишкильдин*

ИШКАЙ *баш.* – *иш+кай* (аффикс ласкательности)

ИШКУЛ *баш.* – *иш+кул* (компонент мужских имен); сохранилось в названии деревни *Ишкулово* и в фамилии *Ишкулов*

ИШКАЛИ *баш., ар.* – то же, что *Ишгали*

ИШКУЖА *баш., перс.* – *иш+кужа*; что и *Искужа*; образована фамилия *Искужин*

ИШКУВАТ *баш., ар.* – *иш+куват* сила, могущество (образована фамилия *Ишкуватов*)

ИШМИЯР *баш., перс.* – *ишми* друг, товарищ+*яр* друг, товарищ

ИШМУРАТ *баш.*, ар. – *иш* друг+*мурат* желание, цель; желанный друг

ИШМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – иш+мөхәмәт; маҡтаулы, шәп дуҫ

ИШМУЛЛА *баш., ғәр.* – иш+мулла; уҡымышлы дуҫ, иптәш

ИШМӘТ *баш., ғәр.* – «*Ишмөхәмәт*»тән ҡыҫҡартылған

ИШМЫРҘА *баш., фарс.* – иш+мырҙа; *Ишмурзин* фамилияһы яһалған

ИШНИЯЗ *баш., фарс.* – иш+нияз (бүләк)

ИШНИЯР *баш., фарс.* – иш (дуҫ, иптәш)+яр (дуҫ, иптәш)

ИШСУРА *баш.* – иш+сура (*Ишсурин, Исчурин* фамилиялары бар)

ИШТИМЕР *баш.* – иш+тимер; тимер һымаҡ ныҡ

ИШТУҒАН *баш.* – иш+туған; иш, иптәш булып тыуған

ИШТӘКБАЙ *баш.* – иштәк (башҡорт)+бай (борон заман ҡаҙаҡтар башҡорттарҙы иштәк, истәк тип йөрөткән); *Иштәков* фамилияһы бар

ИШМУХАМЕТ *баш., ар.* – иш друг, товарищ+мухамет славный, прославленный

ИШМУЛЛА *баш., ар.* – *иш* друг, товарищ+*мулла* образованный человек, господин

ИШМАТ *баш., ар.* – сокращенная форма имени *Ишмухамет*

ИШМУРЗА *баш., перс.* – *иш* друг, товарищ+*мурза* царевич; брат; писарь

ИШНИЯЗ *баш., перс.* – *иш* друг, товарищ+*нияз* дар, подарок

ИШНИЯР *баш., перс.* – *иш* друг, товарищ+*яр* друг, товарищ

ИШСУРА *баш.* – *иш+сура* (образована фамилия *Ишсурин, Исчурин*)

ИШТИМИР *баш.* – *иш* друг, товарищ+*тимир* железо (выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, как железо)

ИШТУГАН *баш.* – *иш* друг, товарищ+*туган* родственник (возможно: тыуған – родился, появился)

ИШТЯКБАЙ *баш.* – *иштяк* башкир+*бай* (в прошлом казахи башкир называли иштяк, истяк); сохранилась фамилия *Иштяков*

Й

ЙОРТБАҠ *баш.* – йорт+баҡ (йортто, илде һаҡлаһын тигән теләк менән ҡушылған боронғо исем); *Йортбаков* фамилияһы бар

ЙОРТБӘК *баш.* – йорт башлығы (*Йортбәков* фамилияһы бар)

ЙОСОП//ЙОСОФ *ғәр.* – өҫтәмә матур, бик шәп (*Йосоп* пәйғәмбәр исеменән, сығышы *Иосиф* тигән боронғо йәһүд исеменә барып тоташа. *«Йосоп һәм Зөләйха»* легенда-

ЮРТБАК *баш.* – *юрт* дом, страна, родина+*бак* защищай, охраняй (выражает пожелание, чтобы ребенок стал защитником своей родины); образована фамилия *Юртбаков*

ЮРТБЕК *баш.* – глава рода, глава народа, страны (образована фамилия *Юртбеков*)

ЮСУП *ар.* – приумноженный, красивый, хороший (арабская форма древнееврейского имени пророка *Иосиф*. Распространение данного имени у тюркских народов, воз-

һына бәйле төрки халыҡтарҙа күп таралған)

ЙОСОПЙӘН *ғәр., фарс.* – йосоп+йән; матур; бик шәп бала

ЙӨҘБАШ *баш.* – йөҙ башы, башлыҡ, етәксе (тарихи документтарҙа һаҡланған)

ЙӨҘЙӘШӘР *баш.* – йөҙ+йәшәр (оҙон ғүмер теләп ҡушылған боронғо исем)

ЙӨҘЛӨБАЙ *баш.* – йөҙлөк, бөркәнсек менән тыуған балаға ҡушылған боронғо исем

ЙӨҘЛӨКБАЙ *бор. баш.* – йөҙлөк менән тыуған балаға ҡушылған; *Йөҙлөкбаев* фамилияһы һаҡланған

ЙӨҘӨКӘЙ *бор. баш.* – йөҙлөк менән тыуған; бәхетле; талантлы

ЙЫЛҠЫБАЙ *баш.* – йылҡы+бай; 1) малы, йылҡыһы күп, бай; 2) йылҡы йылында тыуған (боронғо 12 йылдан торған мөсәл хисабында етенсе йылдың атамаһы); *Йылкыбаев* фамилияһы бар

ЙЫУАНЫС *баш.* – йыуаныс, шатлыҡ

ЙЫУАШБАЙ *баш.* – йыуаш; аҡыллы+бай; аҡыллы бала

ЙЫҺАНГИР *фарс.* – йыһанды баш эйҙереүсе

ЙЫҺАНДАР *фарс.* – йыһан, донъя башлығы

ЙЫҺАННУР *фарс., ғәр.* – йыһан нуры

ЙЫҺАНША *фарс.* – йыһан хужаһы

ЙЫҺАТ *ғәр.* – 1) изге һуғыш; 2) тыйнаҡлы, тотанаҡлы

ЙӘҒӘФӘР *ғәр.* – йәннәт шишмәһе

ЙӘДКӘР *фарс.* – иҫтәлек, комартҡы; кара: *Йәҙгәр*

ЙӘҘГӘР//ЙӘҘЕГӘР *фарс.* – иҫтәлек, комартҡы (боронғо йола буйынса

можно, связано с легендой *«Юсуф и Зулейха»*)

ЮСУПЪЯН *ар., перс.* – *юсуп* красивый+*ян* душа

ЮЗБАШ *баш.* – сотенный, начальник, главарь (это имя зафиксировано в исторических документах)

ЮЗЬЯШАР *баш.* – *юз* сто+*яшар* проживает (выражает пожелание долгих лет жизни)

ЮЗЛУБАЙ *баш.* – имена со словом *юзлу, юз* – давались детям, родившимся в рубашке

ЮЗЛУКБАЙ *др. баш.* – родился в «рубашке»; счастливый

ЮЗУКАЙ *др. баш.* – родился в «рубашке»; счастливый

ЗИЛКИБАЙ *баш.* – *зилки* лошадь+*бай* богатый; богатый лошадьми; 1) издревле существовал обычай наречения детей названиями домашних животных; 2) родился в год лошади (название седьмого года в летоисчислении по двенадцатилетнему животному циклу)

ЮАНЫС *баш.* – утешитель, успокоитель

ЮАШБАЙ *баш.* – *юаш* кроткий, спокойный; умный+*бай*; умный ребенок

ЗИГАНГИР *перс.* – *зиган+гир*; покоритель мира, властелин

ЗИГАНДАР *перс.* – *зиган* жизнь, вселенная, космос+*дар*; властелин мира

ЗИГАННУР *перс., ар.* – *зиган* жизнь, мир, вселенная, космос+*нур* свет, блеск, луч

ЗИГАНША *перс.* – *зиган+ша*; хозяин мира, властелин

ЗИГАТ *ар.* – 1) священная война; 2) выдержанный, скромный

ЯГАФАР *ар.* – райский источник

ЯДГАР *перс.* – память, подарок

ЯДГАР *перс.* – память, реликвия (по старому обычаю ребенку в память

атаһы үлгәс тыуған балаға *Буләк*, *Мирас*, *Йәзгәр*, *Һәзиә* тигән исемдәр ҡушылған)

ЙӘКШӘМБӘТ *фарс.* – йәкшәмбе көн тыуған (*Йәкшәмбәтов* фамилияһы бар)

ЙӘЛИЛ *ғәр.* – бөйөк, оло, ҙур, хөрмәтле, шөһрәтле, атаҡлы

ЙӘЛӘЛ *ғәр.*– бөйөк, данлы

ЙӘЛӘЛЕТДИН *ғәр.* – йәләл+дин; диндең бөйөк кешеһе

ЙӘМИЛ *ғәр.* – матур; һөйөклө

ЙӘМИН *ғәр.* – уң ҡул, ярҙамсы

ЙӘНАЛИ *фарс., ғәр.* – йән+ғәли (*Йәналин* фамилияһы бар)

ЙӘНБАҠТЫ *фарс., баш.* – йән+баҡты (был төр исемдәр оҙаҡ көтөп алынған балаға ҡушылған). *Йәнбактин* фамилияһы яһалған

ЙӘНБИРҘЕ *фарс., баш.* – йән+бирҙе; *Йәнбирҙин* фамилияһы яһалған

ЙӘНБУЛАТ *фарс.* – йән+булат

ЙӘНБӘК *фарс., баш.* – йән+бәк

ЙӘНГИЛ *фарс., баш.* – йән+гил (кил); *Йәнгил* тигән йылға, ауыл исемдәре бар

ЙӘНГИЛДЕ *фарс., баш.* – йән+килде

ЙӘНГИР *фарс.* – йән+гир (тот, ал); *Йәнгиров* фамилияһы бар

ЙӘНҒАЗЫ *фарс., ғәр.* – көрәшсе

ЙӘНҒОЛ *фарс., баш.* – йән+ғол

ЙӘНҒУЖА *фарс.* – йән+ғужа; *Йәнгужин*, *Йәнгузин* фамилиялары яһалған

ЙӘНҒӘЛИ *фарс., ғәр.* – йән+ғәли; батыр йәнле

ЙӘНЕКӘЙ *фарс., баш.* – йән+кәй (иркәләү ялғауы)

отца, погибшего (умершего) до рождения ребенка, давали имена *Мирас*, *Ядгар* и пр.)

ЯКШИМБЕТ *перс.* – от слова *якшамбе* – воскресенье; родился в воскресенье (образована фамилия *Якшимбетов*)

ЯЛИЛЬ//ДЖАЛИЛЬ *ар.* – великий, величавый, славный, прославленный

ЯЛАЛЬ//ДЖАЛАЛ *ар.* – великий, славный

ЯЛАЛИТДИН//ДЖАЛАЛИТДИН *ар.* – *ялал* великий+дин (компонент мужских имен)

ЯМИЛЬ//ДЖАМИЛЬ *ар.* – красивый, прекрасный; любезный, милый

ЯМИН *ар.* – правая рука, помощник

ЯНАЛИ *перс., ар.* – *ян+гали* (образована фамилия *Яналин*)

ЯНБАКТЫ *перс., баш.* – *ян* душа+*бакты* появилась (такие имена давались долгожданным детям). Образована фамилия *Янбактин*

ЯНБИРДИ *перс., баш.* – *ян* душа+*бирди* дал; образована фамилия *Янбирдин*

ЯНБУЛАТ *перс.* – *ян* душа+*булат* сталь

ЯНБЕК *перс., баш.* – *ян* душа+*бек* крепкий

ЯНГИЛЬ *перс., баш.* – *ян* душа+*гиль* приди, приходи

ЯНГИЛЬДИ *перс., баш.* – *ян* душа+*гильди* пришел

ЯНГИР *перс.* – *ян* душа+*гир* обладатель (образована фамилия *Янгиров*)

ЯНГАЗИ *перс., ар.* – борец

ЯНГУЛ *перс., баш.* – *ян* душа+*гул* (компонент мужских имен)

ЯНГУЖА *перс.* – *ян* душа+*гужа* хозяин, обладатель (образованы фамилии *Янгужин*, *Янгузин*)

ЯНГАЛИ *перс., ар.* – *ян* душа+*гали* великий, величавый; смелый

ЯНИКЕЙ//ЕНИКЕЙ *перс., баш.* – *ян* душа+*кей* (уменьш.-ласк. аффикс); душенька

ЙӘНЙЕГЕТ *фарс., баш.* – егет; нескә, саф күңелле егет

ЙӘНМЫРҘА *фарс.* – йән+мырҙа

ЙӘНОҘАҠ *фарс., баш.* – йән+оҙаҡ (ғүмере оҙон, оҙаҡ булһын тигән теләк менән ҡушылған исем)

ЙӘНСУРА *фарс., баш.* – йән+сура (батыр); батыр егет

ЙӘНТАҺИР *фарс., ғәр.* – йән+таһир ; *Таһирйән* исеме менән бер тиң; таҙа, саф, пак

ЙӘНТЕЛӘ *фарс., баш.* – йән+телә (*Йәнтилин* фамилияһы яһалған)

ЙӘНТИМЕР *фарс., баш.* – йән+тимер (балаға ныҡлыҡ теләп ҡушылған исем)

ЙӘНТҮРӘ *фарс., баш.* – йән+түрә; аҡыллы булһын тигән теләк менән ҡушылған (*Йәнтурин* фамилияһы бар)

ЙӘНҺАРЫ *фарс., баш.* – йән+һары (аҡ төҫ); *Йәнсарин* фамилияһында һаҡланған боронғо исем

ЙӘНҺӨЙӘР *фарс., баш.* – йән+һөйәр (бала һөйөклө булһын тигән теләк менән оҙаҡ көтөп алған балаға ҡушылған)

ЙӘНӘБИ *фарс.* – түрә затынан

ЙӘНӘХМӘТ *фарс., ғәр.* – йән+әхмәт; данлыҡлы кеше

ЙӘНЬЮЛДАШ *фарс., баш.* – йән дуҫ; *Йәньюлдашев* фамилияһы бар

ЙӘРКӘЙ *фарс.* – йәр, дуҫ, иптәш+кәй (иркәләү ялғауы)

ЙӘРМӨХӘМӘТ *фарс., ғәр.* – йәр+ мөхәмәт

ЙӘРМУЛЛА – ҡара: *Муллаяр*

ЙӘРМӘК *фарс., ғәр.* – 1) *Йәрмөхәмәт* исеменән ҡыҫҡартылған; 2) ҡара: *Ярмак* (бәлки, *Ярмаков*, *Ермаков* фамилиялары ошо исемдән яһалғандыр)

ЯНЗИГИТ *перс., баш.* – *ян* душа+*зигит* (джигит) юноша; душевный, чистосердечный юноша

ЯНМУРЗА *перс.* – *ян+мурза*

ЯНУЗАК *перс., баш.* – *ян* душа+*узак* долгий (выражает пожелание родителей ребенку долгих лет жизни)

ЯНСУРА *перс., баш.* – *ян* душа+*сура* герой

ЯНТАГИР *перс., ар.* – *ян+тагир*; то же, что *Тагирьян*; чистый, невинный, непорочный

ЯНТИЛЯ *перс.,баш.* – *ян* душа+*тиля* желай (сохранилось в фамилии *Янтилин*)

ЯНТИМИР *перс., баш.* – *ян* душа+*тимир* железо (выражает пожелание ребенку «железного» здоровья)

ЯНТУРА *перс., баш.* – *ян* душа+*тура* умный (выражает пожелание ребенку, чтобы он был умным). Образована фамилия *Янтурин*

ЯНСАРЫ *перс., баш.* – *ян* душа+*сары* белый, светлый (в древнетюркском языке сары означало «белый», «светлый»). Сохранилась фамилия *Янсарин*

ЯНСЮЯР *перс., баш.* – *ян* душа+*сюяр* полюбит (выражает пожелание ребенку, чтобы он был любимым, уважаемым)

ЯНАБИ *перс.* – благородного происхождения

ЯНАХМЕТ *перс., ар.* – *ян* душа+*ахмет*; прославленный человек

ЯНЬЮЛДАШ *перс.,баш.*–душевный друг; образована фамилия *Яньюлдашев*

ЯРКЕЙ//ЕРКЕЙ *перс.* – *яр* друг, товарищ+*кей* (уменьш.-ласк. аффикс)

ЯРМУХАМЕТ *перс., ар.* – *яр* друг+ *мухамет* прославляемый

ЯРМУЛЛА – см. *Муллаяр*

ЕРМАК//ЯРМАК *перс., ар.* – 1) усеченная форма имени *Ярмухамет*; 2) возможно, фамилии *Ярмаков*, *Ермаков* связаны с данным именем

ЙӘРМӘКӘЙ *фарс., ғәр.* – *Йәрмөхәмәт* исеменән ҡыҫҡартылған; йәки ҡара: *Йәрмәк*, *Ярмак*
ЙӘҮҘӘТ *ғәр.* – өҫтөн, юғары
ЙӘҮИТ *ғәр.* – мәңгелек
ЙӘҮӘТ *ғәр.* – киң күңелле
ЙӘҺҮҘӘ *ғәр.* – 1) тырышыусы; 2) йәһүд (*Йәһудин* фамилияһы бар)

ЕРМЕКЕЙ//ЯРМИКЕЙ *перс., ар.* – усеченная форма имени *Ярмухамет*; или см. *Ермак*, *Ярмак*
ЯВДАТ *ар.* – превосходный
ДЖАВИТ//ЯВИТ *ар.* – вечный
ДЖАВАТ//ЯВАТ *ар.* – благородный
ЯГУДА *ар.* – 1) старающийся; 2) еврей (образована фамилия *Ягудин*)

К

КАМАЛ *ғәр.* – кәмселекһеҙ, камил
КАМАЛЕТДИН *ғәр.* – камал+дин
КАМИЛ *ғәр.* – кәмселекһеҙ
КАРАМ *ғәр.* – йомартлыҡ
КАРАМЕТДИН *ғәр.* – карам+дин
КАФИ *ғәр.* – етерлек, ярарлыҡ; булдыҡлы
КАШАН *ғәр.* – алдан барыусы; *Кашанов* фамилияһы бар
КАШАП *ғәр.* – асыусы, табыусы
КАШАФ *ғәр.* – асыусы, табыусы
КЕЙЕКБАЙ *баш.* – кейек+бай (борон бала көслө, йылғыр булһын, тип төрлө януар, йәнлек атамаһын исем итеп ҡушыу йолаһы булған. *Кейекбаев* фамилияһы киң таралған)
КЕЙЕКБИРҘЕ *баш.* – кейек+бирҙе; *Кейекбирҙин* фамилияһы бар
КИЛДЕБАЙ *баш.* – килде+бай
КИЛДЕБӘК *баш.* – килде+бәк (көслө, ныҡ)
КИЛДЕҒОЛ *баш.* – килде+ҡол (малай, ир бала тыуҙы)
КИЛДЕҒОШ *бор.баш.* – килде+ҡош (бәлки, ҡоштар килгән сакта тыуғандыр)

КАМАЛ *ар.* – совершенный
КАМАЛЕТДИН *ар.* – *камал* совершенный+*дин* (компонент мужских имен)
КАМИЛ *ар.* – совершенный
КАРАМ *ар.* – щедрость
КАРАМЕТДИН *ар.* – *карам* щедрость+*дин* религия
КАФИ *ар.* – достаточный, удовлетворительный; деловитый
КАШАН *ар.* – предводитель (образована фамилия *Кашанов*)
КАШАП *ар.* – открывающий, изобретающий
КАШАФ *ар.* – открывающий, изобретающий
КИЕКБАЙ *баш.* – *киек* зверь, дикие животные+бай (обычай наречения ребенка названием диких животных известен у многих тюркских народов. У башкир распространена фамилия *Киекбаев*)
КИЕКБИРДИ *баш.* – *киек+бирди* (образована фамилия *Киекбирдин*)
КИЛЬДИБАЙ *баш.* – *кильди* пришел+*бай*
КИЛЬДИБЕК *баш.* – *кильди* пришел+*бек* сильный, крепкий
КИЛЬДИГУЛ *баш.* – *кильди* появился+*гул* (кул) сын
КИЛЬДИГУШ *др. баш.* – *кильди* пришел+*куш* птица (прилетели птицы)

КИЛДЕЙӘР *баш., фарс.* – килде+йәр (дуҫ, иптәш, һөйгән кеше)
КИЛДЕЯР *баш., фарс.* – килде+яр
КИЛМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – кил+мөхәмәт
КИЛМЫРҘА *баш., фарс.* – кил+мырҙа; *Килмурзин* фамилияһы бар

КИЛМӘК *баш.* – ситтән килгән (килеү һүҙенән яһалған)
КИЛСЕНБАЙ *баш.* – килһен+бай (боронғо төрки «килсен» формаһында һаҡланған исем; *Килсенбаев* фамилияһы бар)
КИНЙӘ *баш.* – кинйә, төпсөк; һуңғы бала
КИНЙӘБАЙ *баш.* – кинйә+бай (борон кинйә, төпсөк балаға ҡушылған исем)
КИНЙӘБУЛАТ *баш., фарс.* – кинйә+булат
КИНЙӘҒОЛ *баш.* – кинйә+ғол (ир-ат исеме ялғауы)
КИНЙӘҒӘЛИ *баш., ғәр.* – кинйә+ғәли
КИНЙӘКӘЙ *баш.* – кинйә+кәй (иркәләү ялғауы)

КИНЙӘМОРАТ *баш., ғәр.* – кинйә+морат; һуңғы теләк

КИРАМ *ғәр.* – киң күңелле, хуш күңелле
КИРАМЕТДИН *ғәр.* – кирам+дин

КИРӘЙ *фарс.* – 1) боронғо монгол ырыуы атамаһына барып тоташа; 2) гәрәй формаһында фарсы телендә «эйәреүсе», «дауам итеүсе»; 3) кирәй, гәрәй һүҙҙәре ир-ат исеме ялғауы булып йөрөй
КӨБӘК *бор. баш.* – батыр, иптәш; ҡара: *Күбәк*

КӨМӨШБАЙ *баш.* – көмөш+бай; ҡәҙерле, ҡиммәтле

КИЛЬДИЯР *баш., перс.* – пришел друг, товарищ, любимый
КИЛЬДИЯР *баш., перс.* – *кильди+яр*
КИЛЬМУХАМЕТ *баш., ар.* – *киль* приходи+*мухамет* прославляемый
КИЛЬМУРЗА *баш., перс.* – *киль* приходи+*мурза* (образована фамилия *Кильмурзин*)
КИЛЬМАК *баш.* – пришелец (от слова *килеу* – приходить). БШ. С. 214
КИЛЬСЕНБАЙ *баш.* – *килсен* пусть приходит+*бай*; сохранилась фамилия *Кильсенбаев*

КИНЬЯ//КИНЗЯ *баш.* – последыш, последний; самый младший в семье
КИНЬЯБАЙ//КИНЗЯБАЙ *баш.* – *кинья* самый младший из детей+*бай* (компонент мужских имен)
КИНЬЯБУЛАТ//КИНЗЯБУЛАТ *баш., перс.* – *кинья+булат*
КИНЬЯГУЛ//КИНЗЯГУЛ *баш.* – *кинья+гул* (компонент мужских имен)
КИНЬЯГАЛИ *баш., ар.* – *кинья+гали*
КИНЬЯКАЙ//КИНЗЯКАЙ//КИНЗИКЕЙ *баш.* – *кинья+кай* (уменьш.-ласк. аффикс); образованы фамилии *Киньякаев, Кинзякаев, Кинзикеев*
КИНЬЯМУРАТ *баш., ар.* – *кинья* последний+*мурат* желание; последнее желание
КИРАМ *ар.* – великодушный, благородный
КИРАМИТДИН *ар.* – *кирам+дин* религия
КИРЕЙ *перс.* – 1) название древнего монгольского рода; 2) в форме «гирей» (перс.) – последователь; 3) слова «кирей», «гирей» являются имяобразовательными компонентами мужских имен
КУБЯК *др. баш.* – 1) храбрец, смелый товарищ, друг; 2) собака (Баскаков, с.204)
КУМУШБАЙ *баш.* – *кумуш* серебро+*бай*; дорогой, ценный

КӨМӨШКОЛ *баш.* – көмөш+кол; көмөш һымаҡ ҡәҙерле

КӨСӨК *баш.* – көсөк һүҙенән (эт, көсөк атамалары менән исем ҡушыу йолаһы күп төрки халыҡтарына билдәле. *Кусюков, Кучуков* фамилиялары, *Көсөк* тигән ауыл бар; Учалы районында Муса Мортазиндың тыуған ауылының исеме)

КӨҪӘМЕШ *бор. баш.* – көҫәп, көтөп алған

КӨҪӘПКОЛ *бор. баш.* – көҫәп, теләп алған бала

КҮБӘК *бор. баш.* – 1) батыр, иптәш; 2) эт (борон баланы һаҡлау өсөн, эт һымаҡ ныҡ, әрһеҙ булһын, үлмәһен тип «эт» һүҙе менән исем ҡушыу йолаһы булған; сағыштырығыҙ: *Аккөсөк, Эткөсөк, Этбай, Эталмаҫ* һ. б.)

КҮЗБӘК *бор.баш.* – ҡуҙы (бәрәс)+бәк (көслө, ныҡ). Төрлө януар, хайуан һәм уларҙың балаларының атамаһын исем итеп ҡушыу йолаһы борон башҡорттарҙа һ.б. төркихалыҡтарҙа киң таралған булған (*Күзбәков, Кузыев* фамилиялары һаҡланған)

КУЛИБАЙ *баш.* – кули (ҡол)+бай

КҮЛСЕНБАЙ *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (*Күлсенбаев* фамилияһы һаҡланған)

КҮРКӘМБАЙ *баш.* – күркәм, матур (*Күркәмбаев* фамилияһы Әбйәлил районында бар)

КҮСЕМ *баш.* – күсеп йөрөгәндә тыуған (боронғо күсмә тормошҡа бәйле исем); 1704–1711 йй. ихтилал етәкселәренең береһе *Күсем* Түләкәевтең исеме; БКЭ, 152-се б.

КҮСЕЙ *баш.* – «күсеү» һүҙенән (*Күсеев* фамилияһы бар)

КҮСКИЛДЕ *баш.* – күс+килде; 1) күс – бал ҡорто күсе, ояһы мәғәнәһендә; башҡорттарҙың борон бал ҡорто аҫрап йәшәүенә бәйле исем булыуы

КУМУШКУЛ *баш.* – *кумуш* серебро+*кул*; дорогое, как серебро

КУСЮК *баш.* – щенок (наречение ребенка названиями собак, щенков известно многим тюркским народам. У башкир известны фамилии *Кучуков, Кусюков* и название деревни *Кучуково* и др.)

КУСЯМИШ *др. баш.* – желанный, жданный

КУСЯПКУЛ *др. баш.*– от слова «кусяу» – желать; желанный, жданный

КУБЯК *др. баш.* – 1) смелый, храбрый, товарищ, друг; 2) собака (по древнему обычаю, чтобы сохранить жизнь ребенку, давали имена со словами «эт», «кубек» собака, «кусюк» щенок; сравните: *Аккусюк, Кусюк, Этбай, Италмас* и пр.)

КУЗБЕК *др.баш.* – *кузы* ягненок+*бек* крепкий (в башкирском и в других тюркских языках много личных имен, образованных от названий диких, домашних животных и их детенышей); образованы фамилии *Кузбеков, Кузыев* и пр.

КУЛИБАЙ *баш.* – *кули* раб+*бай*

КУЛЬСИНБАЙ *др. баш.* – этимология неясна. Сохранилась фамилия *Кульсинбаев*

КУРКАМБАЙ *баш.* – изящный, красивый (распространена фамилия *Куркамбаев* в Абзелиловском районе)

КУСИМ *баш.* – от слова «кусеу» – кочевать (отражает кочевой образ жизни древних башкир); имя одного из предводителей восстания 1704–1711 гг. Тулякаева *Кусима*

КУСЕЙ *баш.* – от слова «кусеу» – переезжать, кочевать (образована фамилия *Кусеев*)

КУСКИЛЬДИ *баш.* – 1) *кус* рой (пчелиный)+*кильди* пришел; происхождение этого имени, возможно, связано с пчеловодческим образом

мөмкин; 2) боронғо төрки (башҡорт) телендә «күс» һүҙе ил, йорт, нәҫел-ырыу, халыҡ, төркөм мәғәнәһендә ҡулланылған; ил, йортҡа күсеү мәғәнәһендә ҡулланылыуы ла ихтимал (*Кускилдин* фамилияһы бар)

КҮСТӘН *бор. баш.* – күсе, иле булған (*Ташкүстән* тигән ауыл исеме Ырғыҙ, Һамар буйында бар)

КҮСӘБАЙ *баш.* – күсеп йөрөгәндә тыуған (*Күсәбаев* фамилияһы бар)

КҮСӘЙ *баш.* – күсеү һүҙенән (*Күсәев* фамилияһы бар)

КҮСӘК *баш.* – күсеп йөрөүсән (күсеп йөрөгәндә тыуған балаға ҡушылған исем)

КҮСӘКБАЙ *баш.* – күсәк+бай (күсмә тормошҡа бәйле исем)

КҮСӘКБЕЙ *баш.* – күсәк+бей («Күсәк бей» эпосының төп геройының исеме)

КҮСӘР *баш.* – күсеп йөрөүсән

КҮСӘРБАЙ *баш.* – күсәр+бай; *Күсәрбаев* фамилияһы бар

КӘБИР *ғәр.* – бөйөк, оло; мөһабәт, етди

КӘЛИ *ғәр.* – һүҙ; һүҙ оҫтаһы

КӘЛИМУЛЛА *ғәр.* – һүҙ оҫтаһы; бөйөк, таныҡлы

КӘРИМ *ғәр.* – йомарт, киң күңелле

КӘРӘМ *ғәр.* – йомартлыҡ, киң күңеллелек

КӘРӘМӘТ *ғәр.* – йомартлыҡ, киң күңеллелек

КӘҮСӘР *ғәр.* – йәннәт шишмәһе; муллыҡ, байлыҡ

КӘШИФ *ғәр.* – яңылыҡ асыусы, табыусы

КӘШФИ *ғәр.* – табылған, асылған; табыш

КӘШФУЛЛА *ғәр.* – алланы таныусы

КӘШӘФ *ғәр.* – асыусы, табыусы

жизни башкир; 2) в древнетюркском (в башкирском) языке слово «кус» означало страна, родина, дом, народ, группа; вполне возможно и образование имени с данным значением слова (образована фамилия *Кускильдин*)

КУСТЯН *др. баш.* – *кус* страна, родина; имеющий родину (название д. *Ташкустян* у иргизских башкир)

КУСЯБАЙ *баш.* – родился во время кочевья (образована фамилия *Кусябаев*)

КУСАЙ *баш.* – от слова «*кусеу*» кочевать (образована фамилия *Кусаев*)

КУСЯК *баш.* – кочующий, кочевник (это имя давалось ребенку, рожденному во время кочевья)

КУСЯКБАЙ *баш.* – *кусяк* кочующий+*бай* (компонент мужских имен)

КУСЯКБИ *баш.* – *кусяк* кочующий+*би* (компонент мужских имен). Имя эпического героя эпоса «*Кусякби*»

КУСЯР *баш.* – кочующий

КУСЯРБАЙ *баш.* – *кусяр* кочующий, кочевник+*бай* (образована фамилия *Кусярбаев*)

КАБИР *ар.* – великий, могучий, большой; важный, серьезный

КАЛИ *ар.* – слово; красноречивый

КАЛИМУЛЛА *ар.* – красноречивый; великий, знаменитый

КАРИМ *ар.* – щедрый, великодушный

КАРАМ *ар.* – щедрость, великодушие, благородство

КАРАМАТ *ар.* – щедрость, великодушие

КАВСАР *ар.* – райский источник; богатство, изобилие

КАШИФ *ар.* – открывающий, изобретающий

КАШФИ *ар.* – изобретенный, открытый; находка

КАШФУЛЛА *ар.* – признающий бога

КАШАФ *ар.* – открывающий, обнаруживающий

КӘШӘФЕТДИН *ғәр.* – кәшәф+дин

КАШАФИТДИН//КАШАФУТДИН *ар.* – *кашаф* открывающий+*дин* религия

К

ҠАБАН *баш.* – ҡабан һымаҡ көслө, ныҡ булһын, тип ҡушылған исем (ауыл исемдәрендә һаҡланған)

КАБАН *баш.* – кабан, дикая свинья (выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, сильным); это имя сохранилось в антропотопонимах

КАБАНБАЙ *баш.* – ҡабан+бай

КАБАНБАЙ *баш.* – *кабан+бай*

КАБИЛ *ғәр.* – ҡабул итеүсе, ҡаршы алыусы; булдыҡлы, һәләтле

КАБИЛ *ар.* – принимающий, встречающий; способный, сметливый

ҠАДИР *ғәр., баш.* – көҙрәтле, көслө, һәләтле; ҡаты, уҫал, яһил

КАДИР *ар., баш.* – могущественный, сильный, способный; суровый, жестокий, свирепый

ҠАДИРҒОЛ *баш.* – кадир+ҡол; көслө, көҙрәтле

КАДИРГУЛ *баш.* – *кадир* сильный, могущественный+*гул*

ҠАҘАҠБАЙ *баш.* – ҡаҙаҡ+бай; 1) ҡаҙаҡ, атлы, ғәскәри һалдат; 2) ҡаҙаҡ – ырыу, ҡәбилә атамаһы

КАЗАКБАЙ *баш* – *казак+бай*; 1) солдат конной армии; 2) от этнонима казах

ҠАҘАҠҠОЛ *баш.* – ҡаҙаҡ+ҡол; *Ҡаҙаkколов* фамилияһы бар

КАЗАККУЛ *баш.* – *казак+кул* (образована фамилия *Казаккулов)*

ҠАҘАН *бор. баш.* – ҡаҙан һүҙенән (боронғо күсмә халыҡтар тормошонда ҡаҙан (аш бешереү һауыты) ҙур урын тотҡан, һуңынан ырыу атамаһына әйләнгән. Ҡаҙан һүҙе менән исемдәр байтаҡ һаҡланған: *Ҡаҙансы, Ҡаҙанай, Ҡаҙанбай, Ҡаҙанғол, Ҡаҙанкап, Ҡаҙансубы, Ҡотлоғаҙан* һ.б. Ғөмүмән, боронғо башҡорт исемдәре составында эш ҡоралдары, һауыт-һаба, ырыу, ара һ.б. атамалар киң сағылыш алған)

КАЗАН *др. баш.* – котел (имена со словом казан распространены у многих тюркских народов. В разряд личных имен слово «казан» перешло как название посуды, имевшей важное значение в быту древних людей, а затем как этноним. Как известно, в составе древнебашкирских имен названия орудия труда и быта, этнонимы получили широкое отражение)

ҠАҘАНБАЙ *баш.* – ҡаҙан+бай

КАЗАНБАЙ *баш.* – *казан+бай*

ҠАҘАНҒОЛ *баш.* – ҡаҙан+ҡол

КАЗАНГУЛ *баш.* – *казан* котел+*гул* (компонент мужских имен)

ҠАҘАНСЫ *баш.* – ҡаҙан+сы («ҡаҙансы» тигән ырыу атамаһынан; *Ҡаҙансы, Үрге Ҡаҙансы, Яңы Ҡаҙансы, Иҫке Ҡаҙансы* тигән ауыл исемдәре бар)

КАЗАНСЫ *баш.* – *казан+сы* (аффикс) – от этнонима «казансы»; известны названия деревень *Казанчи, Старые Казанчи, Новые Казанчи, Верхние Казанчи*

ҠАҘНАБАЙ *ғәр., баш.* – ҡаҙна (хазина, байлыҡ)+бай (ир-ат исемдәре ялғауы)

ҠАЗБУЛАТ *ғәр., фарс.* – ҡара: *Хазбулат, Хасбулат*

ҠАЗИХАН *ғәр., баш.* – ҡазый (хөкөм итеүсе)+хан (ир-ат исеме компоненты)

ҠАЙБАТЫР *бор. баш.* – ҡай (ныҡ, ҡыйыу)+батыр (боронғо башҡорт исемдәрендә «ҡай» һүҙе менән күп исемдәр осрай. Ҡай ҡыпсаҡ ырыуының бер араһының атамаһы булған)

ҠАЙГИЛДЕ *бор. баш.* – ҡай (ныҡ, ҡыйыу; батыр)+гилде (килде)

ҠАЙҒОЛ *бор. баш.* – ҡай (ныҡ; батыр) + ғол (ҡол)

ҠАЙМЫРҘА *бор. баш., фарс.* – ҡай (ныҡ; батыр)+мырҙа (ҡусты)

ҠАЙСУРА *бор. баш.* – ҡай (ныҡ; батыр)+сура (батыр; дуҫ; улан)

ҠАЛДЫ *бор. баш.* – ҡалды – үлмәһен, йәшәп китһен, тип теләп боронғо йола буйынса ҡушылған исем. «Ҡалды» тигән ер-һыу атамаһы һәм тарихи йыр бар

ҠАЛДЫБАЙ *бор. баш.* – ҡалды+бай

ҠАЛҠАМАН *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ; бәлки, ҡалҡан һүҙенә бәйлелер. *Калкаманов* фамилияһы Әбйәлил районында бар

ҠАЛМЫРҘА *баш., фарс.* – ҡал (йәшә)+мырҙа; *Калмурзин* фамилияһы бар

ҠАМСА *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ; бәлки, ҡамсат һүҙенә бәйлелер

ҠАНГИЛДЕ *баш.* – хан+килде; *Кангилдин* фамилияһы бар

ҠАНСУРА *баш.* – хан+сура; батыр, ҡыйыу; хаким

ҠАНЫҠАЙ *баш.* – хан+ҡай (иркәләү аффиксы); *Каныкай* тигән ауыл исеме бар

КАЗНАБАЙ *ар., баш.* – *казна* клад, сокровище, богатство+*бай* (компонент мужских имен)

КАЗБУЛАТ *ар., перс.* – см. *Хазбулат, Хасбулат*

КАЗИХАН *ар., баш.* – *кази* судья+*хан* (компонент мужских имен)

КАЙБАТЫР *др. баш.* – *кай* крепкий, смелый + *батыр* храбрый (слово «*кай*» является названием подразделения рода Кыпсак. (Рашид ад-дин. Сб. летописей, т.1, кн.1, стр. 87–88, 203)

КАЙГИЛЬДИ *др. баш.* – *кай* крепкий, смелый; герой+*гильди* пришел

КАЙГУЛ *др. баш.* – *кай* крепкий; герой+*гул* (компонент мужских имен)

КАЙМУРЗА *др. баш., перс.* – *кай* крепкий; герой+*мурза* брат

КАЙСУРА *др. баш.* – *кай* крепкий; герой+*сура* герой; друг; сын

КАЛДЫ *др. баш.* – остался; живет (по др. обычаю подобные имена давали с верой в магическую силу слова, чтобы сохранить жизнь ребенку: *улмяс* не умрет, *туктар* смерть остановится и пр.)

КАЛДИБАЙ *др. баш.* – *калди+бай*; остался, живет, здравствует

КАЛКАМАН *др. баш.* – этимология неясна; возможно, связано со словом *калкан* щит. Фамилия *Калкаманов* известна в Абзелиловском районе

КАЛМУРЗА *баш., перс.* – *кал* оставайся+*мурза*; образована фамилия *Калмурзин*

КАМСА *др. баш.* – этимология неясна; возможно, восходит к слову *камсат* (камчатский бобер, калан)

КАНГИЛЬДИ *баш.* – *хан+кильди* пришел (образована фамилия *Кангильдин*)

КАНСУРА *баш.* – *хан+сура* герой; смелый

КАНИКАЙ *баш.* – *хан+кай* (аффикс уменьш.). Сохранилось в названиях деревень Башкортостана

ҠАРА *бор. баш.* – боронғо телебеҙҙә ҡара һүҙе бик күп мәғәнәне белдергән. Ул мәғәнәләрҙең күбеһе кеше исеме һәм ер-һыу атамаларында һаҡланып ҡалған: *Ҡарабаш, Ҡарахан, Ҡарасура, Ҡарамыш, Ҡарағас, Ҡарабатыр* һ. б.

ҠАРАБАЙ *баш.* – ҡара (көслө, ҡөҙрәтле)+бай

ҠАРАБАШ *баш.* – 1) ҡара сәсле; 2) борон ҡолдарға бирелгән исем; 3) көслө, ҡеүәтле, ғәйрәтле, уҫал, дәһшәтле (йылға, ауыл исемдәре һәм *Ҡарабашев* фамилияһы бар)

ҠАРАГҮБӘК *баш.* – ҡара (көслө)+ күбек (батыр; иптәш; улан)

ҠАРАҒОЛ *баш.* – ҡара+ҡол; һаҡсы, ҡарауылсы (*Ҡараҡол* тигән ауыл исеме, *Ҡараҡолов* фамилияһы бар)

ҠАРАҒУЖА *баш., фарс.* – ҡара (көслө, ҡөҙрәтле)+ғужа (*Ҡараҕужин, Ҡараҕузин* фамилиялары бар)

ҠАРАҠАЙ *баш.* – ҡара+ҡай (иркәләү аффиксы)

ҠАРАМЫШ *баш.* – 1) ҡараны, килде; 2) бәлки бор. төрк. ҡармыш һүҙенә бәйле ҡәүем, халыҡ тигән мәғәнәләлер (*Ҡарамышев* фамилияһы таралған)

ҠАРАНАЙ *бор. баш.* – ҡарағай (ҡарағай һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләкте белдереп ҡушылған) *Ҡаранаев* фамилияһы бар; 1773–1775 йй. крәҫтиән һуғышы етәкселәренең береһе минзәлә башҡорто *Ҡаранай* Моратов була

ҠАРАСАЙ *бор. баш.* – боронғо башҡорт телендә иң ҡаты ҡышҡы һыуыҡтың атамаһы булған. Боронғо исемдәрҙә һаҡланған

ҠАРАСУРА *баш.* – ҡара (ҡеүәтле, көслө)+сура *Ҡарасурин* фамилияһы бар

КАРА *др. баш.* – в башкирском языке зафиксировано очень много значений слова *кара* черный: грозный, сильный, вредный, могучий и пр.

КАРАБАЙ *баш.* – *кара* черный; сильный, могучий, грозный+*бай* (компонент мужских имен)

КАРАБАШ *баш.* – 1) черноволосый; 2) раб, слуга; 3) сильный, могучий, грозный (сохранилось в топонимах и в фамилии *Карабашев*)

КАРАГУБЕК *баш.* – *кара* черный, сильный, могучий+*губек* герой; товарищ; сын

КАРАГУЛ *баш.* – *кара+гул*; охранник, патруль, часовой (встречается в антропотопониме *Карагулово*, образована фамилия *Карагулов*)

КАРАГУЖА *баш., перс.* – *кара* сильный, могучий+*гужа* хозяин (образованы фамилии *Карагузин, Карагужин*)

КАРАКАЙ *баш.* – *кара+кай* (уменьш.-ласк. аффикс)

КАРАМЫШ *баш.* – 1) от глагола «карау» – смотреть; появиться; 2) возможно, восходит к др. тюрк. слову «кармыш» толпа, народ (распространена фамилия *Карамышев*)

КАРАНАЙ *др. баш.* – сосна (выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, могучим); сохранилось в фамилии *Каранаев*; имя одного из предводителей крестьянской войны 1773–1775 гг. *Караная Муратова*

КАРАСАЙ *др. баш.* – в древнебашкирском языке – название самого холодного зимнего месяца

КАРАСУРА *баш.* – *кара* черный, сильный, могучий, грозный+*сура* друг, молодец, герой (образована фамилия *Карасурин*)

3 – 1.0104.05

ҠАРАТАЙ *баш., монг.* – ҡара+тай; ҡара төҫтә; көслө, ҡеүәтле

ҠАРМЫШ *баш.* – халыҡ, төркөм, күпселек; был исем Юрматы шәжәрәһендә XVI б. билдәле (БШ, 27–35-се б.)

ҠАСИМ *ғәр.* – 1) өләшеүсе; 2) ҡыҙыл төҫтә; матур, һылыу

ҠАСҠЫН *баш.* – «ҡасыу» һүҙенән (боронғо яуҙарға бәйле исем; *Ҡасҡын* тигән ауыл исемендә, *Ҡасҡынов* фамилияһында һаҡланған)

ҠАСҠЫНБАЙ *баш.* – ҡасҡын+бай; ҡасҡында тыуған

ҠАУИ *ғәр.* – көслө, ҡеүәтле

ҠАФИ *ғәр.* – булдыҡлы, һәләтле

ҠАҺАРМАН *ғәр.* – батыр, көслө, ҡеүәтле

ҠАШҠАР *бор. баш.* – бүре (*Ҡашҡар* тигән ауыл исемдәре, *Ҡашҡаров* фамилияһы бар)

ҠИЯМ *ғәр.* – аяҡ өҫтө хөрмәтләү

ҠОБАҒОШ *баш.* – ҡош атамаһынан (ауыл исемендә, фамилияла һаҡланған)

ҠОҘАБАЙ *баш.* – ҡоҙа+бай (туй йолаһына бәйләнешле, ҡоҙа килгәндә тыуған балаға ҡушылған исем)

ҠОҘАҠАЙ *баш.* – ҡоҙа һүҙенең иркәләү формаһынан яһалған исем; *Ҡоҙакаев* фамилияһы бар

ҠОҘАШ *баш.* – 1) «ҡоҙа» һүҙенең иркәләү формаһынан яһалған; 2) боронғо төрки телендә: а) ҡатынын кешегә биреп тороусы; дәрүиш; б) «бер ата, күп әсә балаһы» (Сатаров, 108-се б.)

ҠОЛАНБАЙ *баш.* – ҡолан+бай; 1) ҡырағай ат (Пржевальский атының атамаһы); 2) ҡырағай ишәк (йорт хайуандары, ҡырағай йәнлек, януар ата-

КАРАТАЙ *баш., монг.* – *кара+тай* (аффикс наличия); сильный, могучий, грозный

КАРМЫШ *баш.* – смесь, толпа, народ, множество; это имя зафиксировано в шежере юрматинцев в XVI в. (БШ, стр. 27–35)

КАСИМ *ар.* – 1) раздающий; 2) красный; красивый, миловидный

КАСКИН *баш.* – беглец; происхождение таких имен (*Бускун, Яугильде, Яубасар* и пр.) связано с набегами на башкирские земли; сохранилось в названиях деревень *Каскин, Каскинова* и пр. и в фамилии *Каскинов*

КАСКИНБАЙ *баш.* – *каскин+бай*; родился во время набегов

КАВИ *ар.* – сильный, могучий

КАФИ *ар.* – трудолюбивый, способный

КАГАРМАН *ар.* – герой, мужественный, богатырь

КАШКАР *др. баш.* – волк (сохранилось в названиях деревень *Кашкарово* и в фамилии *Кашкаров*)

КИЯМ *ар.* – приветствовать стоя; почтение

КУБАГУШ *баш.* – от названия птицы (сохранилось в названии деревни *Кубагушево* и в фамилии *Кубагушев*)

КУДАБАЙ *баш.* – *куда* сват+*бай*; происхождение имен с компонентом «*куда*» (сват) связано со свадебным обрядом

КУДАКАЙ *баш.* – *куда* сват+*кай* (аффикс). Образована фамилия *Кудакаев*

КУДАШ *баш.* – 1) образовано от ласкательной формы слова «*куда*» сват; 2) в древне-тюркском языке: а) рогоносец; дервиш, странник, скиталец; б) «ребенок, у которого один отец, много матерей» (Саттаров, стр. 108)

КУЛАНБАЙ *баш.* – *кулан+бай; 1)* дикая лошадь (лошадь Пржевальского); 2) дикий осел (личные имена, связанные с названиями домашних и

маларын балаға исем итеп ҡушыу башҡорттарҙа һәм башҡа төрки халыҡтарҙа борон-борондан килгән йола); *Ҡоланбаев* фамилияһы бар

ҠОЛБАЙ *баш.* – ҡол+бай; *Колбаев* һәм *Кулибаев* фамилиялары яһалған

ҠОЛБАРИС *баш.* – ҡол+барис; *Колбарисов* фамилияһы яһалған)

ҠОЛБӘК *баш.* – ҡол+бәк; көслө, ныҡ бала

ҠОЛГИЛДЕ *баш.* – ҡол+килде; *Колгилдин* фамилияһы бар

ҠОЛҒАНА *баш.* – ҡара: *Колҙона*

ҠОЛҒАРА *баш.* – ҡол+ғара (*Колғарин* фамилияһы бар)

ҠОЛҒОНА *монг.* – сысҡан (боронғо 12 йылдан торған мөсәл хисабында 1-се йылдың атамаһы; бәлки, ошо сысҡан йылында тыуған балаға ҡушылған исемдер. *Колҙона* тигән ауыл исеме бар)

ҠОЛҒӘЛИ *баш., ғәр.* – ҡол+ғәли; бөйөк (XIII быуат ҡомартҡыһы «Ҡиссаи Йософ» поэмаһы авторының исеме. Тажетдин Ялсығол шәжәрәһе буйынса, *Ҡолғәли* – Әйле ырыуы башҡорто)

ҠОЛДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – ҡол+дәүләт; дәүләтле, мул тормошло

ҠОЛМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – ҡол+мөхәмәт; данлы, маҡтаулы

ҠОЛОЙ *баш.* – ҡол+ой (өндәшеү ялғауы)

ҠОЛОНБАЙ *баш.* – ҡолон+бай (борон баланы яратып, иркәләп януар, төрлө хайуан, ҡош-ҡорт балаларының атамаһын исем итеп ҡушыу йолаһы булған. *Ҡолоҡай*, *Ҡолоҡас* тигән ауыл исемдәре бар)

ҠОЛСОБАЙ *баш.* – 1) ҡол+собай (ырыу, ара атамаһы); 2) ҡолсы+бай; ҡолға, малайға бай

диких животных, явление традиционное в башкирском и в других тюркских языках); образована фамилия *Куланбаев*

КУЛЬБАЙ *баш.* – *кул* раб+*бай*; образованы фамилии *Кульбаев, Кулибаев*

КУЛЬБАРИС *баш.* – *кул* раб+*барис*; образована фамилия *Кульбарисов*

КУЛЬБЕК *баш.* – *кул* (компонент мужских имен)+*бек* сильный, крепкий; образована фамилия *Кульбеков*

КУЛЬГИЛЬДИ *баш.* – *кул+гильди* пришел; образована фамилия *Кульгилдин*

КУЛГАНА *баш.* – см. *Кулгуна*

КУЛГАРА *баш.* – *кул* раб+*гара* черный (образована фамилия *Кулгарин*)

КУЛГУНА *монг.* – мышь (возможно, это имя дано ребенку, родившемуся в год мыши – на 1-м году в летосчислении по двенадцатилетнему животному циклу. Сохранился антропотопоним *Кулгинино*)

КУЛГАЛИ *баш., ар.* – *кул+гали*; великий, величавый (имя автора поэмы «Киссаи Юсуф», памятника XIII века. По шежере Тажетдина Ялсигула, *Кулгали* – выходец из башкирского рода Айли)

КУЛДАВЛЕТ *баш., ар.* – *кул+давлет*; богатый, состоятельный

КИЛЬМУХАМЕТ *баш., ар.* – *кул* раб+*мухамет*; прославленный

КУЛУЙ *баш.* – *кул* раб+*уй*(звательный аффикс)

КУЛУНБАЙ *баш.* – *кулун* жеребенок+ *бай* (родители, лаская детей, обращались к ним «*кулуным*», «*кулунсагым*», «*кулукасым*» (жеребенок мой), что впоследствии превратилось в личное имя. Название деревни *Куликасово* восходит к личному имени)

КУЛСУБАЙ *баш.* – 1) *кул* раб+*субай* (название родового деления); 2) *кулсу+бай*; богат рабами, т.е. сыновьями

ҠОЛСУРА *баш.* – ҡол+сура; *Ҡолсура* тигән ауыл исеме, *Ҡолсурин* фамилияһы бар

ҠОЛҺАРЫ *бор. баш.* – изге, яҡшы ҡол (*Ҡолһарин* фамилияһы Стәрлебаш районында күп)

ҠОЛШӘРИП *баш., ғәр.* – ҡол+шәрип (дәрәжәле, данлы). *Ҡолшәрипов* фамилияһы бар

ҠОНАНБАЙ *баш.* – ҡонан (өсөнсө йәш менән барған тай)+бай (исем ялғауы)

ҠОНДОҘ *баш.* – «ҡондоҙ» һүҙенән; тиреһе ҡиммәтле һыу йәнлеге

ҠОНДОҘБАЙ *баш.* – ҡондоҙ+бай; *Ҡондоҙбаев* фамилияһы бар

ҠОРАМША *бор.баш.* – мәғәнәһе этнонимға бәйле булыуы ихтимал (*Ҡорамшин, Хурамшин* тигән фамилиялар таралған)

ҠОРБАН *ғәр.* – 1) үҙен - үҙе аямаған, ҡорбан иткән; 2) һижрә – Ай календарының 12-се Зөлхизә айының 10-да башланып, 3 көн дауам итә торған ҡорбан байрамында тыуған. Төрки халыктарҙа күп таралған исем

ҠОРБАНАЙ *ғәр.* – ҡара: *Ҡорбан* (*Ҡорбанаев* фамилияһы бар)

ҠОРБАНГИЛДЕ *ғәр., баш.* – ҡорбан+килде; ҡорбан байрамында тыуҙы

ҠОРБАНҒОЛ *ғәр.* – ҡорбан+ғол

ҠОРБАНҒӘЗИ *ғәр.* – ҡорбан+ғәзи (көрәшсе, еңеүсе)

ҠОРБАНҒӘЛИ *ғәр.* – ҡорбан+ғәли

ҠОРМАН *баш.* – уҡ һауыты (боронғо башҡорт исемдәре составында эш, һуғыш ҡорамалдары, һауыт-һаба атамаларынан яһалған исемдәр бар: *Балта, Балға, Ҡылыс, Ҡазан* һ. б.)

ҠОРМАНАЙ *баш.* – «ҡорман» һүҙенән; *Ҡорманаев* фамилияһы бар

КУЛСУРА *баш.* – *кул+сура* друг, товарищ; сын; это имя сохранилось в названии деревни *Кулсура* и в фамилии *Кулсурин*

КУЛСАРЫ *др. баш.* – добрый, хороший раб (распространена фамилия *Кулсарин* в Стерлибашевском районе)

КУЛЬШАРИП *баш., ар.* – *кул+шарип* знаменитый, славный; образована фамилия *Кульшарипов*

КУНАНБАЙ *баш.* – *кунан* жеребенок по третьему году+*бай* (компонент мужских имен)

КУНДУЗ *баш.* – бобер, бобр

КУНДУЗБАЙ *баш.* – *кундуз* бобр+*бай*; образована фамилия *Кундузбаев*

КУРАМША *др. баш.* – этимология возможно восходит к этнониму (образованы фамилии *Курамшин, Хурамшин*)

КУРБАН *ар.* – 1) жертва, жертвоприношение; 2) родился во время религиозного праздника курбан (праздник жертвоприношения, который начинается 10 числа Зульхизы – 12-го месяца мусульманского лунного календаря). Это имя широко распространено у тюркских народов

КУРБАНАЙ *ар.* – см. *Курбан*

КУРБАНГИЛЬДИ *ар., баш.* – *курбан* жертва+*гильди* пришел

КУРБАНГУЛ *ар.* – *курбан+гул*

КУРБАНГАЗИ *ар.* – *курбан+гази* победитель, борец

КУРБАНГАЛИ *ар.* – *курбан* жертва+*гали* великий

КУРМАН *баш.* – налучник (в составе древнебашкирских известны имена, образованные от названий орудий труда и быта, как котел, топор, молоток, сабля и пр.)

КУРМАНАЙ *баш.* – *курман+ай* (ласкательная форма имени *Курман*); образована фамилия *Курманаев*)

ҠОРМАНБАЙ *баш.* – ҡорман+бай

ҠОРМАНҒОЛ *баш.* – ҡорман+ғол

ҠОРМАНҒӘЛИ *баш., ғәр.* – ҡорман+ғәли

ҠОСҠОН *бор. баш.* – ҡоҙғон. Борон төрки халыҡтарында ҡоҙғон аҡыллылыҡ һәм оҙон ғүмерлелек билдәһе булған. Бала аҡыллы, оҙон ғүмерле булһын тип ҡоҙғон исемен ҡушҡандар

ҠОТДОС *ғәр.* – бик изге, бик ҡәҙерле

ҠОТЛОБАЙ *баш.* – ҡотло, бәхетле бала

ҠОТЛОБИРҘЕ *баш.* – ҡотло+бирҙе

ҠОТЛОГИЛДЕ *баш.* – ҡотло+килде

ҠОТЛОҒУЖА *баш., фарс.* – ҡотло+ғужа

ҠОТЛОҒӘЛӘМ *баш., ғәр.* – ҡотло+ғәләм, донъя

ҠОТЛОЗАМАН *баш., ғәр.* – ҡотло (бәхетле)+заман

ҠОТЛОСУРА *баш.* – ҡотло+сура (иптәш, батыр)

ҠОТЛОЯР *баш., фарс.* – ҡотло (бәхетле)+яр (дуҫ, иптәш)

ҠОТЛӘХМӘТ *баш., ғәр.* – ҡотло (бәхетле)+әхмәт (иң маҡтаулы)

ҠОТОШ *баш.* – ҡотло иш, иптәш; *Ҡотошов* фамилияһы яһалған

ҠОШБИРҘЕ *баш.* – ҡош+бирҙе; 1) был исем боронғо ҡошҡа табыныу йолаһына бәйле барлыҡҡа килгән булырға мөмкин; БШ, 161-се б.; 2) ҡуш бирҙе, игеҙ тыуҙы, тигән һүҙгә бәйле булыуы ла ихтимал

ҠОШДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – ҡош+дәүләт (байлыҡ, муллыҡ); (ҡушдәүләт – күп дәүләт мәғәнәһендә булыуы ла ихтимал)

КУРМАНБАЙ *баш.* – *курман* налучник+*бай*

КУРМАНГУЛ *баш.* – *курман* налучник+*гул*

КУРМАНГАЛИ *баш., ар.* – *курман* налучник+*гали*

КУСКУН *др. баш.* – ворон; умный, мудрый. Называя этим именем, родители желали, чтобы ребенок был умным, мудрым; сохранилась фамилия *Кускунов* (у древних тюркских народов ворон был символом мудрости и долголетия)

КУТДУС *ар.* – святой, очень дорогой

КУТЛУБАЙ *баш.* – *кутлу* счастливый, благословенный+*бай*

КУТЛУБИРДИ *баш.* – *кутлу* счастливый+*бирди* дал

КУТЛУГИЛЬДИ *баш.* – *кутлу* везучий, счастливый+*гильди* пришел

КУТЛУГУЖА *баш., перс.* – *кутлу* счастливый+*гужа* хозяин

КУТЛУГАЛЯМ *баш., ар.* – *кутлу* счастливый, благословенный+*галям* мир

КУТЛУЗАМАН *баш., ар.* – *кутлу* счастливый+*заман* эпоха, время

КУТЛУСУРА *баш.* – *кутлу* счастливый+*сура* друг, герой

КУТЛУЯР *баш., перс.* – *кутлу* счастливый+*яр* друг, товарищ

КУТЛАХМЕТ *баш., ар.* – *кутлу* счастливый+*ахмет* прославленный

КУТУШ *баш.* – *кутлу* счастливый+*иш* друг, товарищ; образована фамилия *Кутушев*

КУШБИРДИ *баш.* – *куш* птица+*бирди* дал; 1) имя связано с древним обычаем поклонения башкир птицам – БШ, стр. 161; 2) возможно, от слова «куш» – парный, двойной

КУШДАВЛЕТ *баш., ар.* – *куш* птица+ *давлет* богатство, достаток (возможно, «куш» обозначает «парный», «много»)

ҠОЯШ *баш.* – ҡояш (күк есемдәре, күк, йондоҙ атамалары менән исем ҡушыу – төрки халыҡтарға хас күренеш)

ҠОЯШБАЙ *баш.* – ҡояш+бай (ҡояш һымаҡ бала)

ҠУДАШ *баш.* – ҡара: *Ҡоҙаш*

ҠУЖА *фарс.* – хужа, эйә (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)

ҠУЖАБАЙ *фарс., баш.* – ҡужа (хужа)+бай

ҠУЖАҠ *бор. төрк.* – дегәнәк (был исем баланы һаҡлау өсөн ҡушылыуы ихтимал; *Кужаков* фамилияһы бар)

ҠУЖӘХМӘТ *фарс., ғәр.* – ҡужа+әхмәт

ҠУЗЫБӘК *баш.* – ҡуҙы (һарыҡ бәрәсе)+бәк (ныҡ)

ҠУЗЫЙ *баш.* – һарыҡ бәрәсе, бәрәс (борон баланы яратып януар, ҡошкорт балаларының атамаһын исем итеп ҡушыу төрки халыҡтарында киң таралған булған. *Кузыев* фамилияһы яһалған)

ҠУНАҠБАЙ *баш.* – ҡунаҡ+бай (йола буйынса, ҡунаҡ килгәндә йәки ҡунаҡҡа барғанда тыуған балаға ҡушылған исем)

ҠУНАҠҠОЛ *баш.* – ҡунаҡ+ҡол; ҡунаҡта тыуған

ҠУНАҠҠУЖА *баш., фарс.* – ҡунаҡ+ ҡужа; ҡунаҡта тыуған

ҠУСҠАР *баш.* – ҡусҡар (мөгөҙлө тәкә); (ғаиләлә малайҙар күп булһын тигән теләкте белдереүе ихтимал. – Т.Жанузаков)

ҠУСТЫБАЙ *баш.* – ҡусты+бай (ҡустылары күп булһын тигән теләк менән ҡушылған. *Кустыбаев* фамилияһы бар)

ҠУСТЫҒОЛ *бор. баш.* – ҡусты+ҡол (ҡустылары күп булһын, тигән теләк менән ҡушылған)

ҠЫҘРАС *баш.* – ҡыҙыл йөҙлө, матур; күңел асыусы (*Ҡыҙрасов* фамилияһы бар)

КУЯШ *баш.* – солнце (образование имен с названиями небесных тел известно всем тюркским народам)

КУЯШБАЙ *баш.* – *куяш* солнце+*бай*; будь светочем, как солнце

КУДАШ *баш.* – см. *Козаш*

КУЖА *перс.* – хозяин (компонент мужских имен)

КУЖАБАЙ *перс., баш.* – *кужа* хозяин+*бай* (компонент мужских имен)

КУЖАК *др. тюрк.* – репей (возможно, это имя дано как оберег; образована фамилия *Кужаков*)

КУЖАХМЕТ *перс., ар.* – *кужа* хозяин+*ахмет* прославленный

КУЗБЕК *баш.* – *кузы* ягненок+*бек* крепкий; образована фамилия *Кузбеков*

КУЗЫЙ *баш.* – ягненок (личные имена, связанные с названиями животных и их детенышей – распространенное явление у тюркских народов. Образована фамилия *Кузыев*)

КУНАКБАЙ *баш.* – *кунак* гость+*бай* (по обычаю такие имена давали детям, родившимся в гостях)

КУНАККУЛ *баш.* – *кунак* гость+*кул*; родился в гостях

КУНАККУЖА *баш., перс.* – *кунак* гость+ *кужа* (компонент мужских имен)

КУСКАР *баш.* – баран (возможно, появление таких имен связано с пожеланием, чтобы в семье иметь много сыновей. – Т. Жанузаков)

КУСТЫБАЙ *баш.* – *кусты* младший брат+*бай* (имя давалось с пожеланием, чтобы у него было много братьев; образована фамилия *Кустыбаев*)

КУСТЫГУЛ *др. баш.* – *кусты* младший брат+*кул* (выражает пожелание, чтобы у него было много братьев)

КЫДРАС *баш.* – красный, красивый; весельчак (образована фамилия *Кыдрасов*)

ҠЫЛСЫНБАЙ *бор. баш.* – ҡылсын (изге)+бай (исем компоненты); *Ҡылсынбаев* фамилияһында һаҡланған

КЫЛСЫНБАЙ *др. баш.* – *кылсын* святой+*бай* (компонент мужских имен); сохранилась фамилия *Кылсынбаев*

ҠЫЛЫС *баш.* – ҡылыс һүҙенән; батыр

КЫЛЫС *баш.* – сабля; смелый (образованы фамилии *Клысов, Кылысов*)

ҠЫЛЫСБАЙ *баш.* – ҡылыслы; батыр

КЫЛЫСБАЙ *баш.* – с мечом, саблей; смелый

ҠЫРЫМҒУЖА *баш., фарс.* – ҡырым+ғужа (башҡорттарҙың борон һуғыш, походтарҙа күп ҡатнашыуын иҫәпкә алып, Ҡырым һуғышына бәйле килеп сыҡҡан исем тип ҡарарға мөмкин. *Ҡырымғужин* фамилияһы бөгөн дә ҡулланыла. *Ҡырым* һүҙенең боронғо төрки телендә: алыҫ ер, ил; уйпат, соҡор, уй; яҡшы, шәп; күп, иҫәпһеҙ тигән мәғәнәләре билдәле)

КЫРЫМГУЖА *баш., перс.* – *кырым* (крым)+*гужа* хозяин (можно допустить, что это имя произошло в связи с турецко-русскими войнами, где в Крымских походах участвовали и башкирские войска. Фамилия *Крымгужин* активно употребляется и сегодня. В древнетюркском языке слово *кырым* означало: даль, дальняя страна; яма, ров; хорошо сделанный, отличного качества; много, бесчисленно). Образованы фамилии *Кырымгужин, Крымгужин*

ҠЫРЫМСУРА *бор. баш.* – ҡырым+сура, Ҡырым һуғышы батыры тигән мәғәнәлә ҡушылған; *Ҡырымсурин* фамилияһы яһалған

КЫРЫМСУРА *др. баш.* – *кырым+сура* джигит; смелый, храбрый. Образована фамилия *Кырымсурин*

ҠЫУАНДЫҠ *баш.* – ҡыуанып, көтөп алған балаға ҡушылған исем

КУВАНДЫК *баш.* – обрадовались, радовались (подобные имена давались долгожданным детям)

ҠЫУАТ *ғәр.* – ҡеүәтле, көслө; *Ҡыуатов* фамилияһы бар

КУВАТ *ар.* – сильный, могучий; образована фамилия *Куватов*

ҠЫЯМ *ғәр.* – аяҡ өҫтө хөрмәтләү

КИЯМ *ар.* – приветствие стоя, почтение

ҠӘҘЕРБАЙ *ғәр., баш.* – ҡәҙер+бай; ҡәҙерле бала

КАДИРБАЙ *ар., баш.* – *кадир* уважение, почет+*бай* (компонент мужских имен)

ҠӘҘЕРБӘК *ғәр. баш.* – ҡәҙерле, көтөп алынған+бәк; бик ныҡ (бала ныҡ булһын, тип ҡушылған)

КАДИРБЕК *ар., баш.* – *кадир* дорогой, почтенный+*бек* крепкий (пожелание, чтобы ребенок был крепким)

ҠӘҘЕРҒОЛ *ғәр., баш.* – ҡәҙер+ғол; ҡәҙерле бала

КАДИРГУЛ *ар., баш.* – *кадир+гул*; дорогой, почтенный

ҠӘҘЕРЙӘН *ғәр., фарс.* – ҡәҙерле йән

КАДИРЬЯН *ар., перс.* – *кадир* дорогой, почтенный+*ян* душа

ҠӘҘЕРМӘТ *ғәр.* – ҡәҙерле

КАДИРМАТ *ар.* – дорогой, почтенный

ҠӘҘИМ *ғәр.* – элекке, боронғо; ҡәҙимге

КАДИМ *ар.* – древний, старинный; обычный

ҠӘҘИР *бор. баш.* – ҡөҙрәтле, көслө; ҡаты, уҫал

КАДИР *др. баш.* – могучий, сильный; суровый, жестокий

ҠӘЛӘМБАЙ *ғәр.* – ҡәләм+бай; ғилемле, белемле

ҠӘЛӘМҒУЖА *баш., фарс.* – ҡәләме булған, ғилемле, белемле (*Кәләмгужа Кылысов* 1812 й. һуғышта 2 миҙал менән бүләкләнгән. Әсфәндиәров, 1, 73-сө б.)

ҠӘМӘРЕТДИН *ғәр.* – ҡәмәр (ай)+ дин

ҠӘНЗӘФӘР *ғәр.* – арыҫлан; *Кәнзәфәров* фамилияһы бар

ҠӘЙЕП *ғәр.* – ғәйеп, билдәһеҙ, йәшерен (ошо мәғәнәлә ғәйептән тыуған балаға ҡушылған булыуы мөмкин. Ғәрәп теленән ингән «ғ» өнө башҡорт телендә «ҡ» өнөнә әйләнеүе билдәле күренеш)

ҠӘЙЕПҠОЛ – мәғәнәһе билдәһеҙ (*Кәйепколов* фамилияһы бар)

ҠӘРИП *ғәр.* – туған, яҡын кеше

ҠӘҮИ *ғәр.* – ҡеүәтле, көслө

ҠӘЙҮМ *ғәр.* – мәңгелек; оҙон ғүмерле

КАЛЯМБАЙ *ар.* – 1) *калям* тростниковое перо; 2) ученый, образованный

КАЛЯМГУЖА *баш., перс.* – *калям* тростниковое перо+*гужа* хозяин; образованный, ученый (*Калямгужа Кылысов* награжден двумя медалями в войне 1812 г. Асфандияров, 1, с. 73)

КАМАРЕТДИН *ар.* – *камар* луна+*дин* религия, вера

КАНЗАФАР *ар.* – лев; образована фамилия *Канзафаров*

КАИП *ар.* – вина, провинность, проступок (со словом *каип* образованы имена и фамилии: *Каипкул, Каипов, Каипкулов*)

КАИПКУЛ – этимология неясна (употребляется фамилия *Каипкулов*)

КАРИП *ар.* – родственник, близкий человек

КАВИ *ар.* – могучий, сильный

КАЮМ *ар.* – вечный; долгожитель

Л

ЛАМИҠ *ғәр.* – нур сәсеүсе; саф, пак

ЛАТИП *ғәр.* – рәхимле, һөйкөмлө, асыҡ йөҙлө, шәфҡәтле

ЛАТИФ *ғәр.* – рәхимле, һөйкөмлө, асыҡ йөҙлө

ЛАТИФУЛЛА *ғәр.* – латиф+улла

ЛОҠМАН *ғәр.* – боронғо аҡыл эйәһе *Локман Хәким* исеменән (бала аҡыллы булһын, тип ҡушылған исем)

ЛОТФЕТДИН *ғәр.* – изгелекле

ЛОТФРАХМАН *ғәр.* – лотфи (изгелекле)+рахман (рәхимле)

ЛОТФУЛЛА *ғәр.* – изгелекле; алланың һөйөклөһө

ЛОТФЫЙ//ЛОТФИ *ғәр.* – изгелекле (ҡыҫҡартылған исем)

ЛАМИК *ар.* – лучистый; чистый, непорочный

ЛАТИП *ар.* – милосердный, добрый, милый, приветливый, приятный

ЛАТИФ *ар.* – милосердный, милый, приветливый

ЛАТИФУЛЛА *ар.* – *латиф+улла*

ЛУКМАН *ар.* – от имени древнего мудреца и баснописца *Лукмана Хакима,* который был олицетворением и символом мудрости

ЛОТФУТДИН *ар.* – добрый

ЛУТФРАХМАН *ар.* – *лутфи* добрый+ *рахман* милосердный, сострадательный

ЛУТФУЛЛА *ар.* – добрый; любимец аллаха

ЛУТФИ *ар.* – добрый, милостивый

ЛУТ *ғәр. (йәһ.)* – бик шәп
ЛӘБИБ *ғәр.* – аҡыллы, белемле, зирәк

ЛУТ *ар. (евр.)* – великолепный
ЛЯБИБ *ар.* – умный, смышленый, одаренный

М

МАҒАЗ *ғәр.* – 1) ҡәҙерле, һөйөклө; 2) торған ер (*Мағазов* фамилияһы бар)
МАҒАШ *ғәр.* – йәшәү өсөн кәрәк нәмә (*Мағашев* фамилияһы, ер-һыу атамалары бар)
МАҘҺАР//МАЗҺАР *ғәр.* – матур, күркәм
МАЛБАЙ//МАЛЫБАЙ *ғәр., баш.* – малы күп; бай (бай булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)
МАЛДАР *ғәр., фарс.* – малға, байлыҡҡа хужа (боронғо башҡорт исеме)
МАЛДЫБАЙ *ғәр., баш.* – маллы бай, етеш тормошло
МАЛИК *ғәр.* – эйә, хужа; башлыҡ, батша
МАНАП *ғәр.* – урынбаҫар, алмашсы (бала ата-әсәгә ярҙамсы булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)
МАНАТ *ғәр.* – табыныу нәмәһе (ғәрәптәрҙә)
МАННАН *ғәр.* – шәфҡәтле, йомарт
МАННУР *ғәр.* – нурлы
МАНСАП *ғәр.* – дәрәжә, урын
МАНСАФ *ғәр.* – дәрәжә, урын
МАНСУР *ғәр.* – еңеүсе
МАРАТ *неол.* – совет дәүерендә 1930 й. барлыҡҡа килгән исем (француз революционеры Жан-Поль Мараттың исеменән алынған)
МАРС *неол.* – 1930 й. үҙләштерелгән исем: 1) планета исеме; 2) боронғо Рим мифологияһында һуғыш аллаһы
МАРСЕЛЬ *неол.* – 1930 йылдарҙа үҙләштерелгән исем

МАГАЗ *ар.* – 1) дорогой, любимый; 2) местожительство (образована фамилия *Магазов*)
МАГАШ *ар.* – жизненно необходимый (сохранилось в топонимических названиях и в фамилии *Магашев*)
МАЗГАР *ар.* – красивый, изящный
МАЛБАЙ//МАЛЫБАЙ *ар., баш.* – имеет много скота; богатый (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был богатым, состоятельным)
МАЛДАР *ар., перс.* – хозяин богатства (мал – «богатство»)
МАЛДЫБАЙ *ар., баш.* – состоятельный, имущий, богатый
МАЛИК *ар.* – обладатель, хозяин; правитель, царь, король
МАНАП *ар.* – заместитель, замена (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок стал им помощником)
МАНАТ *ар.* – предмет поклонения (у арабов)
МАННАН *ар.* – милосердный, щедрый
МАННУР *ар.* – лучезарный, лучистый
МАНСАП *ар.* – должность, место
МАНСАФ *ар.* – должность, место
МАНСУР *ар.* – победитель
МАРАТ *неол.* – заимствовано из русского языка в 1930 г. (восходит к имени французского революционера Жана-Поля Марата)
МАРС *неол.* – заимствовано в 1930-х гг.; 1) название планеты; 2) бог войны в др. римской мифологии
МАРСЕЛЬ *неол.* – заимствовано в 1930-х годах (имя одного из французских революционеров)

МАХИЯН *ғәр.* – айға окшаған; матур; йән өрөүсе, терелтеүсе

МИҘХӘТ *ғәр.* – маҡтау, дан

МИЗАН *баш.* – ай атамаһынан (боронғо Ҡояш йылы буйынса 7-се ай – 22 сентябрҙән 21 октябргә ҡәҙәрге ваҡыт атамаһы. Шул ваҡытта тыуған балаға *Мизан* исемен ҡушҡандар. Башҡорт шәжәрәләрендә һаҡланған)

МИЛЛӘТ *ғәр.* – 1) милләт, халыҡ; 2) тыуған көн; Ғайса пәйғәмбәр тыуған көн

МИНИСЛАМ *баш., ғәр.* – *Миңлеислам* исеменән ҡыҫҡартылған

МИҢДЕЯР *баш., фарс.* – миңле+яр, йәр, дуҫ

МИҢЗАҺИР *баш., ғәр.* – миң+заһир; яҡты нур

МИҢЛЕ *баш.* – миңле (Урта Азия һ.б. күп халыҡтарҙа миң бәхет билдәһе тип һанала)

МИҢЛЕБАЙ *баш.* – миңле+бай

МИҢЛЕВӘЛИ *баш., ғәр.* – миңле+вәли

МИҢЛЕГӘРӘЙ *баш., фарс.* – миңле+гәрәй

МИҢЛЕҒОЛ *баш* – миңле+ҡол; миңле бала

МИҢЛЕҒУЖА *баш., фарс.* – миңле+ғужа

МИҢЛЕҒӘЛИ//МИҢЛЕҒӘЛЕ *баш., ғәр.* – миңле+ғәли; бәхетле, бөйөк кеше

МИҢЛЕҒӘЛИМ *баш., ғәр.* – миңле+ғәлим; ғалим, уҡымышлы

МИҢЛЕИСЛАМ *баш., ғәр.* – миңле+ислам

МИҢЛЕЙӘН *баш., фарс.* – миңле+йән; миңле, бәхетле кеше

МИҢЛЕЙӘР *баш., фарс.* – миңле+йәр (дуҫ, иптәш); бәхетле иптәш

МИҢЛЕРӘЙЕС *баш., ғәр.* – миңле+рәйес; башлыҡ, етәксе

МАХИЯН *ар.* – луноподобный; красивый; оживляющий, целитель

МИДХАТ *ар.* – слава, хвала

МИЗАН *баш.* – от названия месяца (по солнечному календарю название 7-го месяца – с 22 сентября по 21 октября. Это имя давалось детям, родившимся в месяце мизан. Сохранилось в башкирских шежере)

МИЛЛЯТ *ар.* – 1) нация, народ; 2)день рождения; рождество

МИНИСЛАМ *баш., ар.* – усеченная форма имени *Минлислам*

МИНДИЯР *баш., перс.* – *минди* с родинкой+*яр* друг

МИНЗАГИР *баш., ар.* – *мин* родинка+*загир;* яркий луч

МИНЛИ *баш.* – *минли* с родинкой (у народов Средней Азии и у многих других народов родинка, родимое пятно считалось символом счастья, особой судьбы)

МИНЛИБАЙ *баш.* – *минли* с родинкой+*бай*

МИНЛИВАЛИ *баш.* – *минли+вали*

МИНЛИГАРЕЙ *баш., перс.* – *минли+гарей*

МИНЛИГУЛ *баш.* – *минли* с родинкой+*гул* раб

МИНЛИГУЖА *баш., перс.* – *минли* с родинкой+*гужа;* хозяин; сын

МИНЛИГАЛИ *баш., ар.* – *минли* с родинкой+*гали;* величавый, великий

МИНЛЕГАЛИМ *ар.* – *минли* с родинкой+*галим;* ученый

МИНЛИСЛАМ *баш., ар.* – *минли+ислам*

МИНЛИЯН *баш., перс.* – *минли* с родинкой+*ян* душа; счастливый человек

МИНЛИЯР *баш., перс.* – *минли* с родинкой+*яр* друг, товарищ; счастливый друг

МИНЛИРАИС *баш., ар.* – *минли+раис;* глава, руководитель

МИҢЛЕСАФА *баш., ғәр.* – миңле+сафа; саф, пак

МИҢЛЕСОЛТАН *баш., ғәр.* – миңле+солтан

МИҢЛЕСӘЙЕТ *баш., ғәр.* – миңле+сәйет; түрә, башлыҡ

МИҢЛЕСӘЛИМ *баш., ғәр.* – миңле+сәлим; сәләмәт, һау

МИҢЛЕТАҺИР *баш., ғәр.* – миңле+таһир

МИҢЛЕХАҠ *баш., ғәр.* – миңле+хаҡ; Аллаһы Тәғәлә

МИҢЛЕХАН *баш.* – миңле+хан

МИҢЛЕХӘБИР *баш.* – миңле+хәбир; белдекле, белеүсе

МИҢЛЕХӘЙ *баш., ғәр.* – миңле+хәй; мәңге тере, мәңгелек

МИҢЛЕХӘЙҘӘР *баш., ғәр.* – миңле+хәйҙәр (арыҫлан); көслә, ғәйрәтле

МИҢЛИСЛАМ *баш., ғәр.* – миңле+ислам

МИҢЛӘХМӘТ *баш., ғәр.* – миңле+әхмәт

МИҢНЕЙӘР *баш., фарс.* – ҡара: *Миңлейәр*

МИҢНУЛЛА *баш., ғәр.* – миңле+улла (алла)

МИҢТАҺИР *баш., ғәр.* – миң+таһир; таҙа, пак, ғәйепһеҙ

МИҢТИМЕР *баш.* – миң+тимер (баланың булһын, тигән теләк әйтелгән)

МИНҺАЖ *ғәр.* – киң юл; бәхеттең оло юлы; тоткан юл

МИНҺАЖЕТДИН *ғәр.* – минһаж+дин

МИНЬЯР *баш., фарс.* – минле+яр

МИРАС *ғәр.* – мираҫ, иҫтәлек (атанан йәки әсәнән мираҫ булып ҡалған бала. Синонимдары: *Буләк, Ядкар, Варис, Наил; Мерәсов* фамилияһы, *Мерәҫ* ауыл исеме бар)

МИРАСБАЙ *ғәр., баш.* – мираҫ+бай; мираҫ булып ҡалған бала

МИНЛИСАФА *баш., ар.* – *минли+сафа;* чистота, искренность, непорочность

МИНЛИСУЛТАН *баш., ар.* – *минли+султан;* правитель; лучший

МИНЛИСАИТ *баш., ар.* – *минли+саит* глава; правитель

МИНЛИСАЛИМ *баш., ар.* – *минли+салим;* жив-здоров, невредимый

МИНЛИТАГИР *баш., ар.* – *минли+тагир;* чистый, непорочный, невинный

МИНЛИХАК *баш., ар.* – *минли+хак;* Бог, Всевышний

МИНЛИХАН *баш.* – *минли+хан*

МИНЛИХАБИР *баш., ар.* – *минли+хабир* знающий, осведомленный

МИНЛИХАЙ *баш., ар.* – *минли+хай* вечный, вечно живой

МИНЛИХАЙДАР *баш., ар* – *минли+хайдар,* сильный, могучий

МИНЛИСЛАМ *баш., ар.* – *минли+ислам* (название религии)

МИНЛАХМЕТ *баш., ар.* – *минли+ахмет*

МИННИЯР *баш., перс.* – *минли+яр* друг, товарищ

МИННУЛЛА *баш., ар.* – *минли+алла* бог, всевышний

МИНТАГИР *баш., ар.* – *мин+тагир* чистый, непорочный, невинный

МИНТИМИР *баш.* – *мин+тимир* крепкий, выносливый, прочный

МИНГАЖ *ар.* – путь, широкая дорога; дорога счастья; избранный путь

МИНГАЖЕТДИН *ар.* – *мингаж* путь, дорога+*дин* религия, вера

МИНЪЯР *баш., перс.* – усеченная форма имени *Минлияр*

МИРАС *ар.* – подарок, дар (таким именем нарекались дети, у которых к моменту рождения не было в живых отца или матери. Ребенок оставался подарком отца или матери. Синонимы: *Буляк, Ядкар, Варис, Наиль.* Сохранилось в названиях деревень *Мрясово* и в фамилиях *Мрясов, Мирасов*)

МИРАСБАЙ *ар., баш.* – *мирас* дар, подарок + *бай* наследник

МИРАТ – 1) *ғәр.* – көҙгө; ялтырап торған; 2) *фарс.* – бай кеше

МИРВӘЛИ *фарс., ғәр.* – мир (баш)+вәли (хужа)

МИРҒӘЗЕ//МИРҒАЗИ *фарс., ғәр.* – мир (баш кеше, еңеүсе)+ғази (изге юлда көрәшеүсе)

МИРҒӘЗИМ *фарс., ғәр.* – бөйөк әмир

МИРҒӘЗӘМ *фарс., ғәр.* – кара: *Мирғәзим*

МИРҒӘЗӘН *фарс., ғәр.* – бөйөк әмир

МИРҒӘЛИ//МИРҒӘЛЕ *фарс., ғәр.* – бөйөк әмир

МИРҒӘЛИМ *фарс., ғәр.* – ғалим әмир

МИРЖАН *фарс.* – мир+йән; баш кеше, башлыҡ (*Миржанов* фамилияһы яһалған)

МИРЗА *фарс.* – түрә балаһы

МИРЗАБАЙ *фарс., баш.* – мирза+бай

МИРЗАХАН *фарс., баш.* – башлыҡ, баш кеше

МИРЗАҺИТ *фарс., ғәр.* – мир+заһит (изге, тыйнаҡ)

МИРЗАЯН *фарс.* – баш кеше, башлыҡ

МИРЙӘН *фарс.* – баш кеше, башлыҡ, етәксе (*Мирйәнов* фамилияһы бар)

МИРҠАСИМ *фарс., ғәр.* – мир (баш кеше)+ҡасим (өләшеүсе; матур)

МИРСАЛИХ *фарс., ғәр.* – мир+салих; изгелекле; тоғро

МИРСАЯП *фарс., ғәр.* – мир+саяп; оҫта ҡылыссы; *Мирсаяпов* фамилияһы бар

МИРСӘЙЕТ//МИРСӘИТ *фарс., ғәр.* – мир+сәйет; баш кеше, башлыҡ

МИРСӘЛИМ *фарс., ғәр.* – мир+сәлим; сәләмәт әмир; именлек башлығы

МИРХАЖИ *фарс., ғәр.* – мир+хажи

МИРХАЙҘАР *фарс., баш.* – мир (башлыҡ, әмир)+хайҙар (арыҫлан); көслө, ҡеүәтле; башлыҡ

МИРАТ – 1) *ар.* – зеркало; сверкающий; 2) *перс.* – глава, начальник

МИРВАЛИ *перс., ар.* – *мир* глава+*вали* хозяин

МИРГАЗИ *перс., ар.* – *мир* глава, победитель+*гази* борец за правду

МИРГАЗИМ *перс., ар.* – великий амир

МИРГАЗАМ *перс., ар.* – см. *Миргазим*

МИРГАЗАН *перс., ар.* – великий амир

МИРГАЛИ *перс., ар.* – великий амир

МИРГАЛИМ *перс., ар.* – *мир* глава+*галим* ученый

МИРЖАН *перс.* – *мир+жан*; глава, начальник (образована фамилия *Миржанов*)

МИРЗА *перс.* – царевич

МИРЗАБАЙ//МУРЗАБАЙ *перс., баш.* – *мирза+бай*

МИРЗАХАН//МУРЗАХАН *перс., баш.* – руководитель, предводитель, глава

МИРЗАГИТ *перс., ар.* – *мир+загит* скромный, святой

МИРЗАЯН *перс.* – глава, предводитель

МИРЬЯН *перс.* – глава, начальник, руководитель (образована фамилия *Мирьянов*)

МИРКАСИМ *перс., ар.* – *мир* глава+*касим* раздающий; красивый

МИРСАЛИХ *перс., ар.* – *мир+салих*; добрый; верный

МИРСАЯП *перс., ар.* – *мир* глава+*саяп* сабля, меч; искусно владеющий мечом (образована фамилия *Мирсаяпов*)

МИРСАИТ *перс., ар.* – *мир+саит*; глава, руководитель

МИРСАЛИМ *перс., ар.* – *мир+салим*; здоровый, благополучный амир; предводитель безопасности, мира; миролюбивый

МИРХАЖИ *перс., ар.* – *мир+хажи*

МИРХАЙДАР *перс., баш.* – *мир* глава+*хайдар* лев; сильный, могучий; предводитель

МИРХӘЙҘӘР *фарс., ғәр.* – мир+хәйҙәр; көслө, кеүәтле; башлык

МИСБАХ *ғәр.* – яҡтыртҡыс, шәмдәл

МИФТАХ *ғәр.* – асҡыс

МИФТАХЕТДИН *ғәр.* – мифтах+дин

МИҺРАН *фарс.* – шәфҡәтле, миһырбанлы, һөйкөмлө

МИӘСӘР//МИӘССӘР *ғәр.* – бай, мөлкәтле

МИЯН *фарс.* – урта, уртансы; уртансы бала (*Миянов* фамилияһы бар)

МОЗАФАР//МОЗАФФАР *ғәр.* – еңеүсе, теләгенә ирешеүсе

МОНАСИП *ғәр.* – тура килгән, яраҡлы, тиң

МОРАТҠОЛ *ғәр., баш.* – морат+ҡол (моратына ирешкән)

МОРАҘЫМ *ғәр.* – моратына, теләгенә тура килгән

МОРАТ *ғәр.* – морат, теләк

МОРАТША *ғәр., фарс.* – морат+шаһ; моратына тура килгән (*Моратшин* фамилияһы яһалған)

МОРТАЗА *ғәр.* – һайлап алынған, яҡшы (*Мортазин* фамилияһы бар)

МОРТАЙ – 1) *ғәр.* – *Мортаза* исеменән ҡыҫҡартылған; 2) *монг.* – аты булған, һыбай

МОСАДИҠ *ғәр.* – дөрөҫлөктө яҡлаусы

МОСАУИР *ғәр.* – рәссам

МОСАФИР *ғәр.* – сәйәхәтсе, юлсы; юлаусы, уҙғынсы, үткенсе

МОСТАФА *ғәр.* – һайлап алынған, башҡаларҙан өҫтөн

МОТАЛЛАП *ғәр.* – үтенеүсе, талап итеүсе

МОТАЛЛИП *ғәр.* – талап итеүсе; эҙләүсе

МОТАҺАР *ғәр.* – саф, изге

МОТИҒУЛЛА *ғәр.* – аллаға буйһоноусан

МОТИҠ *ғәр.* – буйһоноусан, тыңлаусан

МОФАЗАЛ//МОФАЗЗАЛ *ғәр.* – һөйөклө, хөрмәтле

МИРХАЙДАР *перс., ар.* – *мир+хайдар*; сильный, могучий; предводитель

МИСБАХ *ар.* – подсвечник, светильник, светящий

МИФТАХ *ар.* – ключ

МИФТАХЕТДИН *ар.* – *мифтах* ключ+*дин* религия

МИГРАН *перс.* – добрый, милосердный, любезный

МИАСАР//МИАССАР *ар.* – богатый, состоятельный

МИЯН *перс.* – средний, серединный (образована фамилия *Миянов*)

МУЗАФАР//МУЗАФФАР *ар.* – победитель, достигающий цели

МУНАСИП *ар.* – подходящий, соответствующий, равный

МУРАТКУЛ *ар., баш.* – *мурат* желание, цель (достигший цели, желания)

МУРАДЫМ *ар.* – цель, желание; предмет желания

МУРАТ *ар.* – желание, цель

МУРАТША *ар., перс.* – *мурат+ша*; предмет желания (образована фамилия *Муратшин*)

МУРТАЗА *ар.* – избранный, хороший (образована фамилия *Муртазин*)

МУРТАЙ – 1) *ар.* – усеченная форма имени *Муртаза*; 2) *монг.* – имеющий коня, всадник

МУСАДИК *ар.* – справедливый

МУСАВИР *ар.* – художник

МУСАФИР *ар.* – путник, странник, путешественник; прохожий

МУСТАФА *ар.* – избранный, избранник

МУТАЛЛАП *ар.* – просящий, требующий

МУТАЛЛИП *ар.* – требующий; ищущий

МУТАГАР *ар.* – чистый, священный

МОТИГУЛЛА *ар.* – почитающий бога, божественный

МУТИГ *ар.* – покорный, послушный

МУФАЗАЛ//МУФАЗЗАЛ *ар.* – любимый, почтенный

МӨБӘРӘК *ғәр.* – бәхетле; ҡәҙерле, хөрмәтле; уңышлы; изге

МӨҒӘЛЛИМ *ғәр.* – өйрәтеүсе, уҡытыусы

МӨҒӘЛЛӘМ *ғәр.* – күп белеүсе, белемле

МӨҘӘРИС//МӨДӘРИС *ғәр.* – дәрес биреүсе, өлкән уҡытыусы

МӨЖДӘБӘ *ғәр.* – һөйөнөс, ҡыуаныс

МӨЖӘҮИР//МӨЖӘҮЕР *ғәр.* – күрше

МӨЖӘҺИТ *ғәр.* – тырыш; изге юл өсөн көрәшеүсе

МӨКАРАМ *ғәр.* – изге; хөрмәтле

МӨҠИМ *ғәр.* – йәшәүсе, ғүмер итеүсе; тырыш

МӨҠМИН *ғәр.* – дингә ышанған

МӨҠСИН *ғәр.* – изгелекле, яҡшылыҡ ҡылыусы (*Мөксинов* фамилияһы яһалған)

МӨЛӨК *ғәр.* – хакимлыҡ итеүсе; батша, солтан

МӨНИР *ғәр.* – яҡтылыҡ биреүсе, нур һибеүсе

МӨНӘҮИР *ғәр.* – яҡтылыҡ, нур һибеп тороусы

МӨРИТ *ғәр.* – эйәреүсе, шәкерт

МӨРСӘЛИМ *ғәр.* – именлек башлығы; именлек һөйөүсе

МӨРШИТ *ғәр.* – тура юл күрһәтеүсе

МӨСЛИМ *ғәр.* – мосолман

МӨСТӘКИМ *ғәр.* – тоғро, дөрөҫ; сыҙамлы

МӨСӘЛИМ *ғәр.* – килешеүсән, кеше күңелле; тыныс тәбиғәтле

МӨСӘЛЛӘМ *ғәр.* – һалдат

МӨСӘЛЛӘХ *ғәр.* – ҡоралլы

МӨХИТДИН *ғәр.* – яҡлаусы

МӨХЛИС *ғәр.* – саф күңелле, тоғро

МӨХСИН *ғәр.* – изгелекле, яҡшылыҡ ҡылыусы

МӨХТӘБӘР *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле

МӨХТӘР *ғәр.* – һайлап алынған

МУБАРАК *ар.* – счастливый; уважаемый, благословенный; благополучный; священный

МУГАЛЛИМ *ар.* – обучающий, учитель

МУГАЛЛЯМ ар. – много знающий, со знанием

МУДАРИС *ар.* – учитель, старший преподаватель

МУЖДАБА *ар.* – радость

МУЖАВИР *ар.* – живущий рядом, сосед

МУЖАГИТ *ар.* – старательный; борец за правду

МУКАРАМ *ар.* – священный; уважаемый

МУКИМ *ар.* – живучий, здравствующий; старательный

МУКМИН *ар.* – верующий

МУКСИН//МУХСИН *ар.* – добрый, доброжелательный (образована фамилия *Муксинов*)

МУЛЮК *ар.* – владыка, обладатель; царь

МУНИР *ар.* – сияющий, лучезарный

МУНАУИР *ар.* – сияющий, лучезарный

МУРИТ *ар.* – последующий, ученик

МУРСАЛИМ *ар.* – предводитель безопасности, мира; миролюбивый

МУРШИТ *ар.* – наставник, проповедник; проводник

МУСЛИМ *ар.* – мусульманин

МУСТАКИМ *ар.* – верный, правильный, правдивый, честный; терпеливый

МУСАЛИМ *ар.* – покладистый, человеколюбивый; мирный, спокойный

МУСАЛЛЯМ *ар.* – солдат

МУСАЛЛЯХ *ар.* – вооруженный

МУХУТДИН *ар.* – защитник

МУХЛИС *ар.* – искренний, верный

МУХСИН *ар.* – добрый, доброжелательный

МУХТАБАР *ар.* – почтенный, уважаемый

МУХТАР *ар.* – избранный, избранник

МӨХТӘРӘМ *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле

МӨХӘДДИС *ғәр.* – ғалим

МӨХӘМӘҘИ//МӨХӘМӘДИ *ғәр.* – мосолман кешеһе

МӨХӘМӘҘИӘ//МӨХӘМӘДИӘ *ғәр.* – ҡара: *Мөхәмәҙи*

МӨХӘМӘТ//МӨХӘММӘТ *ғәр.* – данлы, маҡтаулы (ислам диненә нигеҙ һалыусы *Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең* исеменән)

МӨХӘМӘТВӘЛИ *ғәр.* – мөхәмәт+вәли

МӨХӘМӘТҒАТА *ғәр.* – мөхәмәт+ғата

МӨХӘМӘТҒӘЛИ *ғәр.* – мөхәмәт+ғәли

МӨХӘМӘТДИН *ғәр.* – мөхәмәт дине

МӨХӘМӘТЙӘН *ғәр., фарс.* – мөхәмәт+йән

МӨХӘМӘТЙӘР *ғәр.* – мөхәмәт+йәр; *Мөхәмәттең* дуҫы, иптәше

МӨХӘМӘТНУР *ғәр.* – мөхәмәт+нур; *Мөхәмәт* нуры

МӨХӘМӘТСАФА *ғәр.* – мөхәмәт+сафа (саф, таҙа, пак)

МӨХӘМӘТСӘЛИМ *ғәр.* – мөхәмәт+сәлим (сәләмәт, иҫән)

МӨХӘМӘТША *ғәр., фарс.* – мөхәмәт+шаһ; Мөхәмәткә ҡараған, мосолман

МӨХӘМӘТШӘРИП *ғәр.* – мөхәмәт+шәрип

МӨХӘМӘТХАЖИ//МӨХӘМӘТХӘЖЕ *ғәр.* – мөхәмәт+хажи

МӨХӘРЛӘМ *ғәр.* – ҡара: *Мөхәррәм*

МӨХӘРРӘМ//МӨХӘРӘМ *ғәр.* – Һижрә – ай календарындағы 1-се айҙың исеме; шул айҙа тыуған балаға ҡушылған исем

МӨШӘРИП *ғәр.* – данлыҡлы, шөһрәтле

МӨЪМИН *ғәр.* – ислам динендәге кеше, мосолман

МУЛЛАБАЙ *ғәр., баш.* – мулла (уҡымышлы кеше)+бай; (бала

МУХТАРАМ *ар.* – уважаемый, почтенный

МУХАДДИС *ар.* – ученый

МУХАМАДИ *ар.* – мусульманин

МУХАМАДИЯ *ар.* – см. *Мухамади*

МУХАМЕТ//МУХАММЕТ *ар.* – славный, прославленный (имя основоположника ислама *пророка Мухаммета*)

МУХАМЕТВАЛИ *ар.* – *мухамет* славный+*вали* хозяин, родственник, покровитель, святой

МУХАМЕТГАТА *ар.* – *мухамет+гата* дар, подарок

МУХАМЕТГАЛИ *ар.* – *мухамет+гали*

МУХАМЕТДИН *ар.* – *мухамет+дин*; мусульманская вера

МУХАМЕТЬЯН *ар., перс.* – *мухамет+ян*

МУХАМЕТЪЯР *ар.* – *мухамет+яр*; друг *Мухамета*

МУХАМЕТНУР *ар.* – *мухамет+нур* луч; свет *Мухамета*

МУХАМЕТСАФА *ар.* – *мухамет+сафа* чистый, непорочный

МУХАМЕТСАЛИМ *ар.* – *мухамет+ салим* живой, здоровый, благополучный

МУХАМЕТША *ар., перс.* – *мухамет+ша*; принадлежащий *Мухамету*, мусульманин

МУХАМЕТШАРИП *ар.* – *мухамет+шарип*

МУХАМЕТХАЖИ *ар.* – *мухамет+хажи*

МУХАРЛЯМ *ар.* – см. *Мухаррам*

МУХАРРАМ//МУХАРЯМ *ар.* – название первого месяца Хиджри – Лунного календаря; родился в месяце *Мухаррам*

МУШАРИП *ар.* – почтенный, уважаемый

МУЪМИН *ар.* – верующий, правоверный, мусульманин

МУЛЛАБАЙ *ар., баш.* – *мулла* образованный человек, господин, хозя-

уҡымышлы, белемле булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

МУЛЛАҒОЛ *ғәр., баш.* – мулла+ғол (ҡол)

МУЛЛАҒӘЛИ//МУЛЛАҒӘЛЕ *ғәр.* – мулла+ғәли

МУЛЛАҒӘЛӘМ *ғәр.* – мулла+ғәләм

МУЛЛАҠАЙ *ғәр.* – мулла һүҙенең иркәләү формаһынан

МУЛЛАНУР *ғәр.* – мулла+нур

МУЛЛАЯН *ғәр., фарс.* – мулла+йән (уҡымышлы булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

МУЛЛАЯР *ғәр., фарс.* – мулла+яр (*Муллаяров* фамилияһы бар)

МУЛЛӘХМӘТ *ғәр.* – мулла+әхмәт

МУСА *ғәр.* – пәйғәмбәр исеменән (һыуҙан сығарып алынған; бала)

МУСАБАЙ *ғәр., баш.* – ир бала, ул, улан

МЫРҘА *фарс.* – 1) ҡусты; түрә балаһы; 2) ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй. *Мурзин* фамилияһы яһалған

МЫРҘАБАЙ *фарс., баш.* – мырҙа+бай; *Мырҙабаев* фамилияһы яһалған

МЫРҘАБУЛАТ *фарс., ғәр.* – мырҙа+булат (ҡорос һымаҡ ныҡ бала)

МЫРҘАГИЛДЕ *фарс., баш.* – мырҙа+килде

МЫРҘАҒОЛ *фарс., баш.* – мырҙа+ҡол

МЫРҘАҒӘЛИ//МЫРҘАҒӘЛЕ *фарс., ғәр.* – мырҙа+ғәли

МЫРҘАҠАЙ *фарс.* – Мырҙа исеменең иркәләү формаһынан яһалған

МЫРҘАХАН *фарс., баш.* – мырҙа+хан

МӘҒДӘН *ғәр.* – металл, аҫыл таш

МӘҒДӘНУР *ғәр.* – мәғдән+нур

МӘҒЗҮМ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф

МӘҒМҮР *ғәр.* – йәшәүсе; төҙөк, һәйбәт; сәскә атыусы

МӘҒРИФ *ғәр.* – аңлы, белемле

ин+*бай* (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был грамотным, образованным)

МУЛЛАГУЛ *ар., баш.* – *мулла+гул*

МУЛЛАГАЛИ *ар.* – *мулла+гали*

МУЛЛАГАЛЯМ *ар.* – *мулла+галям*

МУЛЛАКАЙ *ар.* – *мулла* ученый+*кай* (уменьш.-ласк. аффикс)

МУЛЛАНУР *ар.* – *мулла+нур*

МУЛЛАЯН *ар., перс.* – *мулла* образованный+*ян* душа (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был образованным)

МУЛЛАЯР *ар., перс.* – *мулла+яр* (образована фамилия *Муллаяров*)

МУЛЛАХМЕТ *ар.* – *мулла+ахмет*

МУСА *ар.* – от имени пророка *Моисея* (вытащенный из воды; дитя)

МУСАБАЙ *ар., баш.* – мальчик, сын

МУРЗА *перс.* – 1) младший брат; царевич; 2) компонент мужских имен. Образована фамилия *Мурзин*

МУРЗАБАЙ *перс., баш.* – *мурза+бай* (образована фамилия *Мурзабаев*)

МУРЗАБУЛАТ *перс., ар.* – *мурза+булат* (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким, как сталь)

МУРЗАГИЛЬДИ *перс., баш.* – *мурза* младший брат+*гильди* появился

МУРЗАГУЛ *перс., баш.* – *мурза+гул*

МУРЗАГАЛИ *перс., ар.* – *мурза+гали*

МУРЗАКАЙ *перс.* – ласкательная форма имени *Мурза*

МУРЗАХАН *перс., баш.* – *мурза+хан*

МАГДАН *ар.* – металл, руда, драгоценный камень

МАГДАНУР *ар.* – *магдан+нур* луч, свет

МАГЗУМ *ар.* – невинный, чистый

МАГМУР *ар.* – живущий; благоустроенный; расцветающий

МАГРИФ *ар.* – просвещенный, образованный

МӘҒРҮФ *ғәр.* – атаҡлы, данлыҡлы, танылған, билдәле
МӘҒСҮМ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф
МӘҒСҮТ *ғәр.* – ниәт итеп, теләп алынған
МӘҒӘРИФ *ғәр.* – аңлы, белемле
МӘҒӘСҮМ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф
МӘҒӘФҮР *ғәр.* – кисерелгән, ғәфү ителгән
МӘЖИТ *ғәр.* – данлы, маҡтаулы
МӘЗИТ *ғәр.* – артыу, күбәйеү, ишләнеү
МӘҠСҮТ *ғәр.* – ниәт ителгән, теләп алынған
МӘЛИК *ғәр.* – батша, солтан, хаким
МӘЛИХ *ғәр.* – һөйкөмлө, яғымлы, гүзәл
МӘМБӘТ *ғәр.* – маҡтауға лайыҡ (Мөхәмәт исеменән ҡыҫҡартылған); *Мәмбәтов* фамилияһы бар
МӘМБӘТКОЛ *ғәр., баш.* – мәмбәт+кол
МӘРГӘН *бор. төрк., монг.* – оҫта, төҙ атыусы, мәргән (Башҡорт исемдәренең үҙенсәлеге тураһында А. Г. Бессонов та әйтеп киткән. – БНС. 21-се б.)
МӘРҒҮП *ғәр.* – теләп, көтөп алған
МӘРҘӘН//МӘРДӘН *фарс.* – ир-егет, батыр
МӘРҮӘН *фарс.* – яҡшылыҡ билдәһе
МӘРҮӘР *ғәр.* – 1) ынйы, гәүһәр; 2) ир кеше; батыр, ғәйрәтле
МӘРҺӘМ *ғәр.* – бальзам; күңел йыуаткыс
МӘСҒҮТ *ғәр.* – бәхетле
МӘСӘҒҮТ *ғәр.* – бәхетле (*Мәсәғүт* тигән ауыл исеме, *Мәсәғүтов* фамилияһы бар)
МӘҮЛИ *ғәр.* – теләп, һорап алған; әфәнде

МАГРУФ *ар.* – знаменитый, известный, славный
МАГСУМ *ар.* – невинный, чистый
МАГСУД *ар.* – желанный, жданный
МАГАРИФ *ар.* – просвещенный, образованный
МАГАСУМ *ар.* – невинный, чистый
МАГАФУР *ар.* – оправданный, прощенный
МАЖИТ *ар.* – прославленный, славный
МАЗИТ *ар.* – увеличение, прибавление
МАКСЮТ *ар.* – желанный, жданный
МАЛИК *ар.* – царь, правитель
МАЛИХ *ар.* – прелестный, изящный, миловидный, прекрасный
МАМБЕТ *ар.* – достойный похвалы (сокращенная форма имени *Мухамет*). Образована фамилия *Мамбетов*
МАМБЕТКУЛ *ар., баш.* – *мамбет+кул*
МЭРГЭН//МЕРГЕН *др. тюрк., монг.* – снайпер, стрелок («В именах башкирских богатырей много характерного. Не случайно прозвища их связаны с обозначением стрельбы. *Мяргян* значит искусный охотник, меткий стрелок». – БНС, стр. 21)
МАРГУП *ар.* – желанный, любимый
МАРДАН *перс.* – молодец, мужчина
МАРВАН *перс.* – хороший
МАРВАР *ар.* – 1) коралл, жемчуг; 2) мужчина, молодец; мужественный, храбрый
МАРХАМ *ар.* – бальзам; утешитель, забава
МАСГУТ *ар.* – счастливый
МЕСЯГУТ//МАСЯГУТ *ар.* – счастливый (название села *Месягутово* и фамилия *Масягутов* восходит к этому имени)
МАВЛИ *ар.* – желанный, жданный; господин

МӘҮЛИТ//МӘҮЛЕТ *ғәр.* – 1) тыуған ер, тыуған ил; 2) тыуған көн; 3) байрам; Мөхәммәт пәйғәмбәр тыуған көн

МӘҮЛИТБАЙ//МӘҮЛЕТБАЙ *ғәр., баш.* – мәүлет+бай

МӘҮЛИТЙӘН//МӘҮЛЕТЙӘН *ғәр., фарс.* – мәүлит+йән

МӘҮЛИТДИН//МӘҮЛЕТДИН *ғәр.* – мәүлит+дин

МӘҮЛИТҠОЛ//МӘҮЛЕТҠОЛ *ғәр., баш.* – мәүлит+ҡол (Мәүлит айында тыуған)

МӘҮЛИТХАН//МӘҮЛЕТХАН *ғәр., баш.* – мәүлит+хан

МӘҮЛӘҮИ *ғәр.* – ғалим, уҡымышлы

МӘХИЙӘН//МӘХЙӘН *ғәр., фарс.* – 1) айға оҡшаш, матур; 2) йән биреүсе, терелтеүсе

МӘХМҮТ *ғәр.* – маҡтаулы, маҡталған

МӘХМҮТЙӘН *ғәр.* – мәхмүт+йән

МӘХТҮМ *ғәр.* – 1) ҡәҙер-хөрмәткә лайыҡ; 2) дин әһелдәре балаларының ҡушаматы

МӘҺӘҘИ//МӘҺӘДИ *ғәр.* – тура юлда тороусы; өйрәтеүсе (*Мәһәҙиев* фамилияһы бар)

МАВЛИТ//МАВЛЮТ *ар.* – 1) место рождения, родная страна; 2) день рождения; 3) рождество, праздник; день рождения пророка *Мухаммета*

МАВЛИТБАЙ *ар., баш.* – *мавлит+бай*

МАВЛИТЬЯН *ар., перс.* – *мавлит+ян*

МАВЛИТДИН *ар.* – *мавлит+дин*

МАВЛИТКУЛ *ар., баш.* – *мавлит+кул* (родился в месяце *Мавлит*)

МАВЛИТХАН *ар., баш.* – *мавлит+хан*

МАВЛАВИ *ар.* – ученый, образованный

МАХИЯН *ар., перс.* – 1) подобный луне, красивый; 2) целитель

МАХМУТ *ар.* – хвалимый, прославленный

МАХМУТЬЯН *ар.* – *махмут+ян*

МАХТУМ *ар.* – 1) достойный почтения, уважения; 2) прозвище сыновей духовных лиц

МАГАДИ *ар.* – стоящий на правильном пути; наставник (образована фамилия *Магадеев*)

Н

НАҒМАН *ғәр.* – 1) ғәрәп исеме «*Нуман*»дан; 2) ҡан

НАДИР *ғәр.* – бик һирәк осрай торған

НАЗАР *ғәр.* – 1) уй, ҡараш, иғтибар; 2) ярҙам, яҡшы ниәт

НАЗАРБАЙ *ғәр., баш.* – назар+бай

НАЗАРҒОЛ *ғәр., баш.* – назар+ғол

НАЗИМ *ғәр.* – 1) тәртипкә һалыусы, ойоштороусы; 2) шағир

НАЗИП *ғәр.* – аҫыл зат, аҡ һөйәк («*Нәжип*»тән үҙгәртелгән)

НАГМАН *ар.* – 1) от арабского имени *Нуман*; 2) кровь

НАДИР *ар.* – редкостный, редкий

НАЗАР *ар.* – 1) взгляд, взор, внимание; 2) помощь, благосклонность, поддержка

НАЗАРБАЙ *ар., баш.* – *назар+бай*

НАЗАРГУЛ *ар., баш.* – *назар+гул*

НАЗИМ *ар.* – 1) дисциплинирующий, организатор; 2) стихотворец, поэт

НАЗИП *ар.* – благородный, знатного происхождения

НАИБ//НАИП *ғәр.* – урынбаҫар, ярҙамсы
НАИБ *фарс.* – һирәк осрай торған, берҙән-бер
НАИЛ *ғәр.* – бүләк, мираҫ; вариҫ
НАЙМАН – боронғо бер монгол ырыуы атамаһынан (*Найманов* фамилияһы һаҡланған)

НАРАТ *монг.* – ҡарағас (ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған)
НАҠЫЙ *ғәр.* – саф, таҙа
НАРБУЛАТ *фарс.* – көслө, ғәйрәтле+булат (*Нарбулатов* фамилияһы яһалған)
НАРИМАН *фарс.* – ғәйрәтле, батыр
НАРЫНБАЙ *фарс.*, *баш.* – нарын (ғәйрәт)+бай
НАСИБУЛЛА *ғәр.* – насип+улла (алла); алла биргән бала
НАСИП//НАСИБ *ғәр.* – яҙмыш, өлөш
НАСИР *ғәр.* – ярҙамсы, яҡлаусы
НАСИХ *ғәр.* – кәңәшсе, дуҫ
НАСРЕТДИН *ғәр.* – насир+дин; дингә ярҙам, кеүәт
НАСЫР *ғәр.* – ярҙам
НАСЫРЪЯН *ғәр.*, *фарс.* – насыр+ян; ярҙамсы
НАУРУЗ//НАУРЫЗ *фарс.* – 1) яңы йыл; 2) яҙ; фарсы Ҡояш календары буйынса яңы йыл 21 мартта башланған. (Был төр исемдәр Урта Азия халыҡтарында күп таралған. Башҡортостанда Учалы районында *Науруз* тигән ауыл исемендә, *Наурузов* фамилияһында һаҡланған)
НАУРУЗБАЙ *фарс.*, *баш.* – яңы йылда, яҙ тыуған
НАФИҠ *ғәр.* – файҙа килтереүсе; табыш, игелек
НИҒМӘТ *ғәр.* – байлыҡ, мөлкәт; бәхет
НИҒМӘТЙӘН *ғәр.*, *фарс.* – ниғмәт+йән
НИҒМӘТУЛЛА *ғәр.*, *фарс.* – ниғмәт+улла (алла)

НАИБ *ар.* – заместитель, помощник
НАИБ *перс.* – редкий, единственный
НАИЛЬ *ар.* – дар, подарок; наследник
НАЙМАН – от названия одного из древних монгольских родовых подразделений (сохранилась фамилия *Найманов*)
НАРАТ *монг.* – лиственница (пожелание ребенку, чтобы он был крепким)
НАКИ *ар.* – чистый, невинный
НАРБУЛАТ *перс.* – *нар* сильный, могучий+*булат* сталь (пожелание, чтобы ребенок стал сильным, могучим)
НАРИМАН *перс.* – могучий, смелый
НАРИНБАЙ *перс.*, *баш.* – *нарин* могучий+*бай*
НАСИБУЛЛА *ар.* – *насип+улла*; данный богом
НАСИП *ар.* – судьба, участь
НАСИР *ар.* – помощник, защитник
НАСИХ *ар.* – советчик, друг, товарищ
НАСРЕТДИН *ар.* – *насир* помощь+*дин* вера
НАСЫР *ар.* – помощь
НАСЫРЬЯН *ар.*, *перс.* – *насыр* помощь+*ян* душа; помощник
НАУРУЗ//НАУРЫЗ *перс.* – 1) новый год; 2) весна; по персидскому солнечному календарю новый год начинался весной – 21 марта. (Это имя распространено у народов Средней Азии. У башкир сохранилось в названии деревни *Науруз* и в фамилии *Наурузов* в Учалинском районе)
НАУРУЗБАЙ *перс.*, *баш.* – *науруз+бай*; родился в новый год
НАФИК *ар.* – приносящий пользу; находка, добро
НИГМАТ *ар.* – богатство, состояние; счастье
НИГМАТЬЯН *ар.*, *перс.* – *нигмат* богатство, счастье+*ян* душа
НИГМАТУЛЛА *ар.*, *перс.* – *нигмат+улла*

НИЗАМ *ғәр.* – тәртип, ҡағиҙә
НИЗАМЕТДИН *ғәр.* – низам+дин

НИЗУАН *ғәр.* – дәрт, көс
НИӘТБАЙ *ғәр., баш.* – ниәт, теләк; көтөп, теләп алған бала

НИӘТША *ғәр., фарс.* – ниәт+шаһ; ниәт итеп, көтөп алынған
НИЯЗ *фарс.* – бүләк; үтенес; өмөт

НИЯЗБАЙ *фарс., баш.* – нияз+бай
НИЯЗҒОЛ *фарс., баш.* – нияз (бүләк) + ҡол; бүләк бала

НОҒАЙ//НУҒАЙ//НУҠАЙ – 1) төрки халыҡтарында ырыу һәм халыҡ атамаһы. Ырыу ара, халыҡ атамаһының кеше исеменә әүерелеүе – телдә билдәле күренеш; 2) *монг.* – эт (*Наҡаев, Нуҡаев* тигән фамилияларҙа, ерһыу атамаларында һаҡланған)

НОҒАЙБӘК монг., төрк. – ноғай+бәк (Баҡалы районында ауыл исеме бар)

НОҒМАН *ғәр.* – 1) ғәрәп исеме «*Нуман*»дан; 2) ҡан; 3) сәскә төрө

НОСРАТ *ғәр.* – ярҙам; еңеү
НОСРАТУЛЛА *ғәр.* – алла ярҙамы
НОТФУЛЛА *ғәр.* – изгелекле; алланың һөйөклөһө (ҡара: *Лотфулла*)
НУР *ғәр.* – яҡтылыҡ, нур
НУРБҮЛӘК *ғәр., баш.* – нур+бүләк

НУРҒАЯН *ғәр.* – нур+ғаян (күренекле)
НУРГИЗ *неол., ғәр., фарс.* – нур гиҙеүсе
НУРҒӘЗИ *ғәр.* – нур+ғәзи (еңеүсе, көрәшеүсе)
НУРҒӘЛИ//НУРҒӘЛЕ *ғәр.* – нур+ғәли; бөйөк нур
НУРДӘҮЛӘТ *ғәр.* – нур+дәүләт; дәүләт нуры, нурлы

НИЗАМ *ар.* – порядок, режим, устав
НИЗАМЕТДИН *ар.* – *низам* порядок, режим, устав+*дин* религия
НИЗВАН//НИЗУАН *ар.* – сила, мощь
НИЯТБАЙ *ар., баш.* – *ният* намерение, желание+*бай* (компонент мужских имен)
НИЯТША *ар., перс.* – намерение, желание+шах
НИЯЗ *перс.* – подарок; просьба; надежда
НИЯЗБАЙ *перс., баш.* – *нияз+бай*
НИЯЗГУЛ *перс., баш.* – *нияз* подарок, просьба+*гул*; желанный, жданный ребенок
НУГАЙ – 1) название тюркского племени и народа. У многих народов сохранились личные имена, образованные от названий родов, племен – от этнонимов; 2) *монг.* – собака (образованы от данного имени фамилии *Нагаев, Нугаев* и пр. Много названий сохранилось в топонимии Башкортостана)
НУГАЙБЕК монг., тюрк. – *нугай+бек* (сохранилось в названиях деревень *Нагайбаково, Нугайбек* и пр.)
НУГМАН *ар.* – 1) от арабского имени *Нуман*; 2) кровь; 3) разновидность цветка лилии
НУСРАТ *ар.* – помощь; победа
НУСРАТУЛЛА *ар.* – помощь бога
НУТФУЛЛА *ар.* – добрый; любимец бога (см. *Лутфулла*)
НУР *ар.* – свет, сияние, луч
НУРБУЛЯК *ар., баш.* – *нур* свет, сияние+*буляк* дар, подарок
НУРГАЯН *ар.* – *нур* свет, сияние, луч+*гаян* видный
НУРГИЗ *неол., ар., перс.* – путешествующий в лучах, в сиянии
НУРГАЗИ *ар.* – *нур* свет, луч+*гази* победитель, борец
НУРГАЛИ *ар.* – *нур* свет, луч, сияние+*гали* великий, высочайший
НУРДАВЛЕТ *ар.* – *нур* свет, сияние, луч+*давлет* богатство

НУРСЫУАҠ *ғәр., баш.* – нур+сыуаҡ; яҡты нур тыуҙы
НУРЕТДИН *ғәр.* – дин нуры
НУРЙӘН *ғәр., фарс.* – нурлы йән, нурлы бала
НУРИЛХАҠ *ғәр.* – хаҡ тәғәлә, алла нуры
НУРИМАН – 1) *ғәр.* – иман нуры; 2) *фарс.* – ғәйрәтле
НУРИС *ғәр.* – «*Нурислам*»дан ҡыҫҡартылған
НУРИСЛАМ *ғәр.* – нур+ислам; ислам нуры
НУРИХАН *ғәр., баш.* – нурлы хан
НУРИӘХМӘТ *ғәр.* – нур+әхмәт; бөйөклөк нуры
НУРЛЫБАЙ *ғәр., баш.* – нурлы+бай; нурлы бала
НУРЛЫҒАЯН *ғәр.* – нурлы+ғаян; күренекле, атаҡлы
НУРМӨХӘМӘТ//НУРМӨХӘММӘТ *ғәр.* – нур+мөхәмәт; *Мөхәмәт* нуры
НУРСОЛТАН *ғәр.* – нур+солтан; иң шәп батша, хаким
НУРСӘЛИМ *ғәр.* – нур+сәлим
НУРУЛЛА *ғәр.* – алла нуры, яҡтыһы
НУРФӘИЗ *ғәр.* – нур+фәиз (киң күңелле, йомарт)
НУРЫЙ *ғәр.* – нурлы
НУРӘХМӘТ *ғәр.* – бөйөклөк яҡтыһы, нуры
НУХ *ғәр.* – йыуаныс, ял, тыныслыҡ (пәйғәмбәр исеменән). *Нухов* тигән фамилияла һаҡланған
НӘБИ *ғәр.* – тәңре кешеһе; пәйғәмбәр; илсе
НӘБИБ *ғәр.* – белемле, аҡыллы
НӘБИР *фарс.* – баланың балаһы, ейән
НӘБИУЛЛА *ғәр.* – алла кешеһе
НӘҒИМ *ғәр.* – муллыҡ, именлек; бәхет

НУРСУАК *ар., баш.* – *нур* луч, свет+*суак* ясный, солнечный
НУРЕТДИН *ар.* – свет, луч веры
НУРЬЯН *ар., перс.* – *нур* свет, блеск, сияние+*ян* душа; сияющий, светящий
НУРИЛХАК *ар.* – свет, луч бога
НУРИМАН – 1) *ар.* – *нур* свет, луч+*иман* вера; 2) *перс.* – могущественный
НУРИС *ар.* – усеченная форма имени *Нурислам*
НУРИСЛАМ *ар.* – *нур+ислам*
НУРИХАН *ар., баш.* – *нур+хан*
НУРИАХМЕТ *ар.* – *нури+ахмет*; свет величия
НУРЛИБАЙ *ар., баш.* – *нурлы+бай*; сияющий, светящий
НУРЛИГАЯН *ар.* – *нурлы* сияющий+*гаян* знаменитый
НУРМУХАМЕТ//НУРМУХАММЕТ *ар.* – *нур+мухамет*; свет, луч *Мухамета*
НУРСУЛТАН *ар.* – *нур* свет, *сияние+султан* царь, правитель, лучший правитель
НУРСАЛИМ *ар.* – *нур+салим*
НУРУЛЛА *ар.* – свет, луч бога
НУРФАИЗ *ар.* – *нур* свет, луч+*фаиз* щедрость, милость, благодать, польза
НУРИ *ар.* – сияющий, светящий
НУРАХМЕТ *ар.* – *нур+ахмет*; луч, свет великого, светоч (сокращенная форма имени *Нуриахмет*)
НУХ *ар.* – отдых, покой (от имени коранического пророка *Нух* – библ. *Ной*. – ДТС, стр. 361); образована фамилия *Нухов*
НАБИ *ар.* – пророк; посол
НАБИБ *ар.* – образованный, мудрый, умный
НАБИР *перс.* – внук
НАБИУЛЛА *ар.* – *наби+улла*; пророк
НАГИМ *ар.* – изобилие, достаток, благополучие; счастье

НӘҒИМЙӘН *ғәр., фарс.* – муллыҡ, байлыҡ; бәхет

НӘДИР *ғәр.* – бик һирәк осрай торған

НӘҘЕР *ғәр.* – вәғәҙә, нәҙер

НӘҘЕРША *ғәр., фарс.* – вәғәҙәле, нәҙер бирелгән

НӘЖИБӘК *ғәр., баш.* – нәжип (аҫыл)+бәк (ныҡ); шәп кеше

НӘЖИП *ғәр.* – аҡ һөйәк, аҫыл зат; аҡыллы, һәләтле

НӘЖМЕТДИН *ғәр.* – нәжми+дин; дин йондоҙо

НӘЖМИ *ғәр.* – йондоҙ, йондоҙ кеүек

НӘЖӘР *ғәр.* – балта оҫтаһы, оҫта

НӘЗИР *ғәр.* – үрнәк, өлгө; бик матур; алдан күреүсе

НӘЗИФ *ғәр.* – саф, пак

НӘЗИХ *ғәр.* – дуҫ, кәңәшсе

НӘҠИ *ғәр.* – саф, таҙа, пак

НӘҠИП *ғәр.* – һайланған, хөрмәт ителгән; башлыҡ

НӘРКИС *неол., фарс.* – гөл атамаһынан

НӘСИМ *ғәр.* – йомшаҡ ел

НӘСИМЙӘН *ғәр., фарс.* – нәсим (йомшаҡ ел)+йән

НӘСИХ *ғәр.* – кәңәшсе, дуҫ

НӘФИҒУЛЛА *ғәр.* – нәфиҡ+улла

НӘФИҠ *ғәр.* – файҙа килтереүсе; игелекле

НӘФИС *ғәр.* – матур, гүзәл

НӘФҠӘТ *неол.* – *Рәфҡәт* исеменә оҡшатып яһалған

НАГИМЬЯН *ар., перс.* – *нагим* изобилие, достаток+*ян* (компонент мужских имен)

НАДИР *ар.* – редкостный, редкий

НАДИР *ар.* – торжественное обещание, обет

НАДИРША *ар., перс.* – обещанный

НАЖИБЕК *ар., баш.* – *нажиб* благородный+*бек* крепкий

НАЖИП *ар.* – благородный, знатного происхождения; умный, способный

НАЖМЕТДИН//НАДЖМЕТДИН *ар.* – *нажми* (*наджми*) звезда+*дин* религия; звезда веры, религии

НАЖМИ//НАДЖМИ *ар.* – звезда; подобный звезде, сияющий

НАЖАР//НАДЖАР *ар.* – столяр, умелец

НАЗИР *ар.* – образец, пример; красивый; предвестник

НАЗИФ *ар.* – чистый

НАЗИХ *ар.* – друг, советчик

НАКИ *ар.* – чистый, без примеси

НАКИП *ар.* – избранный, выбранный; предводитель, глава

НАРКИС *неол., перс.* – название цветка (появился цветочек)

НАСИМ *ар.* – легкий ветерок

НАСИМЬЯН *ар., перс.* – *насим* легкий ветерок+*ян* душа

НАСИХ *ар.* – советчик, друг, товарищ

НАФИГУЛЛА *ар.* – *нафик+улла*

НАФИК *ар.* – приносящий пользу; добрый

НАФИС *ар.* – красивый, изящный

НАФКАТ *неол.* – образовано от имени *Рафкат*

О

ОМОРҘАҠ *ғәр., баш.* – ғүмер+оҙаҡ, оҙон ғүмер теләп ҡушылған исем

УМУРЗАК *ар., баш.* – *умур* (гумер) жизнь+*узак* долгая (пожелание ребенку долгой жизни)

Ө

ӨЛФӘТ *ғәр.* – дуҫлыҡ, мөхәббәт

УЛЬФАТ *ар.* – дружба, любовь

ӨМӨТБАЙ *фарс., баш.* – өмөт итеп көтөп алған бала (*Өмөтбаев* фамилияһы яһалған)

УМУТБАЙ *перс., баш.* – *умут* надежда+*бай* (компонент мужских имен); образована фамилия *Умутбаев*

ӨМӨТҠОЛ *фарс., баш.* – өмөт+ҡол; өмөт итеп көткән

УМУТКУЛ *перс., баш.* – надежда *умут+кул* (компонент мужских имен)

ӨМӨТҠУЖА *фарс.* – өмөт+ҡужа (өмөт итеп, көтөп алған бала)

УМУТКУЖА *перс.* – *умут* надежда+*кужа* хозяин (такими именами нарекали долгожданных детей)

Р

РАЗАҠ *ғәр.* – ризыҡ, аш биреүсе

РАЗАК *ар.* – дающий средство к жизни, питающий

РАЗИФ *ғәр.* – риза булыусы

РАЗИФ *ар.* – удовлетворенный; довольный, согласный

РАДИК *неол.* – 1930 й. таралған яңы исем (мәғәнәһе химик элемент радий булыуы ихтимал)

РАДИК *неол.* – имя получило распространение в 1930 г. (возможно, от названия химического элемента радий)

РАДМИР *неол.* – 1930 й. рус теленән ингән; радеть (ҡайғыртыу)+мир (тыныслыҡ)

РАДМИР *неол.* – заимствовано в 1930 г.; радеть, заботиться+мир

РАИЛ *неол., ғәр.* – нигеҙ ҡороусы, һалыусы

РАИЛЬ *неол., ар.* – основоположник

РАИФ//РАЙЫФ *неол., ғәр.* – кыҙғаныусан, мәрхәмәтле

РАИФ *неол., ар.* – милосердный

РАЙМАН *неол.* – 1930 й. ингән яңы исем

РАЙМАН *неол.* – заимствовано в 1930г. (возможно, от немецкого имени Раймонд)

РАҠАЙ – мәғәнәһе билдәһеҙ (*Ракаев* фамилияһы күп таралған. Салауат тотолғас, уның иректә ҡалған яуҙашының исеме *Ракай* булған)

РАКАЙ – этимология неясна. (Распространена фамилия *Ракаев*. Основателем д. Булатово в Абзелиловском р. был Булат *Ракаев*. Асфандияров, 1, с. 70)

РАҠИП *ғәр.* – теләк, хыял

РАКИП *ар.* – желание, мечта

РАМАҘАН//РАМАЗАН *ғәр.* – Һижрә – Ай календарындағы 9-сы айҙың исеменән (шул айҙа тыуған балаға ҡушылған исем)

РАМАЗАН *ар.* – название 9-го месяца Лунного календаря Хиджри (такое имя давалось мальчикам, родившимся в этом месяце)

РАСИХ *ғәр.* – ныҡлы, төплө

РАУИЛ *неол., ғәр.* – үҫмер, йәш егет; яҙғы ҡояш; сәйәхәтсе, ил гиҙеүсе

РАУШАН *неол., фарс.* – нурлы, яҡты нур һибеүсе

РАФАИЛ//РАФАЭЛЬ *неол.* – башҡорт теленә рус теленән ингән. Сығышы менән боронғо йәһүд теленә барып тоташа. Мәғәнәһе – «хоҙай, алла һауыҡтырҙы»

РАФИЛ *ғәр.* – купшы

РАФИҠ *ғәр.* – иптәш, дуҫ

РАХМАН *ғәр.* – рәхимле, изге ниәтле

РАХМАНҒОЛ *ғәр., баш.* – рахман+ғол; алла ҡоло, бәндәһе

РАҺИП *ғәр.* – теләк, хыял; көтөп алынған бала

РАЯН *неол., ғәр.* – һәр яҡтан тулы

РАЯТ *неол., ғәр.* – байраҡ

РИЗА *ғәр.* – ризалыҡ, буйһоноу

РИЗАИТДИН//РИЗАЕТДИН *ғәр.* – дингә риза, динде ярата; хоҙайҙың яратҡаны

РИЗУАН *ғәр.* – ризалыҡ, күңел хушлығы

РИНАТ//РЕНАТ *неол., рус.* – «революция, фән, хеҙмәт» тигән һүҙҙәрҙең тәүге ижегенән яһалған исем

РИФ *неол.* – 1930 йй. барлыҡҡа килгән исем (революция һүҙенән ҡыҫҡартылған *рев* ижегенән *риф*ҡә әйләнеүе ихтимал, сөнки революция һүҙенән *рев* һәм *люция* исемдәре яһағандар)

РИФАТ *неол., ғәр.* – юғарыға олғашыу, күтәрелеү

РИФҠӘТ *ғәр.* – юғарыға олғашыу, күтәрелеү; бөйөклөк

РИФМИР *неол.* – рев+мир (революция) һәм мир (тыныслыҡ) һүҙҙәренән)

РИШАТ *ғәр.* – тура юлдан барыусы; зирәк, аҡыллы; батыр, ҡыйыу

РАСИХ *ар.* – крепкий, основательный

РАУИЛ *ар.* – 1) подросток, юноша; весеннее солнце; 2) путешественник

РАУШАН *неол., перс.* – светлый, лучистый, лучезарный

РАФАИЛ//РАФАЭЛЬ *неол.* – заимствовано из русского языка, по происхождению восходит к древнееврейскому языку в смысле «бог исцелил»

РАФИЛ *ар.* – элегантный; щеголь

РАФИК *ар.* – друг, товарищ

РАХМАН *ар.* – милосердный, милостивый

РАХМАНГУЛ *ар., баш.* – *рахман*+*гул*; раб бога

РАГИП *ар.* – желание, мечта

РАЯН *неол., ар.* – полный; совершенный

РАЯТ *неол., ар.* – флаг, знамя

РИЗА *ар.* – согласие, подчинение

РИЗАИТДИН *ар.* – *риза* согласен, доволен+*дин* религия; избранник

РИЗВАН *ар.* – довольство, удовлетворение

РИНАТ//РЕНАТ *неол., рус.* – образовано от начальных частей слов «революция, наука, труд»

РИФ *неол.* – новообразование 1930-х годов (возможно, искаженная форма от *рев*, т. к. известно образование имен от слова революция: *рев*+*люция*)

РИФАТ *неол., ар.* – возвышение, подъем

РИФКАТ *ар.* – возвышение, подъем; величие

РИФМИР *неол.* – *рев*+*мир* (революция и мир; имя 1930-х годов)

РИШАТ *ар.* – идущий по правильному пути; умный; храбрый, мужественный

РИЯЗ *ғәр.* – баҡса, сәскәлек
РИЯЗЕТДИН *ғәр.* – диндең баҡсаһы
РОБЕРТ *неол.* – 1930 йй. үҙләштерелгән исем (инглизсә: дан, бөйөклөк)
РӨСТӘМ *фарс.* – мыҡты кәүҙәле, көслө, ҡеүәтле; баһадир, ҡыйыу, батыр
РУЗИЛ *неол.* – 1990 йй. яһалған яңы исем; мәғәнәһе билдәһеҙ; (тамыры фарсы теленә тоташыуы ихтимал)
РУСЛАН *бор. төрк.* – *Арыҫлан* исеменең руслаштырылған формаһы
РУХЫЛБАЯН//РУХЕЛБАЯН *ғәр.* – рухыл (рухи хәл)+баян (асыҡ, асыҡ)
РЫСБАЙ *баш.* – ырыҫ+бай; бәхетле бала; *Рысбаев* фамилияһы бар
РЫСЙӘН *баш., фарс.* – ырыҫлы, бәхетле йән (*Ырыҫйән* исеменән ҡыҫҡартылған)
РЫСҠОЛ *баш.* – бәхетле, ырыҫлы бала (*Рысҡулов* фамилияһы яһалған)
РЫСҠУЖА *баш., фарс.* – бәхетле хужа, ырыҫлы кеше
РӘБИБ *ғәр.* – үгәй бала
РӘҒИБ // РӘҒИФ *ғәр.* – теләп алынған
РӘҒИТ *неол., ғәр.* – тыныс, сабыр
РӘДИФ *неол., ғәр.* – эйәреүсе
РӘЖӘП *ғәр.* – Һижрә – Ай календарында 7-се айҙың исеменән (шул айҙа тыуған балаға ҡушылған)
РӘЗИМ *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (бәлки Рәзинә, Рәсим исемдәренә оҡшатып яһалғандыр)
РӘЗИФ *ғәр.* – риза булыусы
РӘИЛ *неол., ғәр.* – нигеҙ ҡороусы
РӘИМ *ғәр.* – йомшаҡ күңелле
РӘИС//РӘЙЕС *ғәр.* – башлыҡ, етәксе
РӘИФ//РӘЙЕФ *ғәр.* – ҡыҙғаныусан, мәрхәмәтле; билдәле, күренекле

РИЯЗ *ар.* – сад, цветник
РИЯЗИТДИН *ар.* – сад, цветник веры, религии
РОБЕРТ *неол.* – заимствовано в 1930-х гг. (по английски: слава, великолепие, блеск)
РУСТЕМ *перс.* – могучий, мужественный, богатырь, сильный, храбрый
РУЗИЛ *неол.* – новообразование 1990-х гг.; этимология неясна (возможно, восходит к *перс.* языку)
РУСЛАН *др. тюрк.* – измененная форма древнетюркского имени *Арслан* лев
РУХИЛБАЯН *ар.* – *рухил* дух, душевное состояние+*баян* ясный
РЫСБАЙ *баш.* – *рыс*, *ырыс* счастье+*бай* (образована фамилия *Рысбаев)*
РЫСЬЯН *баш., перс.* – счастливый (усеченная форма имени *Ырысьян*)
РЫСКУЛ *баш.* – счастливый (образована фамилия *Рыскулов*)
РЫСКУЖА *баш., перс.* – *ырыслы* счастливый+*кужа* хозяин
РАБИБ *ар.* – сирота
РАГИП//РАГИФ *ар.* – желанный
РАГИТ *неол., ар.* – спокойный, терпеливый
РАДИФ *неол., ар.* – последователь
РАЖАП *ар.* – название 7-го месяца Лунного календаря Хиджри; такие имена давали детям, родившимся в этом месяце
РАЗИМ *неол.* – этимология неясна (возможно, от *Расим* или *Разина*)
РАЗИФ *ар.* – удовлетворенный, согласный
РАИЛЬ *неол., ар.* – основоположник
РАИМ *ар.* – мягкосердечный
РАИС *ар.* – глава, руководитель
РАИФ *ар.* – милосердный; известный, видный

Рузаль
Рузамин
Ремаль

РӘКИП *ғәр.* – һаҡта тороусы, күҙәтеүсе; һыбайлы

РӘЛИФ *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (яңы уйлап сығарылған исем булыуы ихтимал)

РӘМЗИЛ *неол.*, *ғәр.* – билдә, тамға; үрнәк (рамз тигән ғәрәп һүҙенән)

РӘМЗИС *неол.*, *ғәр.* – яңы үҙләштерелгән (бәлки боронғо Египет фараоны Рамзес исеменәндер)

РӘМИ *ғәр.* – уҡсы, уҡ атыусы

РӘМИЛ *неол.*, *ғәр.* – тылсымлы, сихри

РӘМИС *неол.*, *ғәр.* – билдә, тамға; үрнәк

РӘСИЛ *неол.*, *ғәр.* – илсе (*Рәсүлдән*)

РӘСИМ *ғәр.* – 1) рәссам, рәсем төшөрөүсе; 2) йола, ғөрөф-ғәҙәт

РӘСИФ *ғәр.* – иптәш; ныҡ, һауһаҡ

РӘСИХ *ғәр.* – ныҡлы

РӘСҮЛ *ғәр.* – илсе, хәбәр килтереүсе; пәйғәмбәр

РӘҮФ//РӘҮЕФ *ғәр.* – изгелекле, мәрхәмәтле, йомшаҡ күңелле

РӘФИҠ *ғәр.* – дуҫ, иптәш

РӘФИЛ *неол.*, *ғәр.* – ҡупшы

РӘФИС *неол.*, *ғәр.* – билдәле, күренекле

РӘФҠӘТ *ғәр.* – юғары олғашыу, күтәрелеү; бөйөклөк

РӘХИМ *ғәр.* – рәхимле, мәрхәмәтле

РӘХИМБАЙ *ғәр.*, *баш.* – рәхим+бай

РӘХИМҒОЛ *ғәр.*, *баш.* – рәхим+ҡол; рәхимле бала

РӘХИМЙӘН *ғәр.*, *фарс.* – рәхим+йән; рәхимле бала

РӘХМӘТ *ғәр.* – 1) шәфҡәт, мәрхәмәт, аяу; 2) яҡшылыҡҡа яуап итеп әйтелә торған «рәхмәт» һүҙе

РӘХМӘТУЛЛА *ғәр.* – рәхмәт+алла; алланың рәхмәте

РӘШИТ *ғәр.* – тура юлдан барыусы; батыр, ҡыйыу

РАКИП *ар.* – находящийся на посту, наблюдатель; всадник

РАЛИФ *неол.* – этимология неясна (возможно, новое именообразование)

РАМЗИЛ *неол.*, *ар.* – знак, символ; образец (от арабского *рамз*)

РАМЗИС *неол.*, *ар.* – возможно, заимствовано от имени древнеегипетского фараона *Рамзеса*

РАМИ *ар.* – стрелок

РАМИЛЬ *неол.*, *ар.* – волшебный

РАМИС *неол.*, *ар.* – знак, символ; образец

РАСИЛ *неол.*, *ар.* – посол, посланник

РАСИМ *ар.* – 1) художник, рисующий; 2) обычай

РАСИФ *ар.* – товарищ; крепкий, здоровый

РАСИХ *ар.* – крепкий

РАСУЛЬ *ар.* – посол, вестник; пророк

РАУФ *ар.* – добрый, милосердный, сострадательный

РАФИК *ар.* – друг, товарищ

РАФИЛЬ *неол.*, *ар.* – элегантный; щеголь

РАФИС *неол.*, *ар.* – видный, знаменитый

РАФКАТ *ар.* – возвышение, подъем; величие

РАХИМ *ар.* – милосердный, милостивый

РАХИМБАЙ *ар.*, *баш.* – *рахим+бай*

РАХИМГУЛ *ар.*, *баш.* – *рахим+гул*; милосердный

РАХИМЬЯН *ар.*, *перс.* – *рахим* милосердие+*ян* душа; милосердный

РАХМЕТ *ар.* – 1) милосердие, милость; 2) слово благодарности «спасибо»

РАХМАТУЛЛА *ар.* – *рахмат+улла*; милость бога

РАШИТ *ар.* – идущий по правильному пути; храбрый, мужественный

С

САБАН *баш.* – «һабан» һүҙенән

САБАНАЙ *баш.* – «һабан» һүҙенән, һабан ваҡытында тыуған

САБИР *ғәр.* – сабыр, түҙемле

САБИРЙӘН//САБИРЬЯН *ғәр.*, *фарс.* – сабыр+йән; түҙемле, сабыр

САБИТ *ғәр.* – һүҙендә ныҡ тороусы; даими

САБУР *ғәр.* – сабыр, түҙемле

САҒМАН – мәғәнәһе билдәһеҙ; *Сағманов* фамилияһында һаҡланған (бәлки: *ғәр.* сағы – бәхетле, йомарт+ман – кеше; исем ялғауы)

САҒЫНБАЙ *баш.* – 1) болан төрө атамаһынан; 2) «һағыныу» һүҙенән; һағынып, көтөп алған бала

САДИҠ *ғәр.* – тоғролоҡло, ихлас күңелле, эскерһеҙ; дуҫ

САДРЕТДИН *ғәр.* – дин башлығы

САДРИ *ғәр.* – башлыҡ; («*Садрислам*»дан ҡыҫҡартылған)

САДРИСЛАМ *ғәр.* – ислам башлығы

САҘРЕТДИН *ғәр.* – дин башлығы

САҘРИ *ғәр.* – башлыҡ

САҘРИСЛАМ *ғәр.* – ислам башлығы

САЙРАН *ғәр.* – күңел асыу, тәбиғәт ҡосағындағы байрам

САЛАУАТ – 1) *баш.* – башҡорт халҡының милли батыры Салауат Юлаев исеменән; 2) *ғәр.* – маҡтаулы доғалар, намаҙҙар

САЛАХ *ғәр.* – тыныслыҡ; изгелек

САЛИХ *ғәр.* – яҡшылыҡ, изгелек ҡылыусы; рәхимле, тәүфиҡлы

СӘЛИХЙӘН *ғәр.*, *фарс.* – яҡшылыҡ, изгелек ҡылыусы

САМАРБАЙ *ғәр.*, *баш.* – һамар+бай (Һамар тигән йылға атамаһынан булыуы мөмкин)

САБАН *баш.* – от слова «сабан» – плуг

САБАНАЙ *баш.* – *сабан* плуг; родился во время посева

САБИР *ар.* – терпеливый, выносливый, стойкий

САБИРЬЯН *ар.*, *перс.* – *сабир* терпение+*ян* душа; терпеливый человек

САБИТ *ар.* – твердый, стойкий, непоколебимый; постоянный

САБУР *ар.* – терпеливый, стойкий

САГМАН – этимология неясна; сохранилось в фамилии *Сагманов* (возможно: *ар.* – *саги* счастье, щедрость+*ман* человек)

САГИНБАЙ *баш.* – 1) *сагин* олень+*бай*; 2) долгожданный, желанный

САДИК *ар.* – правдивый, настоящий, истинный, искренний; друг

САДРЕТДИН *ар.* – глава религии

САДРИ *ар.* – глава (сокращенная форма имени *Садрислам*)

САДРИСЛАМ *ар.* – глава ислама

САДРЕТДИН *ар.* – глава религии

САДРИ *ар.* – глава

САДРИСЛАМ *ар.* – глава ислама

САЙРАН *ар.* – увеселительная прогулка, пикник

САЛАВАТ – 1) *баш.* – от имени башкирского национального героя *Салавата* Юлаева; 2) *ар.* – хвалебные молитвы, славословие

САЛАХ *ар.* – спокойствие; благочестие

САЛИХ *ар.* – хороший, благородный; добрый, благочестивый

САЛИХЬЯН *ар.*, *перс.* – хороший, добрый, благочестивый

САМАРБАЙ *ар.*, *баш.* – *самар* плоды, польза+*бай* (возможно, от названия реки *Самара*)

САМАТ *ғәр.* – мәңгелек, мәңге йәшәй торған; башлыҡ

САМИҒУЛЛА *ғәр.* – самиҡ+улла; тыңлаусы

САМИҠ *ғәр.* – тыңлаулы

САНИ *фарс.* – оҡшаш, оҡшаған; ғаиләлә икенсе бала

САНИЯР *фарс.* – оҡшаған, оҡшаш; ғаиләлә икенсе бала

САНЬЯП – мәғәнәһе билдәһеҙ (ауыл исемендә һаҡланған)

САНЬЯР *баш.* – 1) ҡәлғә, нығытма; 2) үҙәккә үткес, үткер

САНЬЯР *ғәр.* – батша, император

САРАЙ *фарс.* – һарай, дворец (*Сараев* тигән фамилия Йылайыр районында күп)

САРБАЙ *баш.* – һары+бай (боронғо төрки телендә һары, сары «аҡ йөҙлө» тигән мәғәнәлә лә ҡулланылған; *Сарбаев* фамилияһы һаҡланған)

САРЬЯН *фарс.* – танылған, билдәле кеше

САТАЙ *монг.* – һөйөклө, яҡын туған (Саттаров, 163-сө бит)

САТЛЫҠ *баш.* – һатып алынған (борон бала тормағанда баланы һатып алыу йолаһы булған. Үҙ ата-әсәһе балаһын икенсе кешегә биреп, кире үҙенә «һатып» алыр булған. Ундай балаға *Һатыбалды*, *Һатлык* һ.б. исемдәр ҡушылған)

САТТАР *ғәр.* – ғәфү итеүсе; яҡлаусы

САУБАН – 1) боронғо төрки телендә сау (һау)+бан (ялғау); һаулығы бар, иҫән-һау; 2) бәлки, *ғәр.* – ҡарап, тәрбиәләп тороусы; ҡара: *Һәубән*, *Саубанов* фамилияһы бар

САФА *ғәр.* – сафлыҡ, паклыҡ, рәхәтлек, хозурлыҡ

САФАГӘРӘЙ *ғәр.*, *фарс.* – сафа+гәрәй (эйәреүсе, дауам итеүсе)

САМАТ *ар.* – вечный, неизменный, постоянный; руководитель

САМИГУЛЛА *ар.* – *самик+улла*; послушный

САМИК *ар.* – послушный

САНИ *перс.* – подобный, похожий; второй ребенок в семье

САНИЯР *перс.* – подобный, похожий; второй ребенок в семье

САНЬЯП – этимология неясна (сохранилось в антропотопонимах)

САНЬЯР *баш.* – 1) крепость, укрепление; 2) пронизывающий

САНЬЯР *ар.* – царь, император

САРАЙ *перс.* – дворец, сарай (образована фамилия *Сараев*)

САРБАЙ *баш.* – *сар*, *сары* желтый, светлый+*бай* (слово «*сары*» в древнетюркском языке означало и белый цвет; известна фамилия *Сарбаев*)

САРЬЯН *перс.* – известный, знаменитый

САТАЙ *монг.* – любимый, близкий родственник (*Саттаров*, стр. 163)

САТЛЫК *баш.* – проданный, купленый (по древнему обычаю, если у кого дети умирали, то совершали акт мнимой купли и продажи. И таким детям давали имена с компонентом *сатыу* – продавать). В этом имени отражен древний обычай мнимой купли и продажи ребенка

САТТАР *ар.* – прощающий; защищающий

САУБАН – 1) древнетюркское *сау* (живой, здоровый)+*бан* (аффикс); здоровый человек; 2) возможно, *ар.* – воспитатель, опекун (образована фамилия *Саубанов)*

САФА *ар.* – чистота, искренность, непорочность; блаженство, покой

САФАГАРЕЙ *ар.*, *перс.* – *сафа+гарей* последователь

САФАР *ғәр.* – 1) сәйәхәт, алыҫ юл; 2) һижрә – Ай календарында 2-се айҙың исеменән (шул айҙа тыуған балаға ҡушылған исем)

САФИ *ғәр.* – саф, таҙа; эскерһеҙ, ысын дуҫ

САФИУЛЛА *ғәр.* – сафи+алла; саф, таҙа

САФУАН *ғәр.* – сафлыҡ, паклыҡ; тотанаҡлы

САФЫЙ *ғәр.* – саф, ысын дуҫ

САЯП *ғәр.* – оҫта ҡылыссы

САЯР *ғәр.* – сәйәхәтсе, юлсы

САЯРҒӘЛИ *ғәр.* – саяр+ғәли (*Саярғәлин*, *Саярғәлиев* фамилиялары бар)

САЯФ *ғәр.* – оҫта ҡылыссы

САЯФАР *ғәр.* – *Саяф* исеменән яһалған

САЯХ *ғәр.* – илгиҙәр, сәйәхәтсе

СИБАЙ *бор. баш.* – мәғәнәһе табылмаһы (*Сибай* һүҙе Әбйәлил р. *Сибай Тауымбаев* исемендә, Тамъянда кантон булып торған *Шаһиәхмәт Утарбай улы Сибаев* һәм Баймаҡ р. *Сибай* ауылы исемендә һаҡланған)

СИБӘҒӘТ *ғәр.* – төҫ, буяу

СИБӘҒӘТУЛЛА *ғәр.* – сибәғәт+улла; алланың төҫө

СИРАЙ *ғәр.* – яҡтылыҡ

СИРАЖ *ғәр.* – яҡтыртҡыс, шәм, факел

СИРАЖЕТДИН *ғәр.* – сираж+дин

СИРАЖИ *ғәр.* – яҡтыртҡыс, шәм, факел

СИРАЗЕТДИН *ғәр.* – дин яҡтыртҡысы

СИРБАЙ *бор. баш.* – сир, сиреү (ғәскәр)+бай (исем яһаусы компонент); *Сирбаев* фамилияһы яһалған

СИРҒӘЛИ//СИРҒӘЛЕ *баш., ғәр.* – сир+ғәли; ғәскәри кеше (*Сирғәлин* фамилияһы бар)

СИРЕҮСЕ *бор. баш.* – һуғышсы, һалдат, ғәскәри (*Сирусин, Сирбаев, Сирғәлин* һымаҡ фамилиялар һәм *Сир-*

САФАР *ар.* – 1) путешествие, дальний путь; 2) название 2-го месяца лунного календаря Хиджри. Такие имена давали детям, родившимся в этом месяце

САФИ *ар.* – чистый; честный, искренний друг

САФИУЛЛА *ар.* – *сафи+улла*; чистый, непорочный

САФУАН *ар.* – чистота, непорочность; выдержанный

САФИ *ар.* – чистый, искренний друг

САЯП *ар.* – хорошо владеющий мечом

САЯР *ар.* – путешественник

САЯРГАЛИ *ар.* – *саяр* путешественник+*гали* великий, высочайший (образованы фамилии *Саяргалин*, *Саяргалиев*)

САЯФ *ар.* – хорошо владеющий мечом

САЯФАР *ар.* – от *Саяфа*

САЯХ *ар.* – путешественник

СИБАЙ *др. баш.* – этимология неясна (имя сохранилось в названии д. *Сибаево* Баймакского р-на. Выходец из д. *Сибаево Шагиахмет Утарбаевич Сибаев* был кантоном Тамьянской волости в 1858 г.)

СИБАГАТ *ар.* – цвет, краска

СИБАГАТУЛЛА *ар.* – *сибагат* цвет, краска+*улла* бог

СИРАЙ *ар.* – свет

СИРАЖ *ар.* – светильник, лампа, факел

СИРАЖЕТДИН *ар.* – *сираж* светильник, свеча+*дин* религия

СИРАЖИ *ар.* – см. *Сираж*

СИРАЗЕТДИН *ар.* – свет религии

СИРБАЙ *др. баш.* – *сир, сиру* войско, армия+*бай* (компонент мужских имен); образована фамилия *Сирбаев*

СИРГАЛИ *баш., ар.* – *сир* войско, армия+*гали* великий, величавый; военный, военнослужащий (образована фамилия *Сиргалин*)

СИРУСИ *др. баш.* – воин, боец, военный (фамилии *Сирусин*, *Сирбаев*, *Сиргалин* и пр. распростра-

ғәли исеме Башҡортостандың Баймаҡ районында таралған)

СИСӘМБАЙ *фарс., баш.* – сисәмбе, шишәмбе (аҙнаның 2-се көнө)+бай (ялғау); шишәмбе көн тыуған

СИТДИК//СИТДЫҠ *ғәр.* – тура һүҙле, ғәҙел

СМАҠ *фарс.* – йомарт (Жанузаков); *Смаков* фамилияһы бар

СМАҠАЙ *фарс.* – смаҡ+ай; *Ысмаҡай* тигән ауыл исеме бар

СОБХАН *ғәр.* – дан, шөһрәт, маҡтау

СОБХАНҒОЛ *ғәр., баш.* – данлы, шөһрәтле, маҡтаулы

СОЛТАН *ғәр.* – 1) батша, хаким; 2) шәп, һәйбәт, иң яҡшы кеше; 3) исем компоненты

СОЛТАНБАЙ *ғәр., баш.* – солтан+бай

СОЛТАНБӘК *ғәр., баш.* – солтан+бәк

СОЛТАНГИЛДЕ *ғәр., баш.* – солтан+килде

СОЛТАНГИРӘЙ – ҡара: *Солтангәрәй*

СОЛТАНГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – солтан+гәрәй

СОЛТАНҒОЛ *ғәр., баш.* – солтан+ҡол

СОЛТАНҒУЖА *ғәр., фарс.* – солтан+ғужа; шәп хужа

СОЛТАНҒӘЛИ *ғәр.* – солтан+ғәли

СОЛТАНМОРАТ *ғәр.* – солтан+морат

СОЛТАНӘХМӘТ *ғәр.* – солтан+әхмәт

СӨЙӨНДӨК *баш.* – һөйөндөк

СӨЙӘРҒОЛ *баш.* – һөйәр+ҡол; һөйкөмлө, һөймәлекле бала

СӨЛӘЙМӘН *ғәр.* – 1) тыныс, һаҡлы; 2) ҙур балыҡ (был исем төрки телдәренә ғәрәп теленән, ә ғәрәп теленә боронғо йәһүд теленән ингән)

СӨНӘҒӘТ *ғәр.* – оҫталыҡ, һөнәрлелек

СӨНӘҒӘТУЛЛА *ғәр.* – оҫта, һөнәрмән

нены в Баймакском районе Башкортостана)

СИСАМБАЙ *перс., баш.* – *сисам, шишамби* вторник+*бай* (компонент мужских имен); родился во вторник

СИТДИК *ар.* – правдивый, справедливый

СМАК *перс.* – щедрый (Джанузаков); образована фамилия *Смаков*

СМАКАЙ *перс.* – *смак* щедрый+*ай* (аффикс); сохранилось в названии дер. *Исмакаево*

СУБХАН *ар.* – слава, хвала

СУБХАНГУЛ *ар., баш.* – *субхан* слава, почет, хвала+*гул* раб

СУЛТАН *ар.* – 1) царь, правитель; 2) лучший, самый хороший; 3) компонент мужских и женских имен

СУЛТАНБАЙ *ар., баш.* – *султан+бай*

СУЛТАНБЕК *ар., баш.* – *султан* правитель+*бек* крепкий, здоровый

СУЛТАНГИЛЬДИ *ар., баш.* – *султан+гильди* пришел

СУЛТАНГИРЕЙ – см. *Султангарей*

СУЛТАНГАРЕЙ//СУЛТАНГАРАЙ *ар., перс.* – *султан+гарей* (образованы фамилии *Султангариев, Султангараев)*

СУЛТАНГУЛ *ар., баш.* – *султан+гул*

СУЛТАНГУЖА *ар., перс.* – *султан+гужа*; хороший хозяин

СУЛТАНГАЛИ *ар.* – *султан+гали*

СУЛТАНМУРАТ *ар.* – *султан+мурат*; самое лучшее желание

СУЛТАНАХМЕТ *ар.* – *султан+ахмет*

СУЮНДУК *баш.* – обрадовались

СУЯРГУЛ *баш.* – любимый, обаятельный

СУЛЕЙМАН *ар.* – 1) мирный, защищенный; 2) название рыбы «лосось» (это имя было заимствовано из арабского языка, а в арабский – из древнееврейского)

СУНАГАТ *ар.* – мастерство, сноровка

СУНАГАТУЛЛА *ар.* – мастер на все руки

СУНАРҒОЛ *ғәр.* – һунар+ҡол

СУРА *баш.* – егет, батыр; бәһлеүәндең улы; дуҫ

СУРАБАТЫР *баш.* – батырҙарҙың батыры (*Сурабатырҙың* исеменән; *Сурабатыр* тигән йыр бар)

СУРАҒОЛ *баш.* – батыр, кыйыу егет

СУРАЙ *баш.* – *Сура* исеменең иркәләү формаһы

СУРАҠАЙ *баш.* – *Сура* исеменең иркәләү формаһы

СУРАМАН *баш.* – батыр, ир

СУФИЯН *ғәр., фарс.* – суфый, тыйнаҡлы, тотанаҡлы

СУФИЯР *ғәр., фарс.* – суфый, тыйнаҡлы, тотанаҡлы+яр (дуҫ, иптәш)

СЫНБУЛАТ *баш., фарс.* – сын+булат, ысын ҡорос (бала ҡорос һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған)

СЫНҒЫҘ *монг.* – бөйөк; көслө (*Сынғыҙов* фамилияһы бар)

СЫНТИМЕР *баш.* – сын+тимер; ысын, иң шәп тимер (бала ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған)

СЫҢҒЫҘ *монг.* – бөйөк; көслө

СЫРЛЫБАЙ *баш.* – һырлы, биҙәкле, матур+бай

СЫРТЛАН *баш.* – һыртлан (сүл бүреһе); батырлыҡ билдәһе

СЫУАҠБАЙ *баш.* – сыуаҡ+бай (сыуаҡ көндә тыуған)

СӘБИХ *ғәр.* – матур, һылыу

СӘҒИҘУЛЛА *ғәр.* – хоҙайҙың, алланың бәхетле балаһы

СӘҒИТ *ғәр.* – бәхетле

СӘҒИТЙӘН *ғәр., фарс.* – сәғит (бәхет)+йән; бәхетле бала

СӘҒӘҘИ *ғәр.* – бәхетле

СУНАРГУЛ *ар.* – *сунар* охота+*гул* (компонент мужских имен)

СУРА *баш.* – джигит, молодец, смелый, герой; сын богатыря; друг

СУРАБАТЫР *баш.* – *сура* смелый, герой+*батыр* герой, смелый (имя известного в истории батыра, в честь которого сложена песня «*Сурабатыр*»)

СУРАГУЛ *баш.* – *сура* молодец, храбрец+*гул*

СУРАЙ *баш.* – ласкательная форма имени *Сура*

СУРАКАЙ *баш.* – ласкательная форма имени *Сура*

СУРАМАН *баш.* – молодец, мужчина

СУФИЯН *ар., перс.* – *суфи* сдержанный, воздержанный+*ян* душа

СУФИЯР *ар., перс.* – *суфи* сдержанный, воздержанный+*яр* друг, товарищ

СЫНБУЛАТ *баш., перс.* – *сын* настоящий+*булат* сталь (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким)

СЫНГЫЗ//ЧИНГИЗ *монг.* – великий; сильный (сохранилось в фамилии и названии дер. *Сынгизово*)

СЫНТИМЕР *баш.* – *сын* настоящий+*тимер* железо (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким)

СЫНГЫЗ//ЧИНГИЗ *монг.* – великий; сильный

СЫРЛЫБАЙ *баш.* – *сырлы* узорчатый, расписанный, красивый+*бай* (компонент мужских имен)

СЫРТЛАН *баш.* – гиена (символ смелости)

СУАКБАЙ *баш.* – *суак* ясный день+*бай* (родился в ясную погоду)

САБИХ *ар.* – красивый, прелестный

САГИДУЛЛА *ар.* – счастливый, сын бога, удачу дал ему бог

САГИТ *ар.* – счастливый

САГИТЬЯН *ар., перс.* – *сагит* счастливый+*ян* душа; счастливый ребенок

САГАДИ *ар.* – счастливый

СӘҒӘҘӘТ *ғәр.* – бәхет, уңыш
СӘҒӘҘӘТГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәғәҙәт+гәрәй
СӘҒӘҘӘТКИРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәғәҙәт (бәхет)+кирәй (дауам итеүсе)
СӘЙҘЕЛ *ғәр.* – башлыҡ (*Сәйет* исеменән үҙгәргән)
СӘЙҘӘШ *ғәр.* – *Сәйет* тигән исемдән үҙгәртелгән
СӘЙЕТ//СӘИТ *ғәр.* – түрә, башлыҡ
СӘЙЕТБАБА *ғәр., баш.* – сәит (түрә, башлыҡ)+баба (ата-баба, нәҫел-нәсәп)
СӘЙЕТБАТТАЛ//СӘИТБАТТАЛ *ғәр.* – сәйет (түрә, башлыҡ)+баттал (батыр, ҡыйыу, үткер)
СӘЙЕТГӘРӘЙ//СӘИТГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәйет (башлыҡ)+гәрәй (эйәреүсе)
СӘЙЕТҒАФАР//СӘИТҒАФАР *ғәр.* – сәйет (башлыҡ)+ғафар (ғәфү итеүсе)
СӘЙЕТҒӘЛИ//СӘЙЕТҒӘЛЕ *ғәр.* – сәйет+ғәли
СӘЙЕТКИРӘЙ//СӘИТКИРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәйет (башлыҡ, түрә)+кирәй
СӘЙЕТҠУЖА//СӘИТҠУЖА *ғәр., фарс.* – хужа, баш кеше
СӘЙЕТӘХМӘТ//СӘИТӘХМӘТ *ғәр.* – сәйет (башлыҡ)+әхмәт (иң маҡтаулы)
СӘЙЕТХӘЖИ//СӘИТХӘЖЕ *ғәр.* – сәйет+хәжи; хажға барған
СӘЙФЕЛМӨЛӨК *ғәр.* – батша ҡылысы
СӘЙФЕТДИН *ғәр.* – дин ҡылысы
СӘЙФИ *ғәр.* – ҡылыслы
СӘЙФУЛЛА *ғәр.* – алла ҡылысы
СӘЙӘР *ғәр.* – сәйәхәтсе, юлсы
СӘЛИҒӘСКӘР *ғәр.* – сәлим (сәләмәт, иҫән-һау)+ғәскәр (*Сәлиғәскәров* фамилияһы бар)
СӘЛИМ *ғәр.* – сәләмәт, иҫән-һау, һау-сәләмәт; саф, пак; ғәҙел, ябай; кешелекле

САГАДАТ *ар.* – счастье, удача
САГАДАТГАРЕЙ *ар., перс.* – *сагадат+гарей*
САГАДАТКИРЕЙ *ар., перс.* – *сагадат* счастье+*кирей* последователь
САЙДИЛЬ *ар.* – глава, предводитель
САЙДАШ *ар.* – измененная форма имени *Сайт*
САЙТ *ар.* – глава, предводитель
САИТБАБА *ар., баш.* – *сайт* глава, предводитель+*баба* дед, прадед, предки
САИТБАТТАЛ *ар.* – *сайт* глава, предводитель+*баттал* храбрый, смелый, бойкий
САИТГАРЕЙ *ар., перс.* – *сайт* глава, предводитель+*гарей* последователь
САИТГАФАР *ар.* – *сайт* глава, предводитель+*гафар* прощающий, всепрощающий
САИТГАЛИ *ар.* – *сайт* глава+*гали* великий
САИТКИРЕЙ *ар., перс.* – *сайт* глава, предводитель+*кирей*
САИТКУЖА *ар., перс.* – глава, предводитель, хозяин
САИТАХМЕТ *ар.* – *сайт* предводитель+*ахмет* прославленный
САИТХАЖИ *ар.* – *саит+хажи*; паломник
САЙФИЛМУЛЮК//САЙФУЛЬМУЛЮК *ар.* – меч царя
САЙФИТДИН//САЙФУТДИН *ар.* – меч веры
САЙФИ *ар.* – имеющий меч
САЙФУЛЛА *ар.* – меч бога
САЯР *ар.* – путешественник
САЛИГАСКАР *ар.* – *салим* здоровый, невредимый+*гаскар* армия (образованы фамилии *Салигаскаров*, *Салиаскаров*)
САЛИМ *ар.* – целый, невредимый; благополучный; простой, искренний, честный; человечный

СӘЛИМГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәлим+гәрәй
СӘЛИМЙӘН *ғәр., фарс.* – сәлим+йән; иҫән-һау, сәләмәт
СӘЛИХ *ғәр.* – яҡшылыҡ, изгелек ҡылыусы; тәүфиҡлы, ғәҙел
СӘЛИХЙӘН *ғәр., фарс.* – сәлих+йән; изгелек ҡылыусы

СӘЛМӘН *ғәр.* – тыныс
СӘЛӘМ *ғәр.* – иҫәнлек, һаулыҡ, сәләмәтлек; сәләм биреү
СӘЛӘХ *ғәр.* – тыныслыҡ, изгелек; кәрәклек
СӘЛӘХЕТДИН *ғәр.* – сәләх+дин

СӘМИ *ғәр.* – юғары дәрәжәле, бөйөк; ҡиммәт
СӘМИҒУЛЛА *ғәр.* – алла һүҙен тыңлаусы
СӘМИҠ *ғәр.* – тыңлаусы, ишетеүсе
СӘМИРХАН *ғәр., баш.* – сәмир емеш+хан; емеш биреүсе (*Сәмирханов* фамилияһы бар)
СӘМИХ *ғәр.* – йомарт
СӘНЖӘР *бор. баш.* – 1) ҡәлғә, нығытма; 2) батша, император
СӘРҘӘР *фарс.* – ғәскәр башлығы, дәрәжәле кеше, башлыҡ
СӘРҘӘРБӘК *фарс., баш.* – сәрҙәр+бәк; баш кеше; башлыҡ
СӘРМӘН *фарс.* – башлыҡ, дәрәжәле кеше, етәксе
СӘРМӘН *монг.* – сар (ай)+ман (аффикс) Т. Жанузаков
СӘСӘН *баш.* – аҡыл эйәһе, һүҙ оҫтаһы

СӘСӘНБАЙ *баш.* – сәсән+бай; сәсән кеше, данлыҡлы сәсән
СӘФӘР *ғәр.* – 1) юл, сәйәхәт; 2) Һижрә – Ай календарында 2-се айҙың исеме (шул айҙа тыуған балаға ҡушылған)
СӘҮЕРБАЙ *ғәр., баш.* – сәүер (апрель) (иран ҡояш календарында 2-се айҙың исеме); *Сәүербаев* фамилияһы бар

САЛИМГАРЕЙ *ар., перс.* – *салим+гарей*
САЛИМЬЯН *ар., перс.* – благополучный, невредимый
САЛИХ *ар.* – хороший, добрый; благочестивый, честный
САЛИХЬЯН *ар., перс.* – *салих* хороший, добрый+*ян* душа; благочестивый человек
САЛЬМАН *ар.* – спокойный
САЛЯМ *ар.* – здоровье, благополучие; приветствие
САЛАХ *ар.* – спокойствие, мир, благочестие; пригодность
САЛАХЕТДИН *ар.* – *салах+дин;* милосердие веры
САМИ *ар.* – великий; дорогой

САМИГУЛЛА *ар.* – слушающий бога; слушатель
САМИК *ар.* – слушающий, слушатель
САМИРХАН *ар., баш.* – *самир* ягоды, плоды+*хан* (образована фамилия *Самирханов*)
САМИХ *ар.* – щедрый
САНЖАР *др. баш.* – 1) крепость, укрепление; 2) царь, император
САРДАР *перс.* – главнокомандующий, вождь, предводитель
САРДАРБЕК *перс., баш.* – *сардар* глава+*бек* крепкий; глава
САРМАН *перс.* – глава, руководитель

САРМАН *монг.* – *сар* луна+*ман* (аффикс) Т. Жанузаков
САСЯН//САСАН *баш.* – мудрый, умный оратор
САСЯНБАЙ *баш.* – *сасян+бай*; прославленный, мудрый
САФАР *ар.* – 1) путешествие, дальний путь; 2) название 2-го месяца Лунного календаря Хиджри (родился в месяце Сафар)
САУАРБАЙ *ар., баш.* – *сауар* апрель+*бай* (второй месяц иранского солнечного календаря)

СӘФӘРҒӘЛИ//СӘФӘРҒӘЛЕ *ғәр.* – сәфәр+ғәли (*Сәфәрғәлин, Сәфәрғәлиев* фамилиялары яһалған)

СӘХИ *ғәр.* – киң күңелле, йомарт

СӘХИП *ғәр.* – юлдаш, дуҫ, иптәш

СӘХИПГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәхип (дуҫ, иптәш)+гәрәй (эйәреүсе)

СӘХИПКИРӘЙ *ғәр., фарс.* – сәхип+кирәй

СӘХИУЛЛА *ғәр.* – йомарт

СӘХӘБИ *ғәр.* – дуҫ, иптәш

СӘХӘҮ *ғәр.* – йомарт; саф, пак

СӘХӘҮЕТДИН *ғәр.* – сәхәү+дин; йомартлыҡ; сафлыҡ

СӘЯХ *ғәр.* – сәйәхәтсе, илгиҙәр

САФАРГАЛИ *ар.* – *сафар+гали* (образованы фамилии *Сафаргалин, Сафаргалиев*)

САХИ *ар.* – добрый, щедрый

САХИП *ар.* – друг, товарищ

САХИПГАРЕЙ *ар., перс.* – *сахип* друг, товарищ+*гарей* последователь

САХИПКИРЕЙ *ар., перс.* – *сахип+кирей*

САХИУЛЛА *ар.* – *сахи+улла*; щедрый

САХАБИ *ар.* – друг, товарищ

САХАУ *ар.* – щедрый; чистый

САХАУИТДИН *ар.* – *сахау+дин*; щедрость; чистота

САЯХ *ар.* – путешественник

Т

ТАБИП//ТАБИБ *ғәр.* – дауалаусы, доктор, врач

ТАЖИ *ғәр.* – тажлы (таж – батшалар баш кейеме)

ТАИП *ғәр.* – һәйбәт, шәп кеше; тәүбә итеүсе

ТАИПХӘЖЕ//ТАИПХӘЖИ *ғәр.* – таип+хәже; һәйбәт кеше; тәүбә итеүсе

ТАИР *ғәр.* – юғары осоусы ҡош; ҡоштар

ТАЙМАС//ТАЙМАҪ *бор. баш.* – таймаҫ, тайпылмаҫ, ныҡ

ТАЙСЫ *бор. баш.* – 1) тай һүҙенән (йорт хайуандары, төрлө януар, уларҙың балаларының атамаһын балаға исем итеп ҡушыу башҡорт һәм башҡа төрки халыҡтарҙа борондан билдәле); 2) боронғо төрки халыҡтарҙа титул, дәрәжә атамаһы булараҡ ҡулланылған һәм «өлкән тәрбиәсе, остаз; атаҡлы, билдәле кеше» тигән мәғәнәләрен аңлатҡан (*Тайсин* фамилияһы бар)

ТАБИП//ТАБИБ *ар.* – лекарь, врач, доктор

ТАЖИ *ар.* – от слова *таж* корона, венец

ТАИП *ар.* – хороший раскаивающийся

ТАИПХАЖИ *ар.* – *таип* хороший, добрый+*хажи* паломник, раскаивающийся

ТАИР *ар.* – высоко летающая птица; птицы

ТАЙМАС *др. баш.* – устойчивый, стойкий (букв. непоскальзывающийся, не ошибающийся)

ТАЙСИ *др. баш.* – 1) от слова *тай* – жеребенок двух лет (личные имена, образованные от названия домашних животных и их детенышей – явление традиционное в башкирском и в других тюркских языках); 2) употреблялось в качестве титула у древних тюрков и означало «старший наставник, учитель; знатный человек, именитый» (известна фамилия *Тайсин*)

ТАЙФУР *фарс.* – ҡош
ТАЛИП *ғәр.* – барыусы, эҙләүсе; уҡыусы, шәкерт
ТАЛМАС *баш.* – 1) тәржемәсе; 2) арымаҫ, талмаҫ
ТАЛХА *ғәр.* – һайлап алынған, бик һәйбәт
ТАМИР бор. төрк. – тимер (бала тимер һымаҡ ныҡ булһын, тип ҡушылған исем)
ТАМЪЯН *баш.* – боронғо башҡорт ырыуы атамаһынан (йола буйынса баланың ҡайҙа тыуғанлығын билдәләп, шул ырыу, ара атамаһын исем итеп ҡушҡандар)
ТАНАҒОЛ бор. төрк. – тана (ынйы)+ғол (ялғау)
ТАНҺЫҠ *бор. баш.* – иҫ киткес, таң ҡалырлыҡ, мөғжизә; теләп, көтөп алынған
ТАНҺЫҠБАЙ *баш.* – теләп, көтөп алған
ТАНҺЫҠҠУЖА *баш., фарс.* – танһыҡ+ҡужа; теләп, көтөп алған, танһыҡ
ТАҢ *баш.* – таңда тыуған
ТАҢАТАР *баш.* – таң+атар (баланың таң атҡанда тыуыуын билдәләп ҡушылған исем)
ТАҢБАҠТЫ *бор. баш.* – таң+баҡты (өмөтлө бала тыуҙы)
ТАҢБУЛАТ *баш., фарс.* – таң+булат
ТАҢҒАТАР *баш.* – таң+атар (таң атҡанда тыуған)
ТАҢКИЛДЕ *бор. баш.* – таң+килде
ТАРАУЫЛ *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (Аҡбуҙат эпосында *Тарауыл* ҡарт бар)
ТАРПАН *бор. баш.* – ҡырағай, эйәләштерелмәгән ат (*Алдар* батырҙың ҡустыһының исеме)
ТАРИҠ *ғәр.* – тоткан юл
ТАТЛЫБАЙ *баш.* – татлы+бай

ТАЙФУР *перс.* – птица
ТАЛИП *ар.* – идущий, ищущий; студент, ученик
ТАЛМАС *баш.* – 1) переводчик; 2) не устанет, не утомится
ТАЛХА *ар.* – избранный, самый лучший
ТАМИР др. тюрк. – железо (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким, как железо)
ТАМЪЯН *баш.* – от названия древнего рода башкир (по обычаю имена давались и в честь рода, племени, где родился ребенок)
ТАНАГУЛ др. тюрк. – *тана* жемчуг+*гул* (компонент мужских имен)
ТАНСЫК *др. баш.* – чудо, необыкновенный; желанный, жданный
ТАНСЫКБАЙ *баш.* – желанный, жданный
ТАНСЫККУЖА *баш., перс.* – *тансык* желанный+*кужа* (компонент мужских имен)
ТАН *баш.* – рассвет, утренняя заря
ТАНАТАР *баш.* – *тан* утренняя заря+*атар* загорится; рассвет (указывает время рождения ребенка)
ТАНБАКТЫ *др. баш.* – *тан* заря, рассвет+*бакты* появился
ТАНБУЛАТ *баш., перс.* – *тан* утренняя заря+*булат* сталь
ТАНГАТАР *баш.* – *тан* утренняя заря+*атар* загорится
ТАНКИЛДИ *др. баш.* – *тан* заря, рассвет+*килде* пришел
ТАРАУЛ *др. баш.* – этимология неясна (в эпосе «Акбузат» имя старика)
ТАРПАН *др. баш.* – дикая лошадь (имя брата легендарного батыра *Алдара Исякаева*)
ТАРИК *ар.* – путь, дорога
ТАТЛЫБАЙ *баш.* – *татлы* сладкий+*бай*

ТАУИС *неол., ғәр.* – ҡош исеменән
ТАУЛЫБАЙ *баш.* – таулы+бай
ТАУЛЫҠАЙ *баш.* – 1) «таулы» һүҙенең иркәләү формаһынан; 2) ара атамаһынан булыуы ихтимал

ТАХАУ *ғәр.* – 1) яҡшы теләк, сәләм; 2) тоҡом, нәҫел
ТАХАУИ *ғәр.* – ҡара: *Тахау*
ТАҺИР *ғәр.* – таҙа, пак, ғәйепһеҙ

ТАҺИРЙӘН *ғәр., фарс.* – таһир+йән; таҙа, пак, ғәйепһеҙ йән
ТАШБУЛАТ *баш., фарс.* – таш+булат (был төр исемдәр бала гел үлеп торған ғаиләлә «башҡаса бала үлмәһен, ныҡ булһын» тигән теләк менән ҡушылған)
ТАШТИМЕР *баш.* – таш+тимер (бала таш, тимер һымаҡ ныҡ булһын, тип ҡушылған исем)
ТАЯР *ғәр.* – осоусы; әҙер тороусы
ТЕЙЕНБАЙ *бор. баш.* – борон баланы яратып, иркәләп төрлө йәнлек балаларының исеме менән атау йолаһы булған
ТЕЛӘПКОЛ *баш.* – теләп алған бала
ТЕЛӘҮБАЙ *баш.* – теләп алған бала
ТЕЛӘҮБИРҘЕ *баш.* – теләү+бирҙе (*Теләүбирҙин, Тләүбирҙин* фамилиялары бар)
ТЕЛӘҮКӘЙ *баш.* – теләп, көтөп алған бала
ТЕЛӘҮСЕ *баш.* – теләп алған (*Тләүсин, Теләүсин* фамилиялары яһалған)
ТЕЛӘҮША *баш., фарс.* – теләп алған (*Теләүшин* фамилияһы бар)
ТЕЛӘШ *баш.* – теләп алған
ТЕМӘС *бор. баш.* – мәғәнәһен асып булманы. Тарихи сығанаҡтарҙа йыш осрай (*Темәс* – башкир Гайнинской волости Осинской дороги. Современный Бардымский район, Пермской обл. Ватандаш, 1998 г.)
ТЕРЕҒОЛ *баш.* – тере+гол

ТАУИС *неол., ар.* – павлин
ТАУЛЫБАЙ *баш.* – *таулы+бай*
ТАУЛЫКАЙ *баш.* – 1) от ласкательной формы слова «*таулы*» (горная, гористая); 2) возможно, от названия родового подразделения
ТАХАУ *ар.* – 1) хорошее пожелание, приветствие; 2) потомок, племя, род
ТАХАУИ *ар.* – см. *Тахау*
ТАГИР *ар.* – чистый, непорочный, невинный
ТАГИРЬЯН *ар., перс.* – *тагир* чистый, непорочный, невинный+*ян*
ТАШБУЛАТ *баш., перс.* – *таш* камень+*булат* сталь (такие имена давались как символ крепости, когда в семье часто умирали дети)

ТАШТИМЕР *баш.* – *таш* камень+*тимер* железо (пожелание ребенку крепкого здоровья)
ТАЯР *ар.* – летающий; готовый
ТИЙИНБАЙ *др. баш.* – *тиин* белка, белочка

ТЕЛЯПКУЛ *баш.* – желанный
ТЕЛЯУБАЙ *баш.* – желанный ребенок
ТЕЛЯУБИРДИ *баш.* – *теляу* желание+*бирди* дал (образованы фамилии *Теляубирдин, Тляубирдин*)
ТЕЛЯУКАЙ *баш.* – желанный

ТЕЛЯУСИ *баш.* – желанный (образованы фамилии *Теляусин, Тляусин*)
ТЕЛЯУША *баш., перс.* – желанный (образована фамилия *Теляушин*)
ТЕЛЯШ *баш.* – желанный
ТЕМЯС *др. баш.* – этимология неясна. Зафиксировано во многих исторических источниках (*Темяс Иликаев* – участник восстания 1737–1755 гг.)

ТЕРЕГУЛ *баш.* – *тере* живой, здоровый+*гул*

ТЕҮӘЛ *баш.* – «теүәл» тигән һүҙҙән (*Теүәлов* фамилияһы бар)
ТЕҮӘЛБАЙ *баш.* – теүәл+бай
ТИМЕР *баш.* – «тимер» һүҙенән (тимер һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған)

ТИМЕРБАЙ *баш.* – тимер+бай
ТИМЕРБУЛАТ *баш.*, *фарс.* – тимер+булат (ныҡлыҡ билдәһе)
ТИМЕРБӘК *баш.* – ныҡ тимер (ныҡлыҡ билдәһе)
ТИМЕРҒӘЗЕ *баш.*, *ғәр.* – тимер+ғәзе; көрәшсе, еңеүсе
ТИМЕРҒӘЛИ//ТИМЕРҒӘЛЕ *баш.*, *ғәр.* – тимер+ғәли
ТИМЕРЙӘН *баш.*, *фарс.* – тимер+йән; тимер һымаҡ ныҡ
ТИМЕРКӘЙ *баш.* – тимер һымаҡ («тимер» һүҙенең иркәләү формаһынан)
ТИМЕРҠАҘЫҠ *баш.* – йондоҙ
ТИМЕРСЕ *баш.* – тимер оҫтаһы; *Тимершин* тигән фамилия яһалған
ТИМЕРХАН *баш.* – тимер+хан
ТИМЕРША *баш.*, *фарс.* – тимер һымаҡ ныҡ
ТИМУР төрк. – 1336–1405 йылдарҙа Урта Азияла дәүләт эшмәкәре – әмир *Akhak Тимер* исеме менән бәйле

ТИҢБИРҘЕ *баш.* – тиң+бирҙе

ТИҢИШ *баш.* – тиң+иш

ТИҢСУРА *баш.* – тиң+сура

ТОҒАН *бор. төрк.* – бөркөт; бойороусы
ТОЙҒОН *баш.*–1) ҡош исеменән; 2) бик шәп, яҡшы (*Тойғонов* фамилияһы яһалған)
ТОМАН *баш.* – томан (борон томан көндө тыуған балаға шундай исем

ТУАЛ *баш.* – полный (образована фамилия *Туальбаев*)
ТУАЛЬБАЙ *баш.* – *туаль* полный+*бай*
ТИМИР *баш.* – железо, железный (имена с компонентом *тимир* выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, выносливым)
ТИМИРБАЙ *баш.* – *тимир+бай*
ТИМИРБУЛАТ *баш.*, *перс.* – *тимир* железо+ *булат* сталь (символ крепости)
ТИМИРБЕК *баш.* – *тимир* железо+ *бек* крепкий (символ крепости)
ТИМИРГАЗИ *баш.*, *ар.* – *тимир* железо+*гази* победитель, борец
ТИМИРГАЛИ *баш.*, *ар.* – *тимир+ гали*
ТИМИРЬЯН *баш.*, *перс.* – *тимир* железо+*ян* душа
ТИМЕРКЕЙ *баш.* – железный (от ласкательной формы слова *тимир* – железо)
ТИМИРКАЗЫК *баш.* – Полярная звезда
ТИМИРСЫ *баш.* – кузнец (образована фамилия *Тимиршин*)
ТИМИРХАН *баш.* – *тимир+хан*
ТИМИРША *баш.*, *перс.* – *тимир* железо+*ша* (аффикс); крепкий как железо
ТИМУР *тюрк.* – происхождение данного антропонима связано с именем среднеазиатского государственного деятеля, полководца *Тимура* (*Тимур Хромец*) (1336–1405)
ТИНБИРДИ *баш.* – *тин* ровня, равный, чета+*бирди* дал
ТИНИШ *баш.* – *тин* ровня, равный+ *иш* друг, товарищ
ТИНСУРА *баш.* – *тин* ровня, равный, равнозначный+*сура* герой, молодец; друг
ТУГАН *др. тюрк.* – орел; повелитель

ТУЙГУН *баш.* – 1) кречет белый; 2) отличный (образована фамилия *Туйгунов*)
ТУМАН *баш.* – туман (по древнему обычаю ребенку, родившемуся во

ҡушҡандар; был йола төрөкмәндәрҙә лә билдәле)

ТОМАНСЫ *баш.* – томан+сы; томан көндө тыуған (*Томаншин* фамилияһында һаҡланған)

ТОМАШ *баш.* – томан исеменән үҙгәртелгән

ТОРОМТАЙ *баш.* – ҡош исеменән (ҡайһы бер һөйләштәрҙә торомтайҙы ҡарсыға тиҙәр)

ТОРСОНБАЙ *бор. баш.* – торһон+бай

ТӨЛКӨБАЙ *баш.* – төлкө+бай (*Төлкөбаев* фамилияһы бар)

ТӨПСӨК *баш.* – һуңғы, кинйә (һуңғы балаға ҡушылған исем)

ТӨРӨКМӘН *бор. баш.* – халыҡ атамаһынан. Кеше һәм ауыл исемдәрендә һаҡланған

ТӨХБӘТ *ғәр.* – ҡиммәтле бүләк

ТӨХБӘТУЛЛА *ғәр.* – алла бүләге

ТӨХВӘТ *ғәр.* – ҡиммәтле бүләк

ТӨХВӘТУЛЛА *ғәр.* – төхвәт+улла; хоҙай бүләге

ТУҒАНБАЙ *баш.* – туған+бай (туғаны күп булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

ТУҒЫҘАҠ *баш.* – 1) ҡош атамаһынан (борон балаларға ҡош исемен ҡушыу йолаһы киң таралған булған); 2) проф. К. К. Юдахин яҙыуынса, ғаиләлә бала тормағанда, яңы тыуған баланы һаҡлау өсөн уны сит кешегә биреп тороп, һуңынан туғыҙ төрлө нәмә биреп «һатып алыу» йолаһы булған. Бындай балаға *Туғыҙаҡ*, *Һатлыҡ* йә *Һатыбалды* тигән исем ҡушҡандар

ТУҒЫҘБАЙ *баш.* – туғыҙ+бай (бәлки, баланың ғаиләлә туғыҙынсы икә-

время тумана, давали имя со словом «туман». Этот обычай известен и в истории туркмен. – Кононов А. Н. Родословная туркмен.)

ТУМАНСЫ *баш.* – родился в туманный день (сохранилась в фамилии *Туманшин*)

ТУМАШ *баш.* – измененная форма имени *Туман*

ТУРУМТАЙ *баш.* – пустельга (в некоторых диалектах – ястреб)

ТУРСУНБАЙ *др. тюрк.* – *турсун* пусть живет+*бай*

ТУЛЬКУБАЙ *баш.* – *тульку* лиса+*бай* (образована фамилия *Тулькубаев*)

ТУПСЮК *баш.* – последний, последыш (такие имена давались в семье последнему ребенку. В русском языке соответствует имени *Поскребыш*)

ТУРКМЕН *др. баш.* – от названия народа

ТУХБАТ *ар.* – дар, дорогой подарок

ТУХБАТУЛЛА *ар.* – дар божий

ТУХВАТ *ар.* – дар, дорогой подарок

ТУХВАТУЛЛА *ар.* – *тухват+улла*; дар, подарок; божий подарок

ТУГАНБАЙ *баш.* – *туган* родственник, родня+*бай* (выражает пожелание родителей, чтобы у новорожденного было много родственников, родни)

ТУГУЗАК *баш.* – 1) дрофа (обычаи и традиции нарекания детей названиями птиц существуют издревле); 2) происхождение данного имени связано, как об этом пишет проф. К. К. Юдахин, с обычаем купли родителями собственного ребенка в целях сохранения его жизни. В качестве платы дают девять предметов; имя такому ребенку обычно дается *Тугузак, Сатлык* или *Сатыбалды*

ТУГУЗБАЙ *баш.* – *тугуз* девять+*бай* (возможно, что такое имя

нен билдәләп ҡушылғандыр. *Туғыҙак* исеме менән бер төрлө булыуы ла ихтимал)

ТУЙГИЛДЕ *баш.* – туй+килде (туй килгәндә тыуған)

ТУЙСЫ *баш.* – туй, байрам ваҡытында тыуған (*Туйсин* фамилияһы яһалған)

ТУЙСУРА *баш.* – туй+сура (батыр) *Туйсурин* фамилияһы бар

ТУЙСЫБАЙ *баш.* – туй ваҡытында тыуған

ТУЙЫШ *баш.* – туй+иш; туйҙа тыуған (Туйыш тигән ауыл исемендә, *Туйышев* фамилияһында һаҡланған)

ТУҠАБАЙ *баш.* – бай, туҡ, мөлкәтле+бай (*Тукабаев* фамилияһында һаҡланған)

ТУҠБУЛАТ *баш., фарс.* – туҡ+булат

ТУҠСАБА *бор. баш.* – туҡ+саба (боронғо ырыу, ара атамаһынан)

ТУҠСУРА *баш.* – туҡ+сура

ТУҠТАҒОЛ *баш.* – тукта+ғол (борон ғаиләлә тыуған бер бала үлеп торған осраҡта үлемде туҡтатыу өсөн «тукта» һүҙе менән ҡушылған)

ТУҠТАМЫШ *баш.* – «тукта», «үлмә», тигән теләк менән ҡушылған исем (*Туктамышев* фамилияһы бар)

ТУҠТАР *баш.* – «башҡаса бала үлмәҫ», тигән теләкте белдереп ҡушылған исем

ТУЛЫБАЙ *баш.* – тулы+бай

ТУРАХАН *баш.* – тура (гәҙел)+хан

ТУФАН *ғәр.* – көслө ташҡын; оҙайлы ҡойма ямғыр

ТҮЛӘБАЙ *баш.* – түлә+бай (түләп алынған)

давалось девятому в семье ребенку)

ТУЙГИЛЬДИ *баш.* – *туй* свадьба+*килди* пришел (ребенок родился во время свадьбы)

ТУЙСЫ *баш.* – родился во время свадьбы, праздника (образована фамилия *Туйсин*)

ТУЙСУРА *баш.* – *туй* свадьба, праздник+*сура* герой (образована фамилия *Туйсурин*)

ТУЙСЫБАЙ *баш.* – родился во время свадьбы

ТУИШ *баш.* – *туй+иш*; родился во время свадьбы (сохранилось в фамилии *Туишев* и в названии деревни *Туишево*)

ТУКАБАЙ *баш.* – *тук* богатый, сытый+*бай* (компонент мужских имен); сохранилось в фамилии *Тукабаев*

ТУКБУЛАТ *баш., перс.* – *тук+булат*

ТУКСАБА др. *баш.* – *тук+саба* (от названия башкирского рода)

ТУКСУРА *баш.* – *тук* богатый, сытый+сура

ТУКТАГОЛ *баш.* – *тукта* остановись+*гул* (по древнему обычаю имя со словом «*тукта*» – «остановись» давалось ребенку в той семье, где дети постоянно умирали)

ТУКТАМЫШ *баш.* – *тукта* остановись+*мыш* (аффикс); выражает пожелание родителей, чтобы дети больше не умирали; образована фамилия *Туктамышев*

ТУКТАР *баш.* – остановится (отражает надежду, что больше дети не будут умирать)

ТУЛИБАЙ *баш.* – *тулы* полный+*бай*

ТУРАХАН *баш.* – *тура* прямой, справедливый+*хан*

ТУФАН *ар.* – разлив, половодье; сильный проливной дождь

ТУЛЯБАЙ *баш.* – *туля* уплачено, возвращено+*бай*

ТҮЛӘК *баш.* – баҫалҡы; яҙғы бәрәс (*Түләков* фамилияһы бар)

ТҮЛӘКБАЙ *баш.* – түләк+бай

ТҮЛӘКӘН *баш.* – түләп алынған

ТҮРЙӘН *баш., фарс.* – түрә (аҡыллы)+йән

ТҮРӘБАЙ *баш.* – түрә (аҡыллы)+бай; (бала аҡыллы булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

ТӘЛҒӘТ *ғәр.* – күркәмлек, матурлыҡ

ТӘМИНДӘР *ғәр., фарс.* – бик шәп; көслө

ТӘНӘКӘЙ *баш.* – тәнәкәй, балаҡай (*Тәнәкәй* тигән ауыл исемендә һаҡланған)

ТӘҮФИҠ *ғәр.* – тәүфиҡлылыҡ, тыйнаҡлыҡ; бәхет; ярҙам

ТӘХӘҮ *ғәр.* – яҡшы теләк; сәләм; тоҡом, нәҫел

ТӘХӘҮИ *ғәр.* – сәләм; яҡшы теләк

ТУЛЯК *баш.* – спокойный, сдержанный; весенний приплод (образована фамилия *Туляков*)

ТУЛЯКБАЙ *баш.* – *туляк+бай*

ТУЛЯКАН *баш.* – уплачено

ТУРЬЯН *баш., перс.* – *турья* умный+*ян* душа

ТУРЯБАЙ *баш.* – *туря* умный+*бай* (имя выражает пожелание, чтобы ребенок был умным)

ТАЛГАТ *ар.* – изящество, красота

ТАМИНДАР *ар., перс.* – *тамин* сильный; хороший+*дар* (аффикс наличия)

ТАНЯКЕЙ *баш.* – дитя, дитятко; сохранилось в названии деревни *Танякаево* и пр.

ТАУФИК *ар.* – скромность; счастье; помощь, содействие

ТАХАУ *ар.* – хорошее пожелание; приветствие; потомок, род, племя

ТАХАУИ *ар.* – приветствие; благое пожелание

У

УҒАТАР *баш.* – уҡ+атар (илен һаҡлар)

УГАТАР *баш.* – *ук* стрела+*атар* будет стрелять; стрелок из лука («Башкиры издавна славились как искусные стрелки из лука и донесли эту славу до эпохи Наполеона, против которого выступали с тем оружием» – БНС, стр. 21)

УЙЫЛДАН *баш.* – *Уйыл* йылғаһы атамаһынан

УЙЫЛДАН *ғәр.* – 1) бала, улан; 2) ожмах хеҙмәтсеһе

УҠБАЙ *баш.* – уҡ+бай; уғатар; илен һаҡлаусы

УҠБИРҘЕ *баш.* – уҡ+бирҙе (илде һаҡлаусыны бирҙе)

УЛАН *баш.* – ир бала, ул, малай

УЛЬЯБАЙ *баш.* – улья (һуғышта табылған табыш)+бай (*Ульябаев* фамилияһы яһалған)

УРАЗ *баш.* – бәхет, ҡот

УЙЫЛДАН *баш.* – от названия реки *Уйыл*

ВИЛДАН *ар.* – 1) дитя, сын; 2) слуга в раю

УКБАЙ *баш.* – *ук* стрела+*бай*; стрелок из лука; защитник родины

УКБИРДИ *баш.* – *ук* стрела+*бирди* дал; появился защитник родины

УЛАН *баш.* – юноша, сын, мальчик

УЛЬЯБАЙ *баш.* – *улья* трофей, добыча+*бай* (образована фамилия *Ульябаев*)

УРАЗ *баш.* – счастье, удача

УРАЗАЙ *баш.* – бәхетле (*Ураз* исеменең өндәшеү, иркәләү формаһынан)
УРАЗБАЙ *баш.* – ураз+бай; бәхетле бала
УРАЗБАҠ *баш.* – ураз+баҡ
УРАЗБАҠТЫ *баш.* – ураз (бәхет, ҡот)+ баҡты (килде); *Уразбахтин* һәм *Уразбактин* фамилиялары яһалған
УРАЗГИЛДЕ *баш.* – бәхет, ҡот килде
УРАЗМӘТ *баш., ғәр.* – ураз+мәт (өммәт, халыҡ, милләт); *Уразматов* фамилияһы яһалған
УРАЗЫМБӘТ *баш., ғәр.* – ураз (бәхет)+өммәт (халыҡ); *Уразымбәтов* фамилияһы бар
УРАҠ *баш.* – ураҡ һүҙенән (ураҡ ваҡытында тыуған)
УРАҠАЙ *баш.* – *Урак* исеменең иркәләү формаһынан; ауыл исемдәрендә һәм 1704–1711 йылдарҙа ихтилал етәкселәренең береһе *Уракай Юлдашбаевтың* исемендә һаҡланған
УРАҠБАЙ *баш.* – ураҡ+бай (ураҡ ваҡытында тыуған)
УРАҠСЫ *баш.* – ураҡ+сы; урак ваҡытында тыуған (*Ураксин* фамилияһы бар)
УРАЛ *баш.* – *Урал* тауы атамаһынан; *Уралда* тыуған
УРАЛБАЙ *баш.* – Урал+бай (*Уралда* тыуған)
УРАН *баш.* – 1) хәрби оран, һөрән; 2) боронғо ырыу, ара атамаһынан
УРМАН *баш.* – урман һүҙенән (*Урманов* фамилияһында һаҡланған)
УРМАНАЙ *баш.* – урман+ай (өндәшеү аффиксы)
УРМАНСЫ *баш.* – урман+сы (баланың урманда тыуыуын билдәләп ҡушылған; *Урманшин* фамилияһы яһалған)
УРМАНТАЙ *баш., монг.* – урман+ тай (баланың урманда тыуыуын билдәләп ҡушылған исем; *Урмантаев* фамилияһы бар)

УРАЗАЙ *баш. – ураз+ай*; счастливый (ласкательная форма имени *Ураз*)
УРАЗБАЙ *баш. – ураз* счастье, удача+*бай*; счастливый
УРАЗБАК *баш. – ураз* счастье+*бак* приди
УРАЗБАКТЫ *баш. – ураз* счастье+*бакты* взглянуло, пришло (образованы фамилии *Уразбахтин*, *Уразбактин*)
УРАЗГИЛЬДИ *баш. – ураз* счастье+ *гильди* пришло
УРАЗМЕТ *баш., ар. – ураз* счастье, удача+*мет* (сокращенная форма слова уммет – народ, нация); образована фамилия *Уразметов*
УРАЗИМБЕТ *баш., ар. – ураз* счастье+*уммет* народ; образована фамилия *Уразимбетов*
УРАК *баш.* – серп (родился во время жатвы)
УРАКАЙ *баш.* – от ласкательной формы имени *Урак*; сохранилось в названиях деревень *Уракаево* и в имени одного из предводителей восстания 1704–1711 гг. *Уракая Юлдашбаева*
УРАКБАЙ *баш. – урак* серп+*бай* (родился во время жатвы)
УРАКСЫ *баш. – урак* серп+*сы* (аффикс); родился во время жатвы
УРАЛ *баш.* – от названия горы *Урал*; родился на *Урале*
УРАЛБАЙ *баш. – Урал+бай* (родился на Урале)
УРАН *баш.* – 1) боевой клич, призыв; 2) от этнонима *Уран*
УРМАН *баш. – урман* лес (образована фамилия *Урманов*)
УРМАНАЙ *баш. – урман* лес+*ай* (звательный аффикс)
УРМАНСЫ *баш. – урман* лес+*сы*; лесник (родился ребенок в лесной местности и в память этого получил такое имя; образована фамилия *Урманшин*)
УРМАНТАЙ *баш., монг. – урман* лес+*тай* (аффикс наличия); образована фамилия *Урмантаев*

УСМАН *ғәр.* – ирлек, батырлыҡ (боронғо ғәрәп хәлифенең исеме; тарихи сығанаҡтарҙа *Ғосман* формаһында ла осрай)

УСМАНҒӘЛИ//УСМАНҒӘЛЕ *ғәр.* – усман+ғәли

УТАРБАЙ *баш.* – утар+бай (*Утарбаев* фамилияһы бар)

УШАН *бор. баш.* – ош (ағастың үҙәге); үҙәк (*Ушанов* фамилияһы бар)

УСМАН *ар.* – смелость, героизм (имя древнего арабского халифа; в исторических источниках встречается и в форме *Гусман*)

УСМАНГАЛИ *ар.* – *усман+гали*

УТАРБАЙ *баш.* – *утар* хутор, селение+бай (сохранилось в фамилии *Утарбаев*)

УШАН др. *баш.* – сердцевина дерева (сохранилось в фамилии *Ушанов*)

Ү

ҮҘӘНБАЙ *баш.* – үҙән+бай; *Үҙәнбаев* фамилияһы бар

ҮЗБӘК *баш.* – халыҡ атамаһынан (бәлки, үҙе+бәк һүҙҙәренән яһалған исемдер); *Үзбәков* фамилияһы бар

ҮЛЙӘБАЙ *баш.* – үлйә (һуғышта алынған табыш)+бай; бай табыш

ҮЛЙӘКӘЙ *баш.* – үлйә+кәй (иркәләү формаһындағы исем)

ҮЛЙӘН *баш.* – 1) һуғышта табылған табыш; 2) еҫле үлән тамыры

ҮЛӘНБАЙ *баш.* – үлән+бай; *Үләнбаев* фамилияһы яһалған

ҮЛМӘҪ *баш.* – үлмәҫ, йәшәр (*Үлмәсов* фамилияһы бар)

ҮЛМӘҪБАЙ *баш.* – үлмәҫ, оҙаҡ йәшәр (ғаиләлә бала рәттән үлеп торған саҡта «был бала үлмәһен», тигән теләк менән ҡушылған исем)

ҮМӘР *ғәр.* – «ғүмер» һүҙенән (ғүмерле булһын, тигән теләк менән ҡушылған)

ҮРГЕН *баш.* – 1) тәхет, урын; 2) нәҙек тал

ҮҪӘРГӘН *баш.* – боронғо башҡорт ырыуы атамаһынан (баланың ниндәй ырыу ерендә тыуыуын билдәләп, шул ырыу хөрмәтенә ҡушылған исем)

УЗЯНБАЙ *баш.* – узян долина+*бай*; образована фамилия *Узянбаев*

УЗБЕК *баш.* – 1) от названия народности (возможно, от слов *узе* сам+*бек* князь); образована фамилия *Узбеков*

УЛЬЯБАЙ *баш.* – *улья* трофей, добыча+*бай* богатый, богач; богатая добыча

УЛЬЯКАЙ *баш.* – *улья* трофей, добыча+кай (ласкательная форма имени)

УЛЬЯН *баш.* – 1) трофей, добыча; 2) корень душистой травы

УЛЯНБАЙ *баш.* – *улян* трава+*бай*; образована фамилия *Улянбаев*

УЛЬМЯС *баш.* – не умрет (образована фамилия *Ульмясов*)

УЛЬМЯСБАЙ *баш.* – *ульмяс* не умрет+*бай* (выражает пожелание, чтобы ребенок жил долго; распространена фамилия *Ульмясбаев*)

УМАР *ар.* – то же, что *гумер* – жизнь (пожелание ребенку долгих лет жизни)

УРГЕН *баш.* – 1) трон, возвышенное место; 2) тонкая ива

УСЯРГАН *баш.* – от названия древнего рода башкир (также имена давались в честь рода, где родился ребенок)

ҮТӘБАЙ *баш.* – 1) бик якшы, бик һәйбәт; 2) теләп, һорап алған (*Үтәбаев* фамилияһы бар)

ҮТӘГӘН *бор. баш.* – «үтәү» һүҙенән (оҙаҡ бала булмай торғандан һуң тыуған балаға ҡушылған исем)

ҮТӘҒОЛ *баш.* – үтә+қол (теләк үтәлгән)

ҮТӘЙ *баш.* – 1) бик якшы; 2) теләк үтәлде (*Үтәев* фамилияһы бар)

ҮТӘМЕШ *баш.* – «үтәү» һүҙенән (ғаиләлә оҙаҡ бала булмай тороп, шунан һуң тыуған балаға ҡушылған исем)

ҮТӘШ *баш.* – үтәлеш (боронғо йола буйынса, баланы үтенеп һорағанда «үтенес үтәлде» тигән мәғәнәлә ҡушылған исем)

УТЯБАЙ *баш.* – 1) хороший, превосходный; 2) желание исполнено (образована фамилия *Утябаев*)

УТЯГАН др. *баш.* – исполнил (такое имя давали ребенку, когда в семье долго не было детей)

УТЯГУЛ *баш.* – *утя+гул* (желание исполнено)

УТЯЙ *баш.* – 1) от слова «*утя*» – «превосходный»; 2) исполнилось желание

УТЯМИШ *баш.* – исполнил (такие имена давались детям в семьях, где долго не было детей)

УТЯШ *баш.* – исполнение (т. е. ребенок родился во исполнение настоятельной просьбы родителей)

Ф

ФАВАР *неол., фарс.* – фонтан; ҡайнар, дәртле

ФАВАРИС *ғәр.* – 1) батыр, ҡаһарман; 2) оҫта һыбайлы

ФАЗЛЕТДИН *ғәр.* – фазл (якшы, һәйбәт)+дин

ФАЗЛИНУР *ғәр.* – якшы, һәйбәт+нур; белемле

ФАЗЛЫЙ *ғәр.* – иң һәйбәт, шәп; белемле, дәрәжәле; *Фазлыев* фамилияһы яһалған

ФАЗЛӘХМӘТ *ғәр.* – фазл (һәйбәт)+ әхмәт (маҡтаулы)

ФАЗУЛЛА *ғәр.* – кара: *Фәйзулла*

ФАЗЫЛ *ғәр.* – иң һәйбәт, инсафлы, намыҫлы (ғалимдар эпитеты)

ФАЗЫЛҒАЯН *ғәр.* – фазыл (шәп, һәйбәт)+ғаян (күренекле, атаҡлы)

ФАЗЫЛЙӘН *ғәр., фарс.* – фазыл (һәйбәт, якшы)+йән (бала шәп булһын тигән теләкте белдерә)

ФАЗЫЛХАН *ғәр., баш.* – фазыл+хан

ФАВАР *неол., перс.* – фонтан; пылкий, страстный

ФАВАРИС *ар.* – 1) смелый, герой; 2) искусный наездник

ФАЗЛЕТДИН *ар.* – *фазл* хороший, прекрасный+*дин* религия, вера

ФАЗЛИНУР *ар.* – *фазл* хороший, прекрасный+*нур* луч; образованный, ученый

ФАЗЛИ *ар.* – превосходный, образованный; образована фамилия *Фазлиев*

ФАЗЛАХМЕТ *ар.* – *фазл* хороший+*ахмет* превосходный, достойный почести

ФАЗУЛЛА *ар.* – см. *Файзулла*

ФАЗЫЛ *ар.* – превосходный, честный, достойный (эпитет ученых)

ФАЗЫЛГАЯН *ар.* – *фазыл* превосходный, достойный+*гаян* видный, знатный

ФАЗЫЛЬЯН *ар., перс.* – *фазыл* хороший, превосходный+*ян* душа (выражает пожелание, чтобы ребенок был хорошим)

ФАЗЫЛХАН *ар., баш.* – *фазыл+хан*

ФАЗЫЛЪЯН *ғәр., фарс.* – фазыл+йән

ФАИҠ//ФАЙЫҠ *неол., ғәр.* – башҡаларҙан өҫтөн, шәп, һәйбәт

ФАИЛ//ФАЙЫЛ *неол., фарс.* – эшсән, дәртле

ФАРЗЕТДИН *ғәр.* – дин фарызы, бурысы

ФАРИЗ *ғәр.* – бурыс, фарыз

ФАРИС *ғәр.* – батыр; һыбайлы

ФАРУК *ғәр.* – яҡшыны, яманды айыра белеүсе

ФАРШАТ *ғәр.* – шатланыусы, шат күңелле

ФАТИХ *ғәр.* – асыусы, башлаусы, еңеүсе

ФАТТАХ *ғәр.* – еңеүсе

ФАЯЗ *ғәр.* – бәрәкәт биреүсе, йомарт

ФИДАИЛ *неол., ғәр.* – фиҙәкәр, тырыш

ФИДАЙ *ғәр.* – фиҙәкәр, тырыш

ФИДАН *неол., ғәр.* – фиҙәкәр, тырыш

ФИДРАТ *ғәр.* – ҡара: *Фитрат*

ФИЛҮС *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ

ФИНАТ *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ

ФИРҒӘЛИ *фарс., ғәр.* – оло; дин башлығы

ФИРҒӘТ *ғәр.* – айырылыу, айырылышыу

ФИРДУС *неол.* – Фирҙәүес исеменә бәйле аңлатыусылар бар

ФИРҘӘТ *ғәр.* – мөһабәт

ФИРЗАР *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ

ФИРУЗ *неол., ғәр.* – нур һибеүсе; бәхетле

ФИТРАТ//ФИДРАТ *ғәр.* – тәбиғи, саф

ФРАНГИЗ *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (немец теленән булыуы ихтимал)

ФУАТ *ғәр.* – йөрәк, күңел; аҡыл

ФӘИЗ *ғәр.* – 1) белем; 2) муллыҡ, йомартлыҡ; 3) еңеүсе

ФӘЙЕЗ *ғәр.* – 1) белем; муллыҡ; 2) йомартлыҡ, рәхимлелек; 3) еңеүсе

ФӘЙЗЕЛҒАЯН *ғәр.* – белемле; күренекле, билдәле

ФӘЙЗИ – ҡара: *Фәйез* (ҡыҫҡартылған исем)

ФАЗЫЛЬЯН *ар., перс.* – *фазыл* хороший, превосходный+*ян* душа

ФАИК *неол., ар.* – наилучший, превосходный

ФАИЛЬ *неол., перс.* – трудолюбивый, энергичный

ФАРЗЕТДИН *ар.* – долг, обязанность веры, религии

ФАРИЗ *ар.* – обязанность, долг

ФАРИС *ар.* – храбрец; всадник

ФАРУК *ар.* – разборчивый, умеющий разбирать плохое и хорошее

ФАРШАТ *ар.* – радующийся, радостный

ФАТИХ *ар.* – зачинатель, победитель

ФАТТАХ *ар.* – победитель

ФАЯЗ *ар.* – приумножающий, щедрый

ФИДАИЛ *неол., ар.* – старательный

ФИДАЙ *ар.* – старательный

ФИДАН *неол., ар.* – старательный

ФИДРАТ *ар.* – см. *Фитрат*

ФИЛУС *неол.* – этимология неясна

ФИНАТ *неол.* – этимология неясна

ФИРГАЛИ *перс., ар.* – старший; глава религии

ФИРГАТ *ар.* – расставание, разлука

ФИРДУС *неол.* – этимология неясна

ФИРЗАТ *ар.* – величественный, величавый

ФИРЗАР *неол.* – этимология неясна

ФИРУЗ неол, *ар.* – лучезарный; счастливый

ФИТРАТ/ФИДРАТ *ар.* – естественный, чистый; нетронутость, первозданность

ФРАНГИЗ *неол.* – этимология неясна (возможно, из немецкого языка)

ФУАТ *ар.* – сердце, душа; разум

ФАИЗ *ар.* – 1) знание; 2) изобилие, щедрость; 3) победитель

ФАИЗ *ар.* – 1) знание; изобилие; 2) щедрость, милость; 3) победитель

ФАЙЗИЛЬГАЯН *ар.* – образованный; известный, видный

ФАЙЗИ *ар.* – см. *Фаиз* (усеченная форма составных имен)

ФӘЙЗРАХМАН *ғәр.* – фәйез+рахман
ФӘЙЗУЛЛА *ғәр.* – фәйез+улла
ФӘЙРУЗ *неол., фарс.* – йәшкелт күк төҫтәге аҫылташ
ФӘН *ғәр.* – белем, ғилем, фән
ФӘНГИЗ *неол., ғәр.* – фәнде гиҙеүсе, өйрәнеүсе
ФӘНЗИЛ *неол., ғәр.* – фәнле, ғилемле
ФӘНДИЛ *неол., ғәр.* – фән+дил (йөрәк, күңел)
ФӘНИЛ *неол., ғәр.* – белемле, ғилемле
ФӘНИР *неол., ғәр.* – фән кешеһе
ФӘНИС *фарс.* – яҡтыртҡыс; маяҡ
ФӘННҮР *неол., ғәр.* – фән нуры
ФӘНҮЗ *неол., ғәр.* – яҡтыртҡыс
ФӘНҮС *неол., фарс.* – яҡтыртҡыс; маяҡ
ФӘРЕХШАТ *ғәр.* – шатланыусы, шат күңелле
ФӘРЗӘН *ғәр.* – уҡымышлы; аҡыллы, зирәк
ФӘРИДУН *фарс.* – үтә ныҡ көслө, дәһшәтле (Дәүләкән районында ауыл исеме)
ФӘРИТ *ғәр.* – тиңдәшһеҙ, берҙән-бер
ФӘРРӘХ *ғәр.* – һөйөнөслө, ҡыуаныслы
ФӘРУҠ *ғәр.* – яҡшыны, яманды айыра белгән
ФӘРҮӘЗ *фарс.* – осоусы; бәхетле
ФӘРҮӘН *фарс.* – күп, күмәк
ФӘРХЕТДИН *ғәр.* – фәрхет+дин; диндең һөйөклөһө
ФӘРХИ *ғәр.* – шатлыҡлы, ҡыуаныслы, һөйөнөслө
ФӘРХӘТ *фарс.* – зирәк; еңелмәҫ
ФӘСИХ//ФАСИХ *ғәр.* – сәсән, телгә оҫта
ФӘСХЕТДИН *ғәр.* – фәсих+дин
ФӘСХИ *ғәр.* – сәсән, телгә оҫта
ФӘТИХ *ғәр.* – башлаусы, еңеүсе
ФӘТҠУЛЛА *ғәр.* – фәтҡи (еңеүсе)+улла
ФӘТТӘХ *ғәр.* – башлаусы, еңеүсе
ФӘТТӘХЕТДИН *ғәр.* – фәттәх+дин

ФАЙЗРАХМАН *ар.* – *файз+рахман*
ФАЙЗУЛЛА *ар.* – *фаиз+улла*
ФАЙРУЗ *неол., перс.* – бирюза (драгоценный камень)
ФАН *ар.* – знание, наука
ФАНГИЗ *неол., ар.* – *фан* знание, наука+*гиз* странствуй, изучай
ФАНЗИЛ *неол., ар.* – образованный
ФАНДИЛ *неол., ар.* – *фан* знание+*дил* сердце
ФАНИЛЬ *неол., ар.* – образованный
ФАНИР *неол., ар.* – ученый
ФАНИС *перс.* – светило; маяк
ФАННУР *неол., ар.* – *фан* наука+*нур* свет; светило науки
ФАНУЗ *неол., ар.* – светило
ФАНУС *неол., перс.* – светило; маяк
ФАРХШАТ *ар.* – радующийся, радостный
ФАРЗАН *ар.* – ученый, образованный; умный, способный
ФАРИДУН *перс.* – втройне могучий (сохранилось в названии деревни Давлекановск. р.)
ФАРИТ *ар.* – единственный, редкостный, бесподобный
ФАРРАХ *ар.* – радостный, веселый
ФАРУК *ар.* – разборчивый, умеющий разбирать плохое и хорошее
ФАРВАЗ *перс.* – летающий; счастливый
ФАРВАН *перс.* – много, множество
ФАРХЕТДИН *ар.* – любимец веры
ФАРХИ *ар.* – радостный, веселый
ФАРХАТ *перс.* – понятливый, сметливый; непобедимый
ФАСИХ *ар.* – остроумный
ФАСХЕТДИН *ар.* – *фасих+дин*
ФАСХИ *ар.* – остроумный
ФАТИХ *ар.* – зачинатель, победитель
ФАТКУЛЛА *ар.* – *фатки* победитель+*улла* (*алла*) бог
ФАТТАХ *ар.* – зачинатель, победитель
ФАТТАХИТДИН *ар.* – *фаттах* победитель+*дин* вера, религия

ФӘТХЕЛ *ғәр.* – еңеүсе (ҡыҫҡартылған исем)
ФӘТХЕЛБАЯН *ғәр.* – фәтхел+баян

ФӘТХЕЛҒАЯН *ғәр.* – фәтхел+ғаян

ФӘТХЕЛИСЛАМ *ғәр.* – фәтхел+ислам
ФӘТХЕТДИН *ғәр.* – динден башлаусыһы, еңеүсеһе
ФӘТХИ *ғәр.* – еңеүсе (ҡыҫҡартылған исем)
ФӘТХИНУР *ғәр.* – нур яулаусы

ФӘТХУЛЛА *ғәр.* – фәтхи+алла

ФӘҮЗЕТДИН *ғәр.* – фәүзи+дин
ФӘҮЗИ *ғәр.* – еңеүсе
ФӘҮЗӘТ *ғәр.* – еңеүсе
ФӘҮҠӘТ *неол., ғәр.* – башҡаларҙан өҫтөн, шәп
ФӘХРЕҒӘЛӘМ *ғәр.* – фәхре (дан)+ғәләм (бар донъя)
ФӘХРЕТДИН *ғәр.* – фәхри (дан)+дин
ФӘХРИ *ғәр.* – дан (ҡыҫҡартылған исем)

ФӘХРИСЛАМ *ғәр.* – исламдың даны
ФӘХРӘЗИ *ғәр.* – маҡтаулы, данлыҡлы
ФӘҮҠЕТДИН *ғәр.* – фәүхет (хуш еҫ таралыу)+дин
ФӘҮХӘТ *ғәр.* – хуш еҫ, хуш еҫле
ФӘҺИМ *ғәр.* – аҡыллы, зирәк

ФАТХИЛЬ *ар.* – победитель (усеченная форма имени)
ФАТХИЛБАЯН *ар.* – *фатхил* победитель+*баян* объяснение, извещение
ФАТХИЛЬГАЯН *ар.* – *фатхил* победитель+*гаян* знатный, видный; ясный
ФАТХИЛИСЛАМ *ар.* – *фатхил* победитель+*ислам* мусульманин
ФАТХИТДИН *ар.* – победитель веры

ФАТХИ *ар.* – победитель (усеченная форма имени)
ФАТХИНУР *ар.* – *фатхи* завоеватель+*нур* свет, луч
ФАТХУЛЛА *ар.* – *фатхи* победитель+*улла* бог
ФАУЗИТДИН *ар.* – *фаузи+дин*
ФАУЗИ *ар.* – победитель
ФАУЗАТ *ар.* – победитель
ФАУКАТ *неол., ар.* – лучше других, превосходный
ФАХРИГАЛЯМ *ар.* – *фахри* слава+*галям* мир, вселенная
ФАХРИТДИН *ар.* – *фахри* слава+*дин* вера
ФАХРИ *ар.* – слава (усеченная форма имени)
ФАХРИСЛАМ *ар.* – слава ислама
ФАХРАЗИ *ар.* – славный, почетный
ФАУХИТДИН *ар.* – аромат, благовоние+*дин* религия
ФАУХАТ *ар.* – аромат, благовоние
ФАГИМ *ар.* – умный, способный, смышленый, сметливый

Х

ХАЖҒӘЛИ//ХАЖҒӘЛЕ *ғәр.* – хаж+ғәли (хаж ҡылған, хажда булған бөйөк кеше)
ХАЖИ *ғәр.* – хажға барған (*Хажин* һәм *Хажиев* фамилиялары яһалған)
ХАЖИБӘК *ғәр., баш.* – хажда булған

ХАЖГАЛИ *ар.* – *хажи* паломник+*гали* великий
ХАЖИ//ХАДЖИ *ар.* – паломник (образованы фамилии *Хажин* и Хажиев)
ХАЖИБЕК *ар., баш.* – *хажи+бек*; паломник

ХАЖИҒӘЛИ/ХАЖИҒӘЛЕ *ғәр.* – хажда булған кеше

ХАЖИМ *ғәр.* – *Хажимөхәмәт* исеменән ҡыҫҡартылған

ХАЖИМӨХӘМӘТ *ғәр.* – хажи+мөхәмәт

ХАЖИӘХМӘТ *ғәр.* – хажи+әхмәт

ХАЗБУЛАТ *ғәр., фарс.* – хас (ысын, саф)+булат (ҡорос); *Хазбулатов* фамилияһы бар

ХАЗБУЛЛА *ғәр.* – хас+улла (*Хазбуллин* фамилияһы бар)

ХАЙҘАР *ғәр.* – арыҫлан

ХАКИМ *ғәр.* – хөкөм итеүсе; түрә, башлыҡ

ХАҠБИРҘЕ *ғәр., баш.* – хаҡ (ысын, дөрөҫ; хоҙай)+бирҙе

ХАҠМУЛЛА *ғәр.* – ысын, шәп мулла; белемле (*Хакмуллин* фамилияһы бар)

ХАҠМЫРҘА *ғәр., фарс.* – хаҡ+мырҙа (*Хакмурзин* фамилияһы бар)

ХАЛИҠ *ғәр.* – ижад итеүсе, бар ҡылыусы

ХАЛИС *ғәр.* – саф, таҙа

ХАЛИТ *ғәр.* – мәңгелек, ғүмерлек; иптәш

ХАММАТ *ғәр.* – данлаусы, маҡтаусы; маҡтауға лайыҡ

ХАМЗАТ *ғәр.* – яндырғыс, көйҙөргөс; сәнскеле дауа үләне исеме. Был төр исемде ғәрәптәр баланы һаҡлау өсөн ҡушҡандар. Башҡа төрки халыҡтарҙа *Гамзат* булып йөрөй. *Хәмзә* исеме менән бер тиң

ХАНБИРҘЕ *баш.* – хан+бирҙе

ХАНБӘК *баш.* – хан+бәк (көслө)

ХАНГИЛДЕ *баш.* – хан+килде (*Хангильдин* фамилияһы яһалған)

ХАНИСЛАМ *баш., ғәр.* – хан+ислам

ХАННАН *ғәр.* – шәфкәтле, мәрхәмәтле

ХАЖИГАЛИ *ар.* – *хажи+гали* (паломник)

ХАЖИМ *ар.* – усеченная форма имени *Хажимухамет*

ХАЖИМУХАМЕТ *ар.* – *хажи+мухамет*

ХАЖИАХМЕТ *ар.* – *хажи+ахмет*

ХАЗБУЛАТ *ар., перс.* – *хас* настоящий, чистый+*булат* сталь; образована фамилия *Хазбулатов*

ХАЗБУЛЛА *ар.* – *хас* настоящий+*алла* бог (образована фамилия *Хазбуллин)*

ХАЙДАР *ар.* – лев

ХАКИМ *ар.* – судья; глава, правитель

ХАКБИРДИ *ар., баш.* – *хак* истинный, правильный; всевышний+*бирди* дал

ХАКМУЛЛА *ар.* – настоящий *мулла*; образованный (образована фамилия *Хакмуллин*)

ХАКМУРЗА *ар., перс.* – *хак+мурза* (образована фамилия *Хакмурзин*)

ХАЛИК *ар.* – создатель, творец

ХАЛИС *ар.* – чистый

ХАЛИТ *ар.* – вечный, бессмертный; друг

ХАММАТ *ар.* – прославляющий, воспевающий; достойный хвалы

ХАМЗАТ *ар.* – острый, жгучий; название лекарственной травы. Такое имя давали детям с целью отвратить злых духов. В других тюркских языках употребляется в форме *Гамзат* (то же, что *Хамза*)

ХАНБИРДИ *баш.* – *хан* правитель+*бирди* дал

ХАНБЕК *баш.* – *хан* правитель+*бек* крепкий, сильный

ХАНГИЛЬДИ *баш.* – *хан* правитель+*гильди* пришел (образована фамилия *Хангильдин*)

ХАНИСЛАМ *баш., ар.* – *хан* правитель+*ислам* мусульманин

ХАННАН *ар.* – милосердный, жалостливый, добрый

ХАНСУРА *баш.* – хан+сура (батыр); *Ҡансура* исеме менән бер тиң

ХАНТИМЕР *баш.* – хан+тимер (бала тимер һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

ХАРИС *ғәр.* – һаҡлаусы, яҡлаусы; игенсе

ХАРРАС *ғәр.* – һаҡсы, яҡлаусы

ХАСБУЛАТ *ғәр., фарс.* – хас (ысын, шәп)+булат (ҡорос)

ХАТИП *ғәр.* – вәғәз һөйләүсе; яҡшы оратор

ХАТМУЛЛА *ғәр.* – алланың вәғәз һөйләүсеһе

ХАФИЗ *ғәр.* – һаҡлаусы, яҡлаусы; хәтерле; Ҡөрьәнде яттан белеүсе; иҫтәлек, хәтер

ХАШИМ *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле (*Мөхәммәт* пәйғәмбәрҙең ырыуының башлығы)

ХИСБУЛЛА *ғәр.* – алла яҡлылар

ХИКМӘТ *ғәр.* – тәрән аҡыл; сер; белем

ХИКМӘТУЛЛА *ғәр.* – хикмәт+алла

ХИСАМ *ғәр.* – ҡылыс

ХИСАМЕТДИН *ғәр.* – дин ҡылысы

ХИСМӘТ *ғәр.* – әҙәпле, тәртипле, әхлаҡлы; ныҡлы ҡарар

ХИСМӘТУЛЛА *ғәр.* – хисмәт+улла

ХИТАБУЛЛА *ғәр.* – аллаға өндәшеү, һүҙ әйтеү

ХИТАП *ғәр.* – һүҙ, мөрәжәғәт

ХОҘАЙБИРҘЕ *фарс., баш.* – хоҙай+бирҙе (баланы ныҡ көтөп, теләп алғанда ҡушылған исем)

ХОҘАЙҒОЛ *фарс., баш.* – хоҙай ҡоло

ХОҘАЙҘАТ *фарс.* – хоҙай ярҙамы

ХӨББӨТДИН *ғәр.* – диндең һөйөклөһө

ХӨРМӘТ *ғәр.* – ҡәҙер, хөрмәт

ХӨРМӘТУЛЛА *ғәр.* – хөрмәт+улла

ХӨРШИТ *фарс.* – ҡояш һымаҡ балҡып торған

ХАНСУРА *баш.* – *хан* правитель+*сура* герой, смелый

ХАНТИМЕР *баш.* – *хан+тимир* железо (выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был крепким)

ХАРИС *ар.* – стража, защитник; землепашец

ХАРРАС *ар.* – стража, защитник

ХАСБУЛАТ *ар., перс.* – *хас* настоящий, чистый+*булат* сталь

ХАТИП *ар.* – проповедник; хороший оратор

ХАТМУЛЛА *ар.* – проповедник аллаха

ХАФИЗ *ар.* – оберегающий, хранящий; памятливый; знающий Коран наизусть; память

ХАШИМ *ар.* – уважаемый, дорогой (глава рода пророка *Мухаммеда*)

ХИЗБУЛЛА *ар.* – сторонники аллаха

ХИКМАТ//ХИКМЕТ *ар.* – мудрость; секрет; знание

ХИКМАТУЛЛА *ар.* – *хикмат+улла*

ХИСАМ *ар.* – меч

ХИСАМЕТДИН *ар.* – меч веры

ХИСМАТ *ар.* – вежливый, благовоспитанный, благонравный; твердое решение

ХИСМАТУЛЛА *ар.* – *хисмат+улла*

ХИТАБУЛЛА *ар.* – обращение к богу; речь

ХИТАП *ар.* – речь, обращение

ХУДАЙБИРДИ *перс., баш.* – *худай* бог, господь+*бирди* дал (таким именем нарекали долгожданного, очень желанного ребенка)

ХУДАЙГУЛ *перс., баш.* – *худай* бог+*гул* раб; раб божий

ХУДАЙДАТ *перс.* – помощь бога

ХУББУТДИН *ар.* – любимец религии

ХУРМАТ *ар.* – уважение, почтение

ХУРМАТУЛЛА *ар.* – *хурмат* уважение+*улла* бог, господь

ХУРШИД *перс.* – солнцеподобный, ясный

ХӨСНЕТДИН *ғәр.* – хөсни+дин

ХӨСНИ *ғәр.* – матур, һылыу, күркәм

ХӨСНИЯР *ғәр., фарс.* – иң матур; һәйбәт дуҫ

ХӨСНУЛЛА *ғәр.* – алланың иң яҡшы кешеһе

ХӨСӘЙЕН//ХӨСӘИН *ғәр.* – яҡшы, һәйбәт; матур (*Хәсән* исеменең кесерәйтеү формаһы)

ХУЖА *фарс.* – хужа, баш кеше (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)

ХУЖАБАЙ *фарс., баш.* – хужа кеше

ХУЖМӨХӘМӘТ *фарс., ғәр.* – хужа+мөхәмәт

ХУЖӘХМӘТ *фарс., ғәр.* – хужа+әхмәт

ХУРАМША *бор. баш.* – мәғәнәһе этнонимға бәйле булыуы ихтимал (тарихи сығанаҡтарҙа һ. б. *Хурамшин* фамилияһы билдәле, кара: *Корамша)*

ХЫЗЫР *ғәр.* – *Хызыр Ильяс* исеменән (мосолман легендаларында *Хызыр Ильяс* – мөғжизә ҡылыусы, тере һыуҙы табыусы, әүлиә); *Хызыров* фамилияһы бар

ХЫЯЛ *ғәр.* – хыял иткән, көтөп алған бала

ХӘБИБ *ғәр.* – һөйөклө дуҫ; тормош юлдашы

ХӘБИБРАХМАН *ғәр.* – хәбиб (һөйөклө)+рахман (рәхимле)

ХӘБИБУЛЛА *ғәр.* – алланың һөйөклөһө

ХӘБИП *ғәр.* – һөйөклө дуҫ; тормош юлдашы

ХӘБИР *ғәр.* – белекле, белеүсе

ХӘБИРЙӘН *ғәр., фарс.* – белекле

ХӘҘИС *ғәр.* – хикәйә; ваҡиға

ХУСНИТДИН//ХУСНУТДИН *ар.* – *хусни* красота; хорошее качество+*дин* религия, вера

ХУСНИ *ар.* – красота, прелесть

ХУСНИЯР *ар., перс.* – *хусни* красивый, прелестный+*яр* друг, товарищ; самый лучший друг

ХУСНУЛЛА *ар.* – *хусни+улла;* благо веры

ХУСАИН *ар.* – хороший; красивый (уменьшительная форма имени *Хасан)*

ХУЖА//ХУДЖА *перс.* – хозяин, глава, господин; учитель, наставник; старец (компонент мужских имен)

ХУЖАБАЙ *перс., баш.* – *хужа* хозяин, глава+*бай*

ХУЖМУХАМЕТ *перс., ар.* – *хужа+мухамет*

ХУЖАХМЕТ *перс., ар.* – *хужа+ахмет*

ХУРАМША др. *баш.* – этимология, возможно, восходит к этнониму (образована фамилия *Хурамшин*, см. *Корамша)*

ХЫЗЫР *ар.* – от имени чудотворца *Хызыр Ильяса* (в мусульманских легендах *Хызыр Ильяс* – чудотворец, волшебник, сопутствующий удаче, нашедший источник живой воды); образована фамилия *Хызыров*

ХИЯЛ//ХЫЯЛ *ар.* – *хыял* мечта; долгожданный ребенок

ХАБИБ *ар.* – любимый друг; спутник жизни

ХАБИБРАХМАН *ар.* – *хабиб* любимый+*рахман* милостивый

ХАБИБУЛЛА *ар.* – любимец бога

ХАБИП *ар.* – любимый друг; спутник жизни

ХАБИР *ар.* – знающий, осведомленный

ХАБИРЬЯН *ар., перс.* – *хабир* знающий, осведомленный+*ян* душа

ХАДИС *ар.* – рассказ; событие

ХӘЖЕ *ғәр.* – хаж ҡылған, хажға барған (мосолмандарҙың изге урыны Мәккә ҡалаһындағы Ҡәғбәгә барып ғибәҙәт ҡылыусы)
ХӘЖЕБӘК *ғәр., баш.* – хәже+бәк

ХӘЖЕҒӘЛЕ *ғәр.* – хәже+ғәле
ХӘЖЕМӨХӘМӘТ *ғәр.* – хәже+мөхәмәт
ХӘЖИМ *ғәр.* – «*Хәжемөхәммәт*»тән ҡыҫҡартылған
ХӘЖМӨХӘМӘТ *ғәр.* – ҡара: *Хәжемөхәмәт*
ХӘЙ *ғәр.* – мәңге тере
ХӘЙБРАХМАН *ғәр.* – хәй+рахман (рәхимле)
ХӘЙБУЛЛА *ғәр.* – «*Хәбибулла*»нан ҡыҫҡартылған
ХӘЙҘӘР *ғәр.* – арыҫлан
ХӘЙЕР *ғәр.* – яҡшы, изгелекле (*Хәиров* фамилияһы яһалған)
ХӘЙЕРЗАМАН *ғәр.* – хәйерле заман

ХӘЙЕРНАС *ғәр.* – бик яҡшы, изгелекле
ХӘЙРЕНУР *ғәр.* – хәйерле, изгелекле нур
ХӘЙРЕТДИН *ғәр.* – хәйре (изгелекле)+дин
ХӘЙРИ *ғәр.* – хәйерле, изгелекле (ҡыҫҡартылған исем)
ХӘЙРИСЛАМ *ғәр.* – хәйри+ислам
ХӘЙРУЛЛА *ғәр.* – алланың изгелеге
ХӘКИМ *ғәр.* – аҡыл эйәһе
ХӘКИМБАЙ *ғәр., баш.* – хәким+бай
ХӘКИМЙӘН *ғәр., фарс.* – хәким (аҡыллы)+йән
ХӘЛИЛ *ғәр.* – ысын дуҫ
ХӘЛИМ *ғәр.* – йомшаҡ күңелле, мәрхәмәтле
ХӘЛИС *ғәр.* – саф, таҙа
ХӘЛИТ *ғәр.* – мәңгелек, ғүмерлек; дуҫ
ХӘЛИУЛЛА *ғәр.* – алланың ҡәҙерлеһе; алла биҙәге
ХӘЛИФ *ғәр.* – вариҫ, урынбаҫар (титул атамаһы)
ХӘЛФЕТДИН *ғәр.* – дингә эйәреүсе

ХАЖИ *ар.* – паломник

ХАЖИБЕК *ар., баш.* – *хажи* паломник+*бек*
ХАЖИГАЛИ *ар.* – *хажи+гали*
ХАЖИМУХАМЕТ *ар.* – *хажи+мухамет*
ХАЖИМ *ар.* – усеченная форма имени *Хажимухамет*
ХАЖИМУХАМЕТ *ар.* – *хажи+мухамет*
ХАЙ *ар.* – вечный, вечно живой
ХАЙБРАХМАН *ар.* – *хай* вечный+*рахман* милостивый
ХАЙБУЛЛА *ар.* – усеченная форма имени *Хабибулла*
ХАЙДАР *ар.* – лев
ХАИР *ар.* – хороший, добрый (образована фамилия *Хаиров*)
ХАИРЗАМАН *ар.* – *хаир* хороший, добрый+*заман* время, эпоха
ХАИРНАС *ар.* – хороший, добрый
ХАЙРИНУР *ар.* – *хайри* добрый, благодетельный+*нур* луч, свет
ХАЙРЕТДИН *ар.* – *хайри* добро, благодеяние+*дин* вера, религия
ХАЙРИ *ар.* – добро, благодеяние (усеченная форма имени)
ХАЙРИСЛАМ *ар.* – хайри+ислам
ХАЙРУЛЛА *ар.* – благо бога
ХАКИМ *ар.* – мудрец
ХАКИМБАЙ *ар., баш.* – *хаким+бай*
ХАКИМЬЯН *ар., перс.* – *хаким* мудрый+*ян* душа
ХАЛИЛ *ар.* – истинный друг
ХАЛИМ *ар.* – душевный, добрый, снисходительный
ХАЛИС *ар.* – чистый, непорочный
ХАЛИТ *ар.* – вечный; друг
ХАЛИУЛЛА *ар.* – друг бога; украшение бога
ХАЛИФ *ар.* – наместник, преемник (название титула)
ХАЛФЕТДИН *ар.* – последователь религии

ХӘЛФӘ *ғәр.* – уҡытыусы, өйрәтеүсе (*Халфин* фамилияһы яһалған)
ХӘЛӘФ *ғәр.* – дауам итеүсе
ХӘМБӘЛ *ғәр.* – динле
ХӘМЗӘ *ғәр.* – яндырғыс, көйҙөргөс; дарыу үләне; ҡара: *Хамзат*
ХӘМИҘУЛЛА *ғәр.* – хәмит+улла
ХӘМИТ *ғәр.* – маҡтаулы, маҡтауға лайыҡ; зыянһыҙ
ХӘМӘҘИ *ғәр.* – маҡтаулы
ХӘМӘТ *ғәр.* – маҡтаулы
ХӘМӘТГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – хәмәт+гәрәй
ХӘМӘТЙӘР//ХӘМӘТЬЯР *ғәр., фарс.* – маҡтаулы дуҫ
ХӘМӘТНУР *ғәр.* – хәмәт+нур
ХӘНИФ *ғәр.* – тоғро, ысын; саф
ХӘНӘФ *ғәр.* – тоғро, ысын; саф
ХӘНӘФИ *ғәр.* – тоғролоҡло, ысын; саф
ХӘСӘН *ғәр.* – яҡшы; матур
ХӘСӘНЙӘН *ғәр., фарс.* – хәсән+йән
ХӘСӘНША *ғәр., фарс.* – хәсән+ша (ялғау)
ХӘТИМ *ғәр.* – мөһөр; һуңғы бала
ХӘТМИНУР *ғәр.* – йомарт; һуңғы бала
ХӘТМУЛЛА *ғәр.* – алланың мөһөрө
ХӘФИЗ *ғәр.* – һаҡлаусы, яҡлаусы; хәтерле; Ҡөрьәнде ятҡа белеүсе; хәтер, иҫтәлек

ХАЛФА *ар.* – учитель, наставник (образована фамилия *Халфин*)
ХАЛЯФ *ар.* – последователь
ХАМБАЛ *ар.* – религиозный
ХАМЗА *ар.* – острый, жгучий; лекарственная трава; см. *Хамзат*
ХАМИДУЛЛА *ар.* – хамит+улла
ХАМИТ *ар.* – похвальный, достойный похвалы; безвредный
ХАМАДИ *ар.* – похвальный
ХАМАТ *ар.* – похвальный, хвалебный
ХАМАТГАРЕЙ *ар., перс.* – *хамат+гарей*
ХАМАТЪЯР *ар., перс.* – друг, достойный похвалы
ХАМАТНУР *ар.* – *хамат+нур*
ХАНИФ *ар.* – верный, настоящий; чистый
ХАНАФ *ар.* – верный, настоящий; чистый
ХАНАФИ *ар.* – верный, настоящий; чистый
ХАСАН *ар.* – хороший; красивый
ХАСАНЬЯН *ар., перс.* – *хасан+ян*
ХАСАНША *ар., перс.* – красивый, прекрасный
ХАТИМ *ар.* – печать; последыш
ХАТМИНУР *ар.* – щедрый; последний ребенок, последыш
ХАТМУЛЛА *ар.* – приложение печати
ХАФИЗ *ар.* – оберегающий, хранящий; памятливый; знающий Коран наизусть; память

Һ

ҺАБАЙ *баш.* – һабан һөҙенән (һабан ваҡытында тыуған). *Һабай* тигән ауыл исемендә һаҡланған
ҺАБАНАҠ *баш.* – һабан һөҙенән (һабан ваҡытында тыуған)

САБАЙ *баш.* – от слова «*сабан*» – плуг (родился во время посева). Сохранилось в названии деревни *Сабаево*
САБАНАК *баш.* – от слова «*сабан*» – плуг (родился во время посева)

ҺАБАНҒОЛ *баш.* – *һабан+ғол* (һабанда тыуған)
ҺАБАНСЫ *баш.* – һабан һөрөүсе, иген сәсеүсе (*Сабаншин* фамилияһы яһалған)
ҺАҒЫНБАЙ *баш.* – һағынып, көтөп алған бала
ҺАҘЫЙ//ҺАДЫЙ *ғәр.* – юлбашсы, тура юл күрһәтеүсе
ҺАРУН – *1) ғәр.* – пәйғәмбәр исеменән; 2) *бор. йәһ.* – таулы
ҺАРЫБАЙ *баш.* – һары+бай; атаҡлы; аҡһөйәк (*Сарбаев* фамилияһы бар)
ҺАТЛЫҠ *баш.* – боронғо йола буйынса, бала тормағанда үҙ балаһын һатып алып, *Һатлык*, *Һатыбал* тип исем ҡушкандар (*Һатлыков* тигән фамилияла, *Һатлык* һәм Һатлыҡ тигән ауыл исемдәрендә һаҡланған). Ҡара: *Туғыҙак*
ҺАТЫБАЛ *баш.* – һатып+ал (баланы һаҡлау өсөн боронғо һатып алыу йолаһы буйынса ҡушылған исем); *Һатыбалов* фамилияһы бар
ҺАТЫБАЛДЫ *баш.* – һатып+алды (боронғо йола буйынса һатып алынған бала)
ҺАШИМ *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле
ҺИБӘТ *ғәр.* – бүләк
ҺИБӘТУЛЛА *ғәр.* – алла бүләге
ҺИҘИӘТ *ғәр.* – тура юлға алып барыусы
ҺИҘИӘТУЛЛА *ғәр.* – һиҙиәт+улла
ҺИКҺӘНБАЙ *баш.* – һикһән+бай (йола буйынса, бала тыуғанда атаһына һикһән йәш булыуын билдәләп ҡушылған исем)
ҺИММӘТ *ғәр.* – ялкынлы дәрт; тырышлыҡ
ҺӨЙӨНДӨК *баш.* – «һөйөнөү» һүҙенән (көтөп алған балаға ҡушылған исем)
ҺӨЙӘРҒОЛ *баш.* – һөйөп, көтөп алған

САБАНГУЛ *баш.* – *сабан* плуг, посев+гул (родился во время посева)
САБАНШИ *баш.* – пахарь, земледелец (образована фамилия *Сабаншин*)
САГИНБАЙ *баш.* – желанный, долгожданный
ХАДЫЙ *ар.* – предводитель
ХАРУН – 1) *ар.* – от имени пророка; 2) *др. евр.* – горный
САРЫБАЙ *баш.* – *сары* желтый+*бай*; знаменитый; аристократ (образована фамилия *Сарбаев*)
САТЛЫК *баш.* – купленный (имя-оберег). Давалось по древнему обычаю купли и продажи (сохранилось в названиях деревень и в фамилии *Сатлыков*). Обычай купли и продажи известен во многих тюркских языках (см. *Тугузак*)
САТЫБАЛ *баш.* – *сатып ал* купи; купленный (показывает наречение имени по старому обычаю купли и продажи); образована фамилия *Сатыбалов*
САТЫБАЛДЫ *баш.* – *сатып алды* купил; купленный
ХАШИМ *ар.* – уважаемый, дорогой
ХИБАТ *ар.* – дар, подарок
ХИБАТУЛЛА *ар.* – дар бога
ХИДИЯТ *ар.* – предводитель
ХИДИЯТУЛЛА *ар.* – *хидият+улла*
СИКСАНБАЙ *баш.* – *сиксан* восемьдесят+*бай* (такое имя давали ребенку, у которого при его рождении отцу было восемьдесят лет)
ХИММАТ *ар.* – сильное желание; вдохновение, стремление
СУЮНДУК *баш.* – обрадовались (такое имя давали долгожданному ребенку)
СУЯРГУЛ *баш.* – любимый, долгожданный

ҺУНАРСЫ *баш.* – бала тыуғанда атаһы һунарҙа булыуын йәки һунарҙан ҡайтыуын билдәләп ҡушылған боронғо исем (*Сунаршин* фамилияһы яһалған)
ҺӘМӘН *фарс.* – баҡса (ауыл исемендә һаҡланған)
ҺӘҮБӘН *баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (*Акбуҙат* эпосының төп геройының исеме); *Саубанов* фамилияһы бар
ҺӘҮБӘН *ғәр.* – тәрбиәләп, ҡарап тороусы

СУНАРШИ *баш.* – охотник (такое имя давали ребенку, у которого при его рождении отец находился на охоте или возвращался с охоты с добычей). Образована фамилия *Сунаршин*
САМАН *перс.* – сад (сохранилось в названии деревни *Саманово*)
САУБАН *баш.* – этимология неясна (имя главного героя эпоса *Акбузат*); образована фамилия *Саубанов*
САУБАН *ар.* – воспитатель, опекун

Ш

ШАЙБӘК *фарс., баш.* – шаһи+бәк (ҡыҫҡартылған исем)
ШАЙҘУЛЛА *фарс., ғәр.* – шаһи+алла («*Шаһиҙулла*»нан ҡыҫҡартылған)
ШАЙМАРҘАН *фарс.* – шаһи (шәп)+марҙан (ир кеше); *Шаһимарҙан* исеменән ҡыҫҡартылған
ШАЙМОРАТ *фарс., ғәр.* – иң яҡшы морат (теләк)
ШАЙМЫРҘА *фарс.* – шәп мырҙа
ШАЙНУР *фарс., ғәр.* – иң яҡшы нур
ШАКИР *ғәр.* – шөкөр итеүсе, рәхимле, ҡәҙерҙе белеүсе
ШАКИРЙӘН *ғәр., фарс.* – шакир+йән; рәхимле, ҡәҙерҙе белеүсе
ШАКИРЬЯН *ғәр., фарс.* – шакир+йән
ШАҠМАН *бор. баш.* – борон батырҙарға бирелгән ҡушамат, дәрәжә атамаһы (1552 йылда башҡорт иленән Ҡазанға рус батшаһы Иван Грозныйға барған дүрт илсенең береһе Тамъян ырыуы башлығы *Шәғәли Шакмандың* исеме; БШ)
ШАМИЛ *ғәр.* – ҙур, тулы эстәлекле

ШАЙБЕК *перс., баш.* – *шаги* лучший+*бек* крепкий (сокращенная форма имени *Шагибек*)
ШАЙДУЛЛА *перс., ар.* – *шаги+улла* (сокращенная форма имени *Шагидулла*)
ШАЙМАРДАН *перс.* – *шаги* лучший+*мардан* мужчина (сокращенная форма имени *Шагимардан*)
ШАЙМУРАТ *перс., ар.* – лучшее намерение, желание
ШАЙМУРЗА *перс.* – лучший мурза
ШАЙНУР *перс., ар.* – самый лучший свет, луч
ШАКИР *ар.* – признательный, благородный, благодарный
ШАКИРЬЯН *ар., перс.* – *шакир+ян*; благородный, благодарный
ШАКИРЬЯН *ар., перс.* – *шакир+ян*
ШАКМАН *др. баш.* – прозвище богатырей, герой (М. Кашгари. Индекс, стр. 440); сохранилось в имени главы племени Тамъян – *Шагали Шакмана*, одного из четырех башкирских посланников к царю Ивану Грозному в г. Казань в 1552 году; БШ)
ШАМИЛЬ *ар.* – содержательный, всеобъемлющий

ШАММАС *ғәр.* – ҡояшҡа табыныусы

ШАМСУН *ғәр.* – ҡояшлы, яҡты

ШАМУҠ. *ғәр.* – юғары

ШАТ – 1) боронғо төрки телендә дәрәжә атамаһы; 2) фарсы телендә ҡыуаныс, шатлыҡ (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушылып йөрөй)

ШАТМОРАТ *баш., ғәр.* – шат+морат; дәрәжәле морат

ШАТМОРАТ *фарс., ғәр.* – шат (ҡыуаныслы)+морат (теләк)

ШАТМЫРҘА *баш., фарс.* – дәрәжәле мырҙа

ШАФИ *ғәр.* – шәфҡәтле; шифалы (*Шафиев* фамилияһы яһалған)

ШАФИҒУЛЛА *ғәр.* – алланың яҡлаусыһы

ШАФИҠ *ғәр.* – шәфҡәтле, рәхимле, миһырбанлы; һөйөклө; яҡлаусы; яҡын дуҫ

ШАХМАН *фарс.* – 1) шаһ+ман (кеше); 2) ҡара: *Шакман*

ШАХНАЗАР *фарс., ғәр.* – шаһ+назар

ШАХНИЯЗ *фарс.* – шаһ+нияз

ШАҺБАЗ *ғәр.* – шоңҡар, ыласын; батыр

ШАҺБАЛ//ШАҺЫБАЛ *ғәр.* – ҡош ҡанатының иң ҙур ҡауырһыны

ШАҺБАН *ғәр.* – Һижрә – Ай календарында 10-сы айҙың исеменән

ШАҺИБӘРӘК *фарс., ғәр.* – иң яҡшы фатиха

ШАҺИБӘК *фарс., баш.* – иң шәп башлыҡ, түрә

ШАҺИВӘЛИ *фарс., ғәр.* – шаһи+вәли; иң яҡын кеше

ШАҺИҒӘЛИ *фарс., ғәр.* – шаһи+ғәли

ШАҺИҘУЛЛА//ШАҺИДУЛЛА *фарс., ғәр.* – алланың һәйбәт кешеһе

ШАҺИЗАДА *фарс.* – батша улы, вариҫ

ШАММАС *ар.* – преклоняющийся солнцу

ШАМСУН *ар.* – солнечный, светлый

ШАМУК *ар.* – высокий, высший

ШАТ – 1) в др. тюркском языке – титул должностного лица; 2) в перс. языке – «*шат*» – радость (компонент мужских и женских имен)

ШАТМУРАТ *баш., ар.* – *шат+мурат*

ШАТМУРАТ *перс., ар.* – *шат* радость+*мурат* желание, цель, стремление

ШАТМУРЗА *баш., перс.* – *шат+мурза*

ШАФИ *ар.* – милосердный; целебный (образована фамилия *Шафиев*)

ШАФИГУЛЛА *ар.* – покровитель бога

ШАФИК *ар.* – сострадательный, милосердный; любимый; покровитель; близкий друг

ШАХМАН *перс.* – 1) *шах* король, принц+*ман* человек; шах, король, принц; 2) см. *Шакман*

ШАХНАЗАР *перс., ар.* – *шах+назар*

ШАХНИЯЗ *перс.* – *шах+нияз*

ШАХБАЗ *ар.* – кречет, сокол; герой, молодец

ШАХБАЛ *ар.* – самое большое птичье перо

ШАХБАН *ар.* – название 10-го месяца Лунного календаря Хиджри

ШАХИБАРАК *перс., ар.* – *шаги* лучший+*барак* благословение

ШАГИБЕК *перс., баш.* – *шаги* лучший+*бек* глава, руководитель

ШАГИВАЛИ *перс., ар.* – лучший человек; самый близкий

ШАГИГАЛИ *перс., ар.* – *шаги* лучший+*гали* великий

ШАГИДУЛЛА *перс., ар.* – *шаги+улла*; избранник бога

ШАГИЗАДА *перс.* – царевич, наследник

ШАҺИМОРАТ *фарс., ғәр.* – иң яҡшы морат, теләк

ШАҺИМӘРҘӘН *фарс.* – иң шәп ир-ат

ШАҺИНУР *фарс., ғәр.* – иң яҡшы нур

ШАҺИСОЛТАН *фарс., ғәр.* – иң шәп солтан

ШАҺИТ *ғәр.* – күреүсе, геүаһ

ШАҺИӘХМӘТ *фарс., ғәр.* – шаһи+әхмәт; иң маҡтаулы

ШАҺЫЙ *фарс.* – хан, батша, шаһ

ШИҒАЙ *ғәр.* – ярлыы

ШИРАЗИ *фарс.* – тәртип; дөрөҫлөк

ШИРҒӘЛИ *фарс., ғәр.* – шир (арыҫлан)+*ғәли* (бөйөк)

ШИРИЯЗДАН *фарс.* – тәңренең арыҫланы

ШИҺАБЕТДИН *фарс., ғәр.* – дин йондоҙо

ШИҺАП *фарс.* – ҡойроҡло йондоҙ

ШОҒАЙЫП *ғәр.* – нурлы

ШОҢҠАР *баш.* – ҡош исеменән

ШӘҒӘЛИ *ғәр.* – *Шаһиғәли* исеменән ҡыҫҡартылған

ШӘИХЗАДА *ғәр., фарс.* – шәих+зада (ҡара: *Шәйехзада*)

ШӘЙЕХЗАДА *ғәр., фарс.* – шәйех+зада; иң шәп, иң яҡшы (мәшһүр башҡорт шағиры *Шәйехзада Бабичтың* исеме)

ШӘЙҘУЛЛА//ШӘЙДУЛЛА *фарс., ғәр.* – алланың иң һәйбәт кешеһе; аллаға хеҙмәт итеүсе

ШӘЙМӨХӘМӘТ *фарс., ғәр.* – шәй (шаһи)+мөхәмәт

ШӘЙМЫРҘА *фарс.* – иң шәп мырҙа

ШӘЙНУР *фарс., ғәр.* – иң яҡшы нур

ШӘЙХЕЛИСЛАМ *ғәр.* – исламдың башлығы

ШӘЙХЕТДИН *ғәр.* – дин башлығы

ШАГИМУРАТ *перс., ар.* – *шаги+мурат*; лучшее желание

ШАГИМАРДАН *перс.* – *шаги* лучший+*мардан* мужчина

ШАГИНУР *перс., ар.* – *шаги+нур;* самый лучший луч, свет

ШАГИСУЛТАН *перс., ар.* – *шаги* самый лучший+*султан* правитель

ШАГИТ *ар.* – свидетель, очевидец

ШАГИАХМЕТ *перс., ар.* – *шаги+ахмет*; самый лучший

ШАГИ *перс.* – шах, хан, царь

ШИГАЙ *ар.* – бедный

ШИРАЗИ *перс.* – дисциплина; справедливость

ШИРГАЛИ *перс., ар.* – *шир* лев+*гали* великий (в других тюркских языках встречается в форме *Ширали*)

ШИРИЯЗДАН *перс.* – лев всевышнего

ШИГАБЕТДИН *перс., ар.* – *шигап* комета+*дин* религия

ШИГАП *перс.* – комета

ШУГАИП *ар.* – лучистый, светлый

ШУНКАР *баш.* – кречет, сокол

ШАГАЛИ *ар.* – усеченная форма имени *Шагигали*

ШАИХЗАДА *ар., перс.* – *шаих+зада* (имя прославленного башкирского поэта *Шаихзады Бабича*)

ШАИХЗАДА *ар., перс.* – самый лучший, прекрасный, очень хороший (имя прославленного башкирского поэта *Шаихзады Бабича*)

ШАЙДУЛЛА *перс., ар.* – лучший человек бога, служитель бога

ШАЙМУХАМЕТ *перс., ар.* – *шай* (*шаги*)+*мухамет*

ШАЙМУРЗА *перс.* – самый лучший мурза

ШАЙНУР *перс., ар.* – самый лучший луч, свет

ШАЙХИЛИСЛАМ *ар.* – предводитель ислама

ШАЙХИТДИН *ар.* – предводитель веры

ШӘЙХИ *ғәр.* – уҡытыусы, өйрәтеүсе; рухи башлыҡ; ғалим
ШӘЙХИСЛАМ *ғәр.* – ислам башлығы
ШӘЙХУЛЛА *ғәр.* – алланың хеҙмәтсеһе
ШӘЙХӘТТӘР *ғәр.* – башлыҡ
ШӘЙӘХМӘТ *ғәр.* – «*Шәһиәхмәт*»тән ҡыҫҡартылған
ШӘКИР *ғәр.* – шөкөр итеүсе, миһырбанлы, мәрхәмәтле
ШӘКИРЙӘН *ғәр., фарс.* – шәкир+йән
ШӘКҮР *ғәр.* – шөкөр итеүсе; мәрхәмәтле
ШӘМИҒОЛ *фарс., баш.* – шәми (яҡтылыҡ)+ҡол
ШӘМСЕТДИН *ғәр.* – шәмс (ҡояш)+дин
ШӘМСИ *ғәр.* – ҡояш кеүек
ШӘМСҮН *ғәр.* – ҡояш кеүек, яҡты
ШӘНГӘРӘЙ *фарс.* – шаң (дәрәжә, дан; әһәмиәт)+гәрәй (эйәреүсе)
ШӘРИП *ғәр.* – дәрәжәле, данлы; мәрхәмәтле
ШӘРИПҠОЛ *ғәр., баш.* – шәрип+ҡол
ШӘРИФ *ғәр.* – дәрәжәле, данлы; мәрхәмәтле
ШӘРИФЙӘН *ғәр., фарс.* – шәриф+йән
ШӘРИФУЛЛА *ғәр.* – алланың данлы, дәрәжәле кешеһе
ШӘРӘФ *ғәр.* – дан; намыҫ; ҡәҙер
ШӘРӘФЕТДИН *ғәр.* – диндең бәхетлеһе, хөрмәтлеһе
ШӘРӘФИ *ғәр.* – данлы; намыҫлы; ҡәҙерле, хөрмәтле
ШӘҮКӘТ *ғәр.* – көс, ҡеүәт
ШӘҮҮӘЛ *ғәр.* – Һижрә – Ай календарында 12-се айҙың исеменән
ШӘҮӘЛИ *фарс., ғәр.* – *Шәһивәли* исеменән үҙгәртелгән
ШӘФИҒУЛЛА *ғәр.* – алланың яҡлаусыһы

ШАЙХИ *ар.* – учитель, наставник; духовный руководитель; ученый
ШАЙХИСЛАМ *ар.* – предводитель; ислама
ШАЙХУЛЛА *ар.* – служитель бога
ШАЙХАТТАР *ар.* – предводитель, руководитель; глава
ШАЯХМЕТ *ар.* – усеченная форма имени *Шагиахмет*
ШАКИР *ар.* – признательный, добрый, благородный
ШАКИРЬЯН *ар., перс.* – *шакир+ян*
ШАКУР *ар.* – признательный, благодарный
ШАМИГУЛ *перс., баш.* – *шами* свет+*гул* (компонент мужских имен)
ШАМСИТДИН *ар.* – *шамс* солнце+*дин* религия
ШАМСИ *ар.* – солнечный, светлый
ШАМСУН *ар.* – солнечный, светлый
ШАНГАРЕЙ *перс.* – *шан* достоинство, слава; значение, важность+*гарей* последователь
ШАРИП *ар.* – почетный, славный; благородный
ШАРИПКУЛ *ар., баш.* – *шарип* достойный, благородный+*кул*
ШАРИФ *ар.* – достойный; благородный
ШАРИФЬЯН *ар., перс.* – *шариф+ян*
ШАРИФУЛЛА *ар.* – почетный, благородный человек бога
ШАРАФ *ар.* – слава; честь; уважение
ШАРАФУТДИН *ар.* – счастливый, уважаемый человек веры
ШАРАФИ *ар.* – славный; честный; уважаемый
ШАВКАТ *ар.* – сила, могущество
ШАВВАЛ *ар.* – название 12-го месяца Лунного календаря Хиджри
ШАВАЛИ *перс., ар.* – измененная форма имени *Шагивали*
ШАФИГУЛЛА *ар.* – покровитель бога

ШӘФИҠ *ғәр.* – шәфҡәтле, рәхимле, миһырбанлы; наҙлы, һөйөклө; яҡлаусы

ШӘФҠӘТ *ғәр.* – шәфҡәт, мәрхәмәт

ШӘҺИҘУЛЛА *фарс., ғәр.* – алланың һайлаған кешеһе

ШӘҺИТ *ғәр.* – ҡорбан (хаҡ эш ҡорбаны)

ШӘҺӘР *фарс.* – 1) билдәле, данлыҡлы; 2) ҡала (*Шәһәров* фамилияһы яһалған)

ШӘҺӘРҒӘЗЕ *фарс., ғәр.* – шәһәр+ғәзе

ШӘҺӘРЕТДИН *фарс., ғәр.* – диндең данлыҡлы, билдәле кешеһе (*Шәһәретдинов* фамилияһы бар)

ШАФИК *ар.* – сострадательный, милосердный; нежный, любящий; покровитель

ШАФКАТ *ар.* – милосердие, милость, жалость

ШАГИДУЛЛА *перс., ар.* – избранник бога

ШАГИТ *ар.* – жертва (погибший за правое дело)

ШАГАР *перс.* – 1) известный, знаменитый; 2) город (образована фамилия *Шагаров*)

ШАГАРГАЗИ *перс., ар.* – *шагар+гази*

ШАГАРИТДИН *перс., ар.* – известный, знаменитый человек религии (сохранилась фамилия *Шагаритдинов*)

Ы

ЫЛАСЫН *баш.* – ҡош исеменән; батыр (*Ыласынов* фамилияһы бар)

ЫРҒЫҘ *баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (йылға исеменән, тарихи сығанаҡтарҙа ир-ат исеме буларак осрай)

ЫРСАЙ *санскр.* – шағир, йырсы; аҡыл эйәһе; изге (*Ирсаев* фамилияһы яһалған)

ЫРЫҪБАЙ *баш.* – ырыҫ (бәхет)+бай (*Рысбаев* фамилияһы яһалған)

ЫРЫҪЙӘН *баш., фарс.* – ырыҫлы, бәхетле йән

ЫРЫҪКИЛДЕ *баш.* – бәхет килде (*Рыскилдин* фамилияһы яһалған)

ЫРЫҪҠОЛ *баш.* – ырыҫ+ҡол (*Рыскулов* фамилияһы яһалған)

ЫСМАҠ *фарс.* – йомарт (*Смаков* фамилияһы, *Смак* тигән ауыл исеме бар)

ЫСМАҠАЙ *фарс.* – *Смак* исеменең иркәләү формаһы (Бөрйән районында ауыл исеме)

ЛАСЫН *баш.* – сокол; герой (образована фамилия *Ласынов*)

ИРГИЗ *баш.* – этимология неясна (название реки; как мужское имя встречается в исторических источниках)

ИРСАЙ *санскр.* – поэт, певец; мудрец; святой (образована фамилия *Ирсаев*)

РЫСБАЙ *баш.* – *ырыс* счастье+*бай* (образована фамилия *Рысбаев*)

РЫСЬЯН *баш., перс.* – *ырыс* счастье+*ян* душа; счастливый человек

РЫСКИЛЬДИ *баш.* – *ырыс* счастье+*кильди* пришло (образована фамилия *Рыскильдин*)

РЫСКУЛ *баш.* – *ырыс* счастье+*кул* (образована фамилия *Рыскулов*)

СМАК *перс.* – щедрый (образована фамилия *Смаков*, известно название дер. *Смаково*)

ЫСМАКАЙ *перс.* – ласкательная форма имени *Смак* (в Бурзянском районе название деревни)

Ә

ӘБД/ӘБДЕ/ӘПТЕ/ӘПТӨЛ... *ғәр.* – 1) мәңгелек; 2) бәндә, ҡол, алла бәндәһе, хеҙмәтсе (ир-ат исемдәре компоненты)

ӘБДЕЛ *ғәр.* – алла ҡоло; мәңгелек (ҡыҫҡартылған исем)

ӘБДЕЛБАҠЫЙ *ғәр.* – мәңгелек, мәңге йәшәүсе

ӘБДЕЛБАР *ғәр.* – «*Әбделбарый*»ҙан ҡыҫҡартылған исем

ӘБДЕЛБАРЫЙ *ғәр.* – әбдел (алла ҡоло)+барый (бар итеүсе, барлыҡҡа килтереүсе)

ӘБДЕЛБАСИР *ғәр.* – әбдел+басир; зирәк, аҡыллы

ӘБДЕЛВӘЛИ *ғәр.* – алланың изге бәндәһе; хоҙайҙың яҡыны; хужа

ӘБДЕЛВӘХИТ *ғәр.* – әбдел+вәхит; тиңдәшһеҙ

ӘБДЕЛҒӘЗЕ *ғәр.* – еңеүсе, көрәшсе

ӘБДЕЛҒӘЛИ *ғәр.* – әбдел+ғәли; аҡыл ҡоло

ӘБДЕЛҒӘЛИМ *ғәр.* – әбдел+ғәлим; уҡымышлы; аҡыллы

ӘБДЕЛҒӘНИ *ғәр.* – әбдел+ғәни; бай, мул

ӘБДЕЛГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – әбдел+гәрәй; эйәреүсе, дауам итеүсе

ӘБДЕЛҒӘФӘР *ғәр.* – әбдел+йәғәфәр; ғәфү итеүсе

ӘБДЕЛЙӘЛИЛ *ғәр.* – әбдел+йәлил; бөйөк, данлы

ӘБДЕЛКӘБИР *ғәр.* – әбдел+кәбир; бөйөк, мөһабәт

ӘБДЕЛКӘРИМ *ғәр.* – әбдел+кәрим; йомарт, киң күңелле

ӘБДЕЛҠАДИР *ғәр.* – әбдел+ҡадир; көслө, ҡөҙрәтле

ӘБДЕЛМӨЛӨК *ғәр.* – әбдел+мөлөк; башлыҡ, хакимлыҡ итеүсе

ӘБДЕЛМӘЖИТ *ғәр.* – әбдел+мәжит; данлыҡлы, маҡтаулы

ӘБДЕЛМӘН *ғәр.* – яҡшылыҡ ҡоло

АБД/АБДИ/АБДУЛ... *ар.* – 1) вечный, бесконечный; 2) раб божий (компонент мужских имен)

АБДУЛ *ар.* – раб божий; вечный (усеченная форма имени)

АБДУЛБАКЫЙ *ар.* – вечноживущий, вечный

АБДУЛБАР *ар.* – усеченная форма имени *Абдулбарый*

АБДУЛБАРЫЙ *ар.* – *абдул* раб божий+*барый* создатель, творец

АБДУЛБАСИР *ар.* – *абдул+басир*; проницательный, разумный

АБДУЛВАЛИ *ар.* – святой раб бога; близкий человек бога; хозяин

АБДУЛВАХИТ *ар.* – *абдул+вахит*; несравненный, единственный

АБДУЛГАЗИ *ар.* – победитель, борец

АБДУЛГАЛИ *ар.* – *абдул+гали*; слуга мудрого

АБДУЛГАЛИМ *ар.* – *абдул+галим*; ученый, мудрый

АБДУЛГАНИ *ар.* – *абдул+гани*; богатый, зажиточный

АБДУЛГАРЕЙ *ар., перс.* – последователь, продолжатель

АБДУЛГАФАР *ар.* – *абдул+гафар*; всепрощающий

АБДУЛЗЯЛИЛЬ *ар.* – *абдул+зялиль*; великий, знаменитый

АБДУЛКАБИР *ар.* – *абдул+кабир*; великий, могучий

АБДУЛКАРИМ *ар.* – *абдул+карим*; щедрый, великодушный

АБДУЛКАДИР *ар.* – *абдул+кадир*; могучий, могущественный

АБДУЛМУЛЮК *ар.* – *абдул+мулюк*; владыка, обладатель

АБДУЛМАЖИТ *ар.* – *абдул+мажит*; прославленный, славный

АБДУЛМАН *ар.* – раб доброты

ӘБДЕЛНАСИР *ғәр.* – әбдел+насир; ярҙамсы, яҡлаусы

ӘБДЕЛХАҠ *ғәр.* – әбдел+хаҡ; ысын, дөрөҫ

ӘБДЕЛХАЛИҠ *ғәр.* – әбдел+халиҡ; ижад итеүсе, бар ҡылыусы

ӘБДЕЛХӘЙ *ғәр.* – әбдел+хәй; мәңге тере

ӘБДЕЛСАБИР *ғәр.* – әбдел+сабир; түҙемле, сабыр

ӘБДРАЗАҠ *ғәр.* – ризыҡ биреүсе

ӘБДРАФИҠ *ғәр.* – әбд+рафиҡ; иптәш, дуҫ

ӘБДРАХМАН *ғәр.* – әбд+рахман; рәхимле, изге ниәтле

ӘБДРӘҮФ *ғәр.* – әбд+рәүф; мәрхәмәтле, изгелекле

ӘБДРӘХИМ *ғәр.* – әбд+рәхим; рәхимле, мәрхәмәтле

ӘБДРӘШИТ *ғәр.* – әбд+рәшит; тура юлдан барыусы; ҡыйыу

ӘБЕЛ *ғәр.* – 1) ата, бала атаһы, эйәһе, хужаһы; 2) һыу, шишмә (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)

ӘБЕЛҒАЯЗ *ғәр.* – әбел (һыу)+ғаяз (ярҙам)

ӘБЕЛЗАДА *ғәр., фарс.* – әбел+зада (ул, улан; батша улы)

ӘБЕЛХАЯТ *ғәр.* – әбел (һыу)+хаят (тормош, йәшәү); тереклек һыуы

ӘБЕЛХӘИР//ӘБЕЛХӘЙЕР *ғәр.* – яҡшы, изгелекле

ӘБЙӘЛИЛ *ғәр.* – бөйөк, дәрәжәле («*Әбделйәлил*»дән ҡыҫҡартылған); *Әбйәлилов* фамилияһы бар

ӘБЕЛӘЙ – ҡара: *Аблай*

ӘБСАБИР *ғәр.* – сабыр, түҙемле; («*Әбделсабир*»ҙан ҡыҫҡартылған)

ӘБСАТТАР *ғәр.* – ғәфү итеүсе; яҡлаусы («*Әбусаттар*»ҙан ҡыҫҡартылған)

ӘБСӘЛӘМ *ғәр.* – тыныслыҡ өсөн көрәшсе (*Әбсәләмов* фамилияһы яһалған)

АБДУЛНАСИР *ар.* – *абдул+насир*; помощник, защитник

АБДУЛХАК *ар.* – *абдул+хак*; истинный, настоящий

АБДУЛХАЛИК *ар.* – *абдул+халик*; создатель, творец

АБДУЛХАЙ *ар.* – *абдул+хай*; вечно живой

АБДУЛСАБИР *ар.* – *абдул+сабир*; терпеливый, стойкий, выносливый

АБДРАЗАК *ар.* – дающий средства к жизни, питающий

АБДРАФИК *ар.* – *абд+рафик*; друг, товарищ

АБДРАХМАН *ар.* – *абд+рахман*; милосердный, милостивый

АБДРАУФ *ар.* – *абд+рауф*; добрый, милосердный

АБДРАХИМ *ар.* – *абд+рахим*; милосердный

АБДРАШИТ *ар.* – *абд+рашит*; идущий по правильному пути; храбрый

АБУЛ *ар.* – вода, источник (компонент мужских имен)

АБУЛГАЯЗ *ар.* – *абул* вода+*гаяз* помощь

АБУЛЗАДА *ар., перс.* – *абул* вода+*зада* сын; царевич

АБУЛХАЯТ *ар.* – *абул* вода+*хаят* жизнь; живая вода, источник жизни

АБУЛХАИР *ар.* – хороший, добрый

АБЗЕЛИЛ *ар.* – великий, знаменитый (усеченная форма имени *Абдулзялиль*); образована фамилия *Абзалилов*

АБУЛАЙ – см. *Аблай*

АБСАБИР *ар.* – терпеливый, стойкий (усеченная форма имени *Абдулсабир*)

АБСАТТАР *ар.* – прощающий; защищающий (усеченная форма имени *Абусаттар*)

АБСАЛЯМ *ар.* – *абу* отец+*салям* мир, покой; борец за мир; образована фамилия *Абсалямов*

ӘБҮ *ғәр.* – ата (ир-ат исемдәре компоненты булып йөрөй)
ӘБҮБӘКЕР *ғәр.* – 1) әбү (ата)+бәкер (саф, тоғро, намыҫлы); тикшереүсе; 2) дөйә балаһы
ӘБҮЗӘР *ғәр., фарс.* – зарлы; нур эйәһе
ӘБҮСАТТАР *ғәр.* – ғәфү итеүсе
ӘБҮТАЛИП *ғәр.* – талапсан; белем алыусы; *Талиптың* атаһы
ӘБҮШАХМАН *ғәр., фарс.* – шаһтың атаһы; батыр
ӘҒЗӘМ *ғәр.* – бик бөйөк, дәрәжәле
ӘҒЛӘМ *ғәр.* – белемле; ҙур ғалим
ӘДЕЛҒУЖА *ғәр., фарс.* – ғәҙел хужа (*Әделғужин* фамилияһы бар)
ӘДУЛ *ғәр.* – *ғәҙел* һүҙенән үҙгәртелгән
ӘҘЕЛБАЙ *ғәр., баш.* – ғәҙел (*Ғәҙелбай* исеменән ҡыҫҡартылған)
ӘҘЕЛҒУЖА *ғәр., фарс.* – ғәҙел+хужа
ӘҘИП *ғәр.* – тәрбиәле; яҙыусы, әҙәбиәтсе
ӘҘҺӘМ//ӘҘЕҺӘМ *ғәр.* – ҡара төҫтәге; ныҡ
ӘЙҮП *ғәр.* – үкенеүсе
ӘКБӘР *ғәр.* – бик бөйөк, бик ҙур
ӘКРӘМ *ғәр.* – бик йомарт; кеселекле
ӘҠСӘН *ғәр.* – бик яҡшы, бик матур
ӘЛҒӘЗИ *ғәр.* – яугир, һуғышсы
ӘЛИБАЙ//ӘЛЕБАЙ *ғәр., баш.* – *Ғәлибай* исеменән ҡыҫҡартылған
ӘЛИБӘК *неол., ғәр., баш.* – әли (ғәли)+бәк
ӘЛИМ *ғәр.* – ҡара: *Ғәлим*
ӘЛИМҒОЛ *ғәр., баш.* – ҡара: *Ғәлимғол*
ӘЛКӘ *баш.* – *Әлкә* тигән боронғо башҡорт ырыуы исеменән. *Алкин* тигән фамилияла, *Әлкә* тигән ауыл исемендә һаҡланған

АБУ *ар.* – отец (компонент мужских имен)
АБУБАКИР *ар.* – 1) *абу* отец+*бакир* честный, правдивый; изучающий; 2) верблюжонок
АБУЗАР *ар., перс.* – печальный; лучистый, яркий
АБУСАТТАР *ар.* – прощающий
АБУТАЛИП *ар.* – требовательный; обучающийся студент; отец *Талипа*
АБУШАХМАН *ар., перс.* – *абу+шахман*; отец шаха; смелый, батыр
АГЗАМ *ар.* – великий, почетный
АГЛЯМ *ар.* – образованный; большой ученый
АДИЛЬГУЖА *ар., перс.* – *адиль* справедливый+*гужа* хозяин (образована фамилия *Адильгужин*)
АДУЛЬ *ар.* – *адуль//гадиль* справедливый
АДИЛЬБАЙ *ар., баш.* – справедливый (сокращенная форма имени *Гадильбай*)
АДИЛЬГУЖА *ар., перс.* – справедливый человек
АДИП *ар.* – воспитанный; писатель, литератор
АДИГАМ *ар.* – черный; крепкий
АЮП *ар.* – кающийся
АКБАР *ар.* – великий, величественный
АКРЯМ//АКРАМ *ар.* – щедрый; снисходительный
АКСАН *ар.* – очень хороший, красивый
АЛГАЗИ *ар.* – воин, боец
АЛИБАЙ *ар., баш.* – сокращенная форма имени *Галибай*
АЛИБЕК *неол., ар., баш.* – *али (гали)+бек*
АЛИМ *ар.* – см. *Галим*
АЛИМГУЛ *ар., баш.* – см. *Галимгул*
АЛКЯ *баш.* – от названия древнего башкирского рода *Алка.* Сохранилось в названии деревни *Алкино* и в фамилии *Алкин*

ӘЛМӨХӘМӘТ *ғәр.* – танылған, билдәле

ӘЛТӘФ *ғәр.* – бик яғымлы; матур (*Әлтәпов* фамилияһы яһалған)

ӘЛХӘМ *ғәр.* – дан, шөһрәт (ҡыçҡартылған исем)

ӘЛӘМ *ғәр.* – байраҡ

ӘМЕР *ғәр.* – бойороҡ, фарман

ӘМИЛ *неол., ғәр.* – эшсе, хеҙмәтсе

ӘМИН *ғәр.* – тыныс, имен; ышаныслы, тоғролоҡло

ӘМИНБӘК *ғәр., баш.* – әмин+бәк

ӘМИР *ғәр.* – түрә, башлыҡ

ӘНҒӘМ *ғәр.* – муллыҡ, ниғмәт

ӘНИС *ғәр.* – 1) яҡын иптәш, дуç; 2) еçле үлән атамаһы

ӘНҮЗ *неол., ғәр.* – *Фәнүз* исеменән ҡыçҡартылған

ӘНҮР *ғәр.* – нур, яҡтылыҡ

ӘНҮС *неол.* – яҡтыртҡыс, маяҡ («*Фәнүс*»тән ҡыçҡартылған)

ӘНҮӘР *ғәр.* – нурлы; бик яҡты

ӘНҮӘРБӘК *ғәр., баш.* – әнүәр+бәк

ӘНӘС *ғәр.* – дуç, иптәш

ӘПСӘЛӘМ *ғәр.* – тыныслыҡ өсөн көрәшеүсе

ӘСҒӘТ *ғәр.* – иң бәхетле

ӘСҠӘТ *ғәр.* – иң бәхетле

ӘСЛӘМ *ғәр.* – иң ныҡ, һау-сәләмәт

ӘСМӘН *фарс.* – күк йөҙө, һауа

ӘССӘЛ *ғәр.* – тыныслыҡ (әссәләми һүҙенән ҡыçҡартылған)

ӘСХӘЛ *ғәр.* – бик уңайлы, бик анһат, еңел

ӘСӘДУЛЛА//ӘСӘҘУЛЛА *ғәр.* – әсәд (арыçлан)+улла

ӘСӘН *ғәр.* – 1) тәхет, урын; 2) «*Хәсән*» исеменән ҡыçҡартылған

ӘСӘНБАЙ *ғәр., баш.* – әсән+бай

ӘСӘТ *ғәр.* – 1) арыçлан; 2) Ҡояш йылының 5-се айына тура килгән йондоҙнамә билдәһе

ӘҮБӘКЕР *ғәр.* – ҡара: *Әбүбәкер*

АЛЬМУХАМЕТ *ар.* – известный, популярный

АЛЬТЯФ *ар.* – приветливый, мягкий, добрый; прекрасный (образована фамилия *Альтяпов*)

АЛЬХЯМ *ар.* – слава, почет

АЛЯМ *ар.* – знамя

АМИР *ар.* – приказ

АМИЛЬ *неол., ар.* – рабочий, трудящийся

АМИН *ар.* – спокойный, мирный; верный

АМИНБЕК *ар., баш.* – *амин+бек*

АМИР *ар.* – предводитель, глава

АНГАМ *ар.* – изобилие, богатство

АНИС *ар.* – 1) близкий друг, товарищ; 2) название растения

АНУЗ *неол., ар.* – сокращенная форма имени *Фануз*

АНУР *ар.* – луч, свет

АНУС *неол.* – фонарь, маяк (сокращенная форма имени *Фанус*)

АНВАР *ар.* – лучистый; самый светлый

АНВАРБЕК *ар., баш.* – *анвар+бек*

АНЯС//АНАС *ар.* – друг, товарищ

АПСАЛЯМ *ар.* – борец за мир

АСГАТ *ар.* – самый счастливый

АСКАТ *ар.* – самый счастливый

АСЛЯМ *ар.* – самый здоровый, невредимый

АСМАН *перс.* – небо

АССАЛЬ *ар.* – мир, покой (сокращенная форма слова «ассалями»)

АСХАЛЬ *ар.* – очень удобный, легкий

АСАДУЛЛА *ар.* – *асад* лев+*улла* бог, господь

АСАН *ар.* – 1) трон, место; 2) сокращенная форма имени *Хасан*

АСАНБАЙ *ар., баш.* – *асан+бай* (компонент мужских имен)

АСАТ *ар.* – 1) лев; 2) знак Зодиака, соответствующий 5-му месяцу Солнечного года

АУБАКИР – см. *Абубакир*

ӘҮӘЛ *ғәр.* – тәүге, беренсе; баш бала
ӘҮХӘҘИ//ӘҮХӘДИ *ғәр.* – тура юл күрһәтеүсе
ӘҮХӘТ *ғәр.* – беренсе, тәүге; яңғыҙ, бөртөк
ӘФҒӘЛ *ғәр.* – эш, хеҙмәт; ҡылыҡ
ӘФҒӘН *фарс.* – халыҡ атамаһынан; зар
ӘФЛИТУН *ғәр.* – көслө, ғәйрәтле (боронғо грек философы Платон исеменән)
ӘФЛӘТУН *ғәр.* – көслө, ғәйрәтле
ӘФТӘБ *фарс.* – ҡояш
ӘФТӘХ *ғәр.* – башлаусы
ӘХИӘР *ғәр.* – яҡшылыҡлы, изгелекле
ӘХИӘТ *ғәр.* – *Әхиәрҙән* йәки *Әхмәттән* яһалған исем
ӘХКӘМ *ғәр.* – хөкөм, ҡарар; аҡыллы, зирәк
ӘХМӘҘИ//ӘХМӘДИ *ғәр.* – мосолман
ӘХМӘҘИӘ *ғәр.* – мосолман
ӘХМӘР *ғәр.* – ҡыҙыл; матур
ӘХМӘТ *ғәр.* – иң маҡтаулы
ӘХМӘТБАҠЫЙ *ғәр.* – әхмәт+баҡый
ӘХМӘТВӘЛИ *ғәр.* – әхмәт+вәли
ӘХМӘТГӘРӘЙ *ғәр., фарс.* – әхмәт+гәрәй
ӘХМӘТДИН *ғәр.* – әхмәт+дин
ӘХМӘТЗАДА *ғәр., фарс.* – әхмәт+зада; *Әхмәттең* һәйбәт улы
ӘХМӘТҒӘЛИ *ғәр.* – әхмәт+ғәли
ӘХМӘТҒӘНИ *ғәр.* – әхмәт+ғәни
ӘХМӘТЙӘН *ғәр., фарс.* – әхмәт+йән
ӘХМӘТЙӘР *ғәр., фарс.* – әхмәт+йәр
ӘХМӘТСАФА *ғәр.* – әхмәт+сафа
ӘХМӘТСОЛТАН *ғәр.* – әхмәт+солтан
ӘХМӘТША *ғәр., фарс.* – әхмәт+шаһ (*Әхмәтшин* фамилияһы яһалған)
ӘХНӘФ *ғәр.* – дөрөҫ һүҙле, иң ғәҙел; сер һаҡлаусы
ӘХРӘР *ғәр.* – ирекле, азат

АВАЛЬ *ар.* – первый; первенец
АУХАДИ *ар.* – предводитель
АВХАТ *ар.* – первоначальный, первый; единственный
АФГАЛЬ *ар.* – работа, труд; поведение
АФГАН *перс.* – от названия народа; печаль
АФЛИТУН *ар.* – сильный, могучий (от имени древнегреческого философа *Платона*)
АФЛАТУН *ар.* – сильный, могучий
АФТАБ *перс.* – солнце
АФТАХ *ар.* – зачинатель
АХИЯР *ар.* – доброжелательный, благодетельный
АХИЯТ *ар.* – новообразование от *Ахияра* или *Ахмета*
АХКЯМ *ар.* – постановление, закон; умный, смышленый
АХМАДИ *ар.* – мусульманин
АХМАДИЯ *ар.* – мусульманин
АХМАР *ар.* – красный; красивый
АХМЕТ/АХМАТ *ар.* – прославленный
АХМЕТБАКЫЙ *ар.* – *ахмет+бакый* вечный
АХМЕТВАЛИ *ар.* – *ахмет+вали*
АХМЕТГАРЕЙ *ар., перс.* – *ахмет+гарей*
АХМЕТДИН *ар.* – *ахмет+дин*
АХМЕТЗАДА *ар., перс.* – *ахмет+зада*; лучший, хороший сын Ахмета
АХМЕТГАЛИ *ар.* – *ахмет+гали*
АХМЕТГАНИ *ар.* – *ахмет+гани*
АХМЕТЬЯН *ар., перс.* – *ахмет* прославленный+*ян* душа
АХМЕТЬЯР *ар., перс.* – *ахмет+яр* друг, товарищ
АХМЕТСАФА *ар.* – *ахмет+сафа*
АХМЕТСУЛТАН *ар.* – *ахмет+султан*
АХМЕТША *ар., перс.* – *ахмет+шах* (образована фамилия *Ахметшин*)
АХНАФ//АХНЯФ *ар.* – правдивый, справедливый; хранитель тайны
АХРАР *ар.* – свободный, вольный

ӘХСӘН *ғәр.* – иң яҡшы, иң матур

ӘХТӘМ *ғәр.* – мөһөр; иң аҙаҡҡы; иң йомарт

ӘХТӘМЙӘН *ғәр., фарс.* – әхтәм+йән

ӘХТӘР *фарс.* – йондоҙ

ӘХТӘРЙӘН *фарс.* – әхтәр (йондоҙ)+йән; йондоҙ һымаҡ бала

ӘХӘТ *ғәр.* – яңғыҙ, берәү

ӘҺЛИ // ӘҺЛЕЙ *ғәр.* – кеше, хужа (ҡыҫҡартылған исем)

ӘҺЛИСЛАМ *ғәр.* – ислам кешеһе

ӘҺЛИУЛЛА *ғәр.* – алла кешеһе

ӘШИРӘФ *ғәр.* – ҡәҙерле, хөрмәтле; дәрәжәле, данлы

ӘШРӘФ *ғәр.* – ҡәҙерле, хөрмәтле; дәрәжәле, данлы

ӘЮП *бор. йәһ., ғәр.* – эҙәрләнеүсе; үкенеүсе, тәүбә итеүсе; сабыр (пәйғәмбәр исеменән)

АХСАН *ар.* – самый лучший, самый красивый

АХТЯМ *ар.* – печать; последний; самый щедрый

АХТЯМЬЯН *ар., перс.* – *ахтям+ян*

АХТАР//АХТЯР *перс.* – звезда

АХТАРЬЯН *перс.* – *ахтар* звезда+*ян* душа

АХАТ *ар.* – один, единственный

АГЛИ *ар.* – человек, хозяин (сокращенное имя)

АГЛИСЛАМ *ар.* – человек, принадлежащий исламу

АГЛИУЛЛА *ар.* – человек, принадлежащий богу

АШИРАФ *ар.* – дорогой, уважаемый; знатный, славный

АШРАФ *ар.* – дорогой, уважаемый; знатный, славный

АЮП *др. евр., ар.* – преследуемый; раскаивающийся; терпеливый (от имени пророка Иов)

Ю

ЮЛАБАЙ *баш.* – юл+абай (һаҡ бул); ағай; ырыу башлығы

ЮЛАЙ *баш.* – юлда тыуған; *Салауат Юлаевтың* атаһының исеме

ЮЛАМАН *баш., ғәр.* – юл+аман (балаға бәхетле ғүмер юлы теләп ҡушылған исем)

ЮЛАН *баш.* – юлда тыуған (*Юланов* фамилияһында һаҡланған)

ЮЛБАЙ *баш.* – юл+бай

ЮЛБАҠ *баш.* – юл+баҡ

ЮЛБАҠТЫ *баш.* – юл+баҡты

ЮЛБАРИС *баш.* – «юлбарыҫ» һүҙенән (бала юлбарыҫ һымаҡ

ЮЛАБАЙ *баш.* – *юл* дорога+*абай* будь осторожен; старший брат; старший, почтенный в роде (Джанузаков)

ЮЛАЙ *баш.* – *юл* путь, дорога+*ай* (аффикс); имя отца Салавата Юлаева

ЮЛАМАН *баш., ар.* – *юл* путь, дорога+*аман* благополучный, невредимый (пожелание ребенку счастливого жизненного пути)

ЮЛАН *баш.* – *юл* путь, дорога+*ан* (аффикс)

ЮЛБАЙ *баш.* – *юл+бай*

ЮЛБАК *баш.* – *юл* путь, дорога+*бак* покажись

ЮЛБАКТЫ *баш.* – *юл* путь, дорога+*бакты* появился, показался

ЮЛБАРИС *баш.* – тигр (символ храбрости, смелости)

көслө, батыр булһын тигән теләк менән ҡушылған исем)

ЮЛБАШ *баш.* – юл+баш

ЮЛБИРҘЕ *баш.* – юл+бирҙе (*Юлбирҙин* фамилияһы яһалған)

ЮЛГИЛДЕ *баш.* – юл+килде

ЮЛҒОТЛО *баш.* – юл+ҡотло (балаға бәхетле юл, бәхетле ғүмер теләп ҡушылған исем). *Юлҡотлин* фамилияһы бар

ЮЛДАН *баш.* – юлда тыуған

ЮЛДАШ *баш.* – юлдаш, иптәш, дуҫ

ЮЛДАШБАЙ *баш.* – юлдаш+бай

ЮЛДЫБАЙ *баш.* – юлда тыуған (Йылайыр, Ейәнсура, Күгәрсен районДарында ауыл исемдәрендә һаҡланған)

ЮЛДЫҠАЙ *баш.* – юлда тыуған

ЮЛМӨХӘМӘТ *баш., ғәр.* – юл+мөхәмәт

ЮЛСЫБАЙ *баш.* – юлсы+бай; юлсы, сәйәхәтсе

ЮЛСЫҒОЛ *баш.* – юлсы+ҡол

ЮЛСУР *баш.* – «*Юлсура*» исеменән ҡыҫҡартылған

ЮЛСУРА *баш.* – юл+сура; сура – батыр, егет; *Юлсурин* фамилияһы бар

ЮЛТАЙ *баш.* – юл+тай; юлда тыуған

ЮЛТЫЙ *бор. баш.* – юлда тыуған

ЮЛТИМЕР *баш.* – юл+тимер (юлда тыуған балаға һаулыҡ, ныҡлыҡ теләп ҡушылған исем)

ЮЛЫЙ *баш.* – «юл» һүҙенән; *Юлыев* фамилияһы бар

ЮЛБАШ *баш.* – *юл* путь, дорога+*баш* начало

ЮЛБИРДИ *баш.* – *юл* путь, дорога+*бирди* дал (образована фамилия *Юлбирдин*)

ЮЛГИЛЬДИ *баш.* – *юл* путь, дорога+*гильди* пришел, появился

ЮЛГУТЛУ *баш.* – *юл* путь, дорога+*кутлу* счастливый (пожелание ребенку счастливой жизни). Образована фамилия *Юлгутлин*

ЮЛДАН *баш.* – родился в дороге, в пути

ЮЛДАШ *баш.* – спутник, товарищ, друг

ЮЛДАШБАЙ *баш.* – *юлдаш* спутник, друг+*бай* (компонент мужских имен)

ЮЛДЫБАЙ *баш.* – родился в дороге, в пути (сохранилось в названиях деревень в Зилаирском, Кугарчинском и Зианчуринском районах)

ЮЛДЫКАЙ *баш.* – *юл* путь, дорога+*кай* (аффикс)

ЮЛМУХАМЕТ *баш., ар.* – *юл+мухамет*

ЮЛСЫБАЙ *баш.* – *юлсы* путник, путешественник+*бай* (компонент мужских имен)

ЮЛСЫГУЛ *баш.* – *юлсы* путник, путешественник+*гул* (компонент мужских имен)

ЮЛСУР *баш.* – сокращенная форма имени *Юлсура*

ЮЛСУРА *баш.* – *юл* путь, дорога+*сура* смелый, герой; образована фамилия *Юлсурин*

ЮЛТАЙ *баш.* – *юл* дорога+*тай* (древний словообразовательный аффикс); родился в пути

ЮЛТЫЙ др. *баш.* – см. *Юлтай*

ЮЛТИМИР *баш.* – *юл* путь, дорога + *тимир* железо (пожелание ребенку крепкого здоровья)

ЮЛЫЙ *баш.* – от слова «*юл*» – дорога (образована фамилия *Юлыев*)

ЮЛЪЯҠШЫ *баш.* – юл яҡшы (*Юлъякшин* фамилияһы яһалған)

ЮНАЙ *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (тарихи сығанаҡтарҙа күп осрай: Юнай – тарихи шәхес Тамъян бейе *Шәғәле Шакман* нәҫеленән; Юнай ауылына нигеҙҙе *Юнай* тархан Юнысбаев һалған)

ЮНЫС *ғәр.* – күгәрсен (сығышы боронғо йәһүд теленән килә)

ЮНЫСБАЙ *ғәр., баш.* – юныс+бай

ЮНИР *неол.* – «*юный* йәш+*революционер*» тигән һүҙҙән яһалған яңы исем

ЮРТЫШ *бор. баш.* – мәғәнәһе йорт һүҙе менән бәйле булыуы ихтимал (Салауаттың иң тоғро яуҙаштарының береһе)

ЮЛЬЯКШИ *баш.* – *юл* путь, дорога+*якши* хороший, благополучный (образована фамилия *Юльякшин*)

ЮНАЙ *др. баш.* – этимология неясна (*Юнай* – потомок Шагали Шакмана; *Юнаево* – коренное поселение Тамъян). Асфандияров, 1, с. 89. В исторических источниках встречаются имена *Базаргул Юнаев, Юнай Яраткул* – айлинский башкир и др.

ЮНУС *ар.* – голубь (восходит к древнееврейскому Иона)

ЮНУСБАЙ *ар., баш.* – *юнус+бай*

ЮНИР *неол.* – юный революционер (образовано в 1930-х годах)

ЮРТЫШ *др. баш.* – этимология, возможно, связана со словом *йорт*, поселение, юрт, стоянка (имя одного из верных друзей Салавата Юлаева)

Я

ЯБАЛАҠ *баш.* – ҡош атамаһынан (ауыл исемендә һаҡланған)

ЯҘГАР *фарс.* – иҫтәлек, мираҫ (синонимдары: *Мирас, Бүләк*)

ЯҘЫҠБАЙ *баш.* – яҙыҡ+бай («яҙыҡ» боронғо төрки телендә «яҙ булды» тигәнде аңлата; ДТС, 251-се бит)

ЯЗАР *ғәр.* – итсе

ЯЙЫҠ *баш.* – *Яйыҡ* (хәҙерге атамаһы Урал) йылғаһы буйында тыуғанын билдәләп ҡушылған исем

ЯЙЫҠБАЙ *баш.* – *яйыҡ+бай* (*Яйыҡбаев* фамилияһы бар)

ЯБАЛАК *баш.* – филин (сохранилось в названии дер. *Ябалаково)*

ЯДГАР *перс.* – память, реликвия (синонимы: *Мирас, Буляк*)

ЯЗИКБАЙ *баш.* – *язик* проступок, грех+*бай* (компонент мужских имен); возможно, это имя восходит к древнетюркскому слову «язик» – «наступила весна»: значит, родился весной; (ДТС, стр. 251)

ЯЗАР *ар.* – мясник

ЯИК *баш.* – древнее название реки *Урал* (по древнему обычаю детям давали имена по названию местности, рек, гор и пр., где они родились)

ЯИКБАЙ *баш.* – *яик+бай* (образована фамилия *Яикбаев*)

ЯҠУП *ғәр.* – 1) ҡаршылыҡ белдереүсе, тиҫкәре; 2) хәйләкәр; 3) игеҙҙең береһе; 4) пәйғәмбәр исеме

ЯКУП *ар.* – 1) упорный, оказывающий сопротивление; 2) хитрый; 3) один из близнецов; 4) древнееврейская форма – Иаков, имя пророка *Якупа*

ЯҠУТ *ғәр.* – аҫыл таш – ҡыҙыл яҡут, рубин исеменән (*Якутов* фамилияһы бар)

ЯКУТ *ар.* – рубин; яхонт (сохранилась фамилия *Якутов*)

ЯҠШЫБАЙ *баш.* – яҡшы, һәйбәт бала

ЯКШИБАЙ *баш.* – *якши* хороший+*бай* (компонент мужских имен)

ЯҠШЫБИРҘЕ *баш.* – яҡшы, һәйбәт бала бирҙе

ЯКШИБИРДИ *баш.* – *якши* хороший, добрый+*бирди* дал

ЯҠШЫГИЛДЕ *баш.* – яҡшы, һәйбәт бала килде

ЯКШИГИЛЬДИ *баш.* – *якши* хороший+*кильди* появился

ЯҠШЫҒОЛ *баш.* – яҡшы, һәйбәт бала

ЯКШИГУЛ *баш.* – *якши* хороший, добрый+*гул* (компонент мужских имен)

ЯҠШЫҠАЙ *баш.* – яҡшы һүҙенең иркәләү формаһынан

ЯКШИКАЙ *баш.* – *якши* добрый, хороший+*кай* (аффикс); хорошенький

ЯҠШЫМБӘТ *баш., ғәр.* – яҡшы+өммәт (халыҡ); *Якшымбәтов* фамилияһында һаҡланған

ЯКШИМБЕТ *баш., ар.* – *якши* хороший+*уммет* народ; образована фамилия *Якшимбетов*

ЯЛАЛ *ғәр.* – бөйөк, атаҡлы, билдәле (*Ялалов* фамилияһы яһалған)

ЯЛАЛ *ар.* – великий, славный, известный (образована фамилия *Ялалов*)

ЯЛАЛЕТДИН *ғәр.* – ялал+дин; диндең бөйөк кешеһе

ЯЛАЛИТДИН *ар.* – *ялал* великий, славный, известный+*дин* вера, религия

ЯЛАНБАЙ *баш.* – яланда тыуған

ЯЛАНБАЙ *баш.* – *ялан* поле+*бай* (компонент мужских имен); родился в поле

ЯЛСЫБАЙ *баш.* – ялсы+бай

ЯЛСЫБАЙ *баш.* – *ялсы* работник, батрак, наемник+*бай* (компонент мужских имен)

ЯЛСЫҒОЛ *баш.* – ялсы+ғол

ЯЛСЫГУЛ *баш.* – *ялсы+гул*

ЯМАЛ *ғәр.* – матур, матурлыҡ (*Ямалов* фамилияһы бар)

ЯМАЛ *ар.* – красивый, красота (образована фамилия *Ямалов*)

ЯМАЛЕТДИН *ғәр.* – ямал+дин

ЯМАЛИТДИН *ар.* – *ямал* красивый+*дин* религия, вера

ЯМАНБАЙ *баш.* – яман+бай (боронғо йола буйынса, баланы яуыз заттан һаҡлау өсөн «яман» һүҙе менән исем ҡушҡандар)

ЯМАНБАЙ *баш.* – *яман+бай* (по древнему обычаю башкир, чтобы сохранить ребенка от злых духов, давали имена-обереги типа «*яман*» – «плохой»)

ЯМАНҒОЛ *баш.* – яман+*ғол*

ЯМАНГУЛ *баш.* – *яман* плохой+*гул* (компонент мужских имен)

ЯМАНТАЙ *баш.* – яман+тай (баланы һаҡлау йолаһы менән ҡушылған исем)

ЯМАНТАЙ *баш.* – *яман* плохой+*тай* (аффикс); такие имена давали детям, когда в семье дети часто умирали

ЯМАНҺАРЫ *баш.* – йыртҡыс ҡош исеменән (*Яманһары* тигән ауыл исеме, *Яманһарин* тигән фамилия бар)

ЯМАШ *баш.* – 1) ҡош исеменән; 2) *Ямалетдин* исеменән ҡыҫҡартылған

ЯМҒУР *баш.* – «ямғыр» һүҙенең боронғо формаһынан (ДТС, 231-се б.)

ЯНБАЙ *фарс., баш.* – йән+бай

ЯНБАРИС *фарс., ғәр.* – йән+барис; аҡыллы; белгертеүсе

ЯНБУЛАТ *фарс.* – йән+булат (бала ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылған исем)

ЯНТАҺИР *фарс., ғәр.* – саф, пак, таҙа

ЯНОҘАҠ *фарс., баш.* – йән+оҙаҡ; оҙон ғүмер теләп ҡушылған исем

ЯНУҘАҠ *фарс., баш.* – йән+оҙаҡ; оҙон ғүмер теләп ҡушылған исем

ЯНҺАРЫ *фарс., баш.* – йән+һары; аҡ бала

ЯҢЫБАЙ *баш.* – яңы+бай

ЯППАР *ғәр.* – йәннәт шишмәһе; көслө, батыр, бәһлеүән

ЯРАТ *баш.* – барлыҡҡа килтереү, бар итеү, булдырыу

ЯРҠЫНБАЙ *бор. баш.* – ярыҡ (яҡтылыҡ)+бай (*Яркынбаев* фамилияһы бар)

ЯРЛЫҠАП *баш.* – ярлыҡау, ғәфү итеү

ЯРМАҠ *бор. баш.* – тәңкә, аҡса (*Ярмаков, Ермаков* фамилияһы, бәлки, ошо исемдән яһалғандыр; М. Ҡашғари. Инд., 116-сы б.)

ЯРУЛЛА *фарс., ғәр.* – яр (йәр)+улла

ЯРЫЛҠАП *бор. баш.* – ярлыҡау, ғәфү итеү, кисереү (*Ярылкапов* фамилияһында, Әбйәлил районында *Ярылкап* тигән ауыл атамаһында һаҡланған)

ЯМАНСАРЫ *баш.* – змееяд (хищная птица); сохранилось в фамилии *Ямансарин* и в названии деревни *Ямансарово*

ЯМАШ *баш.* – 1) от названия птицы; 2) сокращенная форма имени *Ямалитдин*

ЯМГУР *баш.* – дождь (от древнетюркской формы слова); (ДТС, стр. 231)

ЯНБАЙ *перс., баш.* – *ян* душа+*бай*

ЯНБАРИС *перс., ар.* – *ян* душа+*барис* умный; предвестник

ЯНБУЛАТ *перс.* – *ян* душа+*булат* сталь (пожелание ребенку, чтобы он был крепким, здоровым)

ЯНТАГИР *перс., ар.* – *ян* душа+*тагир* чистый, непорочный, невинный

ЯНУЗАК *перс., баш.* – пожелание ребенку долгой жизни (образована фамилия *Янузаков*)

ЯНУЗАК *перс., баш.* – *ян* душа+*узак* долгий (пожелание ребенку долгих лет жизни)

ЯНСАРЫ *перс., баш.* – *ян* душа+*сары* светлый, белый (образована фамилия *Янсарин*)

ЯНЫБАЙ *баш.* – *яны* новый+*бай*

ЯППАР *ар.* – райский источник; сильный, смелый

ЯРАТ *баш.* – создание, сотворение

ЯРКЫНБАЙ *др. баш.* – *ярык* свет+*бай* (образована фамилия *Яркынбаев*)

ЯРЛЫКАП *баш.* – прощать, извинить

ЯРМАК др. *баш.* – деньги (возможно, фамилии *Ярмаков, Ермаков* восходят к этому имени; М. Кашгари. Индекс, стр. 116; ДТС, стр. 242)

ЯРУЛЛА *перс., ар.* – *яр* друг, товарищ+*улла* бог, господь

ЯРЫЛКАП др. *баш.* – прощать, простить (образована фамилия *Ярылкапов*, сохранилось в названии деревни *Ярылкапово* Абзелиловского района)

ЯРЫШ *бор. баш.* – бәйге, ярыш; бергә, йәнәш (*Ярышев* фамилияһы бар)

ЯҪЫБАЙ *бор. баш.* – яҫы+бай; ныҡ бай

ЯУБАТЫР *баш.* – яу батыры, батыр һуғышсы

ЯУЫМБАЙ *баш.* – яуын+бай (Бөрйән районында ауыл исемендә һаҡланған)

ЯУЫМБӘТ *баш., ғәр.* – яуым+өммәт (халыҡ); (бәлки, яуым, яу «күп» мәғәнәһендә ҡулланылғандыр)

ЯУБАҪАР *баш.* – яу+баҫар (яуҙы баҫһын, тигән теләк менән ҡушылған; *Яубаҫаров* фамилияһы яһалған)

ЯУГИЛДЕ *баш.* – яу+килде (яу килгән ваҡытта тыуыуын билдәләп ҡушылған исем)

ЯХЫЯ//ЯХЪЯ *бор. йәһ., ғәр.* – минең туғаным *Яхве* (пәйғәмбәр исеме)

ЯРЫШ др. *баш.* – скачки; вместе, рядом (образована фамилия *Ярышев*)

ЯСЫБАЙ др. *баш.* – *ясы* плоский+*бай*; крепкий бай

ЯУБАТЫР *баш.* – *яу* битва, бой, набег+*батыр* герой; отважный воин

ЯУМБАЙ *баш.* – *яум* дождь, осадки+*бай* (компонент мужских имен)

ЯУМБЕТ *баш., ар.* – *яум* дождь, осадки+*уммет* народ

ЯУБАСАР *баш.* – *яу* набег; битва, бой+*басар* усмиритель, победитель (образована фамилия *Яубасаров*)

ЯУГИЛЬДИ *баш.* – *яу* набег, нашествие, битва+*кильди* пришел

ЯХИЯ//ЯХЪЯ *др. евр., ар.* – мой брат *Яхве* (имя пророка)

ҠАТЫН-ҠЫҘ ИСЕМДӘРЕ

ЖЕНСКИЕ ИМЕНА

БАШҠОРТСА ЯҘЫЛЫШЫ
БАШКИРСКОЕ НАПИСАНИЕ

РУССА ЯҘЫЛЫШЫ
РУССКОЕ НАПИСАНИЕ

А

АҘНА *фарс.* – 1) йома көн, аҙна – «йома көн» тыуған балаға «аҙна» һүҙе менән исем ҡушылған; 2) әсә балаға аҙна буйы ауырыһа , шул балаға «аҙна» һүҙе менән исем ҡушыу йолаһы булған

АЗНА *перс.* – 1) *азна* пятница, неделя (компонент женских имен); 2) по др. обычаю такое имя давалось детям, родившимся в пятницу или тогда, когда роды длились целую неделю

АҘНАБИКӘ *фарс., баш.* – аҙна+бикә; йома көн тыуған («аҙна» һүҙе менән исем әсәнең аҙна буйына балаға ауырыуын билдәләп тә ҡушылған)

АЗНАБИКА *перс., баш.* – *азна* пятница, неделя+*бика* госпожа, дама, девочка (такое имя давалось ребенку, рожденному в пятницу, или, по другому обычаю, когда роды длились целую неделю)

АҘНАГӨЛ *фарс.* – аҙна+гөл

АЗНАГУЛЬ *перс.* – *азна* пятница+*гуль* цветочек, цветок

АҘНАСОЛТАН//АҘНАҺОЛТАН *фарс., ғәр.* – аҙна+солтан; йома көн тыуған

АЗНАСУЛТАН *перс., ар.* – *азна* пятница, неделя+*султан* царица, правительница; наилучшая

АЗИЯ *неол., ғәр.* – 1) ҡара: *Асия*; 2)донъя өлөшөнөң, материктың атамаһы

АЗИЯ *неол., ар.* – 1) см. *Асия*; 2) название материка, континента

АЙБАНЫУ *баш., фарс.* – ай+баныу

АЙБАНУ *баш., перс.* – *ай* луна+*бану* госпожа, хозяйка

АЙБИБИ *баш., фарс.* – ай+биби; ай һымаҡ матур

АЙБИБИ *баш., перс.* – *ай* луна+*биби* госпожа, дама; девочка (пожелание девочке, чтобы была красивой, лунoподобной)

АЙБИКӘ *баш.* – ай һымаҡ матур; айлы төндә тыуған

АЙБИКА *баш.* – прекрасная, как луна; луноподобная, родилась в лунную ночь

АЙГИЗӘ *неол., баш.* – ай+гиҙә; сәйәхәт итә

АЙГИЗА *неол., баш.* – *ай* луна+*гиза* путешествует

АЙГӨЛ *баш., фарс.* – ай+гөл; ай гөлө

АЙҒЫНА *баш.* – ай+ғына (кесерәйтеү һәм иркәләү формаһында)

АЙДИЛӘ *баш., фарс., неол.* – ай+дилә

АЙДИНӘ *баш., фарс., неол.* – ай+динә (дөрөҫ, ғәҙел)

АЙҘАРҺЫЛЫУ *бор. баш.* – Айҙар+һылыу (айлы төндә тыуған; бәхетле ҡыҙ; һылыу) Бабич, 230-сы б.

АЙЗАДА *баш., фарс.* – ай+зада; ай һымаҡ

АЙЗИЛӘ *неол., баш.* – ай+зилә; ай һымаҡ

АЙЗИРӘК *баш., фарс.* – ай+зирәк (зирәк, аҡыллы булһын, тип ҡушылған)

АЙКӨМӨШ *баш.* – ай+көмөш (көмөш һымаҡ йылтырап торған ай)

АЙҠОЯШ *баш.* – ай+ҡояш; ҡояш, ай һымаҡ матур, ҡәҙерле

АЙЛИНА *неол.* – ай+лина (ай һымаҡ матур тигән мәғәнәлә)

АЙНАЗ *баш., фарс.* – ай+наз; ай кеүек

АЙНАЗА *баш., фарс.* – ай һымаҡ матур, наҙлы

АЙНИСА *баш., ғәр.* – ай ҡыҙы, ай һымаҡ ҡыҙ

АЙНУР *баш., ғәр.* – ай+нур; ай нуры һымаҡ

АЙНУРА *баш., ғәр., неол.* – ай һымаҡ нурлы

АЙНУРИ *баш., ғәр., неол.* – ҡара: *Айнура*

АЙСАРА *баш., ғәр.* – ай+сара; хакимә

АЙСОЛТАН *баш., ғәр.* – ай+солтан; башлыҡ, хакимә

АЙСУЛПАН *баш.* – ай+сулпан; ай янындағы сулпан йондоҙо һымаҡ матур

АЙСЫН *бор. баш.* – ай һынлы, матур

АЙГУЛЬ *баш., перс.* – *ай* луна+*гуль* цветок; лунный цветок

АЙГИНА *баш.* – *ай* луна+*гина* (ласкательная форма имени)

АЙДИЛЯ *баш., перс., неол.* – *ай+диля* сердце

АЙДИНА *баш., перс., неол.* – *ай* луна+*дина* правильная, справедливая

АЙДАРСЫЛУ др. *баш.* – *Айдар+сылу* (родилась в лунную ночь; счастливая; красивая) (Бабич, с. 230)

АЙЗАДА *баш., перс.* – *ай+зада;* луноподобная

АЙЗИЛЯ *неол., баш.* – *ай+зиля*; луноподобная

АЙЗИРЯК *баш., перс.* – *ай* луна+*зиряк* смышленный, смекалистый, умный

АЙКУМУШ *баш.*– *ай* луна+*кумуш* серебро; блестящая

АЙКУЯШ *баш.* – *ай* луна+*куяш* солнце; дорогая, ценная

АЙЛИНА *неол.* – *ай* луна+*лина*; луноподобная

АЙНАЗ *баш., перс.* – *ай* луна+*наз* нежная

АЙНАЗА *баш., перс.* – *ай* луна+*наза* нежность; красивая, нежная

АЙНИСА *баш., ар.* – *ай* луна+*ниса* девочка; луноподобная

АЙНУР *баш., ар.* – *ай* луна+*нур* луч, свет, сияние (выражает пожелание родителей, чтобы девочка была прекрасной, как лунный свет)

АЙНУРА *баш., ар., неол.*– луноподобная; сияющая, как луна

АЙНУРИ *баш., ар., неол.* – см. *Айнура*

АЙСАРА *баш., ар.* – *ай* луна+*сара* госпожа

АЙСУЛТАН *баш., ар.* – *ай* луна+*султан* царица, правительница

АЙСУЛПАН *баш.* – *ай* луна+*сулпан* утренняя заря, Венера; красивая как луна, как Венера

АЙСЫН *др. баш.* – луноликая, луноподобная

АЙҺОЛТАН *бор. баш.* – ҡара: *Айсолтан*

АЙҺЫЛЫУ *баш.* – ай+һылыу; айлы төндә тыуған (ай һымаҡ матур булһын, тигән теләк менән ҡушылған; иң күп таралған боронғо исемдәрҙең береһе)

АЙША *баш.* – айға оҡшаған

АЙШАН *неол., баш., фарс.* – ай һымаҡ яҡты, айға оҡшаш

АЙШАТ *баш., фарс.* – ҡара: *Айша*

АҠБАНЫУ *баш., фарс.* – аҡ+баныу; аҡ ҡыҙ

АҠБИБИ *баш., фарс.* – аҡ+биби; аҡ, саф ҡыҙ

АҠБИКӘ *баш.* – аҡ, саф бала; матур ҡыҙ

АҠСОЛТАН *баш., ғәр.* – аҡ+солтан

АҠСУЛПАН *баш., фарс.* – аҡ+сулпан; аҡ йондоҙ; иң шәп, күренекле

АҠСӘСКӘ *баш.* – аҡ+сәскә; аҡ сәскә кеүек матур

АҠСӘСӘК *баш.* – аҡ+сәсәк

АҠҺЫЛЫУ *баш.* – аҡ+һылыу; изге күңелле

АЛМА *баш.* – алма кеүек

АЛМАБИКӘ *баш.* – алма+бикә; алма кеүек

АЛМАГӨЛ *баш., фарс.* – алма+гөл; алмалай татлы, гөлдәй матур

АЛМАҠАЙ *баш.* – алма һүҙенең иркәләү формаһынан

АЛМАС бор. *баш.* – аҫыл таш исеменән; ҡәҙерле, ҡиммәтле; матур

АЛМАСБИКӘ *бор. баш.* – алмас+бикә (Ғөбәй Дәүләтшиндең шәжәрәһендә әсәһенең исеме)

АЛЬМИРА *неол., исп., ингл.* – Испаниялағы ер-һыу атамаһынан

АЛТЫН *баш.* – алтын һымаҡ ҡәҙерле

АЙСУЛТАН *др. баш.* – см. *Айсултан*

АЙСЫЛУ *баш.* – *ай* луна+*сылу* красивая (с компонентом «*ай*» – «луна» давали имя детям, родившимся в лунную ночь и с пожеланием, чтобы ребенок был красивым, светлым, как луна)

АЙША *баш.* – луноподобная

АЙШАН *неол., баш., перс.* – лунный свет, луноподобная

АЙШАТ *баш., перс.* – см. *Айша*

АКБАНУ *баш., перс.* – *ак+бану* госпожа, хозяйка (компонент женских имен)

АКБИБИ *баш., перс.* – *ак* белый, светлый, чистый, непорочный+*биби* госпожа, хозяйка (компонент женских имен)

АКБИКА *баш.* – *ак+бика*

АКСУЛТАН *баш., ар.* – *ак* белый, светлый+*султан* царица, правительница (компонент женских имен)

АКСУЛПАН *баш., перс.* – *ак* белый, светлый+*сулпан* звезда (Венера); самая лучшая, видная

АКСАСКЯ *баш.* – *ак* белый+*саскя* цветок

АКСАСЯК *баш.* – *ак+сасяк* цветок

АКСЫЛУ *баш.* – *ак* белый, светлый, честный, невинный+*сылу* красивый

АЛМА *баш.* – от слова *алма* яблоко

АЛМАБИКА *баш.* – *алма+бика*

АЛМАГУЛЬ *баш., перс.* – *алма* яблоко+*гуль* цветок

АЛМАКАЙ *баш.* – *алма+кай* (ласкательная форма слова *алма*)

АЛМАС др. *баш.* – драгоценная, дорогая, бесценная; красивая

АЛМАСБИКА др. *баш.* – *алмас+бика* (от названия драгоценного камня)

АЛЬМИРА *неол., исп., англ.* – от *Альмериа* – названия местности в Испании

АЛТЫН *баш.* – *алтын* золото; дорого как золото

АЛТЫНАЙ *баш.* – алтын+ай (кесер., ирк. ялғауы); *алтын* һымаҡ кәҙерле

АЛТЫНБАНЫУ *баш., фарс.* – алтын+баныу; ҡәҙерле, хөрмәтле

АЛТЫНБИКӘ *баш.* – алтын һымаҡ кәҙерле

АЛТЫНГӨЛ *баш., фарс.* – алтын+гөл

АЛТЫНҠАЙ *баш.* – алтын һымаҡ

АЛТЫНСӘС *баш.* – алтын сәсле

АЛСЫУ *баш.* – алһыу йөҙлө

АЛҺЫУ *баш.* – алһыу йөҙлө

АППАҠ *баш.* – аҡ йөҙлө

АРСЛАНБИКӘ *бор. баш.* – арыҫлан+бикә (арыҫлан һымаҡ батыр булһын, тип ҡушылған исем)

АРЫУБИКӘ *бор. баш.* – арыу (саф, тоғро, матур)+бикә

АРЫУҠАЙ *бор. баш.* – саф, матур ҡыҙ

АСИЛӘ *неол., ғәр.* – *Асия* исеменән

АСИЯ *ғәр.* – дауалаусы; тынысландырыусы

АСМА *ғәр.* – юғары, бөйөк

АСМАБИКӘ *ғәр., баш.* – асма+бикә

АҪЫЛБИКӘ *ғәр., баш.* – аҫыл+бикә; бик кәҙерле ҡыҙ

АУСАФ *ғәр.* – сифатлы; һәйбәт

АУСАФКАМАЛ *ғәр.* – бик һәйбәт, яҡшы

АЛТЫНАЙ *баш.* – *алтын* золото+*ай* (ласкательная форма)

АЛТЫНБАНУ *баш., перс.* – *алтын* золото+*бану* госпожа, хозяйка (компонент женских имен)

АЛТЫНБИКА *баш.* – *алтын* золото+*бика* девочка

АЛТЫНГУЛЬ *баш., перс.* – *алтын* золото+*гуль* цветок

АЛТЫНКАЙ *баш.* – золотце

АЛТЫНСЯС *баш.* – *алтын* золото+*сяс* волосы; золотоволосая

АЛСУ *баш.* – розовая, розоликая

АЛСУ *баш.* – розовая, розоликая

АППАК *баш.* – беленькая

АРСЛАНБИКА др. *баш.* – *арслан* лев+*бика* (выражает пожелание девочке, чтобы она была смелой)

АРУБИКА др. *баш.* – *ару* чистый, верный, красивый+*бика* (компонент женских имен)

АРУКАЙ др. *баш.* – чистая, непорочная, красивая

АСИЛЯ *неол., ар.* – от имени *Асия*

АСИЯ *ар.* – лечащая; успокаивающая

АСМА *ар.* – величественная, великая

АСМАБИКА *ар., баш.* – *асма+бика*

АСЫЛБИКА *ар., баш.* – *асыл* дорогой, ценный+*бика* (компонент женских имен)

АУСАФ *ар.* – качественная; хорошая

АУСАФКАМАЛ *ар.* – очень хорошая, совершенная

Б

БАҒБОСТАН *фарс.* – емеш баҡсаһы

БАҘЫЯН *фарс.* – баҙыян тигән хуш еҫле ағас исеменән

БАЙБИКӘ *баш.* – бай+бикә

БАГБУСТАН *перс.* – фруктовый сад

БАДИЯН *перс.* – бадьян; анисовое дерево

БАЙБИКА *баш.* – *бай* богатый+*бика*; богатая, состоятельная

БАЙРАМБИКӘ *баш.* – байрамда тыуған

БАЙРАМБИКА *баш.* – *байрам* праздник+*бика* девочка; родилась в праздничный день

БАЙРАМҺЫЛЫУ *баш.* – байрамда тыуған

БАЙРАМСЫЛУ *баш.* – родилась в праздник

БАКИРА *ғәр.* – саф, ғиффәтле ҡыҙ

БАКИРА *ар.* – непорочная, целомудренная

БАЛЛЫБИКӘ *баш.* – баллы+бикә

БАЛЛЫБИКА *баш.* – *баллы* сладкая+*бика*

БАНАТ *ғәр.* – ҡыҙ балалар, ҡыҙҙар; иркә ҡыҙ

БАНАТ *ар.* – девочки, девушки; неженка, любимая

БАНЫУ *фарс.* – 1) ҡыҙ бала; бикә, хужабикә; ханым; 2) ҡатын-ҡыҙ исемдәре компоненты

БАНУ *перс.* – 1) дочь, девочка; госпожа, хозяйка; дама; 2) компонент женских имен

БАРСЫН *баш.* – ебәк

БАРСЫН *баш.* – шелковая материя

БАРСЫНҺЫЛЫУ *баш.* – барсын+һылыу

БАРСЫНСЫЛУ *баш.* – *барсын* шелк+*сылу* красивый

БАЯН *баш.* – бай, мөлкәтле

БАЯН *баш.* – богатая, состоятельная

БАЯН *монг.* – бай, аҡыллы

БАЯН *монг.* – богатая; умная

БАЯН *ғәр.* – асыҡ, аныҡ; әйтеү, аңлатыу, белдереү, баян итеү

БАЯН *ар.* – ясный, ясность; объяснение, объявление, изложение

БАЯНҺЫЛЫУ – баян+һылыу; ҡара: *Баян*

БАЯНСЫЛУ – *баян+сылу* красивая; см. *Баян*

БИБЕКӘЙ *фарс., баш.* – *Биби* исеменең иркәләү формаһы

БИБИКЕЙ *перс., баш.* – ласкательная форма имени *Биби*

БИБИ *фарс.* – 1) хужабикә, ханым; ҡыҙ бала; 2) ҡатын-ҡыҙ исемдәренең компоненты

БИБИ *перс.* – 1) хозяйка, госпожа; дочь, девочка; 2) компонент женских имен

БИБИАСМА *фарс., ғәр.* – биби+асма; бөйөк, олпатлы

БИБИАСМА *перс., ар.* – *биби+асма*; величавая, величественная

БИБИГӨЛ *фарс.* – биби+гөл

БИБИГУЛЬ *перс.* – *биби* госпожа, хозяйка+*гуль* цветок

БИБИҒӘЙШӘ *фарс., ғәр.* – биби+ғәйшә (тормош, йәшәү)

БИБИГАЙША *перс., ар.* – *биби* госпожа, девочка+*гайша* жизнь

БИБИЗАДА *фарс.* – биби+зада

БИБИЗАДА *перс.* – *биби+зада*

БИБИКАМАЛ *фарс., ғәр.* – биби+камал

БИБИКАМАЛ *перс., ар.* – *биби+камал* совершенная

БИБИНИСА *фарс., ғәр.* – биби+ниса

БИБИНИСА *перс., ар.* – *биби+ниса*

БИБИНУР *фарс., ғәр.* – биби+нур

БИБИНУР *перс., ар.* – *биби+нур* свет, блеск, сияние

БИБИСАРА *фарс., ғәр.* – биби+сара (саф, иң шәп ҡыҙ)

БИБИСАРА *перс., ар.* – *биби+сара* чистая, отборная, лучшая

БИБИСАФА *фарс., ғәр.* – биби+сафа (саф ҡыҙ)

БИБИСАФА *перс., ар.* – *биби+сафа*; честная, непорочная

БИБИФАТИМА *фарс., ғәр.* – биби+фатима

БИБИФАТИМА *перс., ар.* – *биби+фатима*

БИБИӘСМӘ *фарс.*, *ғәр.* – биби+әсмә; бөйөк, олпатлы
БИБИЯМАЛ *фарс.*, *ғәр.* – биби+ямал; матур, һылыу ҡыҙ
БИКҺЫЛЫУ *баш.* – бик+һылыу
БИКӘ *баш.* – хужабикә; ханым (боронғо заманда юғары ҡатлам ҡатын-ҡыҙ исеменә ҡушылып дәрәжә атамаһы булып йөрөгән, һуңынан ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла торған компонентка әйләнгән)
БИКЪЯМАЛ *баш.*, *ғәр.* – бик матур, бик һылыу
БИРБИКӘ *баш.* – бир+бикә (ҡыҙ бала булыуҙы теләп ҡушылған боронғо исем)
БОСТАН *фарс.* – баҡса
БУРАНБИКӘ *баш.* – буранда тыуған
БҮЛӘК *баш.* – бүләк, мираҫ, комартҡы (атанан, әсәнән бүләк булып ҡалған балаға ҡушылған боронғо исем)
БҮЛӘКБИКӘ *баш.* – бүләк+бикә; бүләк, мираҫ булып ҡалған ҡыҙ
БҮЛӘКӘЙ *баш.* – бүләк+кәй (иркәләү ялғауы); ҡара: *Бүләк*
БЫЛБЫЛ *фарс.* – һандуғас
БӘҒИҘӘ *ғәр.* – һуңғы, төпсөк, кинйә
БӘҘЕҒОЛ *ғәр.* – бәҙе (иң шәп, иң яҡшы)
БӘҘЕҒОЛЪЯМАЛ *ғәр.* – иң шәп, иң яҡшы һылыу
БӘҘЕР//БӘҘРИ *ғәр.* – тулған ай
БӘҘЕРНИСА *ғәр.* – тулған ай кеүек матур ҡыҙ
БӘҘЕРЪЯМАЛ *ғәр.* – матурҙың матуры
БӘҘИҒА *ғәр.* – иҫ киткес матур, һылыу
БӘҘРИКАМАЛ *ғәр.* – тулған ай һымаҡ матур
БӘҘРИНИСА//БӘҘРНИСА *ғәр.* – бәҙри+ниса; тулған ай һымаҡ ҡыҙ

БИБИАСМА *перс.*, *ар.* – *биби+асма*; величавая, величественная
БИБИЯМАЛ *перс.*, *ар.* – *биби+ямал*; красивая девушка
БИКСЫЛУ *баш.* – *бик* очень+*сылу* красивая
БИКА *баш.* – хозяйка; госпожа (в прошлом слово «бика» являлось титулом женщин богатой верхушки, впоследствии, утратив прежнее значение, превратилось в компонент женских имен)
БИКЬЯМАЛ *баш.*, *ар.* – очень красивая
БИРБИКА *баш.* – *бир* дай+*бика* девочка (это имя выражает пожелание родителей, чтобы родилась девочка)
БОСТАН *перс.* – сад
БУРАНБИКА *баш.* – *буран+бика*; родилась в буранный день
БУЛЯК *баш.* – дар, подарок, наследие (по древнему обычаю, такое имя давали ребенку, при рождении которого не было уже в живых отца или при родах умерла мать)
БУЛЯКБИКА *баш.* – *буляк+бика*; дар, подарок
БУЛЯКАЙ *баш.* – ласкательная форма имени; см. *Буляк*
БЫЛБЫЛ *перс.* – соловей
БАГИДА *ар.* – последний, последыш
БАДИГУЛЬ *ар.* – самая лучшая, прекрасная
БАДИГУЛЬЯМАЛ *ар.* – самая лучшая, прекрасная, красивая
БАДИР//БАДРИ *ар.* – полная луна
БАДИРНИСА *ар.* – красивая девушка, как полная луна; лучшая из женщин
БАДИРЬЯМАЛ *ар.* – самая красивая
БАДИГА *ар.* – красавица
БАДРИКАМАЛ *ар.* – *бадри+камал*; красивая, как полная луна
БАДРИНИСА//БАДРНИСА *ар.* – *бадри* полная луна+*ниса* девочка; как полная луна

БӘҘРИНУР *ғәр.* – бәҙри+нур; тулы ай нуры; бик матур

БӘҘРИЯ *ғәр.* – тулған ай һымаҡ матур

БӘҘРИЯМАЛ *ғәр.* – ҡара: *Бәҙеръямал*

БӘҘӘР *ғәр.* – тулған ай; матур

БӘЛХИӘ *фарс.* – ер-һыу исеменән

БӘРИҠӘ *ғәр.* – нур

БӘҺИРӘ *ғәр.* – табыш, өлөш

БӘҺИӘ *ғәр.* – матур, сибәр, гүзәл

БӘҺӘР *фарс.* – яҙғы; яҙ кеүек

БӘШИРӘ *фарс.* – һөйөнөс килтереүсе

БАДРИНУР *ар.* – *бадри+нур* (красивая, как лунный свет)

БАДРИЯ *ар.* – красивая, как полная луна

БАДРИЯМАЛ *ар.* – см. *Бадирьямал*

БАДАР *ар.* – полная луна; совершенная, красивая

БАЛХИЯ *перс.* – от названия местности в Средней Азии

БАРИКА *ар.* – свет, луч, сияние

БАГИРА *ар.* – находка, доля

БАГИЯ *ар.* – красивая, прелестная

БАГАР *перс.* – весенняя; прекрасная, как весна

БАШИРА *перс.* – вестник радости

В

ВАЗИФА *ғәр.* – өҫкә йөкмәтелгән бурыс, хеҙмәт

ВАЗИХА *ғәр.* – асыҡ, аныҡ итеп аңлатыусы

ВАКИФА *ғәр.* – аңлаусан, белдекле

ВАРИСА *ғәр.* – урынына ҡалыусы, дауам итеүсе

ВАФИРА *ғәр.* – бай, мул; киң күңелле; тоғро

ВАФИЯ *ғәр.* – тоғро, тотанаҡлы, ышаныслы

ВАҺИБА *ғәр.* – бағышлаусы; бүләк биреүсе

ВЕНЕРА *неол., лат.* – *Зөһрә* йондоҙо; *Таңсулпан, Сулпан, Зөһрә* исемдәре менән бер мәғәнәлә

ВИЛЕНА *неол.* – Владимир Ильич Ленин тигәндән ҡыҫҡартып яһалған, 1930 й. ингән исем

ВӘҒИЗӘ *ғәр.* – вәғәз һөйләүсе

ВӘЗИҒӘ *ғәр.* – тыйнаҡлы, баҫалҡы

ВӘЖИҘӘ *ғәр.* – һөйөү; шатлыҡ; байлыҡ

ВӘЖҮДӘ *ғәр.* – тормош, йәшәү; күңел, рух

ВАЗИФА *ар.* – должность, обязанность

ВАЗИХА *ар.* – ясно, четко объясняющая

ВАКИФА *ар.* – понимающая, сведущая, знающая

ВАРИСА *ар.* – наследница, замена

ВАФИРА *ар.* – богатая, великодушная; верная

ВАФИЯ *ар.* – верная, выдержанная, благонадежная

ВАҒИБА *ар.* – посвящающая; дарящая

ВЕНЕРА *неол., лат.* – название звезды (то же, что *Сулпан, Тансулпан, Зухра*)

ВИЛЕНА *неол.* – сокращенное имя (от Владимира Ильича Ленина)

ВАГИЗА *ар.* – проповедница

ВАЗИГА *ар.* – скромная, выдержанная

ВАЖИДА *ар.* – любовь; радость; богатство

ВАЖУДА *ар.* – жизнь; душа

ВӘКИЛӘ *ғәр.* – вәкил, ышаныслы кеше
ВӘҠИФӘ *ғәр.* – белемле, аҡыллы; аңлаусы, белеүсе
ВӘЛИҘӘ//ВӘЛИДӘ *ғәр.* – ҡыҙ бала; тоҡом, нәҫел
ВӘЛИМӘ *ғәр.* – ҡунаҡ; туй
ВӘЛИӘ *ғәр.* – туған; изге
ВӘРИҘӘ//ВӘРИДӘ *ғәр.* – роза сәскәһе; өлгәшкән, теләгенә ирешкән
ВӘРИҒӘ *ғәр.* – насарлыҡтан һаҡланыусы; динле
ВӘРИСӘ *ғәр.* – дауам итеүсе
ВӘРӘҠӘ *ғәр.* – йәшел япраҡ
ВӘСИЛӘ *ғәр.* – айырылмаҫ дуҫ; көтә белеүсе
ВӘСИМӘ *ғәр.* – матур, һылыу
ВӘХИҘӘ *ғәр.* – берәү, яңғыҙ; тиңдәшһеҙ

ВАКИЛЯ *ар.* – представительница, доверенное лицо
ВАКИФА *ар.* – грамотная, умная; понимающая, знающая
ВАЛИДА *ар.* – дитя, девочка; наследие, потомок
ВАЛИМА *ар.* – гость; свадьба
ВАЛИЯ *ар.* – родственница; священная
ВАРИДА *ар.* – роза; преуспевающая, достигающая цели
ВАРИГА *ар.* – остерегающаяся от порочного; верующая
ВАРИСА *ар.* – продолжательница
ВАРАКА *ар.* – зеленый лист, листочек
ВАСИЛЯ *ар.* – неразлучная подруга; умеющая ждать
ВАСИМА *ар.* – красивая
ВАХИДА *ар.* – одна-единственная; несравненная

Г

ГӨЛ *фарс.* – борон да, хәҙер ҙә матурлыҡ, нәфислек символы булып торған «гөл» һүҙе менән исемдәр күп яһалған (иң күп таралған ҡатын-ҡыҙҙар исеме компоненты)
ГӨЛБАҘЫЯН *фарс.* – баҙыян гөлө, сәскәһе
ГӨЛБАНЫУ *фарс.* – гөл+баныу
ГӨЛБИКӘ *фарс., баш.* – гөл+бикә; гөл һымаҡ ҡыҙ
ГӨЛБИНАЗ *фарс.* – гөл һымаҡ наҙлы
ГӨЛБИНУР *фарс., ғәр.* – гөл нуры
ГӨЛБОСТАН *фарс.* – гөл баҡсаһы, гөлбаҡса
ГӨЛБҮЛӘК *фарс., баш.* – гөл+бүләк
ГӨЛБӘҒИҘӘ *фарс., ғәр.* – һуңғы гөл

ГУЛЬ *перс.* – слово *гуль* служит символом красоты, изящества, нежности (широко распространено как компонент женских имен)
ГУЛЬБАДИЯН *перс.* – цветок бадьяна
ГУЛЬБАНУ *перс.* – *гуль* цветок+*бану* госпожа, хозяйка
ГУЛЬБИКА *перс., баш.* – *гуль* цветок+*бика* девочка
ГУЛЬБИНАЗ *перс.* – нежная, как цветок
ГУЛЬБИНУР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*нур* луч, сияние, блеск
ГУЛЬБУСТАН *перс.* – цветник
ГУЛЬБУЛЯК *перс., баш.* – *гуль* цветок+*буляк* дар, подарок
ГУЛЬБАГИДА *перс., ар.* – последний цветок

ГӨЛБӘҘӘН *фарс., ғәр.* – гөл һымаҡ зифа
ГӨЛБӘҘӘР *фарс., ғәр.* – гөл+бәҙәр; тулған ай гөлө
ГӨЛБӘҘИҒА *фарс., ғәр.* – гөл+бәҙиға; иң матур гөл
ГӨЛБӘЗИР *фарс., ғәр.* – гөл+бәҙәр
ГӨЛБӘЗИРӘ – кара: *Гөлбәҙәр*
ГӨЛБӘҺӘР *фарс.* – яҙғы гөл
ГӨЛГИЗӘР *фарс.* – гөллөк, сәскәлек
ГӨЛГӨЛ *фарс.* – гөл һымаҡ нәфис, матур
ГӨЛГӨНӘ *фарс.* – алһыу; роза гөлө төҫлө
ГӨЛҒӘЙШӘ *фарс., ғәр.* – тормош гөлө
ГӨЛГӘҮҺӘР *фарс.* – гөл+гәүһәр
ГӨЛДӘР *фарс.* – гөл менән биҙәлгән
ГӨЛДӘРИӘ *фарс.* – гөл менән биҙәлгән, гөллө
ГӨЛЗАДА *фарс.* – гөллөк; сәскәнән, гөлдән яһалған
ГӨЛЗАР *фарс.* – гөллө; сәскәлек
ГӨЛЗАҺИҘА//ГӨЛЗАҺИДА *фарс., ғәр.* – гөл+заһиҙа; тыйнаҡлы; гөлдәй матур
ГӨЛЗАҺИРА *фарс., ғәр.* – гөл+заһира; нур сәсеүсе
ГӨЛЗИФА *фарс.* – гөл һымаҡ зифа
ГӨЛЗӘБИҘӘ *фарс.* – гөл менән биҙәлгән, матур
ГӨЛЗӘЙНӘП *фарс., ғәр.* – гөл+зәйнәп; таҙа, тулы кәүҙәле; кәкүк
ГӨЛЗӘМИНӘ *неол., фарс., ғәр.* – ер гөлө
ГӨЛЗӘФӘР *неол., фарс., ғәр.* – теләгенә ирешеүсе
ГӨЛЗӘМИӘ *неол., фарс., ғәр.* – ерҙә үҫкән гөл
ГӨЛЗӨҺРӘ *фарс., ғәр.* – гөл+зөһрә; зөһрә гөлө

ГУЛЬБАЗАН *перс., ар.* – *гуль* цветок+*базан* статность; красивая, как цветок
ГУЛЬБАДАР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*бадар* полная луна; совершенная, красивая
ГУЛЬБАДИГА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*бадига* красивый; самый красивый цветок
ГУЛЬБАЗИР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*базир* красивый
ГУЛЬБАЗИРА – см. *Гульбадар*
ГУЛЬБАХАР *перс.* – весенний цветок
ГУЛЬГИЗАР *перс.* – цветник
ГУЛЬГУЛЬ *перс.* – нежная, красивая, как цветок
ГУЛЬГИНА *перс.* – розоликая; как цветок розы
ГУЛЬГАЙША *перс., ар.* – цветок жизни
ГУЛЬГАУХАР *перс.* – *гуль+гаухар*
ГУЛЬДАР *перс.* – украшенная цветами
ГУЛЬДАРИЯ *перс.* – украшена цветами, вся в цветах
ГУЛЬЗАДА *перс.* – цветник; сделанная из цветов
ГУЛЬЗАР *перс.* – со цветами; цветник;
ГУЛЬЗАГИДА *перс., ар.* – *гуль+загида*; скромная; красивая, как цветок
ГУЛЬЗАГИРА *перс., ар.* – *гуль+загира*; сияющая, лучезарная
ГУЛЬЗИФА *перс.* – *гуль+зифа*; стройная, статная
ГУЛЬЗАБИДА *перс.* – *гуль* цветок+*забида* украшать
ГУЛЬЗАЙНАП *перс., ар.* – *гуль* цветок+*зайнап*; полненькая, здоровая; кукушка
ГУЛЬЗАМИНА *неол., перс., ар.* – цветок земли
ГУЛЬЗАФАР *неол., перс., ар.* – *гуль* цветок+*зафар* победитель
ГУЛЬЗАМИЯ *неол., перс., ар.* – цветок земли
ГУЛЬЗУХРА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*зухра* звезда

ГӨЛИРӘ *неол., фарс.* – гөл һымаҡ
ГӨЛИСӘ *неол., фарс., ғәр.* – гөл һымаҡ («*Гөлниса*»нан ҡыҫҡартылған)
ГӨЛИӘ *фарс.* – гөл хужаһы
ГӨЛЙЕМЕШ *фарс., баш.* – сәскә исеменән
ГӨЛЙӨҘӨМ *фарс., баш.* – гөл кеүек йөҙлө
ГӨЛЙЫҺАН *фарс.* – йыһан гөлө
ГӨЛЙӘҮҺӘР *фарс.* – гөл+йәүһәр; ынйыы һымаҡ
ГӨЛКӘЙ *фарс.* – иркәләү формаһындағы исем
ГӨЛҠӘМӘР *фарс., ғәр.* – гөл+ҡәмәр (ай)
ГӨЛЛИ *фарс.* – гөллө, гөлдән торған
ГӨЛЛИРӘ *неол., фарс.* – гөл һымаҡ
ГӨЛЛӘРИӘ *фарс.* – ҡара: *Гөллирә*
ГӨЛМИНАЗ *фарс., неол.* – гөл кеүек наҙлы
ГӨЛМИНУР *фарс., ғәр.* – гөл нурындай
ГӨЛМИРӘ *фарс.* – гөллө, гөл һымаҡ
ГӨЛМӨҺӨР *фарс., ғәр.* – гөл+мөһөр; һуңғы гөл
ГӨЛМӘРЙӘМ *фарс., йәһ.* – гөл+мәрйәм; иң шәп гөл
ГӨЛНАЗ *фарс.* – гөл+наз; гөл кеүек наҙлы
ГӨЛНАЗА *фарс.* – гөл+наза; иркә гөл; наҙлы гөл
ГӨЛНАЗАР *фарс., ғәр.* – гөл+назар
ГӨЛНАР *фарс.* – гранат сәскәһе
ГӨЛНАРА *фарс.* – гранат сәскәһе
ГӨЛНАРИЯ *фарс.* – гранат сәскәһе һымаҡ наҙлы
ГӨЛНИСА *фарс., ғәр.* – гөл+ниса; гөл кеүек ҡыҙ
ГӨЛНУР *фарс., ғәр.* – гөл нурындай ҡыҙ

ГУЛИРА *неол., перс.* – подобная цветку
ГУЛИСА *неол., перс., ар.* – подобная цветку (усеченная форма имени *Гульниса*)
ГУЛИА *перс.* – хозяйка цветов
ГУЛЬЕМЕШ *перс., баш.* – шиповник
ГУЛЬЮЗУМ *перс., баш.* – красивая, как цветок
ГУЛЬЗИГАН *перс.* – *гуль* цветок+*зиган* вселенная
ГУЛЬЯУХАР *перс.* – *гуль* цветок+*яухар* жемчуг
ГУЛЬКЕЙ // **ГУЛЬКАЙ** *перс.* – цветочек (ласкательная форма имени)
ГУЛЬКАМАР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*камар* луна, месяц
ГУЛЛИ *перс.* – цветочная (ласкательная форма имени)
ГУЛЛИРА *неол., перс.* – подобная цветку
ГУЛЬЛАРИЯ *перс.* – см. *Гуллира*
ГУЛЬМИНАЗ *перс., неол.* – нежная, как цветок
ГУЛЬМИНУР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*нур* свет, блеск, луч, сияние
ГУЛЬМИРА *перс.* – как цветок
ГУЛЬМУГУР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*мугур* печать; последний цветок
ГУЛЬМАРЬЯМ *перс., евр.* – *гуль* цветок+*марьям*; самый лучший цветок
ГУЛЬНАЗ *перс.* – нежная, как цветок
ГУЛЬНАЗА *перс.* – нежный цветок
ГУЛЬНАЗАР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*назар* взгляд
ГУЛЬНАР *перс.* – гранатовый цветок
ГУЛЬНАРА *перс.* – гранатовый цветок
ГУЛЬНАРИЯ *перс.* – нежная как цветок граната
ГУЛЬНИСА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*ниса* девочка; как цветок
ГУЛЬНУР *перс., ар.* – *гуль* цветок+*нур* луч, свет, сияние; сияющий цветок

ГӨЛНӘЗИРӘ *фарс., ғәр.* – гөл+нәзирә; бик матур; өлгө булырлыҡ

ГӨЛНӘЗИФӘ *фарс., ғәр.* – гөл+нәзифә; гөлдәй саф, пак

ГӨЛНӘФИС *фарс., ғәр.* – гөл һымаҡ нәфис

ГӨЛНӘФИСӘ *фарс., ғәр.* – гөл+нәфисә; гөл һымаҡ нәфис

ГӨЛӨМ *фарс., баш.* – гөлөм минең, гөлкәйем (гөл һүҙенең иркәләү формаһынан)

ГӨЛӨСТАН *фарс.* – гөл+стан (ил); гөлдәр иле

ГӨЛСАНИЯ *фарс., ғәр.* – гөл+сания; икенсе бала

ГӨЛСАРА *фарс., ғәр.* – гөл+сара; иң шәп, матур гөл

ГӨЛСАФА *фарс., ғәр.* – гөл кеүек саф

ГӨЛСИБӘР *фарс., баш.* – гөл һымаҡ сибәр, матур

ГӨЛСИМӘ *фарс., ғәр.* – гөл кеүек йөҙлө

ГӨЛСИНӘ *фарс., ғәр.* – гөл йыйыусы

ГӨЛСИРӘ *фарс.* – гөл кеүек йөҙлө

ГӨЛСӨМ *фарс.* – алһыу йөҙлө

ГӨЛСӘНӘ *фарс., ғәр.* – гөл+сәнә; яҡты нур, балҡыш; маҡтау

ГӨЛСӘРИӘ *фарс., ғәр.* – гөл+сәриә (аҫыл зат)

ГӨЛСӘСӘК *фарс., баш.* – гөл+сәсәк

ГӨЛҮСӘ *неол., фарс.* – гөл һүҙенән; гөл һымаҡ

ГӨЛФАРА *фарс.* – гөл һатыусы

ГӨЛФАРИЗА *фарс., ғәр.* – гөл+фариза

ГӨЛФАЯ *неол., фарс.* – ҡәҙерле гөл

ГӨЛФИРӘ *неол., фарс.* – гөл һатыусы

ГӨЛФИӘ *фарс.* – гөлгә оҡшаш

ГӨЛФРУЗ *фарс.* – гөл һатыусы

ГӨЛФРУЗА *фарс.* – ҡара: *Гөлфруз*

ГӨЛФӘРИҘӘ *фарс., ғәр.* – гөл+фәриҙә; иң шәп, тиңдәшһеҙ

ГУЛЬНАЗИРА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*назира* красивая; лучшая

ГУЛЬНАЗИФА *перс., ар.* – *гуль+назифа*; чистая, непорочная, как цветок

ГУЛЬНАФИС *перс., ар.* – *гуль* цветок+*нафис* изящный

ГУЛЬНАФИСА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*нафиса* изящная

ГУЛЮМ *перс., баш.* – мой цветок, цветочек

ГУЛУСТАН *перс.* – *гуль* цветок+*стан* страна; страна цветов, цветник

ГУЛЬСАНИЯ *перс., ар.* – *гуль* цветок+*сания* второй ребенок

ГУЛЬСАРА *перс., ар.* – *гуль+сара*; самый лучший цветок

ГУЛЬСАФА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*сафа* чистый

ГУЛЬСИБАР *перс., баш.* – *гуль* цветок+*сибар* красивый

ГУЛЬСИМА *перс., ар.* – подобная цветку, красивая

ГУЛЬСИНА *перс., ар.* – цветочница

ГУЛЬСИРА *перс.* – подобная цветку, красивая

ГУЛЬСУМ *перс.* – розоликая

ГУЛЬСАНА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*сана* свет, блеск; восхваление

ГУЛЬСАРИЯ *перс., ар.* – *гуль* цветок+*сария* благородная, знатная

ГУЛЬСАСЯК *перс., баш.* – *гуль* цветок+*сасяк* цветок

ГУЛУСА *неол., перс.* – от слова «*гуль*» цветок; как цветок

ГУЛЬФАРА *перс.* – цветочница

ГУЛЬФАРИЗА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*фариза* обязанность, миссия

ГУЛЬФАЯ *неол., перс.* – дорогой цветок

ГУЛЬФИРА *неол., перс.* – цветочница

ГУЛЬФИЯ *перс.* – подобная цветку

ГУЛЬФРУЗ *перс.* – цветочница

ГУЛЬФРУЗА *перс.* – см. *Гульфруз*

ГУЛЬФАРИДА *перс., ар.* – *гуль+фарида*; самая лучшая, бесподобная

ГӨЛФӘРИӘ *фарс., ғәр.* – гөл+фәриә; тиңдәшһез

ГӨЛХӘБИРӘ *фарс., ғәр.* – гөл+хәбирә; белемле, ғилемле

ГӨЛҺИҘӘП *фарс.* – гөл+һиҙәп; матур

ГӨЛҺЫЛЫУ *фарс., баш.* – гөл+һылыу; гөл һымаҡ һылыу

ГӨЛШАН *фарс.* – гөл түтәле

ГӨЛШАТ *фарс., баш.* – гөл батшаһы

ГӨЛШӘКӘР *фарс.* – гөл+шәкәр; татлы гөл

ГӨЛШӘРИФӘ *фарс., ғәр.* – гөл+шәрифә; гөл һымаҡ ҡәҙерле, маҡтаулы

ГӨЛЪЯМАЛ *фарс., ғәр.* – гөл+ямал; матур гөл

ГӨЛӘМЗӘ *фарс.* – гөл һымаҡ зифа

ГӨЛӘН *фарс.* – гөл кеүек

ГӨЛӘНДӘМ *фарс.* – гөл кеүек зифа

ГҮЗӘЛ *баш.* – матур, һылыу, сибәр

ГҮЗӘЛИӘ *неол., баш.* – гүзәл, матур, һылыу

ГӘҮҺӘР *фарс.* – ынйы, мәрйен

ГӘҮҺӘРИӘ *фарс.* – ынйы, мәрйен; ынйы, мәрйен һымаҡ ҡәҙерле, матур

ГУЛЬФАРИЯ *перс., ар.* – единственная, несравненная

ГУЛЬХАБИРА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*хабира* образованная

ГУЛЬСИДАП *перс.* – *гуль* цветок+*сидап* перламутровая пуговица; красивая

ГУЛЬСЫЛУ *перс., баш.* – *гуль* цветок+*сылу* красивая

ГУЛЬШАН – цветник

ГУЛЬШАТ *перс., баш.* – *гуль* цветок+*шат* царь; царица цветов

ГУЛЬШАКАР *перс.* – *гуль* цветок+*шакар* сахар; сладкий цветок

ГУЛЬШАРИФА *перс., ар.* – *гуль* цветок+*шарифа* дорогая, благородная, славная

ГУЛЬЯМАЛ *перс., ар.* – *гуль* цветок+*ямал* красивый; красивый цветок

ГУЛАМЗА *перс.* – красивая, статная

ГУЛЯН *перс.* – подобный цветку

ГУЛЯНДЕМ *перс.* – подобный цветку

ГЮЗЕЛЬ *баш.* – красивая, прекрасная

ГЮЗЕЛИЯ *неол., баш.* – красивая, прекрасная

ГАУХАР *перс.* – жемчужина, коралл

ГАУХАРИЯ *перс.* – жемчуг, коралл; красивая, как жемчуг, коралл

Ғ

ҒАФФА *ғәр.* – тыйнаҡлы; ғиффәтле

ҒАЯН *ғәр.* – атаҡлы, күренекле; күренеп торған, билдәле

ҒИЛМИКАМАЛ *ғәр.* – ғилми (ғилемле)+камал

ҒИЛМИНИСА *ғәр.* – ғилемле ҡыҙ

ҒИЛМИНУР *ғәр.* – ғилем нуры

ҒИЛМИСАФА *ғәр.* – ғилемле; саф

ҒИЛМИЯЗА *ғәр.* – ғилемле

ГАФФА *ар.* – сдержанная; скромная

ГАЯН *ар.* – знаменитая, знатная; очевидная, ясная

ГИЛЬМИКАМАЛ *ар.* – *гильми* ученая, образованная+*камал* совершенная

ГИЛЬМИНИСА *ар.* – образованная девушка

ГИЛЬМИНУР *ар.* – *гильми* научный+*нур* луч, свет, блеск

ГИЛЬМИСАФА *ар.* – образованная; чистая

ГИЛЬМИЯЗА *ар.* – образованная

ҒИЛМИЯМАЛ *ғәр.* – ғилемле; һылыу
ҒИЛМИӘ *ғәр.* – ғилемле, белемле
ҒИФФӘТ *ғәр.* – саф, намыҫлы
ҒӨБӘЙҘӘ *ғәр.* – тоғролоҡло; ҡол
ҒӨМӘРӘ *ғәр.* – ғүмерле булһын, тигән теләк менән ҡушылған
ҒӘБИҘӘ *ғәр.* – баш эйеүсе; хеҙмәтсе, ҡол
ҒӘЗЗӘ *ғәр.* – һөйөклө
ҒӘЗИЗӘ *ғәр.* – ҡәҙерле, ғәзиз
ҒӘЗИЛӘ *ғәр.* – тоғролоҡло; ғәҙел
ҒӘЗИМӘ *ғәр.* – бөйөк, абруйлы
ҒӘЗИНУР *ғәр.* – еңеү нуры
ҒӘЙН//ҒӘЙНИ *ғәр.* – иң яҡшы, һайлап алынған (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәре компоненты)
ҒӘЙНИКАМАЛ *ғәр.* – ысынлап камил; бик шәп
ҒӘЙНИСАФА *ғәр.* – бик саф
ҒӘЙНИХАЯТ *ғәр.* – матур тормош
ҒӘЙНИҺАР *ғәр.* – көн кеүек; матур
ҒӘЙНИЯМАЛ *ғәр.* – бик матур; сибәр ҡыҙ
ҒӘЙНИӘ *ғәр.* – күренекле; тантаналы
ҒӘЙНУР *ғәр.* – яҡтылыҡ, нур шишмәһе
ҒӘЙШӘ *ғәр.* – тормош; йәшәүсе
ҒӘЛИМӘ *ғәр.* – уҡымышлы
ҒӘЛИӘ *ғәр.* – бөйөк
ҒӘЛИӘБАНЫУ *ғәр., фарс.* – ғәлиә+ баныу
ҒӘМБӘР//ҒӘНБӘР *ғәр.* – йофар; хуш еҫле
ҒӘМБӘРИӘ *неол., ғәр.* – ҡара: *Ғәмбәр*
ҒӘМБӘРӘ *неол., ғәр.* – ҡара: *Ғәмбәр*
ҒӘМИЛӘ *ғәр.* – эшсән; хеҙмәткәр, эшсе
ҒӘНИӘ *ғәр.* – бай, мөлкәтле
ҒӘРИФӘ *ғәр.* – аҡыллы
ҒӘТИФӘ *ғәр.* – изгелекле

ГИЛЬМИЯМАЛ *ар.* – образованная; красивая
ГИЛЬМИЯ *ар.* – образованная
ГИФФАТ *ар.* – чистая, честная
ГУБАЙДА *ар.* – верная; слуга, рабыня
ГУМЕРА *ар.* – выражает пожелание долгой жизни
ГАБИДА *ар.* – подчиненная; слуга, раб
ГАЗЗА *ар.* – любимая
ГАЗИЗА *ар.* – дорогая, милая, любимая
ГАЗИЛЯ ар – верная; справедливая
ГАЗИМА *ар.* – великая, уважаемая
ГАЗИНУР *ар.* – *гази* победа+*нур* луч, сияние
ГАЙН//ГАЙНИ *ар.* – самая лучшая, отборная (компонент мужских и женских имен)
ГАЙНИКАМАЛ *ар.* – самая совершенная; превосходная
ГАЙНИСАФА *ар.* – самая чистая
ГАЙНИХАЯТ *ар.* – лучшая жизнь
ГАЙНИХАР *ар.* – ясная; красивая
ГАЙНИЯМАЛ *ар.* – очень красивая; красавица
ГАЙНИЯ *ар.* – знаменитая; торжественная
ГАЙНУР *ар.* – родник света, сияния
ГАЙША *ар.* – жизнь; живучая
ГАЛИМА *ар.* – образованная
ГАЛИЯ *ар.* – великая
ГАЛИЯБАНУ *ар., перс.* – *галия+бану*
ГАМБАР//ГАНБАР *ар.* – благовонная, ароматная, душистая; амбра (ароматное вещество)
ГАМБАРИЯ *неол., ар.* – см. *Гамбар*
ГАМБАРА *неол., ар.* – см. *Гамбар*
ГАМИЛА *ар.* – трудолюбивая; работница
ГАНИЯ *ар.* – богатая, зажиточная
ГАРИФА *ар.* – умная, мудрая
ГАТИФА *ар.* – добрая, доброжелательная

ҒӘТИӘ *ғәр.* – бүләк

ҒӘФИФӘ *ғәр.* – тыйнаҡлы; намыҫлы, саф

ҒӘФИӘ *ғәр.* – һау, сәләмәт ҡыҙ

ҒӘФҮРӘ *ғәр.* – ғәфү итеүсе, кисереүсе

ҒӘФФӘ *ғәр.* – тыйнаҡлы; намыҫлы; ғиффәтле

ҒӘШИӘ *ғәр.* – йөрәк капкасы; кис

ҒӘШҮРӘ *ғәр.* – Һижрә – Ай календарында 1-се – мөхәррәм айының унынсы көнө атамаһы; байрам; байрамда тыуған

ГАТИЯ *ар.* – дар, подарок

ГАФИФА *ар.* – скромная; честная; чистая

ГАФИЯ *ар.* – здоровая девочка

ГАФУРА *ар.* – всепрощающая

ГАФФА *ар.* – скромная; честная; чистая

ГАШИЯ *ар.* – клапан сердца; вечер

ГАШУРА *ар.* – название 10-го дня мухаррям – 1-го месяца Лунного календаря Хиджри; праздничный день; родилась в праздник

Д

ДАМИРА *неол.* – «*Дамир*» тигән ир-ат исеменән яһалған (бәлки, *Тамира*)

ДАНА *фарс.* – уҡымышлы, белемле; ғалимә

ДАНИЛА *неол., фарс.* – белемле, аҡыллы

ДАНИЯ *фарс.* – данлы

ДАРИҒА *ғәр.* – үкенес, аяныс; ғәжәп, иҫ киткес

ДАУРИЯ *неол.* – Себерҙәге йылға исеменән (1930 й. үҙләштерелгән)

ДАҺИЯ *ғәр.* – зирәк, һәләтле; аҡыл эйәһе

ДИАНА *неол., лат.* – һунарсылыҡ аллаһының исеменән

ДИЛАРА *фарс.* – һөйөклө

ДИЛБӘР *фарс.* – һөйөклө; күңелде үҙенә тартыусы

ДИЛБӘРӘ *неол., фарс.* – һөйөклө, күңелде үҙенә тартыусы

ДИЛДАР *неол., фарс.* – һөйөклө

ДИЛФӘР *фарс.* – күңелде йыуатыусы, ҡыуандырыусы

ДИЛФӘРӘ *фарс.* – күңелде йыуатыусы, ҡыуандырыусы

ДАМИРА *неол.* – женская форма мужского имени *Дамир* («Да здравствует мир»)

ДАНА *перс.* – образованная; ученая

ДАНИЛА *неол., перс.* – образованная, умная

ДАНИЯ *перс.* – славная

ДАРИГА *ар.* – жалость, сожаление; удивление

ДАУРИЯ *неол.* – название реки в Восточной Сибири

ДАГИЯ *ар.* – способная; мудрая

ДИАНА *неол., лат.* – в античной мифологии Диана – богиня охоты

ДИЛАРА *перс.* – возлюбленная

ДИЛБАР *перс.* – возлюбленная; привлекательная

ДИЛЬБАРА *неол., перс.* – возлюбленная; привлекательная

ДИЛЬДАР *неол., перс.* – возлюбленная

ДИЛЬФАР *перс.* – радующая сердце

ДИЛЬФАРА *перс.* – радующая сердце

ДИЛӘ *фарс.* – «*Дилара*»нан ҡыҫҡартылған

ДИЛӘФРҮЗ *фарс.* – шатлыҡ биреүсе, ҡыуандырыусы

ДИНАРА *ғәр.* – боронғо алтын аҡса исеменән

ДИНӘ *бор. йәһ., ғәр.* – дөрөҫ, ғәҙел

ДИНӘ *ғәр.* – динле

ДИҢГЕҘБИКӘ *бор. баш.* – диңгеҙ+бикә

ДҮШӘМБИКӘ *фарс., баш.* – дүшәмбе көң+бикә (дүшәмбе көн тыуған)

ДӘҒИБӘ *ғәр.* – саҡырыусы, өндәүсе

ДӘРИҒӘ *фарс.* – үкенес, аяныс; ғәжәп, иҫ киткес

ДӘҮЛӘТБИКӘ *ғәр., баш.* – дәүләт+бикә (дәүләтле, бай булһын тигән теләк менән ҡушылған исем)

ДИЛЯ *перс.* – сокращенная форма имени *Дилара*

ДИЛЯФРУЗ *перс.* – радующая сердце

ДИНАРА *ар.* – от названия древней золотой или серебряной монеты

ДИНА *др. евр., ар.* – правдивая, справедливая

ДИНА *ар.* – религиозная

ДИНГИЗБИКА *др. баш.* – *дингиз* море+*бика* (компонент женских имен)

ДУШАМБИКА *перс., баш.* – *душамби* понедельник+*бика* девочка (родилась в понедельник)

ДАГИБА *ар.* – зовущая, призывающая

ДАРИГА *перс.* – жалость, сожаление; удивление

ДАВЛЕТБИКА *ар., баш.* – *давлет* богатство, имущество+*бика* (компонент женских имен). Пожелание ребенку богатства, счастья

Е

ЕБӘК *баш.* – ебәк һүҙенән (ҡыҙ бала ебәк һымаҡ нәфис булһын тип ҡушылған исем)

ЕЙӘНБИКӘ *баш.* – ейән+бикә (боронғо йола буйынса, әсә йортонда тыуған балаға «ейән» һүҙе менән исем ҡушҡандар)

ЕҘБИКӘ *бор. баш.* – еҙ+бикә (бала ныҡ булһын, тигән теләк менән борон таш, металл атамаларын исем итеп ҡушҡандар)

ЕМЕШ *баш.* – емеш-еләк

ЕМЕШБИКӘ *баш.* – емеш+бикә; емеш һымаҡ тәмле

ЖИБЕК *баш.* – шёлк (выражает пожелание, чтобы девочка была нежной, красивой, как щёлк)

ЗИАНБИКА *баш.* – *зиан* внучка+*бика* (по древнему обычаю ребенку, родившемуся на родине матери, давали имя с компонентом «*зиан*» – «внук» и «внучка»)

ЖИЗБИКА *др. баш.* – *жиз* латунь, желтая медь+*бика* (по древнему обычаю, чтобы ребенок был крепким, здоровым, давали имена с названиями камней, металлов)

ЕМИШ *баш.* – плоды ягод

ЕМИШБИКА *баш.* – *емиш+бика*; сладкая, как ягода

З

ЗАИРА *неол., ғәр.* – ҡунаҡ
ЗАРИФА *ғәр.* – матур, күркәм; телгә оҫта
ЗАРИЯ *фарс.* – зарығып көтөп, һорап алған
ЗАҺИҘА//ЗАҺИДА *ғәр.* – тыйнаҡлы; изге
ЗАҺИРА *ғәр.* – нур сәсеүсе; бик матур
ЗЕМФИРА *неол.* – аҫылташ исеменән (1930 йй. яңы исем)
ЗИАДА *неол., ғәр.* – бик матур, сибәр
ЗИАФА – ҡара: *Зиафат*
ЗИАФАТ *неол., ғәр.* – ҡунаҡ; һый
ЗИЛИӘ *неол., фарс.* – һары сәсле
ЗИЛӘ *неол., ғәр.* – таҙа, саф
ЗИНИРА *неол., ғәр.* – нурлы
ЗИННУРА *ғәр.* – нур эйәһе, нурлы
ЗИНФИРА *неол.* – ҡара: *Земфира*
ЗИФА *фарс.* – күркәм, матур
ЗИЯДА *неол., ғәр.* – ҡара: *Зиада*
ЗОЛХЫЯ *ғәр.* – әҙәпле, тыйнаклы
ЗӨБӘЙҘӘ *ғәр.* – һайлап алынған, иң һәйбәт
ЗӨБӘРЖӘТ//ЗӨБӘРЙӘТ *ғәр.* – зәңгәр төҫтәге аҫыл таш исеменән
ЗӨЛҠӘҒИҘӘ//ЗӨЛҠӘҒИДӘ *ғәр.* – Һижрә – Ай календарындағы 11-се айҙың исеменән (шул айҙа тыуған ҡыҙ балаға ҡушылған исем)
ЗӨЛФИКАМАЛ *фарс., ғәр.* – бөҙрә сәсле; матур
ЗӨЛФИРӘ *неол., фарс.* – бөҙрә сәсле
ЗӨЛФИӘ *неол., фарс.* – бөҙрә сәсле
ЗӨЛХИЗӘ *ғәр.* – Һижрә – Ай календарындағы 12-се айҙың исеменән
ЗӨЛХИӘ *ғәр.* – әҙәпле, тыйнаклы
ЗӨЛХӘБИРӘ *ғәр.* – матур; белемле

ЗАИРА *неол., ар.* – гостья
ЗАРИФА *ар.* – изящная; остроумная
ЗАРИЯ *перс.* – желанная, долгожданная
ЗАГИДА *ар.* – скромная; святая
ЗАГИРА *ар.* – блестящая; прекрасная
ЗЕМФИРА *неол.* – от названия драгоценного камня (в 1930-х годах заимствовано)
ЗИЯДА *неол., ар.* – превосходная, прекрасная
ЗИАФА – см. *Зиафат*
ЗИАФАТ *неол., ар.* – гость; угощение
ЗИЛИЯ *неол., перс.* – русоволосая
ЗИЛЯ *неол., ар.* – чистая
ЗИНИРА *неол., ар.* – лучистая, лучезарная
ЗИННУРА *ар.* – лучистая, лучезарная
ЗИНФИРА *неол.* – см. *Земфира*
ЗИФА *перс.* – статная, красивая
ЗИЯДА *неол., ар.* – см. *Зиада*
ЗУЛЬХИЯ *ар.* – благовоспитанная, почтительная
ЗУБАЙДА *ар.* – избранная, самая лучшая
ЗУБАРЖАТ//ЗУБАРЬЯТ *ар.* – изумруд
ЗУЛЬКАГИДА *ар.* – от названия 11-го месяца Лунного календаря Хиджри (имя девочки, родившейся в данном месяце)
ЗУЛЬФИКАМАЛ *перс., ар.* – кудрявая; красивая
ЗУЛЬФИРА *неол., перс.* – кудрявая
ЗУЛЬФИЯ *неол., перс.* – кудрявая
ЗУЛЬХИЗА *ар.* – от названия 12-го месяца Лунного календаря Хиджри
ЗУЛЬХИЯ *ар.* – благовоспитанная, почтительная
ЗУЛЬХАБИРА *ар.* – красивая; образованная, знающая

ЗӨЛӘЙФӘ *фарс.* – бөҙрә сәсле
ЗӨЛӘЙХА *ғәр.* – кесе туған, һеңле; яҡын туған
ЗӨМРӘТ *неол., фарс.* – киммәтле таш атамаһынан
ЗӨМӘРӘ *неол., фарс.* – аҫыл таш
ЗӨМӘРӘТ *фарс.* – зөбәржәт
ЗӨРӘФӘТ *неол., фарс.* – күркәм, нәфис
ЗӨҺРӘ *ғәр.* – балҡып торған, матур; йондоҙ исеме
ЗӘБИБӘ *ғәр.* – йөҙөм емеше; матур
ЗӘБИҘӘ *фарс.* – биҙәлгән; матур
ЗӘБИРӘ *фарс.* – ныҡлы, көслө; аҡыллы
ЗӘЙНИӘ *ғәр.* – биҙәк; матур
ЗӘЙНӘП *ғәр.* – тулы кәүҙәле, таҙа; кәкүк
ЗӘЙТҮНГӨЛ *ғәр.* – мәңге йәшел зәйтүн ағасы
ЗӘЙТҮНӘ *ғәр.* – мәңге йәшел зәйтүн ағасы; зәйтүн гөлө атамаһынан
ЗӘКИРӘ *ғәр.* – иҫкә алыусы
ЗӘКИӘ *ғәр.* – саф; зирәк
ЗӘЛИФӘ *фарс.* – бөҙрә сәсле
ЗӘЛИӘ *фарс.* – аҡ йөҙлө
ЗӘМЗӘМИӘ *ғәр.* – изге һыу; күп, мул (Мәккәлә Ҡәғбә мәсетендәге изге ҡоҙоҡ исеме)
ЗӘРИӘ *фарс.* – зарығып, көтөп алған
ЗӘҮЖӘН *ғәр.* – кәләш
ЗӘҮРӘ *неол., ғәр.* – нурлы (*Зөһрә* исеменән үҙгәртелгән)
ЗӘРӘ *фарс.* – ҡара: *Зәриә*

ЗУЛЕЙФА *перс.* – кудрявая
ЗУЛЕЙХА *ар.* – младшая сестра; близкая родственница
ЗУМРАТ *неол., перс.* – изумруд
ЗУМАРА *неол., перс.* – название драгоценного камня
ЗУМАРАТ *перс.* – изумруд
ЗУРАФАТ *неол., перс.* – изящная, прелестная
ЗУХРА *ар.* – блеск, красота; название планеты *Венера*
ЗАБИБА *ар.* – изюм; красивая
ЗАБИДА *перс.* – украшенная; красивая
ЗАБИРА *перс.* – крепкая, сильная; умная
ЗАЙНИЯ *ар.* – украшение; красивая
ЗАЙНАП *ар.* – полная, здоровая; кукушка
ЗАЙТУНГУЛЬ *ар.* – маслина; оливковое дерево, оливка
ЗАЙТУНА *ар.* – маслина, олива, оливка
ЗАКИРА *ар.* – вспоминающая
ЗАКИЯ *ар.* – чистая; одаренная
ЗАЛИФА *перс.* – кудрявая
ЗАЛИЯ *перс.* – светлая
ЗАМЗАМИЯ *ар.* – священная вода; обильная (от названия священного колодца при храме Кааба в г. Мекке)
ЗАРИЯ *перс.* – желанная, долгожданная
ЗАУЖАН *ар.* – невеста
ЗАУРА *неол., ар.* – лучезарная (измененная форма имени *Зухра*)
ЗАРЯ *перс.* – см. *Зария*

И

ИҘЕЛБИКӘ *баш.* – иҙел+бикә
ИЛБИКӘ *баш.* – ил ҡыҙы
ИЛГИЗӘ *баш., фарс., (неол.)* – ил гиҙә

ИДЕЛЬБИКА *баш.* – *идель* река+*бика* (компонент женских имен)
ИЛЬБИКА *баш.* – *ил* страна+*бика*; преданная, верная своей Родине
ИЛЬГИЗА *баш., перс, (неол.)* – *ил* страна+*гиза* путешествует

ИЛСӨЙӘР *баш.* – илен һөйәр

ИЛҮСӘ//ИЛҮЗӘ *неол.* – 1930 й. яһалған исем (бәлки, ил+үҫә)

ИЛҺӨЙӘР *баш.* – ҡара: *Илсөйәр*

ИНСЕБИКӘ *баш.* – инселәнгән, кемгәлер тип инсе һалынған, тәғәйенләнгән

ИРАДА//ИРАЗА *неол., фарс.* – теләк, ихтыяр көсө

ИРКӘ *баш.* – иркә, ҡәҙерле бала

ИРКӘБИКӘ *баш.* – иркә ҡыҙ

ИРКӘГӨЛ *баш., фарс.* – иркә+гөл

ИСЕМГӨЛ *неол., ғәр., фарс.* – исеме гөл; гөл һымаҡ

ИСМЕНАЗ *неол., ғәр., фарс.* – исеме наҙлы

ИҪӘНБИКӘ *баш.* – иҫән+бикә (иҫән-һау булһын тигән теләк менән ҡушылған)

ИШБИКӘ *баш.* – иш+бикә (әсәһенә иш, ағай, апаһына иптәш булһын тип ҡушылған боронғо исем)

ИШСОЛТАН *бор. баш., ғәр.* – иш+солтан (солтан, һолтан һүҙе борон ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушылған, һуңға табан ир-ат исеменә күскән)

ИШҺОЛТАН *баш., ғәр.* – иш+һолтан (солтан)

ИЛЬСЮЯР *баш.* – патриотка

ИЛУСА//ИЛУЗА *неол.* – образовано в 1930 г. (возможно, *ил* страна+*уся* растет, развивается)

ИЛЬСЮЯР *баш.* – см. *Ильсюяр*

ИНСИБИКА *баш.* – *инси* завещанная, предназначенная, намеченная+*бика* (компонент женских имен)

ИРАДА *неол., перс.* – воля, желание

ИРКА//ИРКЯ *баш.* – изнеженная, избалованная, любимая

ИРКАБИКА *баш.* – изнеженная, любимая дочь

ИРКАГУЛЬ *баш., перс.* – нежная, как цветок

ИСИМГУЛЬ *неол., ар., перс.* – *иceме* имя ее+*гуль* цветок

ИСМИНАЗ *неол., ар., перс.* – имя ее нежность

ИСЯНБИКА *баш.* – *исян* живая, здоровая+*бика* (выражает пожелание ребенку здоровья)

ИШБИКА *баш.* – *иш* друг, товарищ+*бика* (выражает пожелание ребенку, чтобы она стала помощницей матери, товарищем своим братьям, сестрам)

ИШСУЛТАН *др. баш., ар.* – *иш* товарищ+*султан* царь, правитель (вначале султан был компонентом женских имен, а впоследствии стал компонентом и мужских имен)

ИШСУЛТАН *баш., ар.* – *иш+султан*

Й

ЙОМАБИКӘ *ғәр., баш.* – йома+бикә (йомала тыуған)

ЙОМАШ *ғәр.* – «*Йомабикә*»нән ҡыҫҡартылған булырға тейеш

ЮМАБИКА *ар., баш.* – *юма* пятница+*бика* (родилась в пятницу)

ЮМАШ *ар.* – уменьш. ласкательная форма имени «*Юмабика*»

ЙОНДОҘ *баш.* – «йондоҙ» һүҙенән (йондоҙ һымаҡ балҡып торһон, тип ҡушылған)

ЙОПАРБИКӘ *баш.* – йопар+бикә; борон хушбуй урынына йопар (йофар) майы һөрткәндәр

ЙОПАРСОЛТАН *баш., ғәр.* – йопар (йофар)+солтан

ЙӨҘБИКӘ *баш.* – йөҙләк-бөркәнсек менән тыуған; бәхетле ҡыҙ

ЙӨҘЛӨБИКӘ *баш.* – йөҙләклә тыуған; бәхетле ҡыҙ

ЙӨҘЛӨКӘЙ *баш.* – йөҙләклә; бәхетле

ЙӨҘӨКӘЙ *баш.* – йөҙләклә; бәхетле

ЙЫҺАН *фарс.* – донъя, ғаләм

ЙЫҺАНИӘ *фарс.* – йыһан эйәһе

ЙӘМИҒА *ғәр.* – йыйнаусы, туплаусы

ЙӘМИЛӘ *ғәр.* – бик матур, сибәр, һөйкөмлө

ЙӘМЛИХА *ғәр.* – бик һөйкөмлө

ЙӘНБИКӘ *фарс., баш.* – йән+бикә

ЙӘНИФӘ *ғәр.* – ысын, саф (*Хәнифә* исеменән үҙгәртелгән)

ЙӘНИӘ *фарс.* – ҡәҙерле; һөйкөмлө

ЙӘННӘТ *ғәр.* – баҡса; йәннәт баҡсаһы

ЙӘНҺЫЛЫУ *фарс., баш.* – йән+һылыу; матур, сибәр ҡыҙ

ЙӘҮҺӘР *фарс.* – ынйы, гәүһәр (*Гәүһәр* исеменән үҙгәртелгән)

ЙӘҮҺӘРИӘ *фарс.* – ынйы, гәүһәр («*Гәүһәриә*»нән үҙгәртелгән)

ЙӘҮҺӘРӘ *фарс.* – «*Йәүһәриә*»нән ҡыҫҡартылған

ЮНДУЗ *баш.* – звезда (выражает пожелание родителей, чтобы дочь сияла, как звезда)

ЮПАРБИКА *баш.* – *юпар* мускус (пахучее вещество)+*бика*; в старину вместо духов душились мускусом

ЮПАРСУЛТАН *баш., ар.* – *юпар* мускус+*султан*

ЮЗБИКА *баш.* – *юз* от слова *юзлек* рубашка+*бика*; родилась в рубашке; счастливая

ЮЗЛУБИКА *баш.* – родилась в рубашке; счастливая

ЮЗЛУКАЙ *баш.* – родилась в рубашке; счастливая

ЮЗУКАЙ *баш.* – родилась в рубашке; счастливая

ЗИГАН *перс.* – мир, вселенная

ЗИГАНИЯ *перс.* – покорительница мира

ЯМИГА *ар.* – собирающая, организующая

ЯМИЛЯ//ДЖАМИЛЯ *ар.* – красивая, милая

ЯМЛИХА *ар.* – очень милая, привлекательная

ЯНБИКА *перс., баш.* – *ян* душа+*бика*

ЯНИФА *ар.* – настоящая, непорочная (измененная форма имени *Ханифа*)

ЯНИЯ *перс.* – дорогая; привлекательная

ЯННАТ *ар.* – сад; рай

ЯНСЫЛУ *перс., баш.* – *ян* душа+*сылу* красивая

ЯУХАР *перс.* – жемчужина (видоизмененная форма имени *Гаухар*)

ЯУХАРИЯ *перс.* – жемчужина (видоизмененная форма имени *Гаухария*)

ЯУХАРА фарс. – сокращенная форма имени *Яухария*

К

КАМАЛ *ғәр.* – кәмселекһеҙ, камил

КАМИЛА *ғәр.* – кәмселекһеҙ, камил; рус һәм башҡа славян халыҡтарында – *Камилла* (лат.)

КИНЙӘБИКӘ *баш.* – кинйә, төпсөк ҡыҙ («был ҡыҙ һуңғыһы булһын, башҡаса ҡыҙ бала тыумаһын», тигән теләк менән дә ҡушылған)

КИНЙӘСОЛТАН *баш.*, *ғәр.* – кинйә+солтан

КИНЙӘҺОЛТАН *баш.*, *ғәр.* – кинйә+һолтан

КИФАЯ *ғәр.* – етерлек, етешле

КЛАРА *неол.* – 1930 й. ингән исем (Германия революционеркаһы *Клара Цеткин* исеменән)

КӨЛМИНАС *фарс.*, *бор. баш.* – ҡара: *Гөлминаз*

КӨЛӘМЗӘ *фарс.* – 1) гөл кеүек зифа; 2) алтын һүҙ; 3) һүҙендә тороусы

КӨМӨШ *баш.* – көмөш һымаҡ ҡәҙерле

КӨМӨШБИКӘ *баш.* – көмөш+бикә

КӨНБИКӘ *бор. баш.* – көн (ҡояш)+бикә (ҡыҙ бала)

КӨНСОЛТАН *баш., ғәр.* – көн+солтан

КӨНҺЫЛЫУ *баш.* – көн+һылыу

КӨНЪЯМАЛ *баш.*, *ғәр.* – көн+ямал; матур, һылыу

КӨҪӘБИКӘ *баш.* – көҫәү (көтөү, теләү)+бикә

КҮРКӘМБИКӘ *баш.* – күркәм+бикә

КҮСБИКӘ *баш.* – күс+бикә; күскәндә тыуған

КҮСҺЫЛЫУ *баш.* – күс+һылыу; ҡара: *Күсбикә*

КАМАЛ *ар.* – совершенная

КАМИЛА *ар.* – совершенная; у русских и у других славянских народов употребляется в форме *Камилла* (лат.) – девушка безупречного происхождения

КИНЬЯБИКА *баш.* – *кинья* последний ребенок в семье (существовало поверье, что если дать ребенку имя с данным компонентом, то рождение девочек прекратится)+*бика*

КИНЬЯСУЛТАН *баш.*, *ар.* – *кинья*+*султан*

КИНЬЯСУЛТАН *баш.*, *ар.* – *кинья*+*султан*

КИФАЯ *ар.* – достаточная, удовлетворительная

КЛАРА *неол.* – заимствовано в 1930 г. (от имени немецкой революционерки *Клары Цеткин*)

КУЛЬМИНАС *перс.*, *др. баш.* – см. *Гульминаз*

КУЛАМЗА *перс.* – 1) красивая, как цветок; 2) золотое слово; 3) верная слову

КУМУШ *баш.* – серебро

КУМУШБИКА *баш.* – *кумуш*+*бика*

КУНБИКА *др. баш.* – *кун* день, солнце+*бика* (компонент женских имен)

КУНСУЛТАН *баш.*, *ар.* – *кун*+*султан*

КУНСУЛУ *баш.* – *кун* солнце+*сылу* красивая

КУНЬЯМАЛ *баш.*, *ар.* – *кун* солнце+*ямал* красивая

КУСЯБИКА *баш.* – от глагола «*кусяу*» желать+*бика*

КУРКАМБИКА *баш.* – *куркам* изящная, красивая

КУСБИКА *баш.* – 1) *кус* рой (пчелиный)+*бика*; 2) возможно, связано с кочевым образом жизни и образовано от слова «*кусеу*» – кочевать

КУССЫЛУ *баш.* – *кус*+*сылу*; см. *Кусбика*

КӘБИРӘ *ғәр.* – бөйөк, оло

КАБИРА *ар.* – великая, величественная

КӘРИМӘ *ғәр.* – йомарт, киң күңелле

КАРИМА *ар.* – щедрая, великодушная

КӘТИБӘ *ғәр.* – яҙыусы; сәркәтип

КАТИБА *ар.* – писательница, секретарь

КӘФИӘ *ғәр.* – етерлек; ярарлыҡ

КАФИЯ *ар.* – достаточная; удовлетворительная

КӘШИФӘ *ғәр.* – уйлап табылған, табылдыҡ; асыш

КАШИФА *ар.* – изобретенная, изобретение; открытие

КӘШФИӘ *ғәр.* – уйлап табылған, яңы асылған; асыш

КАШФИЯ *ар.* – изобретенная; открытие

КӘҮСӘР *фарс.* – йәннәт шишмәһе; муллыҡ, байлыҡ символы (ир-ат исеме булып та йөрөй)

КАУСАР *ар.* – райский источник; символ обилия, богатства (встречается и в составе мужских имен)

КӘҮСӘРИӘ – ҡара: *Кәүсәр*

КАУСАРИЯ – см. *Каусар*

Ҡ

ҠАҘНАБИКӘ *ғәр., баш.* – ҡаҙна (хазина, байлыҡ)+бикә

КАЗНАБИКА *ар., баш.* – *казна* от ар. слова *хазина* – клад, сокровище, богатство+*бика* (компонент женских имен)

ҠАНИФА//КӘНИФӘ *ғәр.* – *Хәнифә* исеменән үҙгәртелгән

КАНИФА *ар.* – измененная форма имени *Ханифа*

ҠАРАҠАШ *баш.* – ҡара ҡашлы, һылыу

КАРАКАШ *баш.* – чернобровая, красивая

ҠАРАСӘС *баш.* – ҡара сәсле, матур

КАРАСАС *баш.* – черноволосая, красивая

ҠАРЛУҒАС *баш.* – ҡош атамаһынан яһалған исем

КАРЛУГАС *баш.* – ласточка

ҠАСЫЛБИКӘ *ғәр., баш.* – хасил (барлыкка килгән)+бикә

КАСИЛБИКА *ар., баш.* – *хасил* появление+*бика*

ҠАФИЯ *ғәр.* – рифма; булдыклы

КАФИЯ *ар.* – рифма; способная, дельная

ҠОБОРА *ғәр.* – иң ҙур, бөйөк

КУБУРА *ар.* – великая, величественная

ҠОЛАНСӘС *баш.* – сәсе ҡолан төҫөндә

КУЛАНСЯС *баш.* – рыжеволосая

ҠОЛОНБИКӘ *баш.* – ҡолон+бикә (йорт хайуандары, уларҙың балаларының атамаһы менән исем ҡушыу йолаһы төрки халыҡтарҙа борон киң таралған: *Ҡузыбәк, Буракай* һ.б.)

КУЛУНБИКА *баш.* – *кулун* жеребенок+*бика* (наречение детей названиями животных и их детенышей – распространенное явление у многих тюркских народов)

ҠОРБАНБИКӘ *ғәр., баш.* – ҡорбан+бикә

КУРБАНБИКА *ар., баш.* – *курбан* жертва; жертвоприношение (назва-

ҠОТЛОБИКӘ *баш.* – ҡотло+бикә; бәхетле
ҠОТФИӘ *баш.* – бәхетле
ҠОЯШ *баш.* – ҡояш һымаҡ, матур
ҠОЯШБИКӘ *баш.* – ҡояш һымаҡ, матур
ҠУНАҠБИКӘ *баш.* – ҡунаҡ+бикә
ҠЫҘБИКӘ *баш.* – ҡыҙ+бикә
ҠЫҘДӘҮЛӘТ *баш., ғәр.* – ҡыҙ+дәүләт (байлыҡ)
ҠЫҘНИСА *баш., ғәр.* – ҡыҙ+ниса
ҠЫЛМЫНИСА – ҡара: *Ғилминиса*
ҠЫЛМИНУР – ҡара: *Ғилминур*
ҠӘҘЕРБИКӘ *ғәр., баш.* – ҡәҙерле бикә; ҡәҙерле ҡыҙ
ҠӘҘРИӘ *ғәр.* – ҡәҙерле, хөрмәтле
ҠӘМӘР *ғәр.* – ай; ай кеүек; матур
ҠӘМӘРИӘ *ғәр.* – айға оҡшаш, матур
ҠӘТИФӘ *ғәр.* – изгелекле

ние религиозного праздника)+*бика* (компонент женских имен)
КУТЛУБИКА *баш.* – счастливая
КУТФИЯ *баш.* – счастливая
КУЯШ *баш.* – солнце; солнышко
КУЯШБИКА *баш.* – *куяш* солнце+*бика;* как солнце
КУНАКБИКА *баш.* – *кунак* гость+*бика* (компонент женских имен)
КЫЗБИКА *баш.* – *кыз* девочка, дочь+*бика*
КЫЗДАВЛЕТ *баш., ар.* – *кыз* девочка+*давлет* богатство
КЫЗНИСА *баш., ар.* – *кыз+ниса*
КЫЛМЫНИСА – см. *Гильминиса*
КЫЛМИНУР – см. *Гильминур*
КАДИРБИКА *ар., баш.* – *кадир* уважение, почет+*бика*
КАДРИЯ *ар.* – уважаемая, почтенная
КАМАР *ар.* – луна; как луна; красивая
КАМАРИЯ *ар.* – луноподобная красавица (луна является символом красоты у тюркских народов)
КАТИФА *ар.* – добрая, доброжелательная

Л

ЛАТИФА *ғәр.* – гүзәл, күркәм; асыҡ йөҙлө; шәфҡәтле
ЛЕНА *неол.* – 1) Себерҙәге иң ҙур йылға исеменән (эвенк телендә «лена» (елюена) йылға тигәнде аңлата. Октябрь революцияһына ҡәҙәрге тарихта Лена ваҡиғаларына бәйле килеп сыҡҡан яңы исем; 2) *Елена* тигән рус исеменән ҡыҫҡартылған
ЛИАНА *неол.* – ҡара: *Лилиә*
ЛИЛИӘ *неол., лат., рус.* – аҡ төҫтәге сәскә; томбойоҡ

ЛАТИФА *ар.* – красивая, статная; приветливая; добрая, милосердная
ЛЕНА *неол.* – 1) в эвенкийском языке «лена» – река (известная река в Сибири). Происхождение этого имени связано с историческими ленскими событиями до Октябрьской революции; 2) уменьш.-ласк. форма русского имени *Елена*
ЛИАНА *неол.* – см. *Лилия*
ЛИЛИЯ *неол., лат., рус.* – от названия белой лилии

ЛИРА *неол., рус.* – 1) боронғо грек-тарҙың музыка ҡоралы; 2) шиғриәт ижады һәм символы
ЛОТФИЯ *ғәр.* – мәрхәмәтле; гүзәл
ЛУИЗА *неол.* – 1930 й. үҙләштерелгән; Париж коммунаһы батыры *Луиза Мишель* исеменән
ЛҮЗӘ *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (1930 й. үҙләштерелгән)
ЛӘБИБӘ *ғәр.* – аҡыллы, белемле, зирәк
ЛӘЙЛӘ *ғәр.* – төн; кис
ЛӘЙСӘН *ғәр.* – «нисан» (апрель) тигән ғәрәп һүҙенән үҙгәргән
ЛӘЛӘ *неол., фарс.* – ләлә сәскәһе исеменән
ЛӘМИҒӘ//ЛӘМИҒА *ғәр.* – нур сәсеүсе; саф, таҙа
ЛЮЦИЯ *неол.* – революция һүҙенән ҡыҫҡартылған

ЛИРА *неол., рус.* – 1) музыкальный инструмент др. греков; 2) поэтическое творчество, символ поэзии
ЛУТФИЯ *ар.* – добрая; красивая
ЛУИЗА *неол.* – заимствовано в 1930 г. (от имени героини Парижской коммуны *Луизы Мишель*)
ЛУЗА //ЛЮЗА – этимология неясна (заимствовано в 1930 г.)
ЛЯБИБА *ар.* – умная, смышленая, одаренная
ЛЯЙЛЯ//ЛЕЙЛА *ар.* – ночь; вечер
ЛЕЙСАН *ар.* – апрель (измененная форма арабского слова «нисан» – апрель)
ЛЯЛЯ *неол., перс.* – лилия, тюльпан
ЛАМИГА *ар.* – лучистая, чистая, непорочная
ЛЮЦИЯ *неол.* – образовано от слова революция

М

МАЙГӨЛ *фарс.* – «*Маһигөл*» исеменән ҡыҫҡартылған
МАЙСАРА *ғәр.* – маһи+сара; байлыҡ, мөлкәт
МАЙТАП *фарс.* – *Маһитап* исеменән ҡыҫҡартылған
МАЙШӘКӘР *фарс.* – маһи (ай)+шәкәр
МАҠТЫМҺЫЛЫУ *бор. баш.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (бәлки маҡтым, баҡтым+һылыу)
МАҺИГӨЛ *фарс.* – маһи (ай)+гөл; ай гөлө
МАҺИ//МАҺЫЙ *фарс.* – ай һымаҡ матур
МАҺИҘӘ *фарс.* – ай һымаҡ матур
МАҺИҘӘР *фарс.* – айлы, ай һымаҡ матур
МАҺИЗӘРӘ *фарс.* – маһи (ай)+зәрә (алтын); алтын ай

МАЙГУЛЬ *перс.* – сокращенная форма имени *Магигуль*
МАЙСАРА *ар.* – богатство, состояние
МАЙТАП *перс.* – сокращенная форма имени *Магитап*
МАЙШАКАР *перс.* – *маги* луна+*шакар* сахар
МАКТЫМСЫЛУ *др. баш.* – этимология неясна (возможно, *бактым* увидела свет, появилась+*сылу*)
МАГИГУЛЬ *перс.* – *маги* луна+*гуль* цветок; лунный цветок
МАГИЯ *перс.* – красивая, как луна
МАГИДА *перс.* – красивая, как луна
МАГИЗАР *перс.* – лунная; лунноподобная красавица
МАГИЗАРА *перс.* – *маги* луна+*зара* золото; золотая луна

МАҺИКАМАЛ *фарс.*, *ғәр.* – маһи (ай)+камал (кәмселекһеҙ)

МАҺИНУР *фарс.*, *ғәр.* – ай нуры

МАҺИСӘРҮӘР *фарс.* – маһи+сәрүәр

МАҺИТАП *фарс.* – ай нуры, ай балкышы, нур

МАҺИЯ // МАҺЫЙ *фарс.* – ай һымаҡ матур

МАҺРУЙ *фарс.* – ай кеүек йөҙлө

МАЯНҺЫЛЫУ – маян+һылыу; ҡара: *Баянһылыу*, *Баян*

МЕНӘҮРӘ *ғәр.* – нурлы, яҡты

МЕНӘҮӘРӘ *ғәр.* – нур сәсеп тороусы, нурлы, яҡты

МИЛӘҮШӘ *фарс.* – миләүшә сәскәһе

МИНЗӘЛӘ – мәғәнәһе билдәһеҙ; бәлки: 1) Боронғо *Минзәлә* башҡорттарына бәйле килеп сыҡҡан исемдер; 2) *ғәр.* – туктап китә торған ер, йорт; дәрәжә; ҡара: *Мәнзилә*

МИНЗИРА *неол.* – мәғәнәһе билдәһеҙ (миң һүҙенә бәйле)

МИҢ//МИН (миңле, минде, минне) *бор. баш.* – катын-кыҙ һәм ир-ат исеменә ҡушыла торған һүҙ-исем компоненты. Борон миңле тыуған балаға «миң» һүҙе менән исем ҡушыу йолаһы булған. Тыуғанда миңен күрмәй икенсе исем ҡушылһа, миңе аҙып китеп бөтә тәнен ҡаплауы мөмкин тип яңынан «миң» һүҙе менән исем ҡушҡандар. Миң бәхет, ырыҫ, талант билдәһе тип тә ҡаралған. Тәндәге һәр төрлө миңдең айырым мәғәнәһе, ырымы булған

МИҢЗАДА *баш.*, *фарс.* – миңле; бәхетле; иң һәйбәт бала

МИҢЗИЛӘ *неол.*, *баш.*, *ғәр.* – миң+зилә; матур, бәхетле

МИҢЗИФА *баш.*, *фарс.* – миңле; зифа буйлы; матур

МИҢЗӘЛӘ – ҡара: *Минзәлә*

МИҢЙЫҺАН *баш.*, *фарс.* – миң+йыһан

МАГИКАМАЛ *перс.*, *ар.* – *маги* луна+*камал* (совершенная)

МАГИНУР *перс.*, *ар.* – *маги* луна+*нур* луч

МАГИСАРВАР *перс.* – *маги+сарвар*

МАГИТАП *перс.* – лунный свет, блеск, сияние

МАГИЯ *перс.* – луноподобная красавица

МАГРУЙ *перс.* – луноподобная, красавица

МАЯНСЫЛУ – *маян+сылу*; см. *Баянсылу*, *Баян*

МИНАВРА *ар.* – лучистая, светлая

МИНАВАРА *ар.* – лучистая, светлая

МИЛЯУША *перс.* – фиалка

МИНЗАЛЯ – этимология неясна; возможно: 1) происхождение связано с названием мензелинских башкир; 2) *ар.* – место остановки, жилище; степень, титул; см. *Манзиля*

МИНЗИРА *неол.* – *мин* родинка+*зира*

МИН (*минли, минди, минни*) *др. баш.* – компонент женских и мужских имен. По древнему обычаю детям, родившимся с родинкой, давали имя со словом «мин» родинка (*Минниса, Миннигуль, Миннур* и пр.). Существовало поверье, если не давать имя со словом *мин*, то все тело ребенка может покрыться родинками и повредиться. Также считалось, что родинка является признаком счастья, благополучия, таланта, удачи

МИНЗАДА *баш.*, *перс.* – с родинкой; счастливая; лучшая

МИНЗИЛЯ *неол.*, *баш.*, *ар.* – *мин* родинка+*зиля*; красивая, счастливая

МИНЗИФА *баш.*, *перс.* – *мин* родинка+*зифа* статная; красивая

МИНЗАЛЯ – см. *Минзаля*

МИНЗИГАН *баш.*, *перс.* – *мин* родинка+*зиган* вселенная

МИҢКАМАЛ *баш., ғәр.* – миң+камал; кәмселекһеҙ, шәп

МИҢЛЕБАНЫУ *баш., фарс.* – миңле+баныу; миңле ҡыҙ; бәхетле

МИҢЛЕБИКӘ *баш.* – миңле ҡыҙ; бәхетле

МИҢЛЕГӨЛ *баш., фарс.* – миңле+гөл; миңле, бәхетле

МИҢЛЕҒАЯН *баш., ғәр.* – миңле+ғаян (күренекле)

МИҢЛЕҒӘЙШӘ *баш., ғәр.* – миңле+ғәйшә

МИҢЛЕҒӘРИФӘ *баш., ғәр.* – миңле+ғәрифә (аҡыллы)

МИҢЛЕЗАДА *баш., фарс.* – миңле; бәхетле ҡыҙ

МИҢЛЕЗИФА *баш., фарс.* – миңле+зифа; миңле, зифа буйлы

МИҢЛЕКАМАЛ *баш., ғәр.* – миңле+камал

МИҢЛЕНИСА *баш., ғәр.* – миңле+ниса; миңле ҡыҙ

МИҢЛЕНУР *баш., ғәр.* – миңле+нур

МИҢЛЕХАЯТ *баш., ғәр.* – миңле+хаят (тормош, йәшәү)

МИҢЛЕЯМАЛ *баш., ғәр.* – миңле+ямал (һылыу, матур)

МИҢНИСА *баш., ғәр.* – миң+ниса

МИҢНУР *баш., ғәр.* – миң+нур

МИҢНУРИ *баш., ғәр.* – миңле; нурлы

МИҢСАРА *баш., фарс.* – миң+сара; миңле; һәйбәт ҡыҙ; бәхетле

МИҢСАФА *баш., ғәр.* – миң+сафа (саф, пак)

МИҢҺЫЛЫУ//МИНСЫЛЫУ *баш.* – миңле+һылыу

МИҢЪЯМАЛ *баш., ғәр.* – миң+ямал (сибәр, матур)

МӨБИНӘ *ғәр.* – асыҡ, аныҡ; ғәҙел

МӨБӘРӘК *ғәр.* – бәхетле; уңышлы; кәҙерле

МИНКАМАЛ *баш., ар.* – *мин* родинка+*камал* совершенная

МИНЛИБАНУ *баш., перс.* – *минли* с родинкой+*бану*; счастливая

МИНЛИБИКА *баш.* – *минли* с родинкой+*бика*; счастливая

МИННИГУЛЬ *баш., перс.* – *минли* имеющая родинку+*гуль* цветок

МИНЛИГАЯН *баш., ар.* – *минли+гаян* знатная, знаменитая

МИНЛИГАЙША *баш., ар.* – *минли* с родинкой+*гайша* живучая; жизнь

МИНЛИГАРИФА *баш., ар.* – *минли* с родинкой+*гарифа* умная, мудрая

МИНЛИЗАДА *баш., перс.* – девушка с родинкой; счастливая

МИНЛИЗИФА *баш., перс.* – *минли* с родинкой+*зифа* статная

МИНЛИКАМАЛ *баш., ар.* – *минли+камал;* совершенная с родинкой

МИНЛИНИСА *баш., ар.* – *минли+ниса;* девочка с родинкой

МИНЛИНУР *баш., ар.* – *минли+нур* свет, луч, блеск

МИНЛИХАЯТ *баш., ар.* – *минли* с родинкой+*хаят* жизнь

МИНЛИЯМАЛ *баш., ар.* – *минли* с родинкой+*ямал* красивая

МИННИСА *баш., ар.* – *мин+ниса*, девочка с родинкой

МИННУР *баш., ар.* – сокращенная форма имени *Минлинур*

МИННУРИ *баш., ар.* – с родинкой; лучистая

МИНСАРА *баш., перс.* – *мин родинка+сара* самая лучшая

МИНСАФА *баш., ар.* – *мин* родинка+*сафа* чистая, непорочная

МИНСЫЛУ *баш. – мин родинка+сылу* красивая

МИНЬЯМАЛ *баш., ар.* – *мин* родинка+*ямал* красивая; красавица с родинкой

МУБИНА *ар.*– ясная; справедливая

МУБАРЯК *ар.* – благословенная; счастливая; благополучная; уважаемая

МӨҒЛИФӘ *фарс.* – ризыҡ биреүсе

МӨҒӘЛЛИМӘ *ғәр.* – өйрәтеүсе, уҡытыусы

МӨҠСИНӘ *ғәр.* – игелекле, яҡшылыҡ теләүсе

МӨКМИНӘ *ғәр.* – дингә ышанған

МӨКӘРӘМӘ *ғәр.* – 1) ҡәҙерле, хөрмәтле; 2) Мәккә ҡалаһының эпитеты («Мәккән Мөкәрәмә»)

МӨНИРӘ *ғәр.* – нур һибеүсе, яҡтыртыусы

МӨНИСӘ *ғәр.* – яҡын дуҫ, әхирәт

МӨНӘҮӘРӘ *ғәр.* – нурлы, яҡты; нур сәсеп тороусы

МӨРШИҘӘ *ғәр.* – тура юл күрһәтеүсе

МӨСЛИМӘ *ғәр.* – мосолман ҡыҙы

МӨСЛИХА *ғәр.* – изге; яҡшы

МӨСӘЛИМӘ *ғәр.* – тыныс тәбиғәтле

МӨСӘЛИӘ *ғәр.* – уҡыусы

МӨХИБЪЯМАЛ *ғәр.* – мөхиб (дуҫ)+ ямал (матур)

МӨХИП *ғәр.* – *Мөхибъямалдан* ҡыҫҡартылған исем

МӨХЛИСӘ *ғәр.* – саф күңелле; тоғролоҡло

МӨХТӘРӘМӘ *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле; һайланған

МӨШӘРӘФӘ *ғәр.* – хөрмәтле, ҡәҙерле

МӨЬМИНӘ *ғәр.* – мосолман ҡыҙы, аллаға ышанған

МУЙЫЛБИКӘ *баш.* – муйыл+бикә

МӘҒЗҮМӘ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф

МӘҒМҮРӘ *ғәр.* – йәшәүсе, сәскә атыусы

МӘҒРИФӘ *ғәр.* – аңлы, белемле

МӘҒРҮФӘ *ғәр.* – мәшһүр, атаҡлы, данлыҡлы

МӘҒСҮҘӘ *ғәр.* – теләп, көтөп алынған

МӘҒСҮМӘ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф

МӘҒҮБӘ *ғәр.* – теләп, көтөп алынған; иптәш, юлдаш

МУГЛИФА *перс.* – кормящая, питающая

МУГАЛЛИМА *ар.* – обучающая, учительница

МУКСИНА *ар.* – добрая, доброжелательная

МУКМИНА *ар.* – верующая

МУКАРАМА *ар.* – 1) уважаемая, почтенная; 2) эпитет города Мекке

МУНИРА *ар.* – освещающая, излучающая

МУНИСА *ар.* – близкая подруга

МУНАВАРА *ар.* – лучистая, светлая, освещающая; излучающая свет

МУРШИДА *ар.* – наставница, проповедница, проводница

МУСЛИМА *ар.* – мусульманка

МУСЛИХА *ар.* – священная; хорошая

МУСАЛИМА *ар.* – спокойная

МУСАЛИЯ *ар.* – учащаяся, ученица

МУХИБЪЯМАЛ *ар.* – *мухиб* друг+ *ямал* красота, совершенство

МУХИП *ар.* – сокращенная от *Мухибъямал*

МУХЛИСА *ар.* – чистосердечная; верная

МУХТАРАМА *ар.* – почтенная, уважаемая; избранная

МУШАРАФА *ар.* – почтенная, уважаемая

МУЬМИНА *ар.* – мусульманка, верующая

МУЙЫЛБИКА *баш.* – *муйыл* черемуха+*бика* (компонент женских имен)

МАГЗУМА *ар.* – невинная, чистая

МАГМУРА *ар.* – живучая, цветущая

МАГРИФА *ар.* – просвещенная, образованная

МАГРУФА *ар.* – знаменитая, известная, славная

МАГСУДА *ар.* – желанная, жданная

МАГСУМА *ар.* – невинная, чистая

МАГУБА *ар.* – жданный ребенок; друг

МӘҒФИРӘ *ғәр.* – кисерелгән, ғәфү ителгән
МӘҒФИӘ *ғәр.* – ғәфү ителгән
МӘҒФҮРӘ *ғәр.* – ғәфү ителгән
МӘҒӘСҮМӘ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф
МӘҒӘФҮРӘ *ғәр.* – ғәфү ителгән
МӘДХИӘ *ғәр.* – маҡтау йыры; дан
МӘҘИНӘ *ғәр.* – Ғәрәбстандағы изге ҡала исеменән
МӘҘХИӘ *ғәр.* – маҡтау йыры; дан
МӘЗҮНӘ *ғәр.* – рөхсәт ителгән, рөхсәтле
МӘЙМҮНӘ *ғәр.* – шат; бәхетле
МӘЙСӘРӘ *ғәр.* – байлыҡ, мөлкәт
МӘККИӘ *неол., ғәр.* – ҡара: *Мәккә*
МӘККӘ *ғәр.* – изге урын (*Мәккә* ҡалаһы атамаһынан)
МӘҠСҮМӘ *ғәр.* – гонаһһыҙ, саф
МӘЛИКӘ *ғәр.* – батша, шах; хан ҡыҙы
МӘЛИХӘ *ғәр.* – һөйкөмлө, яғымлы; гүзәл
МӘМДҮҘӘ *ғәр.* – оҙон ғүмерле
МӘНЗИЛӘ *ғәр.* – туҡтап китә торған ер; йорт; дәрәжә
МӘНЗИӘ *ғәр.* – ҡара: *Мәнзилә*
МӘНЗҮМӘ *ғәр.* – шиғри хикәйә, дастан
МӘРҒИӘ *ғәр.* – ҡабул ителгән, бар булған
МӘРҒҮБӘ *ғәр.* – теләп, көтөп алынған
МӘРЗИӘ *ғәр.* – яҡшы күрелгән, һәйбәт
МӘРЗИЯМАЛ *ғәр.* – һәйбәт, матур
МӘРЙЕН *ғәр.* – ынйы, мәрйен; ынйы, мәрйен һымаҡ матур; ҡиммәтле
МӘРЙЕНБИКӘ *ғәр.* – мәрйен+бикә; ҡиммәтле, ҡиммәтле, матур
МӘРЙӘМ *ғәр., бор. йәһ.* – бик шәп; ханым; әсә
МӘРҮӘР *ғәр.* – ынйы, гәүһәр; мәрүәр ағасы
МӘРҮӘТ *фарс.* – 1) ынйы; 2) ҡабырсаҡтан яһалған ваҡ һиҙәп
МӘРФУҒА *ғәр.* – юғары, өҫтөн
МӘРХИӘ *ғәр.* – мул тормошло
МӘРХӘБӘ *ғәр.* – хуш килдең
МӘСРҮРӘ *ғәр.* – шат

МАГФИРА *ар.* – прощенная
МАГФИЯ *ар.* – прощенная
МАГФУРА *ар.* – прощенная
МАГАСУМА *ар.* – невинная, чистая
МАГАФУРА *ар.* – прощенная
МАДХИЯ *ар.* – ода; слава
МАДИНА *ар.* – от названия арабского священного города *Мадина*
МАДХИЯ *ар.* – ода; слава
МАЗУНА *ар.* – разрешение, позволение
МАЙМУНА *ар.* – радостная; счастливая
МАЙСАРА *ар.* – богатство, состояние
МАККИЯ *неол., ар.* – см. *Мекке*
МЕККЕ *ар.* – священное место (от названия арабского г. *Мекке*)
МАКСУМА *ар.* – невинная, чистая
МАЛИКА *ар.* – царица, государыня; шахиня
МАЛИХА *ар.* – прелестная, миловидная; прекрасная
МАМДУДА *ар.* – долгожительница
МАНЗИЛЯ *ар.* – место остановки; родина, жилище; степень, положение
МАНЗИЯ *ар.* – см. *Манзиля*
МАНЗУМА *ар.* – поэма, стихотворение
МАРГИЯ *ар.* – принятая, существующая
МАРГУБА *ар.* – желанная, жданная
МАРЗИЯ *ар.* – хорошая
МАРЗИЯМАЛ *ар.* – хорошая, красивая
МАРЬЕН *ар.* – коралл; мелкий жемчуг; бусина; красивая
МАРЬЕНБИКА *ар.* – *марьен+бика*; драгоценная, красивая, прекрасная
МАРЬЯМ *ар., др. евр.* – прекрасная; богородица; дева *Мария*
МАРВАР *ар.* – жемчуг, коралл; бусина
МАРВАТ *перс.* – 1) жемчуг; 2) перламутровая пуговица
МАРФУГА *ар.* – возвышенная
МАРХИЯ *ар.* – богатая, привольная
МАРХАБА *ар.* – добро пожаловать, милости просим, пожалуйста
МАСРУРА *ар.* – радостная

МӘСТҮРӘ *ғәр.* – тоғро; саф
МӘСҮМӘ//МӘСЕМӘ *ғәр.* – тоғро; саф
МӘҮВӘ *ғәр.* – тороу урыны, торлаҡ йорт
МӘҮИӘ *ғәр.* – һыу төҫөндәге; зәңгәр
МӘҮЛИДӘ//МӘҮЛИҘӘ *ғәр.* – Мәүлит айында тыуған; байрамда тыуған
МӘҮЛИХА *ғәр.* – һорап, теләп алған; аҡһөйәк
МӘҮЛИӘ *ғәр.* – теләп, һорап алған; хужа
МӘҮРҮЗӘ *ғәр.* – мираҫ булып ҡалған
МӘҮРӘ *ғәр.* – ҡара күҙле
МӘҮСИЛӘ *ғәр.* – осрашҡан, ҡауышҡан
МӘҮӘ *ғәр.* – йәшәү, тороу урыны; торлаҡ, йорт
МӘФРҮЗӘ *ғәр.* – һайлап алынған
МӘФТУХА *ғәр.* – асыҡ йөҙлө; яулап алынған, ирешкән
МӘХМҮЗӘ *ғәр.* – маҡтаулы, данлы
МӘХТҮМӘ *ғәр.* – 1) мөһөр ҡуйылған; 2) дин әһелдәренең ҡыҙҙарына бирелә торған ҡушамат
МӘХҮБ *ғәр.* – бүләк
МӘХӘП *ғәр.* – бүләк
МӘХҮПЪЯМАЛ *ғәр.* – мәхүп (бүләк)+ямал (матур)
МӘХФИӘ *ғәр.* – ҡара: *Мәғфиә*
МӘШҮҘӘ *ғәр.* – күҙ менән күрелгән

МАСТУРА *ар.* – верная; чистая
МАСУМА *ар.* – верная; чистая
МАУВА *ар.* – обитель, приют
МАВИЯ *ар.* – цвета воды; голубая
МАВЛИДА *ар.* – родилась в месяце *Мавлит*; в праздник
МАВЛИХА *ар.* – желанная; аристократка
МАВЛИЯ *ар.* – желанная, жданная; госпожа
МАВРУЗА *ар.* – наследство
МАУРА//МАВРА *ар.* – черноглазая
МАУСИЛЯ *ар.* – встречаться, сближаться
МАВА *ар.* – приют; дом; жилье
МАФРУЗА *ар.* – избранная
МАФТУХА *ар.* – приветливая; достигнутая
МАХМУЗА *ар.* – хваленая, славная
МАХТУМА *ар.* – 1) печать; 2) прозвище дочерей духовных лиц
МАХУБ *ар.* – подарок, дар
МАХАП *ар.* – подарок, дар
МАХУПЬЯМАЛ *ар.* – *махуп* подарок+*ямал* красивая
МАХФИЯ *ар.* – см. *Магфия*
МАШУДА *ар.* – засвидетельствованная, наглядная

Н

НАДИЯ *ғәр.* – саҡырыусы; йомарт
НАЖИЯ *ғәр.* – иң яҡын дуҫ; ярҙамсы
НАЗА *фарс.* – наҙлы; иркә
НАҘБИКӘ *фарс., баш.* – наҙлы; иркә ҡыҙ
НАҘГӨЛ *неол., фарс., баш.* – наҙ+гөл; гөл һымаҡ наҙлы (*Гөлназ* исеме менән бер)
НАҘЛЫБИКӘ *фарс., баш.* – наҙлы+бикә

НАДИЯ *ар.* – приглашающая; щедрая
НАЖИЯ *ар.* – близкая подруга; помощница
НАЗА *перс.* – нежная; неженка
НАЗБИКА *перс., баш.* – нежная девочка; неженка
НАЗГУЛЬ *неол., перс., баш.* – *наз* нежность+*гуль* цветок
НАЗЛЫБИКА *перс., баш.* – *назлы* нежная+*бика* (компонент женских имен)

6 – 1.0104.05

НАҘЛЫГӨЛ *фарс.* – гөл һымаҡ наҙлы ҡыҙ
НАҘЛЫҺЫЛЫУ *фарс., баш.* – наҙлы+ һылыу
НАИЛӘ *ғәр.* – бүләк
НАҠЫЯ//НАҠИЯ *ғәр.* – саф, таҙа, пак
НАРГИЗӘ *неол., ғәр., фарс.* – ут-ялҡын кисеүсе
НАСИХА *ғәр.* – кәңәшсе; ысын дуҫ
НАҮФИЛӘ *неол., ғәр.* – ҡара: *Нәфилә*
НАФИҒА *ғәр.* – файҙа килтереүсе; табыш; игелек
НАҺАР *ғәр.* – көн; көндөҙ; көндөҙгө ваҡыт
НИСА *ғәр.* – 1) ҡыҙ бала, ҡатын-ҡыҙ; 2) ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла торған ялғау
НУРАНИЯ *ғәр.* – нурлы, яҡты
НУРБИКӘ *ғәр., фарс.* – нур+бикә
НУРГИЗӘ *неол., ғәр., фарс.* – нур+ гиҙә; нурҙа гиҙә
НУРГӨЛ *ғәр., фарс.* – нур+гөл
НУРҒӘЙШӘ *ғәр.* – нур+ғәйшә; нурлы тормош
НУРЗАДА *ғәр., фарс.* – нурлы бала
НУРЗИДӘ *неол., ғәр., фарс.* – күҙ нуры
НУРЗИЛӘ *неол., ғәр.* – нур+зилә; нуры саф; саф ҡыҙ
НУРЗИФА *ғәр., фарс.* – нурлы, зифа буйлы
НУРЗИЯ *ғәр.* – яҡты нур
НУРИКАМАЛ *ғәр.* – камиллыҡ нуры
НУРИСАФА *ғәр.* – сафлыҡ нуры
НУРИӘСМӘ *ғәр.* – нурлы; бөйөк
НУРИЯ//НУРЫЯ *ғәр.* – нурлы
НУРИЯМАЛ *ғәр.* – нурлы; матур

НАЗЛЫГУЛЬ *перс.* – нежная, как цветок
НАЗЛЫСЫЛУ *перс., баш.* – *назлы* нежная+*сылу* красивая
НАИЛЯ *ар.* – подарок, дар
НАКИЯ *ар.* – непорочная, невинная, чистая
НАРГИЗА *неол., ар., перс.* – *нар* огонь, пламя+*гиза* пройдет
НАСИХА *ар.* – советчица; настоящий друг
НАУФИЛЯ *неол., ар.* – см. *Нафиля*
НАФИГА *ар.* – приносящая пользу; находка; доброта
НАХАР *ар.* – день; дневное время
НИСА *ар.* – 1) девочка, женщина; 2) компонент женских имен
НУРАНИЯ *ар.* – блестящая, сияющая
НУРБИКА *ар., перс.* – *нур* луч, сияние+*бика*
НУРГИЗА *неол., ар., перс.* – *нур* сияние, луч, блеск+*гиза* путешествует
НУРГУЛЬ *ар., перс.* – *нур* луч, сияние+*гуль* цветок
НУРГАЙША *ар.* – *нур* луч, сияние, блеск+*гайша* жизнь
НУРЗАДА *ар., перс.* – *нур* луч, сияние+*зада* (аффикс); лучистая, блестящая
НУРЗИДА *неол., ар., перс.* – сияние глаз; свет очей
НУРЗИЛЯ *неол., ар.* – *нур* свет+*зиля*; чистая, честная
НУРЗИФА *ар., перс.* – *нур*+*зифа*; лучистая, статная, красивая
НУРЗИЯ *ар.* – светлый луч
НУРИКАМАЛ *ар.* – *нур* луч+*камал* совершенная
НУРИСАФА *ар.* – *нур* луч, блеск, свет+ *сафа* честная, непорочная, чистая
НУРИАСМА *ар.* – лучистая; величавая
НУРИЯ *ар.* – лучистая, блестящая, светлая
НУРИЯМАЛ *ар.* – лучистая; красивая

НУРЙЫҺАН *ғәр., фарс.* – нур+йыһан; нурлы донъя

НУРСИДӘ *неол., ғәр.* – йәш

НУРСИЛӘ *неол., ғәр.* – нурлы; нур ташҡыны

НУРҺЫЛЫУ *ғәр., баш.* – нурлы, һылыу ҡыҙ

НУРЪЯМАЛ *ғәр.* – нурлы; матур, һылыу

НӘБИБӘ *ғәр.* – белемле, аҡыллы

НӘБИРӘ *фарс.* – баланың балаһы; ейән

НӘҒИМӘ *ғәр.* – муллыҡ, именлек; ләззәт, бәхет

НӘЖИБӘ *ғәр.* – аҡһөйәк, аҫыл зат

НӘЖИӘ *ғәр.* – иң яҡын дуҫ, ярҙамсы

НӘЗИЛӘ *ғәр.* – һөйкөмлө; нәфис

НӘЗИМӘ *ғәр.* – төҙөүсе, ойоштороусы; шағирә

НӘЗИРӘ *ғәр.* – үрнәк, өлгө; бик матур; алдан күреүсе

НӘЗИФӘ *ғәр.* – саф, пак

НӘЗИХӘ *ғәр.* – ысын дуҫ; кәңәшсе

НӘЗӘФӘТ *неол., ғәр.* – сафлыҡ, паклыҡ

НӘЙЛӘ//НАИЛӘ *ғәр.* – бүләк

НӘЙРӘ *ғәр.* – нурлы

НӘҠИФӘ *ғәр.* – һайлап ҡуйылған

НӘҠИӘ *ғәр.* – саф, пак

НӘРГИЗ *неол., фарс.* – ҡара: *Нәркәс*

НӘРИСӘ *неол., фарс.* – өлгөрмәгән; сабый

НӘРКИЗӘ *неол., фарс.* – гөл исеменән

НӘРКӘС *фарс.* – гөл исеме (матур күҙле)

НӘСИБӘ *ғәр.* – яҙмыш, өлөш

НӘСИЛӘ *ғәр.* – нәҫел, тоҡомдо дауам итеүсе

НӘСИМӘ *ғәр.* – йомшаҡ ел; йомшаҡ күңелле

НӘСИХӘ *ғәр.* – ысын дуҫ; кәңәшсе

НӘСИӘ *ғәр.* – күркәм, матур

НУРЗИГАН *ар., перс.* – *нур* луч+*зиган* вселенная; светлая жизнь

НУРСИДА *неол., ар.* – молодая

НУРСИЛЯ *неол., ар.* – лучистая; поток света

НУРСЫЛУ *ар., баш.* – *нур* луч, сияние+*сылу* красивая

НУРЬЯМАЛ *ар.* – *нур* луч, сияние, блеск+*ямал* красивая

НАБИБА *ар.* – образованная, мудрая

НАБИРА *перс.* – внучка

НАГИМА *ар.* – изобилие, достаток, благополучие; блаженство, счастье

НАЖИБА *ар.* – благородного, знатного происхождения

НАЖИЯ *ар.* – близкая подруга, помощница

НАЗИЛЯ *ар.* – милая; изящная

НАЗИМА *ар.* – организатор; поэтесса

НАЗИРА *ар.* – образец, пример; красивый; предвестник

НАЗИФА *ар.* – чистая, непорочная

НАЗИХА *ар.* – настоящий друг; советчица

НАЗАФАТ *неол., ар.* – честность, невинность, непорочность

НАЙЛЯ *ар.* – дар, подарок

НАЙРА *ар.* – лучистая, сияющая

НАКИФА *ар.* – избранная

НАКИЯ *ар.* – чистая, невинная

НАРГИЗ *неол., перс.* – см. *Нэркэс*

НАРИСА *неол., перс.* – незрелая; младенец

НАРКИЗА *неол., перс.* – нарцисс

НЭРКЭС *перс.* – нарцисс (красивые глаза)

НАСИБА *ар.* – рок, судьба, доля

НАСИЛЯ *ар.* – род, потомство (продолжительница рода)

НАСИМА *ар.* – мягкий ветерок; душевная

НАСИХА *ар.* – настоящий друг; советчица

НАСИЯ *ар.* – изящная, красивая

НӘФИҒА *ғәр.* – файҙа килтереүсе; табыш; игелек
НӘФИЛӘ *ғәр.* – бүләк
НӘФИСӘ *ғәр.* – матур, күркәм
НӘҺӘР *ғәр.* – йылға, шишмә

НАФИГА *ар.* – приносящая пользу; находка; доброта
НАФИЛЯ *ар.* – дар, подарок
НАФИСА *ар.* – изящная, прелестная
НАХАР *ар.* – река, ручеек

О

ОРҠОЯ *ғәр.* – күңелде тартыусы, үҙенә йәлеп итеүсе; алдан барыусы; тылсымлы
ОРҠОЯМАЛ *ғәр.* – *оркоя+ямал*; күңелде яулаусы, сибәр

УРКУЯ *ар.* – привлекающая; предводительница; волшебная
УРКУЯМАЛ *ар.* – *уркуя+ямал*; привлекательная, красивая

Ө

ӨЛФӘТ *ғәр.* – дуҫлыҡ, мөхәббәт
ӨМИНУР *ғәр.* – өмм (әсә)+нур; нур хужаһы
ӨММИӘ//ӨМИӘ *ғәр.* – әсә, инә кеше
ӨММӨ *ғәр.* – инәһе, әсәһе, ҡыҙ баланың әсәһе, хужаһы
ӨММӨГӨЛ *ғәр., фарс.* – өммө+гөл; гөл хужаһы
ӨММӨНИСА *ғәр.* – өммө+ниса (ҡатын-ҡыҙҙар исеме компоненты)
ӨММӨХАЯТ *ғәр.* – өммө+хаят
ӨМӨГӨЛСӨМ//ӨММӨГӨЛСӨМ *ғәр., фарс.* – әсәнең иң матур балаһы
ӨМӨКАМАЛ//ӨММӨКАМАЛ *ғәр.* – әсәнең камил, һәйбәт балаһы
ӨМӨНИСА//ӨММӨНИСА *ғәр.* – әсәнең ҡыҙы
ӨМӨТБИКӘ *фарс., баш.* – өмөт итеп, көтөп алған ҡыҙ
ӨМӨЯМАЛ//ӨМЪЯМАЛ *ғәр.* – әсәнең иң матур ҡыҙы

УЛЬФАТ *ар.* – дружба, любовь
УМИНУР *ар.* – *уми* мать+*нур* свет, сияние
УМИЯ *ар.* – мать
УММУ *ар.* – мать, мать девочки, ее хозяйка
УММУГУЛЬ *ар., перс.* – *умму+гуль* цветок; хозяйка цветов
УММУНИСА *ар.* – *умму+ниса* (компонент женских имен)
УММУХАЯТ *ар.* – *умму* мать+*хаят* жизнь
УМУГУЛЬСУМ *ар., перс.* – самое красивое дитя матери
УМУКАМАЛ *ар.* – самая хорошая дочь матери
УМУНИСА *ар.* – дочь матери
УМУТБИКА *перс., баш.* – *умут* надежда, чаяние+*бика*; долгожданная
УМУЯМАЛ *ар.* – самая красивая дочь матери

Р

РАБИҒА *ғәр.* – дүртенсе бала; яҙ тыуған; умырзаая

РАЗИДА *неол.* – *Резеда* исеменән үҙгәртелгән

РАЗИФА *ғәр.* – риза булыусы

РАЗИЯ *ғәр.* – һөйөклө; көтөп алынған; риза булған

РАИЛӘ *неол.*, *ғәр.* – нигеҙ короусы, һалыусы

РАЙХАН *ғәр.* – рәхәтлек; гөл исеме

РАЙХАНА *ғәр.* – рәхәтлек; гөл исеме

РАЙХАНГӨЛ *ғәр.*, *фарс.* – райхан гөлө

РАҠЫЯ//РАҠИЯ *ғәр.* – алдан барыусы, юғары күтәрелеүсе

РАУЗА *ғәр.* – гөл баҡсаһы

РАУШАН *фарс.* – нурлы, яҡты, нур һибеүсе

РАУШАНИЯ *фарс.* – ҡара: *Раушан*

РАФИҒА *ғәр.* – дуҫ, иптәш

РАФИЛӘ *неол.*, *ғәр.* – купшы

РЕЗЕДА *рус.* – еҫле гөл (сәскә исеменән)

РИМА *неол.*, *бор. йәһ.* – 1) Рим ҡыҙы; 2) матур, һылыу

РИТА *неол.*, *лат.* – *Маргаританан* ҡыҫҡартылған (*Маргарита* – ынйы бөртөгө)

РОЗА *неол.* – сәскә исеменән; ҡара: *Рауза*

РОЗАГӨЛ *неол.*, *фарс.* – роза гөлө

РОЗАЛИЯ – *Роза* исеменән (ирк. формаһынан)

РУЗА *неол.*, *фарс.* – көн, көндөҙ

РУЗИДӘ *неол.*, *фарс.* – ризыҡ биреүсе

РУЗИЛӘ *неол.*, *фарс.* – бәхетле, өлөшлө

РУМИЯ *неол.*, *ғәр.* – Византия ҡыҙы

РУФИНӘ *неол.*, *лат.* – ҡыҙыл, һары төҫтә

РАБИГА *ар.* – четвертый ребенок в семье; весенняя; горицвет

РАЗИДА *неол.* – измененная форма имени *Резеда*

РАЗИФА *ар.* – удовлетворенная, согласная

РАЗИЯ *ар.* – любимая; долгожданная; довольная

РАИЛЯ *неол.*, *ар.* – основоположница

РАЙХАН *ар.* – блаженство, удовольствие; базилик

РАЙХАНА *ар.* – блаженство; базилик

РАЙХАНГУЛЬ *ар.*, *перс.* – *райхан* базилик+*гуль* цветок

РАКИЯ *ар.* – идущая впереди, поднимающаяся высоко

РАУЗА *ар.* – цветник

РАУШАН *перс.* – лучистая, светлая, лучезарная

РАУШАНИЯ *перс.* – см. *Раушан*

РАФИГА *ар.* – друг, товарищ

РАФИЛЯ *неол.*, *ар.* – изящная

РЕЗЕДА *рус.* – от названия цветка

РИМА *неол.*, *др. евр.* – 1) девочка из Рима; 2) красавица

РИТА *неол.*, *лат.* – сокращенная форма имени *Маргарита*

РОЗА *неол.* – роза; см. *Рауза*

РОЗАГУЛЬ *неол.*, *перс.* – *роза*+*гуль* цветок

РОЗАЛИЯ – ласк. форма имени *Роза*

РУЗА *неол.*, *перс.* – день

РУЗИДА *неол.*, *перс.* – питающая, дающая средства к жизни

РУЗИЛА *неол.*, *перс.* – счастливая, удачливая

РУМИЯ *неол.*, *ар.* – византийская девушка

РУФИНА *неол.*, *лат.* – рыжий, красный цвет

РУФИӘ *неол., лат.* – ҡыҙыл, һары төҫтә

РУШАН//РУШАНА *неол., фарс.* – *Раушан* исеменән: яҡты, нурлы, нур һибеүсе

РУШАНИЯ *неол., фарс.* – ҡара: *Рушан, Раушания*

РУХИЯ *ғәр.* – рух, күңел торошо; рухлы, көслө

РӘҒИБӘ *ғәр.* – теләп, хыял итеп көтөп алынған

РӘҒИҘӘ *ғәр.* – бай, етешле; сабыр, тыныс

РӘҒИНӘ *ғәр.* – гүзәл, ҡупшы; роза сәскәһе

РӘЗИЛӘ *неол., ғәр.* – түбән, әҙәпһеҙ

РӘЗИНӘ *ғәр.* – сабыр, тыныс

РӘИМӘ *ғәр.* – йомшаҡ күңелле

РӘЙЛӘ *ғәр.* – нигеҙ ҡороусы

РӘЙСӘ *ғәр.* – башлыҡ, етәксе

РӘЙФӘ *неол., ғәр.* – ҡыҙғаныусан, мәрхәмәтле; билдәле, күренекле

РӘҠИБӘ *ғәр.* – теләк, хыял

РӘҠИӘ *ғәр.* – алдан барыусы

РӘМЗИЛӘ *ғәр.* – билдә, тамға; үрнәк

РӘМЗИӘ *ғәр.* – ҡара: *Рәмзилә*

РӘМИЛӘ *неол., ғәр.* – тылсымлы

РӘМИӘ *неол., ғәр.* – атыусы, уҡсы

РӘСИЛӘ *неол., ғәр.* – илсе

РӘСИМӘ *ғәр.* – рәсем төшөрөүсе, биҙәүсе

РӘҮИЛӘ *неол., ғәр.* – яҙғы ҡояш; сәйәхәтсе

РӘҮИӘ *неол., ғәр.* – риүәйәт һөйләүсе, хикәйәт ҡылыусы

РӘҮФӘ *неол., ғәр.* – шәфҡәтле, мәрхәмәтле

РӘФИСӘ *неол., ғәр.* – күренекле

РӘХИЛӘ *йәһ., ғәр.* – һарыҡ; кәләш (был исем рус, инглиз, немец, француз һ.б. халыҡтарҙа күп таралған)

РӘХИМӘ *ғәр.* – рәхимле, мәрхәмәтле

РӘШИҘӘ *ғәр.* – дөрөҫ, тура юлдан барыусы; батыр, ҡыйыу

РУФИЯ *неол., лат.* – рыжий, красный цвет

РУШАН//РУШАНА *неол., перс.* – лучистая, светлая, лучезарная

РУШАНИЯ *неол., перс.* – см. *Рушан, Раушания*

РУХИЯ *ар.* – настроение, дух; сильная духом

РАГИБА *ар.* – желанная, долгожданная

РАГИДА *ар.* – богатая, обеспеченная; терпеливая, спокойная

РЕГИНА *ар.* – красивая, изящная; цветок розы

РАЗИЛЯ *неол., ар.* – низкая, порочная

РАЗИНА *ар.* – терпеливая, спокойная

РАИМА *ар.* – мягкосердечная

РАЙЛЯ *ар.* – основоположница

РАЙСА *ар.* – глава, руководитель

РАЙФА *неол., ар.* – милосердная; известная, видная

РАКИБА *ар.* – желание, мечта

РАКИЯ *ар.* – идущая впереди

РАМЗИЛЯ *ар.* – знак, метка; образец

РАМЗИЯ *ар.* – см. *Рамзиля*

РАМИЛЯ *неол., ар.* – волшебная

РАМИЯ *неол., ар.* – стрелок

РАСИЛЯ *неол., ар.* – посланница

РАСИМА *ар.* – художница

РАВИЛЯ *неол., ар.* – весеннее солнце; путешественница

РАВИЯ *неол., ар.* – рассказывающая, рассказчица

РАУФА *неол., ар.* – милосердная, милостивая

РАФИСА *неол., ар.* – видная, известная

РАХИЛЯ *евр., ар.* – овца; невеста (это имя в разных вариантах распространено во многих языках мира)

РАХИМА *ар.* – милосердная, милостивая

РАШИДА *ар.* – идущая по правильному пути; храбрая

С

САБИРА *ғәр.* – сабыр, түҙемле
САҘИКА *ғәр.* – тоғролоҡло, ихлас күңелле, эскерһеҙ
САЖИҘӘ//САЖИДА *ғәр.* – доға ҡылыусы; баш эйеүсе; баш эйеү
САИМА//САЙМА *ғәр.* – ураҙа тотоусы
САИРА *неол., ғәр.* – сәйәхәтсе, юлсы
САЛИХА *ғәр.* – изгелек ҡылыусы, рәхимле, тәүфиҡлы
САНИЯ *ғәр.* – икенсе бала
САРА *фарс.* – иң шәп, иң яҡшы, аҫыл
САРА *ғәр.* – хакимә, бикә
САРА *йәһ.* – ырыу башлығы, ырыу инәһе
САТИҒА *ғәр.* – күҙ яуын алып торған
САТИРА *ғәр.* – ғәфү итеүсе, ярлыҡаусы
САТУРА *ғәр.* – бер юл шиғыр; ғәфү итеүсе, ярлыҡаусы
САФИЯ *ғәр.* – саф, эскерһеҙ
САФУРА *ғәр.* – кешенең күңелен, холҡон төҙәтеүсе; фәрештә
СЕЙӘБИКӘ *ғәр., баш.* – сейә+бикә; сейә һымаҡ матур
СИБӘР *баш.* – матур, сибәр
СИБӘРБИКӘ *баш.* – сибәр+бикә
СИҘЫҠА *ғәр.* – тура һүҙле, ғәҙел
СӨЙӨМБИКӘ *баш.* – һөйөклө, һөймәлекле ҡыҙ
СӨЙӘРБИКӘ *баш.* – һөйәр+бикә; һөйкөмлө
СӨМБӨЛ *ғәр.* – 1) август айы исеме; 2) гөл исеме; башаҡ, ашлыҡ башаҡтары
СОРУР *ғәр.* – шатлыҡ, һөйөнөс, ҡыуаныс
СОЛТАНБИКӘ *ғәр., баш.* – солтан+бикә
СОЛТАНИЯ *ғәр.* – башлыҡ, хакимә
СУЛПАН *баш.* – таң йондоҙо

САБИРА *ар.* – терпеливая
САДИКА *ар.* – правдивая, искренняя, истинная
САЖИДА *ар.* – поклоняющаяся; поклонение
САИМА//САЙМА *ар.* – соблюдающая пост
САИРА *неол., ар.* – путешественница
САЛИХА *ар.* – добрая, хорошая, благочестивая
САНИЯ *ар.* – второй ребенок
САРА *перс.* – избранная, самая лучшая, драгоценная,
САРА *ар.* – госпожа
САРА *евр.* – родоначальница, глава множества родов
САТИГА *ар.* – обворожительная
САТИРА *ар.* – прощающая
САТУРА *ар.* – строчка стиха; прощающая
САФИЯ *ар.* – чистая, непорочная
САФУРА *ар.* – наставница; ангел
СИЯБИКА *ар., баш.* – *сия* вишня+*бика* девушка (компонент женских имен)
СИБЯР *баш.* – красивая
СИБЯРБИКА *баш.* – *сибяр+бика*
СИДИКА *ар.* – правдивая, справедливая
СУЮМБИКА *баш.* – *суюм* любимая+*бика* девушка
СУЯРБИКА *баш.* – любимая
СУМБУЛЬ *ар.* – 1) название августа месяца; 2) гиацинт; колосья
СОРУР *ар.* – радость, ликование, удовольствие
СУЛТАНБИКА *ар., баш.* – *султан+бика*
СУЛТАНИЯ *ар.* – царица, правительница
СУЛПАН *баш.* – название утренней звезды (планеты *Венера*)

СУРИЯ *ғәр.* – Етегән йондоҙ

СУФИЯ *ғәр.* – суфый, тыйнаҡлы, изге

СЫУАҠБИКӘ *баш.* – сыуаҡ+бикә; сыуаҡ көндә тыуған

СӘБИЛӘ *ғәр.* – оло юл; сәйәхәтсе

СӘҒДИӘ//СӘҒҘИӘ *ғәр.* – бәхетле

СӘҒИҘӘ *ғәр.* – бәхетле; мул тормошло

СӘҒИРӘ *ғәр.* – бәләкәй генә; ғазап уты; ялкын

СӘҒӘҘӘТ *ғәр.* – бәхет, уңыш

СӘҒӘҘӘТБИКӘ *ғәр., баш.* – сәғәҙәт+бикә; бәхетле ҡыҙ

СӘДИСӘ//СӘҘИСӘ *ғәр.* – алтынсы бала

СӘЙҘӘ//СӘЙДӘ *ғәр.* – түрә, башлыҡ

СӘКИНӘ *ғәр.* – тыныс күңелле, сабыр

СӘЛИМӘ *ғәр.* – сәләмәт, иҫән-һау; пак; ғәҙел

СӘЛИСӘ *ғәр.* – шат күңелле

СӘЛИӘ *неол., ғәр.* – йыуатыусы

СӘМИҒӘ *ғәр.* – тыңлаусы, ишетеүсе; тыңлаусан

СӘМСИБӘҺӘР *ғәр.* – яҙ ҡояшы; ҡара: *Шәмсибәһәр*

СӘМСИКАМАЛ – ҡара: *Шәмсикамал*

СӘМСИҠӘМӘР – ҡара: *Шәмсиҡәмәр*

СӘМСИНАҺАР – ҡара: *Шәмсинаһар*

СӘМСИНИСА – ҡара: *Шәмсиниса*

СӘМСИНУР – ҡара: *Шәмсинур*

СӘМСИӘ – ҡара: *Шәмсиә*

СӘМСИЯМАЛ – ҡара: *Шәмсиямал*

СӘМӘРИӘ *неол., ғәр.* – кис; камыш

СӘМӘРӘ *неол., ғәр.* – емеш; уңыш

СӘНӘ *ғәр.* – яҡты нур, балҡыш; маҡтау

СӘРБИ *ғәр.* – кипарис (көньяҡ ағасы); зифа буйлы

СӘРБИЯМАЛ *ғәр.* – сәрби+ямал; зифа буйлы, матур

СӘРИӘ *ғәр.* – аҫыл, затлы; шишмә

СУРИЯ *ар.* – созвездие Большой Медведицы

СУФИЯ *ар.* – сдержанная, выдержанная, святая

СУАКБИКА *баш.* – *суак* ясная погода+*бика* (девочка родилась в ясную погоду)

САБИЛЯ *ар.* – большая дорога; путешественница

САГДИЯ *ар.* – счастливая

САГИДА *ар.* – счастливая; жить в изобилии

САГИРА *ар.* – маленькая; адский огонь; пламя

САГАДАТ *ар.* – счастье, удача

САГАДАТБИКА *ар., баш.* – *сагадат* счастье+*бика*; счастливая девушка

САДИСА *ар.* – шестой ребенок

САЙДА *ар.* – глава, предводительница

САКИНА *ар.* – спокойная, терпеливая

САЛИМА *ар.* – здоровая, невредимая, чистая; справедливая

САЛИСА *ар.* – радостная

САЛИЯ *неол., ар.* – утешительница, забава

САМИГА *ар.* – слышащая; послушная

САМСИБАГАР *ар.* – весеннее солнце; см. *Шамсибагар*

САМСИКАМАЛ – см. *Шамсикамал*

САМСИКАМАР – см. *Шамсикамар*

САМСИНАХАР – см. *Шамсинахар*

САМСИНИСА – см. *Шамсиниса*

САМСИНУР – см. *Шамсинур*

САМСИЯ – см. *Шамсия*

САМСИЯМАЛ – см. *Шамсиямал*

САМАРИЯ *неол., ар.* – вечер; камыш

САМАРА *неол., ар.* – ягода; урожай

САНА//СЯНА *ар.* – свет, блеск; хвала, восхваление

САРБИ *ар.* – кипарис; статная

САРБИЯМАЛ *ар.* – *сарби* кипарис+*ямал* красивая; статная, красивая

САРИЯ *ар.* – благородная, знатная; родник

СӘРҮӘР *фарс.* – башлыҡ; дәрәжәле

СӘСКӘ *баш.* – сәскә һымаҡ матур булһын, тигән мәғәнәлә ҡушылған

СӘСКӘБИКӘ *баш.* – сәскә+бикә; сәскә һымаҡ ҡыҙ

СӘСӘК *баш.* – сәскә һымаҡ матур, нәфис

СӘТИҒӘ *ғәр.* – күҙ яуын алып торған

СӘҮҘӘ//СӘҮДӘ *ғәр.* – һүнмәҫ дәрт

СӘҮИӘ *ғәр.* – тиң, тиңдәш

СӘФИНӘ *ғәр.* – яҡын дуҫ

СӘФӘРБИКӘ *ғәр., баш.* – сәфәр+бикә

СӘХИБӘ *ғәр.* – юлдаш; дуҫ, иптәш

СӘХИПКАМАЛ *ғәр.* – сәхип+камал; иң шәп дуҫ

СӘХИПЪЯМАЛ *ғәр.* – сәхип+ямал; матур, шәп дуҫ

СӘХИӘ *ғәр.* – киң күңелле, йомарт

САРВАР *перс.* – глава; занимающая высокую должность

САСКЯ *баш.* – *саскя* цветок (пожелание ребенку, чтобы был как цветок)

САСКЯБИКА *баш.* – *саскя* цветок+*бика* девочка; девочка как цветок

САСЯК//СИСЯК *баш.* – красивая, нежная как цветок

САТИГА *ар.* – обворожительная

САУДА *ар.* – неугасимое желание, вдохновение, воодушевление

САВИЯ *ар.* – равная

САФИНА *ар.* – близкая подруга

САФАРБИКА *ар., баш.* – *сафар* путь, дорога+*бика* (сафар – название 2-го месяца арабского Лунного календаря Хиджри)

САХИБА *ар.* – спутница; подруга, товарищ

САХИПКАМАЛ *ар.* – *сахип+камал*; лучший друг

САХИПЬЯМАЛ *ар.* – *сахип+ямал*; красивый, хороший друг

САХИЯ *ар.* – доброжелательная, щедрая

Т

ТАБИБА *ғәр.* – дауалаусы, врач, доктор

ТАИБА//ТАЙБА *ғәр.* – яҡшы, һәйбәт; тәүбә итеүсе

ТАИРА *ғәр.* – осоусы, оскос; ҡош; ҡара: *Таһира*

ТАЙФА *ғәр.* – 1) халыҡ; йәмғиәт; бер төркөм кешеләр; бер дин вәкилдәре; 2) хыялда күренгән нәмә

ТАҠЫЯ *ғәр.* – 1) мәрйен-тәңкә менән биҙәлгән ҡыҙҙар баш кейеме; 2) таж

ТАЛИБА *ғәр.* – барыусы, эҙләүсе; талап итеүсе; уҡыусы, шәкерт

ТАЛИҒА *ғәр.* – бәхет, яҡшы киләсәк, бәхетле яҙмыш; ҡояш, ай йәки йондоҙҙоң күк йөҙөндә балҡышы

ТАБИБА *ар.* – лечащая, врач, доктор

ТАЙБА *ар.* – хорошая, приятная; кающаяся, раскаивающаяся

ТАИРА *ар.* – летающая; птица; см. *Тагира*

ТАЙФА *ар.* – 1) народ; общество; группа людей одной религии; 2) призрак, видение

ТАКИЯ *ар.* – 1) головной убор девушек, украшенный кораллами, монетами; 2) корона, венец

ТАЛИБА *ар.* – идущая, ищущая; требующая; учащиеся, студенты

ТАЛИГА *ар.* – счастье, счастливая судьба; восход солнца, луны или появления звезды

ТАНҺЫКБИКӘ *баш.* – танһык, көтөп алған ҡыҙ

ТАҢБИКӘ *баш.* – таңда тыуған ҡыҙ

ТАҢГӨЛ *баш., фарс.* – таң+гөл; таңдан сәскә аткан гөл; таңда тыуған бала

ТАҢЗИФА *баш., фарс.* – таң+зифа

ТАҢСУЛПАН *баш.* – таң йондоҙо, сулпан

ТАҢҺЫЛЫУ *баш.* – таң+һылыу; таңда тыуған бала

ТАТЛЫБИКӘ *баш.* – татлы+бикә

ТАҺИНУР *ғәр.* – нур булып балҡып торған, асыҡ йөҙлө; матур

ТАҺИРА *ғәр.* – таҙа, пак, ғәйепһеҙ

ТЕЛӘКБИКӘ *баш.* – теләп алған ҡыҙ

ТЕЛӘҮБИКӘ *баш.* – теләп алған ҡыҙ

ТИМЕРБИКӘ *баш.* – тимер+бикә (бала таҙа, ныҡ булһын тип ҡушылған исем)

ТУЙБИКӘ *баш.* – туй+бикә (туйҙа, байрамда тыуған бала)

ТУТЫЯ *ғәр.* – 1) аҡ сәскә; 2) хыялда ғына булған бер аҫыл таш исеме; 3) тутыйғош

ТӘҒЗИМӘ *ғәр.* – маҡтаусы, хөрмәт итеүсе

ТӘҒЛИМӘ *ғәр.* – уҡытыусы, өйрәтеүсе, белдереүсе

ТӘЗКИРӘ *ғәр.* – иҫтәлек; бүләк

ТӘҠЛИМӘ *ғәр.* – бөтә яҡтан уңған

ТӘЛИҒӘ *ғәр.* – бәхет, яҡшы киләсәк, бәхетле яҙмыш; ҡояш, ай йәки йондоҙҙоң күк йөҙөндә балҡышы

ТӘНЗИЛӘ *ғәр.* – һөйкөмлө, нәфис

ТӘҢКӘБИКӘ *баш.* – тәңкә+бикә

ТӘСКИРӘ *ғәр.* – иҫтәлек; бүләк

ТӘСКИӘ *неол., ғәр.* – пакланған

ТӘСЛИМӘ *ғәр.* – сәләмләү

ТАНСЫКБИКА *баш.* – *тансык* желанная+*бика* (компонент женских имен)

ТАНБИКА *баш.* – *тан* заря+*бика*

ТАНГУЛЬ *баш., перс.* – *тан* утро, заря, рассвет+*гуль* цветок; утренний цветок

ТАНЗИФА *баш., перс.* – *тан* заря+*зифа* статная, стройная

ТАНСУЛПАН *баш.* – утренняя звезда (название планеты *Венера*)

ТАНСЫЛУ *баш.* – *тан* заря+*сылу* красивая; родившаяся на заре

ТАТЛЫБИКА *баш.* – *татлы* сладкая+*бика*

ТАГИНУР//ТАХИНУР *ар.* – сияющая, как луч; красивая

ТАГИРА *ар.* – чистая, невинная, непорочная

ТЕЛЯКБИКА *баш.* – *теляу* желать+*бика*; желанная дочь

ТИЛЯУБИКА *баш.* – желанная дочь

ТИМИРБИКА *баш.* – *тимир* железо+*бика* (имя выражает пожелание ребенку выносливости, крепкого здоровья)

ТУЙБИКА *баш.* – *туй* свадьба, праздник+*бика* (родилась во время свадьбы, праздника)

ТУТИЯ *ар.* – 1) белый цветок; 2) название несуществующего драгоценного камня; 3) попугай

ТАГЗИМА *ар.* – восхваляющая, уважающая

ТАГЛИМА *ар.* – обучающая

ТАЗКИРА *ар.* – память; дар, подарок

ТАКЛИМА *ар.* – проворная, деловая

ТАЛИГА *ар.* – счастье, счастливая судьба; восход солнца, луны или появление звезды

ТАНЗИЛЯ *ар.* – милая, нежная

ТАНКАБИКА *баш.* – *танка* монета серебряная+*бика* (компонент женских имен)

ТАСКИРА *ар.* – память; дар, подарок

ТАСКИЯ *неол., ар.* – очищенная

ТАСЛИМА *ар.* – приветствие

ТӘСЛИӘ *ғәр.* – йыуаныс
ТӘХИӘ *ғәр.* – сәләм; яҡшы теләк

ТӘХЛИМӘ *ғәр.* – маҡтау, дан

ТАСЛИЯ *ар.* – утешение
ТАХИЯ *ар.* – приветствие; хорошее пожелание
ТАХЛИМА *ар.* – слава, почет

У

УКА *баш.* – ука һүҙенән (тарихи сығанаҡтарҙа осраған ҡатын-ҡыҙ исеме)
УКАБИКӘ *баш.* – ука+бикә; матур ҡыҙ

УРАЗБИКӘ *баш.* – ураз (бәхет, кот)+бикә
УРАНИӘ *неол., ғәр.* – *Нурания* исеменән ҡыҫҡартылған
УРИЯ *ғәр.* – хур ҡыҙы

УКА *баш.* – позумент (встречается в исторических документах)
УКАБИКА *баш.* – *ука* позумент+*бика* (компонент женских имен); красивая девушка
УРАЗБИКА *баш.* – *ураз* счастье, удача+*бика*
УРАНИЯ *неол., ар.* – измененная форма имени *Нурания*
УРИЯ *ар.* – райская дева

Ү

ҮЛМӘҪБИКӘ *баш.* – үлмәҫ+бикә (борон балалар үлеп торғанда «был бала үлмәһен, торһон» тигән теләк менән ҡушылған исем)

ҮМЕРБИКӘ *ғәр., баш.* – үмер (ғүмер)+бикә (оҙон ғүмерле булһын, тип ҡушылған исем)
ҮТӘБИКӘ *баш.* – 1) ҡош исеме; 2) һорап алынған, үтәлгән теләк

УЛМАСБИКА *баш.* – *улмас* не умрет+*бика* (это имя дано по древнему обычаю, как оберег, чтобы дети больше не умирали; выражает веру человека в магическую силу слова)
УМИРБИКА *ар., баш.* – *умир* (*гумир*) жизнь+*бика* (выражает пожелание ребенку долголетия)
УТЯБИКА *баш.* – 1) название птицы; 2) исполненное желание

Ф

ФАЗИЛА//ФАЗЫЛА *ғәр.* – башҡаларҙан өҫтөн, бик шәп
ФАИЗА//ФАЙҘА *ғәр.* – йомарт, киң күңелле

ФАЗИЛА *ар.* – превосходная, достойная
ФАИЗА//ФАЙЗА *ар.* – щедрая, благочестивая, добрая

ФАКИА *ғәр.* – *Фаkиһа* исеменән kыҫkартылған

ФАКИҺА *ғәр.* – шат күңелле; емеш

ФАРИЗА *ғәр.* – бурыс, фарыз эш

ФАТИМА *ғәр.* – имсәктән айырған бала (Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең kыҙының исеме. – Гафуров)

ФАТИХА *ғәр.* – асыусы, башлаусы, еңеүсе; хәйер-доға; Kөрьәндең беренсе сүрәһе атамаһы

ФАЯГӨЛ *неол., фарс.* – kәҙерле гөл; kара: *Гөлфая*

ФАЯНУР *неол., фарс., ғәр.* – kиммәтле, kәҙерле нур

ФИДАЛИӘ//ФИДАЛИЯ *неол.* – kара: *Фидая*

ФИДАНИЯ *неол.* – kара: *Фидая*

ФИДАЯ *неол., ғәр.* – фиҙаkәр, үҙен фиҙа kылырға, фиҙа итергә әҙер

ФИЛЗӘ *неол.*– ни рәүешле яһалыуы билдәһеҙ

ФИЛИӘ *неол.* – боронғо грек һүҙе – *мөхәббәт* тигәнде аңлата

ФИЛҮЗӘ *неол., ғәр.* – бәлки, *Флүсә* һүҙенәндер (*Флүсә* – баkыр аkса)

ФИРҘӘҮЕС *фарс.* – йәннәт баkсаһы

ФИРҮЗӘ *фарс.* – аҫыл таш; нур сәсеүсе; бәхетле; kара: *Фәйрүзә*

ФЛОРИДА *неол., лат.* – сәскә һәм яҙ батшаһы (*Флора* исеменән)

ФЛҮСӘ *неол., ғәр.* – баkыр аkса

ФЛҮРӘ *неол., лат.* – 1) сәскә; 2) сәскә һәм яҙ батшаһы

ФРАНГИЗА *неол., нем.* – ирекле; саф; асыk йөҙлө

ФРИДА *неол., нем.* – тыныслыk, именлек

ФРУЗА *неол., фарс.* – яkтыртыусы, нурландырыусы

ФӘҒИЛӘ *ғәр.* – эш һөйөүсе, эшсән

ФӘИМӘ *неол., ғәр.* – аkыллы, зирәк («*Фәһимә*»нән kыҫkартылған)

ФӘЙРҮЗӘ *фарс.* – йәшел төҫтәге аҫыл таш исеменән

ФАКИЯ *ар.* – видоизмененная форма имени *Факига*

ФАКИГА *ар.* – радостная, веселая; фрукты

ФАРИЗА *ар.* – обязанность, миссия

ФАТИМА *ар.* – отнятая от груди (имя дочери пророка Мухаммеда. – Гафуров)

ФАТИХА *ар.* – зачинательница, победительница; благословение; название первой суры Корана

ФАЯГУЛЬ *неол., перс.* – дорогой цветочек; см. *Гульфая*

ФАЯНУР *неол., перс., ар.* – *фая* дорогой+*нур* луч, блеск

ФИДАЛИЯ *неол.* – см. *Фидая*

ФИДАНИЯ *неол.* – см. *Фидая*

ФИДАЯ *неол., ар.* – самоотверженная, беззаветная

ФИЛЬЗА//ФИЛЬЗЯ *неол.* – этимология неясна

ФИЛИЯ *неол.* – от древнегреческого *филио* – «любовь»

ФИЛЮЗА *неол., ар.* – возможно, от имени *Флуся* – медная монета

ФИРДАУС *перс.* – райский сад

ФИРЮЗА *перс.* – бирюза; лучезарная; счастливая; см. *Файруза*

ФЛОРИДА *неол., лат.* – имя богини цветов и весны (от имени *Флора*)

ФЛЮСА *неол., ар.* – медная монета

ФЛЮРА *неол.*, лат. – 1) цветок; 2) богиня цветов и весны

ФРАНГИЗА *неол., нем.* – свободная; честная; открытая

ФРИДА *неол., нем.* – мир, покой

ФРУЗА *неол., перс.* – освещающая, лучезарная

ФАГИЛЯ *ар.* – трудолюбивая, работящая

ФАИМА *неол., ар.* – умная, смышленая (усеченная форма имени *Фагима*)

ФАЙРУЗА *перс.* – бирюза

ФӘНДИДӘ *неол., ғәр., фарс.* – фән күҙе

ФӘНЗИЛӘ *неол., ғәр.* – фән+зилә; фән эйәһе

ФӘНЗИӘ *неол., ғәр.* – фән нуры

ФӘНИЛӘ *неол., ғәр.* – белемле, ғилемле

ФӘНИРӘ *неол., ғәр.* – белемле; эшлекле

ФӘНИСӘ *неол., ғәр.* – яҡтыртҡыс, маяҡ

ФӘНИӘ *неол., ғәр.* – белемле, ғилемле

ФӘНҮЗӘ *неол., ғәр.* – яҡтыртҡыс, маяҡ

ФӘНҮСӘ *неол., ғәр.* – яҡтыртҡыс, маяҡ

ФӘРЗӘНӘ *фарс.* – уҡымышлы, аҡыллы, зирәк

ФӘРҒИӘ *ғәр.* – зифа буйлы

ФӘРИҒӘ *ғәр.* – зифа буйлы, күркәм

ФӘРИҘӘ//ФӘРИДӘ *ғәр.* – ынйы бөртөгө; тиңдәшһеҙ; берҙән-бер

ФӘРИХА *ғәр.* – шат күңелле, шат йөҙлө, шатлыҡлы

ФӘРҮӘЗ *фарс.* – осоусы; бәхетле (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исеме булып йөрөй)

ФӘРХИ *ғәр.* – шат (исем компоненты)

ФӘРХИЗӘ *ғәр.* – шатлыҡлы, ҡыуаныслы

ФӘРХИНАЗ *ғәр., фарс.* – фәрхи+наз

ФӘРХИНУР *ғәр.* – фәрхи+нур

ФӘРХИӘ *ғәр.* – шат

ФӘРХИЯМАЛ *ғәр.* – шат; матур, һылыу, сибәр

ФӘРХӘНӘ *ғәр.* – ҡыуаныс, һөйөнөс

ФӘСАХӘТ *ғәр.* – татлы телле, телгә оҫта, матур һөйләүсе (бөйөк башҡорт шағиры Шәйехзада Бабичтың һеңлеһенең исеме)

ФӘСҺИӘ *ғәр.* – телгә оҫта, сәсән

ФӘСХИЯМАЛ *ғәр.* – телгә оҫта; матур, сибәр

ФӘТИХА *ғәр.* – асыусы, башлаусы, еңеүсе; хәйер-доға; Ҡөрьәндең беренсе сүрәһе

ФӘТХИӘ *ғәр.* – еңеү йыры

ФАНДИДА *неол., ар., перс.* – всевидящая в науке

ФАНЗИЛЯ *неол., ар.* – *фан* наука+*зиля* владеющая

ФАНЗИЯ *неол., ар.* – свет науки

ФАНИЛЯ *неол., ар.* – образованная

ФАНИРА *неол., ар.* – образованная; деловая

ФАНИСА *неол., ар.* – светило, маяк

ФАНИЯ *неол., ар.* – образованная

ФАНУЗА *неол., ар.* – светило, маяк

ФАНУСА *неол., ар.* – светило, маяк

ФАРЗАНА *перс.* – образованная; умная, смышленая

ФАРГИЯ *ар.* – статная, стройная

ФАРИГА *ар.* – стройная, изящная

ФАРИДА *ар.* – жемчужина; несравненная; единственная

ФАРИХА *ар.* – жизнерадостная; веселая

ФАРВАЗ *перс.* – летающая; счастливая (встречается как женское так и мужское имя)

ФАРХИ *ар.* – радостная (имяобразовательный компонент)

ФАРХИЗА *ар.* – радостная

ФАРХИНАЗ *ар., перс.* – *фархи* радость+*наз* нежность

ФАРХИНУР *ар.* – *фархи* радость+*нур* луч, свет, блеск

ФАРХИЯ *ар.* – радостная

ФАРХИЯМАЛ *ар.* – *фархи* радостная+*ямал* красивая

ФАРХАНА *ар.* – радость

ФАСАХАТ *ар.* – сладкоречивая, говорит красиво (имя сестры великого башкирского поэта Шаихзады Бабича)

ФАСХИЯ *ар.* – красноречивая

ФАСХИЯМАЛ *ар.* – красноречивая; красивая

ФАТИХА *ар.* – зачинательница, победительница; благословение; первая сура Корана

ФАТХИЯ *ар.* – песня победы

ФӘТХИНУР *ғәр.* – еңеү нуры

ФӘТХИЯМАЛ *ғәр.* – фәтхи (еңеү)+ ямал (матур)

ФӘҮЗИӘ *ғәр.* – еңеүсе

ФӘҮЗИНӘ *неол.*, *ғәр.* – еңеүсе, тантана ҡылыусы

ФӘҮЗӘНӘ *ғәр.* – еңеүсе

ФӘХИРӘ *ғәр.* – маҡтаулы, бик шәп

ФӘХРИЙЫҺАН *ғәр.*, *фарс.* – фәхри (данлыҡлы)+йыһан (ғаләм); данлыҡлы

ФӘХРИӘ *ғәр.* – данлы, данлыҡлы

ФӘХРИЯМАЛ *ғәр.* – фәхри+ямал

ФӘХРНИСА *ғәр.* – данлыҡлы ҡыҙ

ФӘҺИМӘ *ғәр.* – аҡыллы, зирәк

ФАТХИНУР *ар.* – *фатхи* победа+ *нур* луч, блеск, свет; свет победы

ФАТХИЯМАЛ *ар.* – *фатхи* победа+*ямал* красивая

ФАУЗИЯ *ар.* – победительница

ФАУЗИНА *неол.*, *ар.* – победительница

ФАУЗАНА *ар.* – победительница

ФАХИРА *ар.* – хваленая, очень хорошая

ФАХРИЖИГАН//ФАХРИЗИГАН *ар.*, *перс.* – *фахри* известная, знаменитая+*зиган* мир, вселенная; всемирно-известная, знаменитая

ФАХРИЯ *ар.* – славная, знаменитая

ФАХРИЯМАЛ *ар.* – *фахри* слава, почет+*ямал* красивая

ФАХРНИСА *ар.* – *фахр* слава, почет+ *ниса* девушка; славная, знаменитая

ФАГИМА *ар.* – умная, смышленая

Х

ХАЛИҘӘ *ғәр.* – 1) мәңгелек, үлемһеҙ; 2) иптәш

ХАНАҠА *бор. баш.* – хан ҡыҙы; ҡара: *Һанаҡа*

ХАРИСА *ғәр.* – һаҡлаусы, яҡлаусы

ХАФАЗА *ғәр.* – тыныс, сабыр; хәтерле; һаҡлаусан

ХАФАСА *ғәр.* – ҡара: *Хафаза*

ХАЯТ *ғәр.* – тормош, ғүмер

ХИМА *ғәр.* – ярҙам

ХӨББИ *ғәр.* – һөйөклө (күберәк исем яһаусы компонент булып йөрөй)

ХӨББИНИСА *ғәр.* – хөбби (һөйөклө)+ниса (ҡыҙ бала)

ХӨББИЯМАЛ *ғәр.* – һөйөклө; матур

ХӨМӘЙРӘ *ғәр.* – ҡалған мал, мираҫ

ХӨМӘЙРӘ *фарс.* – бәхет ҡошо

ХӨРИӘ *ғәр.* – ирекле, азат, иркен

ХӨРМӘ *фарс.* – хөрмә емеше; татлы

ХАЛИДА *ар.* – 1) вечная, непреходящая; 2) подруга

ХАНАКА *др. баш.* – ханская дочь

ХАРИСА *ар.* – защитница, заступница

ХАФАЗА *ар.* – спокойная, терпеливая; памятливая; оберегающая

ХАФАСА *ар.* – см. *Хафаза*

ХАЯТ *ар.* – жизнь

ХИМА *ар.* – помощь, поддержка

ХУББИ *ар.* – любимая (употребляется как имяобразовательный компонент)

ХУББИНИСА *ар.* – *хубби* любимая+ *ниса* девочка, девушка

ХУББИЯМАЛ *ар.* – *хубби* любимая+*ямал* красивая

ХУМАЙРА *ар.* – наследство, дар

ХУМАЙРА *перс.* – птица счастья

ХУРИЯ *ар.* – свободная, вольная

ХУРМА *перс.* – финики; сладкая

ХӨРШИҘӘ *фарс.* – ҡояш кеүек

ХӨСНИКАМАЛ *ғәр.* – бик шәп; тиңдәшһеҙ

ХӨСНИӘ *ғәр.* – һәйбәт, иң шәп

ХӨСНИЯМАЛ *ғәр.* – иң шәп; матур

ХӨСНӘ *ғәр.* – бик матур; һылыу

ХУБЪЯМАЛ *фарс., ғәр.* – хуб (яҡшы, гүзәл, күркәм)+ямал (матур)

ХӘБИБЪЯМАЛ *ғәр.* – хәбиб+ямал; һөйөклө; сибәр

ХӘБИБӘ *ғәр.* – һөйөклө, дуҫ, иптәш

ХӘБИРӘ *ғәр.* – белекле, белеүсе

ХӘҘИСӘ *ғәр.* – 1) хикәйә, ваҡиға; 2) етлекмәй тыуған; 3) Мөхәммәт пәйғәмбәрҙең ҡатынының исеме

ХӘЖИРӘ *ғәр.* – тыйыу

ХӘЖИӘ *ғәр.* – хажи һүҙенән

ХӘЖӘР *ғәр.* – таш

ХӘЖӘР *бор. йәһ.* – сәйәхәт

ХӘЗИРӘ *ғәр.* – тыныс холоҡло

ХӘЙЕРБАНАТ *ғәр.* – иң яҡшы, шәп ҡыҙ

ХӘЙЕРНИСА *ғәр.* – иң яҡшы ҡыҙ

ХӘЙРИӘ *ғәр.* – яҡшы, һәйбәт

ХӘЙРИЯМАЛ *ғәр.* – иң матур

ХӘКИМӘ *ғәр.* – аҡыл эйәһе; түрә

ХӘЛИҘӘ//ХӘЛИДӘ *ғәр.* – мәңгелек, ғүмерлек

ХӘЛИМӘ *ғәр.* – йомшаҡ күңелле, мәрхәмәтле

ХӘЛИСӘ *ғәр.* – саф, таҙа

ХӘМИҘӘ *ғәр.* – маҡтаулы, маҡтауға лайыҡ

ХӘМДИНИСА *ғәр.* – маҡтаулы ҡыҙ

ХӘМДИӘ *ғәр.* – маҡтаулы

ХӘНИФӘ *ғәр.* – ысын; саф

ХӘНИӘ *ғәр.* – ҡыҙғаныусан, миһырбанлы

ХӘНҮӘТ *ғәр.* – муллыҡ; ҡара: *Һәнеүәт*

ХӘНӘ *ғәр.* – бәхет

ХУРШИДА *перс.* – солнцеподобная, ясная

ХУСНИКАМАЛ *ар.* – *хусни* прекрасная+*камал* совершенная

ХУСНИЯ *ар.* – хорошая, лучшая

ХУСНИЯМАЛ *ар.* – *хусни* лучшая+*ямал* красивая

ХУСНА *ар.* – очень красивая; красавица

ХУБЬЯМАЛ *перс., ар.* – *хуб* хорошая, добрая+*ямал* красивая

ХАБИБЬЯМАЛ *ар.* – *хабиб* любимая+*ямал* красивая

ХАБИБА *ар.* – любимая; спутница жизни

ХАБИРА *ар.* – знающая, осведомленная

ХАДИСА *ар.* – 1) рассказ, событие; 2) недоношенный ребенок; 3) имя жены пророка Мухаммеда

ХАЖИРА *ар.* – запрет

ХАЖИЯ *ар.* – от слова «хажи» – паломник

ХАЖАР *ар.* – камень

ХАЖАР *др. евр.* – странствие

ХАЗИРА *ар.* – спокойная

ХАИРБАНАТ *ар.* – *хаир* самая лучшая+*банат* девочка

ХАИРНИСА *ар.* – *хаир+ниса*

ХАЙРИЯ *ар.* – лучшая

ХАЙРИЯМАЛ *ар.* – *хаир* самая лучшая+*ямал* красивая

ХАКИМА *ар.* – мудрая, умная; глава

ХАЛИДА *ар.* – вечная

ХАЛИМА *ар.* – душевная, добрая, снисходительная

ХАЛИСА *ар.* – чистая, непорочная

ХАМИДА *ар.* – достойная похвалы

ХАМДИНИСА *ар.* – *хамди* похвальная+*ниса* девочка

ХАМДИЯ *ар.* – достойная похвалы

ХАНИФА *ар.* – истинная; чистая

ХАНИЯ *ар.* – жалостливая, добрая

ХАНВАТ *ар.* – изобилие, обилие

ХАНЯ//ХЭНЭ *ар.* – счастье

ХӘСБИ *ғәр.* – ҡәҙерле, хөрмәтле (ҡатын-ҡыҙ исемдәре компоненты)
ХӘСБИКАМАЛ *ғәр.* – хәсби+камал
ХӘСБИНУР *ғәр.* – хәсби+нур
ХӘСБИЯМАЛ *ғәр.* – хәсби+ямал
ХӘСИБӘ *ғәр.* – ҡәҙерле; затлы; дәрәжәле
ХӘСИФӘ *ғәр.* – һиҙгер, тойғоло

ХӘТИМӘ *ғәр.* – бик йомарт; оҫта; һуңғы бала
ХӘТИРӘ *ғәр.* – иҫтәлек
ХӘТИФӘ *ғәр.* – бәрхәт; плюш
ХӘТФӘ *ғәр.* – бәрхәт; плюш
ХӘФИЗӘ *ғәр.* – һаҡлаусы; яҡлаусы; хәтерле; иҫтәлек
ХӘШИӘ *ғәр.* – һуңғы; төпсөк ҡыҙ

ХАСБИ *ар.* – дорогая, уважаемая (компонент женских имен)
ХАСБИКАМАЛ *ар.* – *хасби+камал*
ХАСБИНУР *ар.* – *хасби+нур*
ХАСБИЯМАЛ *ар.* – *хасби+ямал*
ХАСИБА *ар.* – дорогая; благородного происхождения; почетная
ХАСИФА *ар.* – чувствительная, впечатлительная
ХАТИМА *ар.* – щедрая; искусная; последний ребенок
ХАТИРА *ар.* – память, воспоминание
ХАТИФА *ар.* – бархат; плюш
ХАТФА *ар.* – бархат; плюш
ХАФИЗА *ар.* – хранящая; оберегающая; памятливая; память
ХАШИЯ *ар.* – последняя; последний ребенок

Һ

ҺАНДУҒАС *ғәр.* – ҡош исеменән (матурлыҡ, гүзәллек билдәһе)
ҺАУА *бор. йәһ., ғәр.* – тормош биреүсе, әсә (боронғо легенда бу-йынса, донъяла иң беренсе ҡатындың исеме)
ҺАНАҠА *бор. төрк. баш.* – *һан* (хан)+*кай* (ялғауы); хан ҡыҙы (тарихи сығанаҡтарҙа *Ханака* – хан ҡыҙы мәғәнәһендә бар)
ҺӨЙӨМБИКӘ *баш.* – һөйөклө ҡыҙ; кара: *Сөйөмбикә*
ҺӨЙӘРБИКӘ *баш.* – һөйөклө ҡыҙ
ҺӨЙӘРКӘЙ *баш.* – һөйөклө
ҺЫЙЛЫБИКӘ *баш.* – һыйлы, һыйы булған
ҺЫЛЫУ *баш.* – матур, гүзәл
ҺЫЛЫУБИКӘ *баш.* – һылыу, матур ҡыҙ
ҺЫЛЫУҠАЙ *баш.* – матур, гүзәл, һылыу
ҺӘҘИӘ *ғәр.* – бүләк; иҫтәлек
ҺӘЖӘР *ғәр.* – таш (бала ныҡ булһын, тип ҡушылған исем)

САНДУГАС *ар.* – соловей (символ красоты, изящества)
ХАВА *др. евр., ар.* – дающая жизнь (согласно легенде, имя женщины *Евы*)
ХАНАКА *др. тюрк., баш.* – *хан+кай* (ласк. форма); ханская дочь (в данном значении встречается в исторических источниках)
СУЮМБИКА *баш.* – любимая
СУЯРБИКА *баш.* – любимая
СУЯРКАЙ *баш.* – любимая
СЫЙЛЫБИКА *баш.* – девушка с угощением
СЫЛУ *баш.* – красивая, прекрасная
СЫЛУБИКА *баш.* – красивая, прекрасная девушка
СЫЛУКАЙ *баш.* – красивая
ХАДИЯ *ар.* – дар, подарок; память
ХАЖАР *ар.* – камень (выражает пожелание, чтобы ребенок был крепким, здоровым)

ҺӘМИӘ *ғәр.* – тырыш, уңған
ҺӘНЕҮӘТ *ғәр.* – муллыҡ
ҺӘНИӘ *ғәр.* – яғымлы, йәмле

ХАМИЯ *ар.* – старательная, дельная
ХАНУАТ *ар.* – изобилие, обилие
ХАНИЯ *ар.* – привлекательная, приятная

Ш

ШАРШАМБИКӘ *фарс., баш.* – шаршамбы көн тыуған
ШАФИҒА *ғәр.* – рәхимле, шәфҡәтле; яҡлаусы; яратҡан дуҫ

ШАҺИҘӘ *ғәр.* – күреүсе, шаһит
ШИРИН *фарс.* – татлы, ләззәтле
ШӘЙҘӘ *фарс.* – ғашиҡ булған
ШӘЙХӘ *ғәр.* – башлыҡ, етәксе
ШӘКИРӘ *ғәр.* – шөкөр иткән, ҡәнәғәт булған
ШӘКҮРӘ *ғәр.* – шөкөр иткән, ҡәҙерҙе белгән
ШӘМСИ *ғәр.* – ҡояш (ҡатын-ҡыҙ исемдәре компоненты)
ШӘМСИБАНАТ *ғәр.* – ҡояш йөҙлө
ШӘМСИБАНЫУ *ғәр., фарс.* – шәмси+баныу
ШӘМСИБИКӘ *ғәр., баш.* – ҡояш йөҙлө ҡыҙ
ШӘМСИБӘҘӘР *ғәр.* – ҡояш; тулған ай кеүек матур
ШӘМСИБӘҺӘР *ғәр., фарс.* – яҙ ҡояшы
ШӘМСИКАМАЛ *ғәр.* – шәмси+камал
ШӘМСИҠӘМӘР *ғәр.* – ҡояш һәм ай кеүек
ШӘМСИНАҺАР *ғәр.* – шәмси (ҡояш)+наһар (көн)
ШӘМСИНИСА *ғәр.* – ҡояш кеүек ҡыҙ
ШӘМСИНУР *ғәр.* – ҡояш нуры
ШӘМСИӘ *ғәр.* – ҡояш кеүек
ШӘМСИЯМАЛ *ғәр.* – шәмси (ҡояш)+ямал (һылыу)

ШАРШАМБИКА *перс., баш.* – *шаршамбы* среда+*бика* (родилась в среду)
ШАФИГА *ар.* – сострадательная, милосердная, покровительница; любимая подруга
ШАГИДА *ар.* – свидетельница
ШИРИН *перс.* – сладкая
ШАЙДА *перс.* – влюбленная
ШАЙХА *ар.* – глава, руководительница
ШАКИРА *ар.* – признательная, благодарная
ШАКУРА *ар.* – признательная, благодарная
ШАМСИ *ар.* – солнце (компонент женских имен)
ШАМСИБАНАТ *ар.* – солнцеликая
ШАМСИБАНУ *ар., перс.* – *шамси* солнце+*бану* девушка
ШАМСИБИКА *ар., баш.* – солнцеликая
ШАМСИБАДАР *ар.* – *шамси* солнце+*бадар* полная луна; красивая
ШАМСИБАХАР *ар., перс.* – весеннее солнце
ШАМСИКАМАЛ *ар.* – *шамси* солнце+*камал* совершенная
ШАМСИКАМАР *ар.* – *шамси* солнце+*камар* луна
ШАМСИНАХАР *ар.* – *шамси* солнце+*нахар* день
ШАМСИНИСА *ар.* – *шамси* солнце+*ниса* девочка
ШАМСИНУР *ар.* – луч солнца
ШАМСИЯ *ар.* – солнцеподобная
ШАМСИЯМАЛ *ар.* – *шамси* солнце+*ямал* красивая

ШӘРИФӘ *ғәр.* – ҡәҙерле, маҡтаулы, мәрхәмәтле
ШӘРҠИӘ *ғәр.* – көнсығыш ҡыҙы; бәхетле
ШӘҮРӘ *ғәр.* – танылған, мәшһүр
ШӘФИҒӘ *ғәр.* – рәхимле, шәфҡәтле, миһырбанлы; һөйөклө; яҡлаусы, яҡын дуҫ
ШӘФӘҠ *ғәр.* – эңер ҡыҙыллығы, эңер (кис, эңерҙә тыуған)
ШӘҺҮРӘ *ғәр.* – ҡара: *Шәүрә*
ШӘҺИҘӘ *ғәр.* – ҡорбан (изге, хаҡ эш өсөн ҡорбан булыусы)
ШӘҺӘР *фарс.* – 1) билдәле, данлыҡлы; 2) ҡала
ШӘҺӘРБАНЫУ *фарс.* – шәһәр+баныу
ШӘҺӘРБИКӘ *фарс., баш.* – шәһәр+бикә
ШӘҺӘРБОСТАН *фарс.* – шәһәр+бостан (баҡса)

ШАРИФА *ар.* – почетная, славная, благородная
ШАРКИЯ *ар.* – девушка Востока; счастливая, удачная
ШАУРА *ар.* – известная, знаменитая
ШАФИГА *ар.* – сострадательная, милосердная; любимая; покровительница, любимая подруга
ШАФАК *ар.* – вечерняя заря, вечер (родившаяся вечером)
ШАГУРА *ар.* – см. *Шаура*
ШАГИДА *ар.* – жертва (за справедливость, за правое дело)
ШАГАР *перс.* – 1) известная, знаменитая; 2) город
ШАГАРБАНУ *перс.* – *шагар+бану*
ШАГАРБИКА *перс., баш.* – *шагар+бика* (компонент женских имен)
ШАГАРБУСТАН *перс.* – *шагар+бустан* сад, цветник

Ы

ЫНЙЫ *баш.* – аҫыл таш исеменән; бәхет килтереүсе; ынйы кеүек ҡәҙерле
ЫНЙЫБИКӘ *баш.* – ынйы+бикә
ЫНЙЫҠАЙ *баш.* – ынйы+ҡай; үтә ҡәҙерле
ЫРЫҪБИКӘ *баш.* – ырыҫлы (бәхетле)+бикә

ИНЬЕ//ИНЙЕ//ИНЗЕ *баш.* – жемчужина; приносящее счастье; дорогая как жемчужина
ИНЙЕБИКА *баш.* – *инье* жемчужина+*бика* девочка
ИНЙЕКАЙ *баш.* – жемчужина; сокровище
РЫСБИКА *баш.* – *рыс* счастье, талан, удача+*бика* девочка; счастливая девочка

Э

ЭЛЬВИРА *неол., лат., рус.* – һары сәсле; алһыу йөҙлө
ЭЛЬЗА *неол., ингл., нем.* – *Елизавета* («вәғәҙәм – аллам») тигән бор. йәһ. исеменән

ЭЛЬВИРА *неол., лат., рус.* – светловолосая; румяная, янтарная
ЭЛЬЗА *неол., англ., нем.* – от др. евр. – *Елизавета* (клятва богу)

Ә

ӘҘИБӘ *ғәр.* – тәрбиәле, әҙәпле; уҡымышлы; яҙыусы, әҙибә

ӘҘИЛӘ *ғәр.* – ғәҙел, тура һүҙле

ӘҠЛИМӘ *ғәр.* – аң, аҡыл (Жанузаков); ил, ғаләм

ӘЛИМБИКӘ *ғәр., баш.* – ғәлим+бикә; ғалимә; белемле ҡыҙ

ӘЛИМӘ *ғәр.* – ғалимә; белемле

ӘЛИФӘ *ғәр.* – дуҫ, иптәш

ӘЛИӘ *неол., ғәр.* – бөйөк

ӘЛМИРА *неол., рус.* – Испаниялағы *Альмерия* тигән ер-һыу атамаһынан

ӘЛФИНУР *ғәр.* – беренсе нур; дуҫлыҡ нуры; мең төрлө нурлы

ӘЛФИРӘ *неол.* – *Әлфиә* исеменән үҙгәртелгән булыуы ихтимал

ӘЛФИӘ *ғәр.* – шиғри әҫәр; мең йәшәр; тәүге бала

ӘМИЛӘ *ғәр.* – эшсе, хеҙмәткәр (*Ғәмилә* исеменән ҡыҫҡартылған)

ӘМИНӘ *ғәр.* – тыныс тәбиғәтле; ышаныслы, тоғро

ӘМИРӘ *неол., ғәр.* – башлыҡ

ӘНИСӘ *ғәр.* – яҡын дуҫ, иптәш

ӘНҮЗӘ *неол., фарс.* – *Фәнүзә* исеменән ҡыҫҡартылған

ӘНҮӘРӘ *ғәр.* – бик яҡты, бик нурлы

ӘСИМӘ *ғәр.* – яҡлаусы

ӘСҠӘП *ғәр.* – иң яҡын дуҫ; Мөхәммәт пәйғәмбәргә эйәреүсе

ӘСҠӘПЪЯМАЛ *ғәр.* – әскәп+ямал

ӘСМӘ *ғәр.* – бик юғары, бөйөк

ӘСМӘБИКӘ *ғәр.* – әсмә+бикә

ӘСНӘ *ғәр.* – яҡты нур

АДИБА *ар.* – благовоспитанная, почтительная; образованная; писательница

АДИЛЯ *ар.* – справедливая, правдивая

АКЛИМА *ар.* – ум, разум, рассудок, сознание, интеллект (Джанузаков); страна, вселенная

АЛИМБИКА *ар., баш.* – алим учение+бика девушка; ученая; образованная

АЛИМА *ар.* – ученая; образованная

АЛИФА *ар.* – друг, товарищ

АЛИЯ *неол., ар.* – великая

АЛЬМИРА *неол., рус.* – от *Альмерия* (местность в Испании)

АЛЬФИНУР *ар.* – первый луч; лучи дружбы; сияющая тысячами лучей

АЛЬФИРА *неол.* – возможно, измененная форма имени *Альфия*

АЛЬФИЯ *ар.* – поэтическое произведение; тысячелетняя; первый ребенок

АМИЛЯ *ар.* – работник (измененная форма имени *Гамила*)

АМИНА *ар.* – спокойная; верная

АМИРА *неол., ар.* – предводительница

АНИСА *ар.* – близкий друг, товарищ

АНУЗА *неол., перс.* – сокращенная форма имени *Фануза*

АНВАРА *ар.* – лучистая, самая светлая

АСИМА *ар.* – защитница

АСКАП *ар.* – самая близкая подруга; последовательница пророка Мухаммеда

АСКАПЬЯМАЛ *ар.* – *аскап+ямал*

АСМА *ар.* – величавая, величественная

АСМАБИКА *ар.* – *асма+бика*

АСНА *ар.* – светлый луч

Ю

ЮЛДЫБИКӘ *баш.* – юлды+бикә; юлда тыуған ҡыҙ

ЮЛДЫБИКА *баш.* – *юл* дорога, путь+*бика* (компонент женских имен)

Я

ЯҘГӨЛ *баш., фарс.* – яҙ+гөл; яҙ һымаҡ матур гөл, сәскә

ЯҠШЫБИКӘ *баш.* – яҡшы+бикә; яҡшы, һәйбәт ҡыҙ

ЯЛАНБИКӘ *баш.* – ялан яҡта тыуған

ЯМАЛ *ғәр.* – матур, һылыу, күркәм

ЯМАНБИКӘ *баш.* – яман+бикә (баланы һаҡлау өсөн ҡушылған боронғо исем)

ЯҢЫЛ *баш.* – яңылыш һүҙенән (ғаиләлә рәттән ҡыҙ тыуып торһа, яңылышып, малай тыуһын, тигән теләкте белдереп ҡушылған боронғо исем)

ЯҢЫЛБИКӘ *баш.* – яңыл+бикә; ҡара: *Яңыл*

ЯЗГУЛЬ *баш., перс.* – *яз* весна+*гуль* цветок; весенний цветок

ЯКШИБИКА *баш.* – *якши* хорошая+*бика* девушка

ЯЛАНБИКА *баш.* – *ялан* поле, степь+*бика* девушка (родилась в степи)

ЯМАЛ *ар.* – красивая, прекрасная

ЯМАНБИКА *баш.* – *яман* плохой+*бика* (чтобы сохранить жизнь ребенку, давали имена-обереги)

ЯНИЛ *баш.* – ошиблись (по старому обычаю, это имя давали, когда в семье подряд рождались девочки, чтобы по ошибке родился мальчик)

ЯНИЛБИКА *баш.* – *янил* ошибись+*бика* девушка; см. *Янил*

ИСЕМ ЯҺАУҘА ДАИМИ ҠАТНАШҠАН ҺҮҘҘӘР ҺӘМ ЯЛҒАУҘАР

Абд//әбд *ғәр.* – бәндә, ҡол; мәңгелек (ир-ат исемдәренең алдынан ҡушыла: **Абдрахман, Абдразаҡ, Әбдрәхим, Әбдрәшит**)

Абдул//әбдел *ғәр.* – изге бәндә, ҡол, алла ҡоло (ир-ат исемдәренең алдынан ҡушыла: **Абдулхалиҡ, Абдулбасыр, Әбделғәни, Әбделмөлөк**)

Абу//әбү *ғәр.* – ата, атай кеше (ир-ат исемдәренең алдынан ҡушыла: **Абуталип, Абушахман, Әбүбәкер, Әбүсәлим**)

ай *баш.* – ай – күк есеме атамаһы (боронғо йола буйынса ай тыуған, ай тулған ваҡытта, айлы төндә тыуған балаларға «ай» һүҙе менән исем ҡушҡандар. Айҙың күсмә мәғәнәһе лә «ай һымаҡ нурлы, ай һымаҡ матур» йәки «тормош йәме булһын», тигән теләк менән ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәренә ҡушылған: **Айбикә, Айһылыу, Айтуған, Айбулат, Айсыуаҡ** һ. б.)

Абыз *бор. төрк. (ғәр.)* – 1) уҡымышлы, белемле ғалим; 2) дәрәжәле, абруйлы кеше; аҡһаҡал; 3) ғәрәп телендәге Хафиз исеменән ҡыҫҡартылған һәм «һаҡлаусы, яҡлаусы, ҡурсалаусы» тигән мәғәнәлә лә ҡулланыла (Жанузаков)

Аҡ *баш.* – аҡ төҫтә; саф, пак, изге; бәхет, ҡот (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙҙар исеме компоненты: **Аҡбикә, Аҡһылыу; Аҡбаш, Аҡбулат, Аҡйегет, Аҡҡужа**)

Алла//улла *ғәр.* – тәңре, алла (ир-ат исемдәре компоненты: **Аллабирҙе, Ғәлиулла, Аллағол**)

асыл *ғәр.* – төп, тамыр, нигеҙ; башланғыс, сығыш (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренең алдынан ҡушыла: **Асылбай, Асылгәрәй, Асылбикә**)

аҫыл *ғәр.* – шәп, матур, иң затлы, һәйбәт (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәре компоненты: **Аҫылъяр, Аҫылгәрәй, Аҫылғужа, Аҫылбикә, Аҫылгөл**)

бай *баш.* – бай; хужа; ир кеше (ир-ат исемдәрендә алдан да килә, ялғау булып та йөрөй: **Байғужа, Баймырҙа, Аҙнабай, Мәүлитбай**)

баныу *фарс.* – ҡыҙ бала, бикә (ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Гөлбаныу**)

бей *баш.* – түрә, башлыҡ (ир-ат исемдәрен яһаусы ялғау булып йөрөй)

биби *фарс.* – ҡыҙ бала; бикә (**Бибиямал, Бибикамал, Бибиәсмә**)

бик *баш.* – *ҡара:* **бәк**

бикә *баш.* – ҡыҙ бала (**Гөлбикә, Айбикә, Байрамбикә, Бүләкбикә**)

бәҙе *ғәр.* – иң шәп, иң яҡшы

бәк//бик *баш.* – түрә, башлыҡ; бей; ныҡ (ир-ат исеменең компоненты: **Тимербәк, Бикбулат, Айбәк, Дәүләтбәк, Бикҡужа, Биксура**)

гөл *фарс.* – гөл, сәскә атамаһы; матур, нәфис (ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Гөлнур, Гөлназ, Гөлһылыу, Миңлегөл, Аҫылгөл, Гөлниса, Гөлдәр, Гөлбикә, Гөлйөҙөм, Гөлгәйшә**)

хужа//ҡужа *фарс.* – *ҡара:* **хужа**

ғәле//ғәли *ғәр.* – бөйөк, юғары дәрәжәле, ҙур, абруйлы, кәҙерле (ир-ат исем-дәренә ҡушыла: **Ғәлийән, Ғәлибәк, Ғәлинур; Нурғәле, Сәйетғәле, Йәнғәли**)

дар//дәр *фарс.* – ялғау; исемдәргә ҡушылып эйәлек мәғәнәһен бирә (**Ғилемдар** – ғилемле, **Гөлдәр** – гөллө)

ейән *баш.* – туғанлыҡ, ҡәрҙәшлек һүҙе боронғо йола буйынса, бала әсәһенең тыуған ауылында, әсә йортонда тыуһа, уға «ейән» тигән һүҙ менән исем ҡушылған (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәренә ҡушыла: **Ейәнбикә, Ейәнһылыу, Ейәнбай, Ейәнбирҙе, Ейәнгилде, Ейәнсура**)

зада *фарс.* – 1) ир бала, улан; батша улы, аҡһөйәк нәҫеленән; 2) бала; 3) ялғау, эйәлек мәғәнәһен бирә; (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Шәйехзада, Гөлзада, Әхмәтзада, Бибизада**)

зәйн *ғәр.* – биҙәк, йәм ир-ат исеме компоненты: **Зәйнетдин, Зәйнулла**

етдин//итдин *ғәр.* – дин һүҙенән (ир-ат исемдәренең аҙағына ҡушыла: **Ғилметдин, Зәйнетдин, Нуритдин, Хәйретдин**)

иш *баш.* – иш, иптәш (боронғо йола буйынса атаһына, әсәһенә йәки туғанына иш булһын, тип теләп ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушылған һүҙ: **Ишбикә, Ишбай, Ишбирҙе, Ишбулат, Ишкилде**)

йән//ян *фарс.* – йән, ҡот, ырыҫ, бәхет (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Йәнбирҙе, Йәнбикә, Янбулат, Йәнһылыу, Йәнгилде, Янбарис, Йәнйегет**)

йәр//яр *фарс.* – 1) иптәш, яҡын дуҫ; 2) ялғау, эйәлек мәғәнәһен бирә (ир-ат исем-дәре менән ҡулланыла: **Килдеяр, Муллаяр, Йәрмөхәмәт, Ғәлийәр, Миңлейәр, Йәрсәйет**)

кәй//кай *баш.* – иркәләү, кесерәйтеү аффикстары (башҡорт исем-дәрендә иркәләү, кесерәйтеү аффикстары күп ҡулланылған, исемгә эмоциональ төҫ биргән; ҡатын-ҡыҙ, ир-ат исемдәрендә күп осрай: **Йәнекәй, Кинйәкәй, Миңлекәй, Ғәлекәй, Мырҙаҡай, Бибикәй, Сураҡай**)

ҡай *баш.* – *ҡара:* **кәй//кай** (**Аҙнаҡай, Һылыуҡай**)

ҡан *баш.* – *ҡара:* **хан** (**Ҡансура, Ҡангилде**)

ҡол//ғол *баш.* – ҡол, ярҙамсы; алла ҡоло (ир-ат исемдәре компоненты: **Ишҡол, Мырҙағол, Аҡҡол, Бирҙеғол, Солтанғол, Ҡолшәрип**)

ҡужа *фарс.* – ҡара: **хужа** (**Ҡужабай, Аҡҡужа**)

маһи *фарс.* – ай һымаҡ, матур, нур сәсеп торған йөҙлө (ҡатын-ҡыҙ исеменә алдынан ҡушыла: **Маһинур, Маһикамал, Маһитап**)

миң, миңле//минде/миңне *баш.* – миңе булып, миңле тыуған; бәхетле, талантлы (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәренең алдына ҡушыла: боронғо йола буйынса, «миң» менән тыуған балаға мотлаҡ «миң» һүҙе менән исем ҡушырға тигән ҡараш йәшәгән. Әгәр шулай итмәһәң, миңе бөтә тәненә таралырға һәм балаға ҙур зыян килеүе ихтимал тип ҡаралған: **Миңһылыу, Миңлебикә, Миңлегөл, Миңләхмәт, Миңзифа, Миндейәр, Миңнеғәле, Миңнебай** һ.б.)

мир *фарс.* – башлыҡ, хөкөмдар, идара итеүсе (ир-ат исемдәре алдынан килә: **Мирғәзәм, Мирзаһит, Мирҡасим, Мирсалих, Мирхәйҙар**)

мулла *ғәр.* – уҡымышлы, белемле, ғилемле, дингә өндәүсе (ир-ат исемдәренә ҡушылып йөрөй: **Муллайән, Муллағәли, Аҡмулла, Муллағәләм, Муллаяр, Кәлимулла, Ғәлимулла**)

мырҙа *фарс.* – әмир, башлыҡ балаһы, аҡһөйәк нәҫеле; кусты (ир-ат исемдәре компоненты: **Аҡмырҙа, Бикмырҙа, Мырҙабай, Баймырҙа, Мырҙағәли, Мырҙагилде, Мырҙахан**)

ниса *ғәр.* – ҡыҙ бала, бикә (ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Гөлниса, Шәмсиниса, Ғилминиса**)

нур *ғәр.* – яҡтылыҡ, нур (ҡатын-ҡыҙ исемдәре менән килә: **Ғилминур, Гөлнур, Нурғәли, Нурдәүләт, Нурғаян, Нурислам**)

сара *фарс.* – 1) иң яҡшы, бик шәп (ҡатын-ҡыҙ исеме компоненты: **Гөлсара, Бибисара, Маһисара, Майсара**); 2) *ғәр.* – башлыҡ, хакимә, бейбикә (ҡатын-ҡыҙ исеме компоненты булып йөрөгән); 3) йәһүд – ырыу башлығы, ырыу инәһе (ҡатын-ҡыҙ исеме компоненты булып йөрөгән)

солтан *ғәр.* – 1) батша, хаким; 2) иң шәп, һәйбәт (боронғо заманда ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәре компоненты булып йөрөгән: **Ишсолтан, Солтанбикә, Солтанбай, Солтанбәк, Солтангилде**)

сура *баш.* – улан, ир бала; батыр, ҡыйыу; ярҙамсы, иптәш (ир-ат исемдәре компоненты: **Сурабай, Аҡсура, Байсура, Сурағол, Ейәнсура**)

тай//тәй *бор. баш.* – ялғау (исемдәргә ҡушылып, эйәлек ялғауы мәғәнәһен бирә. Мәҫ., **Аҡтай** – ағы булған; **Амантай** имен, аман булған; **Иҫәнтай** – иҫән-һау булған. Ир-ат исемдәренең аҙағына ҡушылып йөрөй: **Мортай, Урмантай, Биксәнтай**)

улла//алла *ғәр.* – ҡара: **алла//улла**

фәтхел//фәтхе//фәтхи *ғәр.* – еңеү, уңыш яулау, асыу (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәре компоненты: **Фәтхиниса, Фәтхинур, Фәтхиямал, Фәтхелғаян, Фәтхелислам, Фәтхелкәбир, Фәткулла**)

хажи//хәже//хәжи *ғәр.* – хажи ҡылыусы (мосолмандарҙың изге һаналған Мәккә ҡалаһына барып, Ҡәғбәгә ғибәҙәт ҡылған ир-ат исеменә ҡушылған һүҙ: **Хажимөхәмәт, Хәжеғәле, Хажиморат, Әхмәтхажи**)

хаҡ *ғәр.* – 1) тәңре, хоҙай, алла; 2) ысын, дөрөҫ (ир-ат исемдәренә ҡушылған: **Хаҡбирҙе, Абдулхаҡ, Хаҡмырҙа, Хакназар, Хаҡмулла**)

хан//ҡан *баш.* – башлыҡ, хан (ир-ат исемдәре менән килә: **Ханбирҙе, Хангилде, Ханислам, Хансура, Ҡансура**)

хөбби//хөббө *ғәр.* – яратҡан, һөйгән (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәре менән ҡулланыла: **Хөббиямал, Хөббөтдин, Хөббөниса**)

хөсни//хөснө *ғәр.* – бик матур, һылыу, (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исеме компоненты: **Хөснулла, Хөсниямал, Хөснияр**)

хужа//ҡужа//ғужа//күзә *фарс.* – эйә, хужа, баш кеше (ир-ат исемдәренә ҡушыла: **Хужабай, Хужәхмәт, Ҡужабай, Ҡужабәк, Хужағол**)

һылыу *баш.* – матур, гүзәл (ҡатын-ҡыҙ исеме компоненты: **Айһылыу, Көнһылыу, Һылыубикә, Һылыуҡай, Миңһылыу, Бикһылыу, Таңһылыу**)

шат *бор. төрк.* – 1) боронғо төрки телендә дәрәжә атамаһы; 2) фарсы телендә: ҡыуаныс, шатлыҡ (ир-ат һәм ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушыла: **Шатморат, Шатмырҙа, Гөлшат**)

шаһ//шаһи//ша//шә//шай//шәй *фарс.* – 1) хаким, башлыҡ, хужа, солтан, батша; 2) иң һәйбәт, иң шәп (ир-ат исемдәренә ҡушыла: **Йыһанша, Шаһиғәли, Шағәле, Шаһисолтан, Шайморат, Шаймарҙан, Моратша**)

шәйех//шәйх//шәйхи//шәйхе//шәй *ғәр.* – 1) уҡытыусы, өйрәтеүсе, тәрбиәсе; 2) дин әһеле, аҡһаҡал; 3) ғалим (ир-ат исемдәренә ҡушыла: **Шәйехзада, Шәйхәттәр, Шәйәхмәт, Шәйхетдин, Шәйхислам, Шәйхулла**)

шәмси//шәмсе *ғәр.* – ҡояш һымаҡ, ҡояшлы, яҡтыртыусы (ҡатын-ҡыҙ һәм ир-ат исемдәренә ҡушыла: **Шәмсетдин, Шәмсениса, Шәмсинур**)

әбд // абд *ғәр.* – *ҡара:* **абд // әбд**

әбдел//абдул *ғәр.* – *ҡара:* **абдул//әбдел**

әбү//абу *ғәр.* – *ҡара:* **абу//әбү**

РЕГУЛЯРНЫЕ ИМЯОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ

абд *ар.* – раб, вечный (первая часть имен типа **Абдрахман, Абдразак, Абдулла**)

абдул *ар.* – см. **абд**

абу *ар.* – отец (компонент мужских имен)

ак *баш.* – белый; чистый; священный, великий; счастливый

асыл *ар.* – 1) прекрасный, красивый, благородный; 2) корень, основа, суть; начало, происхождение (первая часть мужских и женских имен)

бай *баш.* – богатый; хозяин; мужчина, муж (компонент мужских имен)

бану *перс.* – дочь, девочка; госпожа, хозяйка, повелительница

бей *баш.* – начальник, глава (компонент мужских имен)

бек *баш.* – начальник, глава; муж; властелин, крепкий; прочный (компонент мужских имен)

биби *перс.* – девочка; госпожа, дама, хозяйка (компонент женских имен)

бик *баш.* – см. **бек**

бика *баш.* – девочка, дочь; дама, госпожа, хозяйка (компонент женских имен)

гали *ар.* – великий; выдающийся; возвышенный, знатный (компонент мужских имен)

гужа *перс.* – см. **хужа**

дар *перс.* – аффикс обладания, образует имена типа *Гилем* (знание, образование)+дар; образованный

гуль *перс.* – цветок (компонент женских имен)

зада *перс.* – 1) сын, дитя; царевич, принц; 2) дитя; 3) аффикс обладания (компонент мужских и женских имен)

зиан *баш.* – племянник, племянница (по обычаю с компонентом «зиан» давали имя ребенку, родившемуся в родной деревне матери)

зайн *ар.* – украшение; узор

етдин *ар.* – от слова дин «религия, вера» (компонент мужских имен)

иш *баш.* – напарник, друг, товарищ (компонент мужских и женских имен)

камал *ар.* – совершенный

кан *баш.* – см. **хан**

кужа *перс.* – см. **хужа**

кул//гул *баш.* – раб; помощник; друг (компонент мужских имен)

маги *перс.* – лунoподобная, красивая, как луна

мин *баш.* – родинка, родимое пятно (компонент мужских и женских имен)

мир *перс.* – глава (компонент мужских имен)

мурза *перс.* – царевич; младший брат (компонент мужских имен)

ниса *ар.* – девочка, дочь; госпожа, дама (компонент женских имен)

нур *ар.* – луч, свет (компонент мужских и женских имен)

сара *перс.* – 1) избранная, самая лучшая, драгоценная; 2) *ар.* – госпожа; чистая; отборная; 3) евр. – родоначальница, глава (компонент женских имен)

султан *ар.* – царь, правитель; царица, царевна (компонент мужских и женских имен)

сура *баш.* – сын, дитя, герой, смелый; помощник, друг, товарищ (компонент мужских имен)

сылу *баш.* – красивая, прекрасная; дочь, девочка (компонент женских имен)

улла//алла *ар.* – бог, всевышний

фархи *ар.* – радостный (компонент мужских и женских имен)

фахри *ар.* – славный, знаменитый (компонент мужских и женских имен)

хажи *ар.* – паломник (компонент мужских имен)

хаир *ар.* – самый лучший (компонент мужских имен)

хак *ар.* – бог, всевышний

хан *баш.* – хан, глава, правитель

хасби *ар.* – дорогая, уважаемая (компонент женских имен)

хубби *ар.* – любимый

хусни *ар.* – красивый, прекрасный (компонент мужских и женских имен)

хужа *перс.* – хозяин, обладатель; глава; мужчина (компонент мужских имен)

шаих *ар.* – 1) старец, духовный, глава; 2) учитель, наставник, воспитатель; 3) ученый

шат *баш.* – глава, правитель; хозяин

ша(х) *перс.* – 1) царь, правитель; хозяин; 2) аффикс обладания

шаги//ша//шай *перс.* – султан, царь; самый лучший, превосходный

шамси *ар.* – солнечный, светлый; сияющий (компонент мужских и женских имен)

ян *перс.* – душа; счастье (компонент мужских и женских имен)

яр *перс.* – 1) друг, товарищ; 2) аффикс обладания (компонент мужских имен)

ИСЕМДӘР ТАРИХЫ

Кеше исемдәре һәм уларҙың килеп сығышы менән ғалимдар элек-электән ҡыҙыҡһына килгән. Беҙҙең илдә кеше исемдәрен йыйыу, ғилми яҡтан өйрәнеү эштәре XIX быуаттың аҙағында башлана һәм үҙенең башланғысында саф тел ғилеме фәне булып түгел, ә этнографик тикшеренеүҙәр булып үҫеп сыға. Төрки халыҡтарында кеше исемдәрен тикшереү тарихы күберәк тарихи, этнографик планда алып барыла. Был тәбиғи күренеш, сөнки кеше исемдәре телдең бер өлөшө булһа ла, ижтимағи тормошҡа тығыҙ бәйләнгән. Төрки исемдәренә ҡараған хеҙмәттәр араһында В. Магницкийҙың тикшеренеүҙәре айырым иғтибарға лайыҡ. В. К. Магницкий «Сыуаштарҙың мәжүси исемдәре» тигән хеҙмәтендә сыуаштарҙа христиан динен ҡабул иткәнгә тиклем булған кеше исемдәре теҙмәһен бирә. Был һүҙлеккә материалды ул 1718–1722 йылдарҙа үткәрелгән 1-се халыҡ иҫәбенең кульъяҙмаһынан һәм 1782–1795 йылдарҙа үткәрелгән «ревизские сказки»нан ала. Ошо ике документтағы исемдәрҙе сағыштырып, тәүге иҫәп ваҡытында сыуаштарҙа мәжүси исемдәр генә булып, 1795 йылғы иҫәптән (5-се ревизиянан һуң) христиан исемдәренең күбәйеп китеүен әйтеп үтә, һүҙлеккә 10582 исем теркәлгән. Ошо һүҙлектәге мәжүси сыуаш исемдәренең күбеһе боронғо башҡорт исемдәре менән тап килә. Бөгөнгө башҡорт теле нигеҙендә мәғәнәһен аңлатып булмаған ҡайһы бер башҡорт исемдәре лә ошо һүҙлектә бар. Мәҫәлән, **Абаҡ, Алка (Әлкә)** (төрки халыҡтарында ырыу исеме), **Апак, Аптек, Ибаҡ, Ибан** һ. б. В. К. Магницкийҙың икенсе бер хеҙмәте туранан-тура исемдәргә бағышланған. Сыуаштар араһындағы им-том, ырым, йолаларҙы тасуирлағанда, автор баланы һатып алыу йолаһын яҙып китә: «Лишь только новое существо на свет явится, бабушка немедленно завертывает его в тряпки и выносит на улицу. Поджидавший йомзя тотчас же новорожденного подбирает и вносит обратно в избу с заявлением: ребенка нашел; продаю; купите! Может быть, вам нужен этот ребенок? Где нашел? В сору нашел.., а затем новорожденному дается имя **Сыуппи (сүп, кый)** (Чув. – РС, 372), с которым он остается навсегда» («Магницкий», 196). Төрки халыҡтарҙа киң таралған был боронғо йола сыуаштарҙа ла мәжүси исемдәргә бәйле йәшәп килгән. Башҡорттарҙағы **Һатыбал, Сатлыҡ, Сатусы, Табылды** һымаҡ исемдәр ошондай йола менән ҡушылған. Бынан тыш, А. Самойлович баланы төрлө яман күҙҙән һаҡлар өсөн, насар, яман мәғәнәле исемдәр ҡушыу йолаһын яҙа. А. Самойлович төрки халыҡтарҙағы кеше исемдәрен өйрәнеү эшенең әһәмиәтен ярты быуат элек билдәләп үткән: «Пользуясь случаем, я позволю себе высказать пожелание, чтобы исследователи разных турецких племен обратили специальное внимание на личные имена; следовало бы составлять полные алфавитные списки личных имен, мужских и женских, по отдельным племенам с подробными указаниями, в

каких случаях в какую историческую эпоху, кому и почему давалось или дается данное имя. Впоследствии явилась бы возможность произвести весьма интересное в культурно-историческом отношении сравнительное исследование личных имен всего турецкого народа». Төрки антропонимдарын тикшереүҙә Н. Ф. Катановтың хеҙмәте ҙур урын биләп тора. Рус ғалимдарынан башҡа Ч. Ч. Вәлиханов менән А. Дибаевтың хеҙмәттәрендә исемдәргә ҡағылышлы урындар бар.

Революцияға тиклемге тел белемендә төрки антропонимияһы күҙлегенән башҡорт исемдәре махсус рәүештә тикшерелмәгән. Бында тик П. Никольскийҙың «Башкиры (этнографическое и санитарно-антропологическое исследование)» тигән диссертация эшен генә әйтеп китергә мөмкин. Автор был эшендә башҡорттарҙағы исем ҡушыу йолаһына бер аҙ туҡталып китә.

Һуңғы йылдарҙа ономастика фәне өлкәһендә билдәле бер күтәрелеш булып алды. Бында рус ғалимдары А. В. Суперанская һәм В. А. Никоновтың эшмәкәрлеге ҙур роль уйнаны. Ономастика фәнендә СССР Фәндәр Академияһының этнография һәм тел ғилеме институттары тарафынан ойошторолған 1-се Бөтә Союз антропонимик кәңәшмә (Мәскәү, 1968), Беренсе, Икенсе, Өсөнсө, Дүртенсе һәм Бишенсе ономастик конференциялар ономастика фәненең артабан үҫешенә бер этәргес йоғонто яһаны. Ономастика (грекса «исем ҡушыу») – барлыҡ, бөтә төр яңғыҙлыҡ исемдәрҙе өйрәнеү менән шөғөлләнә. Уның бер тармағы булған топонимика бөтә булған ерһыу атамаларын, географик атамаларҙы өйрәнә. Топонимиканы тармаҡтары булған гидронимика һыу (йылға, күл һ. б.) атамаларын, ә ойконимика ауыл, район, һ. б. кеше йәшәй торған пункт атамаларын тикшерә. Ономастиканың икенсе ҙур тармағын тәшкил иткән бүлек – антропонимика (грекса антропос «кеше», онома «исем») кеше исемдәрен өйрәнә. Бында кеше исемдәре, ҡушамат, ләҡәп исемдәр, аталыҡ (отчество), фамилия, псевдоним һ. б. кешене атап йөрөтә торған терминдар инә.

Төрки ономастика (шул иҫәптән антропонимика) фәненә килгәндә шуны билдәләп үтергә кәрәк: күп кенә ғалимдарҙың төрки халыҡтар тарихына йәки теленә бағышланған хеҙмәттәрендә ниндәйҙер кимәлдә ономастика проблемаларына, шул иҫәптән антропонимияға ҡағылышлы мәғлүмәттәр тупланған. Академик В. В. Бартольд үҙенең төрки, монгол халыҡтары тарихына һәм филологияһына арналған хеҙмәттәрендә боронғо ырыу, кеше исемдәренә ҡағылышлы күп кенә материал килтерә. Ул төрки халыҡтарында исем яһаусы компонент булып йөрөгән «йорт», «бей», «бай» һүҙҙәренә характеристика бирә һәм «бай» үҙенең билдәле бер ваҡыттағы социаль титул булыуҙан сығып, ябай бер исем яһаусы компонентҡа әйләнеүен күрһәтә. Тарихсы Л. Н. Гумилев боронғо төрки халыҡтар тураһындағы хеҙмәтендә ҡайһы бер боронғо титул һәм кеше исемдәре тураһында яҙа. Күп кенә төрки халыҡтарына хас булған исемде үҙгәртеү йолаһын күрһәтә.

Күренекле рус ғалимы С. Е. Маловтың боронғо төрки яҙмаларын тикшереүгә арналған хеҙмәттәрендә төрки антропонимияһы буйынса ҡиммәтле мәғлүмәттәр йыйылған. С. Е. Малов төрки ҡомарҡыларҙың телен тикшергән саҡта кеше исемдәренә, титулдарға иғтибар иткән. Был хеҙмәттәрҙә тупланған боронғо төрки исемдәр араһында башҡорттарҙа булған исемдәрҙе осратып була. Мәҫәлән: **Баяи, Банат, Ынйы, Көҫәмеш, Мысыр, Таймаҫ, Ҡабан, Барс** һ. б. Ғалим башҡорт телендә иң актив исем яһаусы компонент булып йөрөгән **ҡот, иш, ил, сура** һүҙҙәренең боронғо төрки исемдәр составында, VIII быуатҡа ҡараған ҡомарҡыларҙа, осрауын билдәләп үтә.

Бөгөнгө төрки ономастика өлкәһендә күренекле тюрколог Н. А. Баскаковтың хеҙмәте ҙур. Уның төрки һәм монгол телдәренә бағышланған эштәре ономастика фәненең бөтә тармаҡтарына ҡағылған бик күп мәғлүмәттәрҙе үҙ эсенә ала. Был хеҙмәттәрҙә төрлө кимәлдә ер-һыу атамалары, ырыу-ҡәбилә, ауыл, кеше исемдәре бирелгән. Н. А. Баскаков икенсе төр хеҙмәттәрен ырыу-ҡәбилә атамаларының һәм исем-фамилияларҙың килеп сығышы проблемаһына арнап, төрлө системалағы рус һәм төрки телдәренең бер-береһенә тәьҫир итеү мәсьәләләрен күрһәтә.

Һуңғы йылдарҙа төрки халыҡтарҙа кеше исемдәренә арналған махсус хеҙмәттәр барлыҡҡа килә башланы. Бында ҡаҙаҡ ғалимдарының хеҙмәттәрен күрһәтергә кәрәк (Кенесбаев, Жанузаков, Жәркешева).

Хәҙерге көндә ономастика фәне ике йүнәлештә үҫә: ер-һыу атамаларының, халыҡ һәм кеше исемдәренең мәғәнәһен, килеп сығыу тарихын, үҙгәрешен өйрәнеү – ономастика фәненең төп йүнәлешен тәшкил итә. Был тикшеренеүҙәр төрлө туғандаш һәм туғандаш булмаған телдәрҙең бер-береһенә тәьҫир итеү юлдарын, халыҡтарҙың сығышын һәм аралашыу тарихын асыҡлауға ярҙам итә. Ошо йәһәттән ономастика фәне тарих, этнография һәм тел ғилеменә ярҙамсы булып тора.

Ономастиканың икенсе йүнәлеше практик мәсьәләләрҙе хәл итеүгә хеҙмәт итә. Топоним һәм антропонимдарҙы йыйыу, туплау, уларҙы төрлө һүҙлектәргә, ҡулланмаларға теркәү, дөрөҫ яҙылыш, әйтелеш һәм ҡулланылыш мәсьәләләрен хәл итеүгә килтерә.

Башҡорт ономастикаһы, дөйөм төрки ономастикаһы һымаҡ, һуңғы йылдарҙа бер күтәрелеш кисерҙе. Бигерәк тә топонимия, ер-һыу атамаларын йыйыу һәм эшкәртеү өлкәһендә билдәле тикшеренеүҙәр барлыҡҡа килде. Профессор Ж. Ғ. Киекбаев йәнләндереп ебәргән был фән тармағы байтаҡ ҡына башҡорт теле белгестәрен үҙенә йәлеп итте: Башҡортостан ер-һыу атамаларына бағышланған мәҡәләләр һәм махсус хеҙмәттәр баҫылып сыҡты (Баишев, Киекбаев, Аҙнабаев, Ғарипова, Ғарипов, Камалов, Аҙнағолов, Шәкүров).

Башҡорт антропонимияһының торошона килгәндә ул дөйөм башҡорт теле ғилеме фәненең үҫешенән түбән. Башҡорт исемдәренә арналған хеҙмәттәр бик әҙ.

Революцияға тиклемге башҡорттар тураһындағы хеҙмәттәрҙә лә кеше исемдәренә туранан-тура бағышланған тикшеренеүҙәр юҡ, тик исем ҡушыу йолаһына һүҙ ыңғайында ғына туҡталып киткән урындар бар (Никольский).

Исем ҡушыу йолаһына бәйле мәғлүмәттәр башҡорт халыҡ сәсәне М. Буранғоловтың яҙмаларында бар. Башҡорт фольклорын, сәнғәтен, боронғо йола, ғөрөф-ғәҙәттәрен, ырымдарын – ғөмүмән, башҡорт тормошон яҡшы белгән М. Буранғолов 1740 йылғы башҡорт ихтилалдарының етәксеһе Ҡараһаҡал исеме тураһында, былай ти: «Миңле ине әйәге, Батыр ине йөрәге, Икәү ара һөйләшеп, Миңе боҙолмаһын тип, Миңнеғол тип атаны». Ул башҡорт халыҡ йыры «Һары ла сәс»тең тарихын һөйләгәндә ҡушаматтың нисек исемгә әйләнеүе тураһында әйтеп китә: «Уны (ҡыҙҙы) үҙ исеме менән йөрөтмәй «Ҡолан, Һары сәс» тип йөрөткәндәр. Сит кешеләр һымаҡ ауыл халҡы ла әйткән. Аҙаҡҡа табан бөтөнләй **Айһылыу** исеме юғалып, «Һары сәс» исеме менән аталып киткән. Икенсе осраҡта мәргән һүҙенән кеше исеме яһалыуы әйтелә: «Мәргәнлектә дан тотоп, үҙ исемен юғалтып, бөтә тирә илдәрҙә **Мәргән** тигән дан тотҡан».

Шулай итеп, башҡорт исемдәре тураһында махсус хеҙмәттәр булмаһа ла, төрлө сығанаҡтарҙа башҡорт исемдәре тураһында байтаҡ материал бар.

Ошо сығанаҡтарҙың иң әһәмиәтлеһе башҡорт шәжәрәләре. Беренсенән, был шәжәрәләр бер нисә быуын башҡорт исемдәрен һәм ҡайһы бер боронғо исем ҡушыу йолаларын сағылдырыуы менән, икенсенән, башҡорт халҡы тураһында башҡорттарҙың үҙҙәре тарафынан яҙылған беренсе яҙма документ булыуы менән ҡиммәтле. Шәжәрәләрҙең авторы билдәле кеше түгел, ә халыҡ. Телдән телгә, быуындан быуынға күсеп, зат-ырыуҙы, нәҫел-нәсәпте күрһәтеп килгән был документтың башҡорт исемдәре тарихы өсөн әһәмиәте бик ҙур.

Шәжәрәләрҙән ҡала исемдәр тарихын өйрәнеүҙә Рәсәйҙә Петр I тарафынан башланылып, төрлө йылдарҙа йыйылған «Ревизские сказки» материалдары ҙур урын тота. Рәсәйҙә йәшәгән бөтә халыҡты иҫәпкә алыу бурысын ҡуйған был перепись бөтәһе ун мәртәбә үткәрелгән. Ошо халыҡ иҫәбен I, II, III, IV V, VI, VII, VIII, IX, X «ревизские сказки» тип атап йөрөткәндәр. Башҡорт шәжәрәләрендә ир-ат исемдәре генә күрһәтелгән булһа, «ревизские сказки» материалдарында ҡатын-ҡыҙ исемдәре лә бар. Переписты рус писарҙары үткәреүгә ҡарамаҫтан, исемдәрҙең башҡортса әйтелешен һаҡларға тырышыу күҙгә ташлана.

Башҡорт исемдәре тупланған өсөнсө сығанаҡ – ул Башҡорт АССР-ының тарихы буйынса тупланған материалдар. Үҙәк Дәүләт архивы менән СССР Фәндәр Академияһының Тарих институты һәм Фәндәр Академияһы Башҡортостан филиалының Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты тарафынан әҙерләнгән был документтар йыйынтығында, Башҡортостандағы төрлө ихтилалдарҙа ҡатнашыусыларҙың һәм ер бүлеү политикаһы үткәрелгән осорҙарҙа төрлө документҡа теркәлгән кешеләрҙең исемдәре, фамилиялары тупланған.

Был хеҙмәт ошо документтарҙан алынған һәм автор тарафынан Башҡортостандың төрлө райондарынан, Ырымбур, Һамар өлкәләренән йыйылған башҡорт исемдәре нигеҙендә яҙылды.

Антропоним (кеше исеме) – иң тәүҙә һүҙ. Ул бөтә булған башҡа һүҙҙәр менән бергә телдең лексика өлөшөнә ҡарай һәм башҡа һүҙҙәр кеүек үк ошо телдең закондарына буйһона. Шуға күрә, бөгөнгө көнгә тиклем һаҡланып ҡалған ҡасандыр актив ҡулланылған ҡайһы бер боронғо исемдәр, исем яһаусы ялғауҙар телдә ҡатып ҡалған боронғо формаларҙы, һүҙҙәрҙе, һүҙ яһаусы аффикстарҙы асырға ярҙам итә. Башҡорт антропонимдарын өйрәнеү нигеҙендә башҡорт теленең ономастикаһына хас булған ҡайһы бер лексик-грамматик законлыҡтарҙы асыу киләсәктә башҡорт теленең тарихи лексикологияһына һәм тарихи грамматикаһына ҡағылышлы төрлө мәсьәләләрҙе тикшереүгә билдәле бер өлөш индерәсәк.

Кеше исемдәре, икенсе яҡтан, ошо халыҡтың ғөрөф-ғәҙәттәренә, йолаларына, милли культураһына, ҡараш-фекеренә, материаль тормош шарттарына бәйле. Был яғы менән кеше исемдәрен өйрәнеү халыҡтың тарихын, этнографияһын тикшеренеүселәргә ярҙамға килә. Кеше исемдәре яңғыҙлыҡ исемдәренә ҡарай. Һәр яңғыҙлыҡ исем сығышы менән уртаҡлыҡ исемгә барып тоташа. Яңғыҙлыҡ исемдәр телдә бер конкрет нәмәнең атамаһы булып тора һәм шуға күрә уның, ғөмүмән, мәғәнәүи яғына ҡарағанда, атау функцияһы – номинатив яғы өҫтөнлөк итә. Уның төп бурысы – билдәле бер нәмәгә атама булыу. Исем кешегә мөрәжәғәт итеү, өндәшеү өсөн кәрәк. Кеше исемдәре ошо хәжәт менән барлыҡҡа килеп, һуңынан бер кешене икенсе кешенән айырыу өсөн хеҙмәт иткән тамға, билдә булып китә. Исемдең ошо өндәшеү һәм кешеләрҙе бер-береһенән айырыу функцияһы төп әһәмиәткә эйә. Дөйөм

алғанда кеше исемдәре тел законына бәйләнешле булһа ла уның яһалышы һәм үҫешендә үҙенә генә хас эске бер законлылығы булыуы ла тәҫмөрләнә.

Кеше исемдәре ҡасан, нисек, тел һәм йәмғиәт үҫешенең ҡайһы баҫҡысында барлыҡҡа килгәндер – быны әйтеүе ҡыйын. Ләкин билдәле булған кешелек йәмғиәте тарихының һәр бер дәүерендә кеше исемдәре булған. Кеше исемдәре бик борон замандарҙа, тәүтормош дәүерендә, аныҡ телмәр (членораздельная речь) менән бер ваҡытта, барлыҡҡа килгән тигән фекер йәшәй. Исемдәрҙең килеп сығышы бик боронғо замандарға ҡарауы тураһында «Алп батыр» тигән башҡорт халыҡ әкиәтендә бик ҡыҙыҡлы мәғлүмәт бар: «Алп!.. тип ниҙер әйтмәк булған да бабай шунда йән биргән. Егет атаһын ҡәҙерләп кенә күмгән дә... атаһының балтаһын алып, ташҡа ҡайрап үткерләгән дә, урманға инеп киткән. Унда бер йыуан оҙон имән ағасын ҡырҡып, үҙенә йәйә яһап алған. Өс айыуҙың тарамышынан кереш яһап тарттырған. Имән ҡырҡып, уҡ яһаған, ул уҡтың башағына осло таш ҡуйған. Шулай итеп, егет үҙенә ҡорал яһап ала ла донъя гиҙергә сығып китә. Урал тауҙың аръяғына сығып, ете аҙым атлаған да туҡтаған. Шунда уға бер ҡыҙ осраған. Ҡыҙ уға: «Исемең кем, егет?» – тигән. Егет аптырап ҡалған. Кешелә исем тигән нәмә булыуын ул белмәй икән. «Нимә һуң ул исем?» – тип һораған егет. Ҡыҙ йылмайып яуап биргән: «Бына һинә кем тип өндәшәләр һуң?» – тигән. Егет әйткән: «Атайым үлер алдынан ғына миңә Алп тип өндәшкәйне», – тигән. Ҡыҙ шунан: «Улай булғас, һин Алпбатыр булаһың инде», – тигән.

Исем атау, исем ҡушыуҙың төп нигеҙе бына ошонда күренә. Исем иң элек кешегә мөрәжәғәт итеү, өндәшеү өсөн кәрәк булған. Кеше исемдәре ошо ихтыяж менән барлыҡҡа килеп, һуңынан йәмғиәт үҫеше барышында бер кешене икенсе кешенән айырыу өсөн хеҙмәт иткән тамға, билдә һымаҡ нәмәгә әүерелгән. Кеше исемдәре телдәге башҡа һүҙҙәр менән бергә йәмғиәттә барлыҡҡа килә һәм йәмғиәттә генә йәшәй. Йәмғиәт үҫеше менән исемдәр ҙә үҙгәреш кисерә килә. Тел һәр ваҡыт камиллыҡҡа ынтыла һәм шуның бер өлөшөн, бер бүлеген тәшкил иткән яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, бигерәк тә кеше исемдәрендә, камиллыҡҡа ынтылыш тағы ла көслөрәк икәне күренә. Ошо камиллыҡҡа ынтылыш тенденцияһы ла исемдәрҙең үҙгәреүсәнлек сифатын арттыра төшә. Кеше исемдәренең экспрессив яғы ла уны башҡа яңғыҙлыҡ исемдәрҙән айырып тора. Исемдәргә иркәләү, кесерәйтеү ялғауҙары ҡушылып, исемдең эмоциональ көсөн арттыра, уға буяу өҫтәй.

Башҡорт исемдәренең килеп сығышы

Башҡорт исемдәрен сығышы буйынса икегә бүлеп ҡарарға мөмкин: 1) дөйөм төрки тамырлы төп башҡорт һүҙҙәренән яһалған һәм 2) үҙләштерелгән (ғәрәп, фарсы һ. б. телдәрҙән ингән) исемдәр. Төп башҡорт исемдәре мәғәнәләре менән күп төрлө. Боронғо башҡорт тормошоноң һәр яғы: хужалығы, көнкүреше, йәмғиәт төҙөлөшө, ғөрөф-ғәҙәттәре, донъяға ҡарашы, табыныу йолалары, туған-ҡәрҙәшлек мөнәсәбәттәре, матурлыҡ төшөнсәһе һ. б. халыҡтың бөтә булмышы кеше исемдәрендә сағылыш алған.

Башҡорт исемдәре лексик-семантик яҡтан түбәндәге төркөмдәргә бүленә:

1. Йәнлек, ҡош-ҡорт атамаларынан яһалған кеше исемдәре;
2. Табыныу йолаларына бәйле исемдәр;
3. Баланы һаҡлау йолаларына бәйле исемдәр;

4. Яҡшы, изге теләк теләп ҡушылған исемдәр;
5. Ваҡыт (көн, ай, йыл миҙгелдәре) төшөнсәһенә бәйле исемдәр;
6. Тәбиғәт күренештәренә бәйле исемдәр;
7. Тормошта, көнкүрештә төрлө ваҡиғаға бәйле исемдәр;
8. Баланың ҡиәфәте, тәҫ-башы һ.б. үҙенсәлектәренә ҡарап ҡушылған исемдәр;
9. Төрлө төҫ атамаларына бәйле исемдәр;
10. Туғанлыҡ-ҡәрҙәшлек һәм мөнәсәбәтте белдергән һүҙҙәргә бәйле исемдәр;
11. Этнонимдарға бәйле исемдәр;
12. Ер-һыу атамаларына бәйле исемдәр;
13. Үҫемлектәр, ағастар, иген, сәскә атамаларына бәйле исемдәр;
14. Һандарға, һан төшөнсәһенә бәйле исемдәр;
15. Эш, хеҙмәт, эшмәкәрлек төрөнә бәйле исемдәр;
16. Эш, хеҙмәт, яу ҡорамалдарына бәйле исемдәр;
17. Аҙыҡ-түлек, кейем-һалым атамаларына бәйле исемдәр;
18. Таш-металл атамаларына бәйле кеше исемдәре;
19. Социаль титулдарға, дәрәжә атамаларына бәйле исемдәр;
20. Әйтелеш оҡшашлығына ҡоролған исемдәр.

1. Йәнлек, ҡош-ҡорт атамаларынан яһалған кеше исемдәре

Борон замандарҙа, халыҡ тормошо үҙенең бер башланғысын кисергән дәүерҙә, йәнлек, ҡош-ҡорт аулау, мал аҫрау бик ҙур урын тотҡан. Шуның өсөн башҡорт телендә йәнлек, ҡош-ҡорт атамаларынан яһалған исемдәр киң таралған. Был төр исемдәрҙә кешегә йәшәү өсөн кәрәк булған көс, ҡыйыулыҡ сифаттары сағылып, бала физик яҡтан көслө, ҡыйыу булһын, тигән теләк урын алған. Бындай исемдәр төрки яҙма комарткыларында кеше исеме булып теркәлгән.

Башҡорт телендә *барс* һүҙе менән **Йәнбарс (Янбарисов)** һәм **Ҡолбарс (Ҡулбарисов)** исемдәре билдәле. 1245 йылғы төрки-ғәрәп һүҙлегендә **Байбарс**, **Ҡотлобарс**, **Тайбарс**, **Кулбарс**, **Айбарс**, **Алтыбарс**, **Ласынбарс** тигән исемдәр алынған (Ҡурышжанов). С. Е. Малов тикшеренеүҙәрендә **Барс, Ҡарабарс, Оғулбарс** һәм Г. Айдаров VIII быуат орхон яҙмаларында **Барсбег** исемен күрһәтә. М. Ҡашғари һүҙлегендә **Барсған** тигән кеше исеме бар. Рашид ад-дин яҙмаларында ла **Барсбука** исеме алынған. Мосолмандар династияһы исемлегендә **Барсбай** исеме бар **(Босворт)**.

Януар атамаларынан башҡорт телендә күп таралған исемдәрҙең береһе – **Арслан** (мәҫ., **Арслан, Арсланбек, Арсланбай, Арсланғол, Арсланғужа, Арсланҡай, Арслангәрәй, Ҡылыс Арслан** һ. б.)

Төрки телдәрендә йыш осраған **Бабр, Бабур** исеме (ҡапландың бер төрө булған януар атамаһы) башҡорт телендә һирәк осрай, ул **Арслан бабр** формаһында ғына һаҡланған (Кафтанников). Боронғо башҡорт исеме **Сыртлан** төрки телдәрендә *сул бүреһе* мәғәнәһендә йөрөй. Ҡаҙаҡ телендә *сырттан* – бүре тотоусы эт тигәнде аңлата (Ҡурышжанов, 202). Бөгөнгө көндә фамилияларҙа осраған **Сыртлан** исеме борон башҡорт телендә актив ҡулланылған булырға тейеш. *Күк һыртлан* формаһында ул башҡорт халыҡ йырында: «ялан еркәйенең әй бүреһе, күк һыртлан да булыр күбеһе», – тигән юлдар билдәле. Ер-һыу атамаларында ғына һаҡланып

ҡалған Ҡабан атамаһы ла борон кеше исеме булған һәм боронғо төрки яҙмаларында кеше исеме булып теркәлгән (М. Ҡашғари). Боландың бер төрөн аңлатҡан *сағын* һүҙе бөгөнгө башҡорт телендә **Сағынбаев** тигән фами-лияла тороп ҡалған. *Ҡашҡар* (бүре һәм бүре ала торған ҙур эт) һүҙенән яһалған башҡорт исемдәре фамилияларҙа, ауыл атамаларында һаҡланған. Беҙҙеңсә баш-ҡорт телендә һәм башҡа төрки телдәрҙә *ҡашҡар, бүре, корт* һүҙҙәре бүренең төрөн күрһәткән булырға ла мөмкин(?). Баш-ҡорт телендә **Бүребай, Аҡбүре, Байбүре** тигән кеше исемдәре, уларҙан яһалған ауыл исемдәре бар.

«Айыу» һүҙе менән исемдәр күп: **Айыуҡас, Айыусы, Айыуҡа, Айыу-хан** һ.б. Ошондай йәнлектәрҙең исеме көсө, ғәйрәте һ.б. сифаты менән кеше исеменә әйләнһә, артабан тотем булып та кеше исеменә әүерелеүе мөмкин. Йорт хайуандарынан хужалыҡта ҙур роль уйнаған йылҡы малының төрлө атамалары кеше исеменә әүерелгән. «Ат» һүҙе менән **Атйетәр, Атъюк, Атмен, Атланай, Атланыш** исемдәре билдәле. **Атйетәр** тигән кеше исеменән яһалған ауыл исеме бар. **Йылҡыбай**, **Йылҡысура, Ҡонанбай, Тайсы, Тайгилде, Ҡолонбай, Арғынбай** исемдәре бар.

Боронғо төрки «ҡуҙы» һүҙенән (һарыҡ бәрәсе) башҡорт телендә бик күп исемдәр яһалған: **Ҡузы, Ҡузбай, Ҡузыбай, Кузыбәк, Күзбәк, Ҡузыбәк, Куз-баш, Ҡузыбаш, Ҡузыбас, Ҡузығол, Ҡузыбай, Ҡузыҡай, Ҡузыгилде, Ҡузымбәт, Ҡузынай, Ҡузыйкүрпәс** һ. б. **(Кузыев, Күзбәков, Ҡузыкаев** фамилиялары бар.) Юғарыла һанап үткән януар, йәнлек һәм хайуан атамаларынан яһалған исемдәрҙең күбеһе көслөлөк, аҡыл, сослоҡ, ғәйрәтлелек символы булараҡ ир-атҡа ҡушылған. Ләкин ҡайһы бер януар, хайуандарҙың атамалары ҡатын-ҡыҙҙар исеме булып та йөрөгән. Бында **Арсланбикә, Ҡолонбикә, Боланбикә, Тайбикә, Йопарсолтан, Малбикә** исемдәрен күрһәтергә мөмкин. Кеше исемдәре үҙҙәренең сығышында башта уҡ ир-ат, ҡатын-ҡыҙ исемдәренә бүленеп тормаған (иң боронғо исемдәрҙең бер үк төрлөләре ир-атҡа ла, ҡатын-ҡыҙға ла бирелеүе ихтимал). Һуңынан әкренләп исемдәр бүленә башлаған, ир-ат сифатына тура килтереп аҡыллылыҡҡа, көслөлөккә символ булырлыҡ йәнлек-коштарҙың исемдәре алынһа, ҡатын-ҡыҙ исеменә күберәге нәфислек, матурлыҡ сифаты булған йәнлек-ҡоштар һайланған. Шунан тыш, әлбиттә, йәнлек, ҡош-ҡорт атамалары тотем булараҡ та исемгә әйләнгән. Боронғо башҡорттарҙың көнкүрешендә ҡош-ҡорт билдәле урын тотҡан (Руденко). Ҡош сөйөү йолаһы булған. Көслө, йылғыр ҡоштарҙан бөркөт, ыласын, шоңҡар, балапан, тоған, торомтай тигән атамалар ир-ат исеме булып киткән (Радлов). Былардан башҡа төрлө һунар һәм һайрар ҡоштар кеше исеменә әйләнгән (**Ҡарлуғас, Һандуғас, Ҡарсыға, Сыпсыҡ, Туғыҙаҡ, Туғана (Дуғана), Сәүкәбай, Турғай, Ҡорҡужа, Ҡоръюк, Аҡҡош, Ҡарағош, Ҡобағош, Тәтелге, Ямаш, Шуна (Һуна**) һ.б.). Был исемдәрҙең ҡай-һылары бөгөнгө көндә фамилияларҙа, ауыл һәм кеше исемдәрендә осрай. Бөгөнгө башҡорт телендә *коҙғон* исеменән яһалған **Ҡускунов** фамилияһы билдәле. *Ҡоҙғон* ҡошоноң атамаһы боронғо төрки халыҡтарында оҙон ғүмер, аҡыл билдәһе итеп ҡаралған.

Боронғо исемдәр араһында төрлө йәнлек, януар һәм ҡош-ҡорт балаларының атамаларынан яһалған кеше исемдәре бар. Бындай исемдәр, бер яҡтан, кешенең борон заманда тәбиғәт донъяһы менән тығыҙ бәйләнештә булғанын күрһәтһә, икенсенән, ғөмүмән кешегә борондан нескә күңел, матурлыҡ хисе хас булғанын белдерә. Кеше ошо йәнлек, ҡош-ҡорт балаларын яратып үҙ балаһына уларҙың исемен бирә. Ҡош-йәнлек балалары

атамаһынан **Тайлаҡ** (айыу балаһы), **Бүлтерәк** (бүре балаһы), **Түләк** (көҙгө бәрәс), **Йәйләүес** (йәйге бәрәс), **Ҡузый** (яҙғы бәрәс), **Нарбута** (дөйә балаһы), **Тай, Ҡолон, Ҡолоҡай, Ҡолаҡас, Көсөк, Балакан, Бәпкә, Сепкәй, Сепей** кеүек исемдәр билдәле. Ошо исемдәр менән тағы ла башҡа ҡушма исемдәр яһала (**Ҡуҙы+бәк, Ҡуҙы+бай, Зая+түләк, Түләк+бай, Көсөк+бай, Эт+көсөк, Ҡолон+бикә, Тай+бикә** һ.б.).

Йәнлек атамаларынан «эт», «көсөк» һүҙе менән яһалған исемдәр башҡорт телендә айырым урын алып тора. Был исемдәр тураһында «Табыныу йолаларына бәйле исемдәр» бүлегендә бирелә.

2. Табыныу йолаларына бәйле исемдәр

Боронғо кешеләр, ысынбарлыҡты, тәбиғәттәге төрлө үҙгәрештәрҙе, тормоштағы һәр нәмәне ниндәйҙер бер мөғжизәгә бәйләп, тәбиғи булмаған бер илаһи көскә ҡайтарып ҡалдырғандар. Тәбиғәт алдындағы көсһөҙлөк кешене төрлө хөрәфәткә ышандыра, һыуға, ергә, күккә, тау–ташҡа һ.б. күп нәмәләргә табыныу йолалары, мәжүсилек барлыҡҡа килгән. Ошо табыныу йолалары, тотемдар менән бәйле бик күп боронғо башҡорт исемдәре беҙгә килеп еткән.

Башҡорттарҙың борон күп нәмәләргә табынып йәшәүе тураһында беренсе башлап ғәрәп хәлифенең илсеһе Әхмәд ибн Фаҙлан яҙып ҡалдырған. Ул Ғәрәп иленән Болгар иленә китеп барышлай 921–922 йылдарҙа башҡорттарға тейеп китә һәм башҡорттар тураһында былай ти: «Из них кое-кто говорит, что у него двенадцать господ: у зимы господь, у лета господь, у дождя господь, у ветра господь, у деревьев господь, у людей господь, у лошадей господь, у воды господь, у ночи господь, у дня господь, у смерти господь, у земли господь, а господь, который на небе, самый большой из них, но только он объединяется с ними в согласии и каждый из них одобряет то, что делает его сотоварищ... Мы видели, как одна группа поклоняется змеям, другая группа поклоняется рыбе, третья группа поклоняется журавлям...». Шул аллаларға табыныу ҡалдығы беҙҙең заманда ла йәшәп килә: һыуға беренсе тапҡыр төшкәндә, һыуға тәңкә ырғытыу, таң һыуын алғанда, уға аҙыҡ биреү, ағастың емешен, япрағын (им, дауа өсөн) алғанда, унан рөхсәт алыу һымаҡ йолалар халыҡ араһында әле лә бар. Ағас, тал атамаларынан яһалған **Имәнбай, Имәнғол, Байтирәк, Талдыҡ, Талботаҡ, Ҡарағай, Ҡаранай** тигән кеше исемдәре ағасҡа табыныу йолаһынан ҡалған булырға мөмкин. Боронғо ырыу, ара атамаларында, халыҡ ижадында ла башҡорттарҙың төрлө януар, йәнлек, ҡоштарға табыныу ҡалдыҡтары һаҡланған. Көслө януар, йәнлек атамалары тотем булып кеше исемдәрендә һаҡланған (**Бүребай, Аҡбүре, Байбүре, Бүрехан, Айыухан, Айыусы, Айыуҡай, Айыуҡас, Айыубай** һ.б.). Былай табыныу йолалары, тотемдарға бәйле исемдәр араһында *эт, көсөк* һүҙҙәре менән яһалған кеше исемдәре һәм баланы һаҡлау өсөн булған исем ҡушыу йолалары махсус урын алып тора. Этте боронғо кешеләр баланың бер һаҡсыһы тип ҡарағандар. Бала тыуып, бер нисә көн үтеүгә, уға беренсе – «эт күлдәге» (*көсөк күлдәге*) кейҙергәндәр. Ҡырҡ көн үтеүгә: «Балам эт кеүек ныҡ, көсөк кеүек әрһеҙ булһын!» тип күлдәкте көсөк муйынына кейҙереп ебәргәндәр. Икенсе бер йола – бала тыуғас та уны эт ялғашына һалып, уға **Эттеймәҫ, Эталмас** тип исем ҡушыу ҙа *эт* культына, баланы һаҡлауға бәйле. Балаға тәүге «эт күлдәге» кейҙереү йолаһы ҡырғыҙҙарҙа, ҡаҙаҡтарҙа билдәле. Башҡорт те-

лендә кеше исемдәре, кеше исемдәренән яһалған ауыл атамалары (антропотопонимдар) составында осраған «эт, көсөк» һүҙҙәре береһе лә (ҡайһы берәүҙәр уйлағанса) баланы хурлап, түбәнһетеп түгел, ә баланың ғүмерен һаҡларға теләп табыныу культы – тотем булып кеше исеменә әйләнгән. Башҡорт телендә борон эт атамалары күп булған: *эт, көсөк, көбәк, барак* (оҙон ялбыр йөнлө, йылғыр һунар эте). Бала тормаған саҡта баланы эт ҡуйынына һалып, имеҙеп алып, уға ***Этимгән*** тип исем ҡушыу тураһында Лоссиевский яҙып ҡалдырған. Эт тотемы менән бәйле яһалған кеше исемдәре күп төрки һ.б. халыҡтарҙа һаҡланған. Башҡорт телендә: **Этбай, Этекәй, Эткенә, Эткол, Этйән, Эткөсөк, Этсеюл, Эткусты, Этекәс, Көсөк, Көсөкбай, Көсөк бей, Көсөкәй, Көсөккол, Аҡкөсөк, Байкөсөк, Муйнаҡ, Барак, Шаһибәрәк, Күбәк, Аҡкүбәк, Байгүбәк, Ҡарағүбәк, Аскүбәк** һ.б. исемдәр билдәле. *Бүре* тотемы башҡорттарҙа бигерәк тә киң таралған. Йортҡа ҡаза килмәһен тип, ҡоймаға, ҡапҡа башына **бүре** йәки **ат** башы элеп ҡуялар. Имеш, улар, ҡазанан һаҡлау менән бергә, ҡот та килтерә. Бынан башҡа С. И. Руденко бөрйәндәрҙә һәм гәрәй-ҡыпсаҡтарҙа оҙаҡ бала тапмаған ҡатынды бүренең һуҙып киптерелгән ауыҙ тиреһенән үткәреү йолаһын яҙа. Ошоноң һымаҡ йола тураһында 1970 йылда Әбйәлил районы Асҡар ауылында йәшәүсе 75 йәшлек әсәйемдән (Кусимова Бибиғәсүмә Шәйхәттәр ҡыҙынан) яҙып алдым: «бала тормаһа, йә йыш ауырыһа, бүре ауыҙын, бүре тырнағын сәңгелдәккә тағып ҡуялар». Шулай итеп, бүре тотемынан **Бүребай, Бүрехан, Бүре, Аҡбүре, Байбүре** тигән исемдәр барлыҡҡа килгән. «Бүре» һүҙе менән кеше исемдәре күп һәм төрлө халыҡта таралған (Илимбетов). Үзбәк, ҡаҙаҡ, ҡырғыҙҙарҙа **Ҡаскар, Ҡаскарбай, Борибай,** төрөкмәндәрҙә **Гурт, Бори, Моджек** һ. б. исемдәр бар. Бүре культы донъяла бөтә халыҡтар өсөн хас булған. Х. Е. Есбергенов ҡараҡалпаҡ һәм башҡорттарҙа ислам диненә ҡәҙәрге оҡшаш мәжүси йолалар яҙып, уларҙа борон *бүре, барс, дәйә* һ.б. йәнлек һәм ҡоштарҙың тотем булып йөрөүен әйтә. А. Г. Гафуров тажиктарҙа яңы тыуған баланы *бүре* тиреһе аша үткәреп, **Гурт** (ҡорт) тигән исем ҡушыуҙары һәм бала күлдәгенә бүре күҙе менән бүре йөрәгенең бер киҫәген тегеп ҡуйыуҙары тураһында яҙа. **Бөри** һәм **Көкбөри** тигән кеше исемдәре Рашид ад-дин яҙмаларында күрһәтелә.

Атты илаһилаштырыу, атты изге тип ҡарау төрки халыҡтарында борон-борондан килгән йолаларҙың береһе. Башҡорт телендә *атҡа* бәйле исемдәрҙең килеп сығышы ошо йолаға бәйле. Был турала Юрматы шәжәрәһендә ҡыҙыҡлы мәғлүмәт бирелә: «Әммә Чачлы Дәрүиш бинең ғүмере ахры булды, уғлы юк ирде һәм ҡәрендәш-яҡыны юк ирде, бер генә ҡыҙы бар ирде, үз ҡулы аҫтындағы нуғайға ҡызны биргән иде. Әмма ул ҡыздан ике уғлы бар иде, бере Бурнак, бере Ядиар дигән иде. Әмма Бурнак диб аны (шунның) өчен атадиләр, һәмче уғлы-ҡызы юк сәбәбдин, борны аҡ атның ҡуйынына салып ат исемен бирделәр» (БШ, 28 б.). Боронғо кеше тәбиғәт күренештәрен илаһи көскә бәйле тип ҡабул иткән һәм уларға табынған. Күк исемдәренең атамаларынан: *ай, көн (ҡояш),* ҡояш һүҙҙәренән кеше исеме яһалған: **Айһылыу, Айтуған, Айҙар, Айсыуаҡ, Айҙағол, Айбикә, Айҙыл, Айсыл, Айҙаҡ, Айҙанай, Айҙарали, Айҙаш, Аймәт, Айбул, Айсолтан, Айнур, Айгилде, Айбулат, Айтаман, Айбаҡты, Айман** тигән исемдәр «ай» һүҙенән килеп сыҡҡан. Ошо «ай» һүҙе менән бәйләнгән **Айһылыу** исеменең килеп сығышына ҡарата Урал эпосында: «(Айһылыу улына:) Ҡараңғы төн яҡтыртҡан, Айҙан тыуған бала инем...» тип әйтелә. «Көн» һүҙе менән: **Көнбай, Көнейә, Көнбаҡ, Көнгил-**

де, **Көнсыуаҡ, Көнтоғмыш, Көнһылыу, Көнбикә, Көнсолтан** һ.б. («көн» – ҡояш мәғәнәһендә). С. И. Руденко күҙәтеүенсә «ай» – ир-ат, ә «көн» – «ҡояш» – ҡатын-ҡыҙ затынан тип ҡаралған.

3. Баланы һаҡлау йолаларына бәйле исемдәр

Халыҡ тарихының билдәле бер осоронда, ырыу булып ойошоп йәшәгән дәүерҙәрҙә, төрлө хөрәфәт, төрлө йола киң таралған һәм йолаларҙың иң мөһимдәренең береһе – баланы һаҡлауға арналған булған. Ошо йолаларҙың ҡайһы берҙәре балаға исем ҡушыу менән бергә барлыҡҡа килгән.

Бала тормаған хәлдә, .уны һаҡлап алып ҡалыу өсөн төрлө исем ҡушыу йолалары булған. Төрки халыҡтарына хас йолаларҙың береһе – баланы һатып алыу йолаһы – башҡорттарҙа әлегәсә билдәле. Бала тыуғас та уны тәҙрә аша күп балалы, йәки балалары ныҡ булған бер ғаиләгә биреп торғандар. Билдәле бер ваҡыттан һуң (башта бер йыл, унан һуң 3 көн) был баланы ата-әсәһе мал биреп, һатып ала торған булған. Быңдай балаға **Сатлыҡ, Сатыбалды, Сатыбал, Сатлыкбик** тигән исем ҡушылған. Ҡырғыҙҙарҙағы ошо йола тураһында бик ентекле рәүештә С. М. Абрамзон яҙа. Уның күҙәтеүенсә, баланы сит кешегә бер йылға тәрбиәгә бирәләр. Ошо ваҡыт эсендә әсә-атаһы баланы күрмәҫкә тейеш. Бер йылдан һуң әсәһе туғыҙ иҫке нәмә: беҙ, тоҡ, бысаҡ, бәке, иҫке итек, иҫке кәпәс, кейеҙ, бейәләй (ҡаҙан тота торған) һәм көсөк алып барып һатып ала. Был баланың исеме **Сатылған, Сатыбалды, Сатынды, Саткы, Саткынбай** һ.б. тип ҡушыла.

Баланы һатып алыу, табып алыу йолаларының ҡалдығы төрки халыҡтарҙа ғына түгел, көнсығыш славян халыҡтарында ла һаҡланған. Рус исем-фамилияларының килеп сығышын өйрәнеп, рус ғалимы А. М. Селишев был йоланың рустарҙа ла булыу ихтималын әйткән: «Русские имена **Найден, Продан, Краден, Куплен, Ненаш** в своем происхождении связаны были, по-видимому, как и у других народов, с магическим обрядом мнимой находки, продажи, кражи, купли ребенка». Тимәк, һатып, табып алыу йолалары йәмғиәт үҫешенең бер этабында бөтә халыҡтарға ла хас булған. Боронғо башҡорт исемдәре **Табылды, Табай, Табыс (Табыш), Табынбай,** һис һүҙһеҙ, шул йоланың бер күрһәтеүсеһе булып һаҡланып ҡалған.

Баланың ғүмерен һаҡлау өсөн, һүҙҙең тылсымлы көсөнә ышанып, төрлө «һаҡлағыс» мәғәнәле һүҙҙәр менән исем ҡушыу йолаһы билдәле. Төрки халыҡтарҙағы **Торсон, Турсун, Дурсун** исемдәре ошо йолаға бәйле. Башҡорт телендә **Торсон, Торсанай, Тороҡ, Торсонғужа** формалары осрай. «Үлмәҫ», «тере» һүҙҙәре менән яһалған исемдәр ҙә ошо һаҡлағыс исемдәр рәтенә инә.

«Иҫән», «аман» һүҙе менән ҡушылған **Иҫәнбикә, Иҫәнбай, Иҫәнбәк, Иҫәнтай, Иҫәнғол, Иҫәнсура, Иҫәнгилде, Иҫәнғужа, Амантай, Амангилде, Иҫәнаман** һәм «тере» һүҙе менән **Тереғол, Теребак, Теребирҙе, Теребиш** исемдәре ошо йола менән ҡушылып, бөгөнгө көндә фамилияларҙа, ауыл исемдәрендә һаҡланып ҡалған. Борон **Ҡалды, Ҡалдыбай, Ҡалдығол** исемдәре булған. Был исемдәр бала бығаса үлеп торған осраҡта, быныһы «үлмәне, ҡалды» тигән мәғәнә менән һүҙҙең «тылсымлы» көсөнә ышанып ҡушылған. Был турала билдәле этнограф, фольклорист (сығышы башҡорт) А. Дибаевтың 1916 йылда ҡырғыҙ исемдәре тураһында яҙған мәҡәләһендә әйтелгән. Ул бала тормағанда «**Турсунбай** (пусть живет), **Ҡалдыбай** (пусть

останется), **Юзьяшар** (сто лет проживет)» тип ҡушылған исемдәрҙе килтерә. Төрки халыҡтарҙа күп таралған *туҡтар* һүҙе менән яһалған исем, бала үлеп торғанда, үлемде туҡтатыу маҡсатында ҡушылған. Профессор К. К. Юдахин был ҡылымдың бер мәғәнәһен: «этот глагол, как пожелание детям жить, в старом быту служил для образования имен: **Тоҡтобай, Тоҡтогул»** – тип аңлата. (Башҡорт телендә **Туҡтар, Туҡтағыш, Туҡтағол, Туҡташ, Туҡтамыш** исемдәре бар). Ошо уҡ йола менән, һүҙҙең сихри көсөнә ышанып, бала ныҡ булһын, тигән уй-теләк менән «ныҡ» исемдәр *таш, тимер, ҡорос, булат* һүҙҙәре менән ҡушылған: **Ташбулат, Байбулат, Таштимер, Байтимер, Булатбай, Ишбулат, Иштимер, Тимербай, Булат, Кинйәбулат, Тимер, Ҡорос, Ҡоросай, Тимерғол** һ.б.

Башҡорт исемдәре араһында *иш* һүҙе менән яһалған исемдәр бик күп. Быңдай исемдәр башҡорттарҙа, ғәҙәттә, бала тормаған хәлдә, был бала атаһына, әсәһенә иш-иптәш, дуҫ булып, йәшәп китһен, торһон, тигән мәғәнә менән ҡушылған. Ҡарағай-ҡыпсаҡ ырыуы шәжәрәһендә **Ишбулды** һәм **Ишкилде** тигән исемдәрҙе ҡушыу йолаһы бирелгән. «**Ишбулды** яудан алынып килгән бала булған. Улы булмаған сәбәпле Ҡубашҡа бирелде» (БШ, 113). **Ишкилде** тураһында: «Икенсе мәртәбә яудан йәнә бер уғыл алыб килб, йәнә Ҡубашҡа бирелгән. **Ишбулды, Ишкилде** тиб ике ҡарындан килгән уғылды уғылсыз кешегә биргәндәр, йәғни Ҡубашка» (БШ, 113).

Иш һүҙе менән **Ишбай, Ишей, Ишәй, Ишекәй, Ишекә, Ишкәй, Иште, Иштүкә (бәлки Иштекәй), Ишсары, Ишҡол, Ишкенә, Ишкенәй, Ишбирҙе, Ишбулды, Ишкилде, Ишбулат, Ишсура, Ишҡужа, Ишбаҡты, Ишбәк, Ишйура, Ишеғол, Ишем, Ишембәт, Ишемәк, Ишмай, Ишмәмәт, Ишмәт, Ишмекәй** һ.б.

«Иш» һүҙе менән исемдәр ҡарағалпаҡ, ҡаҙаҡ телдәрендә һәм Урта Азия халыҡтарына ҡарағанда Волга буйы халыҡтарында (сыуаш, мари, удмурт) күп таралыуы башҡорт халҡы тарихының ниндәйҙер бер этабында сыуаш, мари, удмурттар менән тығыҙ бәйләнештә булыуы тураһында һөйләй.

Боронғо халыҡтарҙа баланы һаҡлауҙың бер ысулы *яман, насар* исем ҡушыуҙа булған. Был да һүҙҙең көсөнә ышаныуҙан килә. Имештер насар исем ҡушҡас, был балаға бер ниндәй яуыз зат ҡарамай, үлем дә килмәй. (Мәҫ.: **Ямаҡ, Яман, Яманбай, Яманбикә, Яманҡыҙ, Ямаҡай, Яманғол, Ямансары, Ямансар, Ямансура, Яматай, Ямағужа, Буҡай, Буҡаҡ, Буҡаш, Буҡас, Буҡбаш, Буҡсура, Буҡсубай** һ.б.) Яман исем ҡушыу йолаһы күп төрки халыҡтарҙа билдәле.

4. Яҡшы, изге теләк теләп ҡушылған исемдәр

Юғарыла «һаҡлағыс» исемдәр тураһында әйтелде. Был йолаға бәйле рәүештә бала булмай торғанда, баланы бик көтөп, теләп, һорап, көһәп алғанда, балаға «теләү», «көһәү», «һорау» һүҙҙәре менән яһалған исемдәр ҡушылған. **Көҫәп, Көҫәпҡол, Көҫәмеш, Көҫәбирҙе, Көҫәпәй, Көҫәй, Көҫәш, Көҫәнек, Көҫәткер, Һорап-ҡол** тигән исемдәр башҡорт исемдәренең иң боронғо ҡатламына ҡарай. Боронғо төрки һүҙлектә «көсәү» – теләү тип, «көсәш» һүҙенә «теләк», «теләгән нәмә», «ҡәҙерле нәмә» тип аңлатма бирелә. *Көсәмеш* һүҙе боронғо төрки яҙмаларҙа кеше исеме булып ингән. Был исемдәр бөгөнгө башҡорт телендә фамилияларҙа һәм ауыл исемдәрендә ҡалған. **Теләкбирҙе, Теләш, Һөйөндөк, Ҡыуандыҡ, Танһыҡҡужа, Сөйәрғол** һымаҡ исемдәрҙең мәғәнәһе асыҡтан-асыҡ баланы көтөп, теләп алыу тура-

һында һөйләй. Баланы өй ҡото, өй йәме, өйгә йән инде тип, «ҡот, ҡотло, йән» һүҙәре менән **Ҡотлоғужа, Йәнгилде** һымаҡ, «ураз», «ырыҫ» һүҙе менән дә бала өйгә бәхет (ураз), ырыҫ (байлыҡ) килтерһен, тип теләү мәғәнәһе менән исемдәр күп ҡушылған, һүҙҙең тылсымлы көсөнә ышанып исем ҡушыу төрки халыҡтарына һ.б. халыҡтарға хас күренеш. **Яҡшыбай, Игебай** һымаҡ исемдәр ҙә изге теләк менән һүҙҙең тылсымлы көсөнә ышанып ҡушылған.

5. Ваҡыт (көн, ай, йыл миҙгелдәре) төшөнсәһенә бәйле исемдәр

Кешенең аңында ваҡыт категорияларынан иң элек көн-төнгә, иртә-кискә бәйле, йыл миҙгелдәренән йәй-ҡышҡа бәйле исемдәр яһалып, һуңынан, йыл, ай, аҙна, көн атамаларына бәйле исемдәр барлыҡҡа килгән булырға тейеш.

Көн-төн төшөнсәһенә бәйле күк есемдәренең атамалары һәм йыл миҙгеленә бәйле һүҙәр бер яҡтан тотем булараҡ кеше исеменә әйләнһә, икенсе яҡтан баланың тыуған ваҡытын белдереп, кеше исеменә әйләнгән. Исемдәрҙә «ай» һүҙе баланың төндә (айлы төндә) тыуыуын күрһәтә. *Ай* һүҙе менән **Айһылыу, Айбикә, Айҙар, Айтуған, Айсыуаҡ, Айман, Айбаҡты, Айгилде** тигән исемдәр яһалған. Баланың төндә тыуыуын билдәләп, «төн», «йондоҙ» һүҙҙәре менән **Төннөк, Төнғатар, Төнәш, Йондоҙ** тигән исемдәр ҡушылған. Таң ваҡытында тыуған балаларға **Таңбикә, Таңһылыу, Тыңсыбай, Таңлыбай, Таңҡаш, Таңғатар, Танлай, Таңбулат** тип һәм таң алдынан ҡалҡҡан йондоҙ атамаһынан **Таңсулпан, Сулпан** тип исем ҡушҡандар. Таң атып ҡояш (көн) сыҡҡан ваҡытҡа бәйләнешле **Көнбикә, Көнтоғмош, Көнһылыу, Ҡояшбай, Ҡояшбикә** һ.б. исемдәр барлыҡҡа килгән. Кис ваҡытында тыуыуын белдереп, балаға **Кискилде, Кисен** исеме ҡушылған. Йыл миҙгелдәренең атамаларынан **Ҡышты, (Ҡаръяу), Йәйләғол, Йәйләү, Йәй** тигән исемдәр булған.

Башҡа төрки халыҡтар менән бергә башҡорттар ҙа борон замандарҙа хайуан атамалары менән йөрөтөлгән ун ике йыллыҡ мөсәлде (календарҙы) ҡулланған. Шуның өсөн хайуан-йәнлек, януар атамалары, бер яҡтан, тотемға, икенсе яҡтан, көнкүреш, хужалыҡҡа бәйле кеше исеменә әүерелһә, өсөнсө яҡтан, йыл атамалары булып кеше исеменә әйләнгән. Ун ике йыл атамаһының (*сысҡан, һыйыр, барс, ҡуян, аждаһа, йылан, йылҡы, ҡуй, маймыл, тауыҡ, эт, дуңғыҙ*), алтыһы – (*һыйыр, ҡуян, йылан, ҡуй, маймыл, тауыҡ йылдары*) йот, ҡоро, уңдырышһыҙ, насар йыл һаналып, алтыһы – (*сысҡан, барс, аждаһа, йылҡы, эт, дуңғыҙ* йылдары) ҡот, яҡшы, уңышлы йыл иҫәпләнгән. Башҡорт исемдәре араһында ошо **ҡот** йылдары атамаларынан яһалған кеше исемдәре бар, ә **йот** йылдары атамалары кеше исемдәрендә осрамай (*ҡуй* һүҙе менән яһалған **Ҡуйбаҡ, Ҡуйһылыу** исемдәре *мал* атамаһы булып исемгә әүерелгән). **Ҡот** йылы атамаларынан *сысҡан, барс, йылҡы, эт* һүҙҙәре кеше исеме составында йыш ҡулланылған. «Барс йылы барын сәс, һис булмаһа тары сәс», тигән мәҡәл *барс* йылының уңдырышлы, ҡотло йыл икәнен раҫлап сығарылған. Башҡорт телендә **Йәнбарыс, Ҡолбарис** тигән исемдәр (**Янбарисов, Ҡолбарисов** фамилияларында) һаҡланған. *Сысҡан* һүҙенән **Сысҡан, Тысҡан, Тышҡан, Чычкан, Тысҡанбай** формаһында, *йылҡы* һүҙенән: **Йылҡыбай, Йылҡысура** тигән, *эт* һүҙенән **Этбай, Эткол, Этбикә** кеүек кеше исемдәре билдәле. *Аждаһа* һәм *дуңғыҙ* йылдары уңдырышлы, **ҡот** йылы һаналһа ла кеше исемдәре составында бөтөнләй осрамай.

Малсылыҡ менән шөғөлләнгән боронғо күсмә халыҡтар йыл иҫәбен ҡояштың йондоҙлоҡтарға яҡынайыуына ҡарап билдәләгәндәр (йыл әйләнәһенә ҡояш төрлө йондоҙлоҡтарға күсеп йөрөй, һәр береһендә 30–31-әр көн була). Бындай иҫәпте зодиакаль-йондоҙлоҡ буйынса иҫәп тип, фәндә «ҡояш исемдәре» тип атайҙар. Төрки халыҡтары ошо йондоҙлоҡ атамалары буйынса бирелгән ай исемдәрен ҡулланған. Ҡояш календары ғәрәп теленә нигеҙләнгән: **хәмәл** (март), **сәүер** (апрель), **зәүжә** (май), **саратан** (июнь), **әсәт** (июль), **сөмбәлә** (август), **мизан** (сентябрь), **ғаҡрап** (октябрь), **ҡос** (ноябрь), **йәдди** (декабрь), **дәлү** (ғинуар), **хут** (февраль). Бөгөнгө башҡорт телендә был атамалар ҡулланылмаһа ла, халыҡ телендә «ғаҡрап башында ҡар яуһа, ҡырҡ көн ҡара ятыр», «хәмәлеңә күрә әмәлем, ана ултыра кәбәнем», «сәүер башында үрт яна», «зәүжә башында кәкүк ҡысҡыра» тигән һынамыштан сыҡҡан һүҙҙәр һаҡланған. Башҡорт шәжәрәләрендәге исемдәр араһында **Мизан, Әсетбай, Саратбий**, (бәлки, **Саратандыр**) исемдәре бар.

Борон Көнсығыш халыҡтары, шулай уҡ башҡорттар (айҙың тыуыу, батыу ваҡыты менән иҫәпләнгән) һижрә йыл иҫәбендә ҡулланған, һуңға табан ислам дине, ғәрәп теле тәьҫире көсәйеүе сәбәпле Ай календарын ҡулланыу башланған һижрә йылы буйынса: **мөхәррәм** (март), **сәфәр** (апрель), **рәбиғил-әүүәл** (май), **рәбиғилсәни** (июнь), **йомадил-әүүәл** (июль), **йомадилахыр** (август), **рәжәп** (сентябрь), **шаһбан** (октябрь), **рамазан** (ноябрь), **шәүүәл** (декабрь), **зөлкәғиҙә** (ғинуар), **зөлхизә** (февраль). Ошо ай атамаларынан **Мөхәррәм, Сәфәр, Әүәл, Йомадил, Рәжәп, Шаһбан, Рамазан, Шәүәли, Зөлкәғиҙә, Зөлхизә** тигәндәре, баланың, шул айҙа тыуыуына ҡарап, кеше исеме итеп ҡушылған. (Бынан башҡа «сәфәр» һүҙе юл мәғәнәһендә лә исемгә әйләнгән.)

Бөгөнгө көндә бөтә төрки халыҡтары ҡулланған аҙналағы ете көн исемдәренең алтыһы *фарсы*, береһе *ғәрәп* теленән алынған.

1. **Йәкшәмбе** (йәк – бер, шәмбе – көн) – беренсе көн
2. **Дүшәмбе** (дү – ике) – икенсе көн
3. **Шишәмбе** (се – өс) – өсөнсө көн
4. **Шаршамбы** (чәһар – дүрт) – дүртенсе көн
5. **Кесе аҙна** (аҙна – бишенсе көн), тимәк – кесе бишенсе көн.

Фарсы телендә аҙна – адинә – бишенсе көн. *Фарсыса* пәндж биш тигәнде аңлата (фарс. – РС, 97).

6. **Йома** ғәрәпсә: йыйылып, күмәк уҡый торған намаҙ һәм аҙна «неделя» мәғәнәһен бирә.
7. **Шәмбе** (көн).

Хәҙерге башҡорт телендә аҙна – бишенсе көн мәғәнәһендә *кесе аҙна* тигән һүҙҙә һаҡланып, *аҙна* һүҙе «неделя» тигән мәғәнә алып киткән. Ырғыҙ буйы башҡорттарында *аҙна* һүҙе фарсы телендәгесә, бишенсе көн, ә йома «неделя» мәғәнәһендә ҡулланыла (мәҫәлән, йомалап ятыу – аҙналап ятыу, бер йома булды – бер аҙна булды). **Йома** һүҙенең *аҙна* мәғәнәһе Әй шәжәрәһендә әйтелгән. Билдәле башҡорт яҙыусыһы Тажетдин Ялсығол тарафынан яҙылған шәжәрәлә ошондай юлдар бар: «Бән, фаҡыйр Тажетдин, атам Ялчығолны ун дүрт йыл көтдем... Ан дан (Истанбулдан) Хажтарханә кәлдек. Андә өч жомға тордыҡ» (БШ, 170).

Боронғо башҡорт исемдәре яһалыуҙа көн исемдәренән иң күп «аҙна» һәм «йома» һүҙҙәре ҡулланылған. Беренсенән, аҙна һүҙе башҡортса бишенсе көн атамаһы булып исем яһалыуҙа ҡатнашһа, икенсенән, ул әсә балаға аҙналап ауырығанда ла исем итеп ҡушылған. Салауат Юлаевтың атаһының исеме **Аҙналы** булған. «Аҙналы баш булһа ла... Юлай егет булған һуң...

(*кара*: «Батырҙар тураһында ҡобайырҙар»). «Аҙна» һүҙе менән **Аҙна, Аҙнаҡай, Аҙналы, Аҙналай, Аҙнабай, Аҙнағол, Аҙнагилде, Аҙнағужа, Аҙнабикә,** «йома» һүҙе менән **Йомабай, Йомака, Йомағол, Йомағужа, Йомаҡай, Йомаш, Йоманай, Ҙурйома, Йомабикә** һымаҡ исемдәр һаҡланған. Башҡа көн атамаларынан «дүшәмбе» һүҙенән – **Дүсәнбәт, Дүсәмбай, Дүшәмбикә** тигән исемдәр, «шишәмбе» һүҙенән **Сисәмбай, Сисәмбикә** һәм «йәкшәмбе» һүҙенән Йәкшәмбәт тигән исемдәр осрай.

«Аҙна» һәм «йома» һүҙҙәре менән бүтән төрки халыҡтарҙа ла исемдәр күп.

6. Тәбиғәт күренештәренә бәйле исемдәр

Башҡорт телендә тәбиғәт күренештәрен *буран, ямғыр, ел, ҡар, болот, томан, боҙ, борсаҡ, сыуаҡ, аяҙ* һүҙҙәре белдерә. 1245 йылғы төрки-ғәрәп һүҙлегендә лә **көн** торошон белдергән һүҙҙәр рәтендә *көк, булыт, туман, йамғур, йел, кар, бурчак, буҙ, толу* (град), *сырча* (йәшен), *сағым* атамалары алынған. Тимәк, төрки телдәрендә был һүҙҙәр уртаҡ. **Көн** торошон белдергән һүҙҙәр менән төрлө халыҡтарҙа кеше исемдәре яһалған. Төрөкмән ғалимы З. М. Мухамедова әйтеүенсә, **тәбиғәт** күренештәренә бәйле кеше исемдәре иң боронғо исемдәр һанала. Башҡорт телендә тәбиғәт күренештәренә бәйле **Буран, Бурансы, Буранғол, Буранбай, Буранша, Бураш, Буранбикә, Ямғырсы, Яуын, Яуымбай, Яуа, Ҡаръяу, Йәйсән, Борсаҡ, Сыуаҡ, Аҡсыуаҡ, Айсыуаҡ, Көнсыуаҡ, Ибаҡсыуаҡ, Ишимсыуаҡ** һәм **Аяҙ** исемдәре билдәле. (Елле көндә тыуһа, *ел* һүҙе менән **Елкәй, Елбулды, Елкәс,** *томанлы* көндә тыуһа, **Томан, Томансы, Томансый, Томанхан, Томанбай**; *болот* көндә тыуһа, **Болот, Болотбай, Болотби** тип исем ҡушыу йолаһы булған.) **Тәбиғәт, көн** торошона бәйләп исем ҡушыу йолалары башҡа төрки халыҡтарҙа ла билдәле. Хива ханы Абулгазиндың төрөкмән шәжәрәһендә ошондай исем ҡушыу йолаһы килтерелә: «...Куркуд ата муниң аты туманхан булсун тиде. Халыҡ әйтдиләр: мундин яхшыраҡ ат куйгил тидиләр. Куркут ата әйтде: мундин яхшы ат булмаҫ тиде. Ул көнкә... дуйлы – ҡайы хан үлде ирсә безнең йуртымизны туман тутуб ҡыраңғу булды. Бу уғыл туманда туғды анниң учун туман ат куйдук ат үә икенче туман узак турмас тиҙ китә турған нимәрсә булур, туманлы күн афтаб (ҡояш) булур туманниң сунки (һуңы) яруҡ (яҡты) булмай булмаҫ. Аҙ гына турган туманны бу уғланниң йәшлекина ухшатибмен сунки афтабне бу уғланниң икит (егет) булуб атасы тәхтиндә ултуруб дәүләтле үә узак ғүмерле булғанина ухшатибмен тиде».

Дөйөм төрки халыҡтарына хас булған был исем ҡушыу йолаһы борон халыҡтарҙың исемгә булған ҙур иғтибарын, етди ҡарашын, ҙур өмөт, хыялдар бағлауын һәм ошо йолаларҙың артабан үҫешен асыҡ күрһәтеп тора.

7. Тормошта, көнкүрештә төрлө ваҡиғаға бәйле исемдәр

Башҡорт халҡының боронғо күсмә тормошо, ырыу-ырыу булып йәшәгәндә ситтән булған төрлө һөжүмдәр, яуҙар – барыһы ла боронғо исемдәрҙә сағылыш алған. Төрки һәм башҡа халыҡтарҙа борондан бала тыуған мәлендәге төрлө хәл-ваҡиғаға ҡарап исем ҡушыу йолаһы булған. *Байрам* ваҡытында тыуған балаларға **Байрам, Байрамбикә, Байрамғәле,**

Байрас, тигән, *калымға* барғанда (йәки килгәндә) тыуған балаға **Ҡалымбай, Ҡалымбикә,** *уракта* тыуған балаға **Ураҡ, Ураҡай, Ураҡсы,** *бесәндә* – **Бесәнсе** һ. б. исем ҡушыу йолалары билдәле. Башҡорт телендә һаҡланған **Күсем, Күсәкби, Күскен, Күсебай, Күсебикә, Күсебирҙе, Күсекәй, Күсенбай, Күсеп, Күсәр, Күсмәк, Күсәкбек, Күсәлек, Күсәш, Күсәрбай, Күсербай, Күстән, Күссеғол, Күсенбай** кеүек исемдәр «күс» (күсеп йөрөгән ер; йәйләү, ҡышлау) һәм «күсеү» һүҙҙәренән яһалып, баланың шул ваҡытта тыуғанын күрһәтеп тора. Боронғо башҡорт ырыу-ара көрәштәрен сағылдырған ***Күсәкби*** эпосы геро-йының исеме лә ошо «күс» һүҙенән барлыҡҡа килгән. «Күсеп китеп барғанда тыуған балаға **Күсбикә** йәки **Күсәрбай** тип исем ҡушҡандар» тип, был йолаларҙы иҫләгән кешеләрҙе бөгөн дә осратып була. Әбйәлил районында кеше исемдәренән яһалған **Күсем** һәм **Күсәр** ауылдары бар. **Күсәр** исемен Рашид ад-дин күрһәтеп китә. Бала юлда тыуһа, йә иһә бала тыуғанда атаһы өйҙә булмай, юлда булһа, *юл* һүҙе менән исем ҡушылған: **Юлдаш, Юлай, Юлабай, Юламан, Юлымбәт, Юлбуға, Юлҡотло, Юлҡотто, Юлкай, Юлбулды, Юлбаҡты, Юлбәт, Юлмәмәт, Юлмөхәмәт, Юлдыбай, Юлдыбикә, Юлдышик, Юлдашбай, Юлдашбикә, Юлдыҡай, Юллыҡай, Юлыҡ, Юлыш, Юлтимер, Юлтай, Юлсы, Юлсыбай, Юлсыҡай, Юлсығол, Юллыбай, Именъюл.** «Юл» һүҙенән ғәрәп теленән ингән синонимы «сәфәр» һүҙе лә (ай атамаһы булып исемгә әйләнеүҙән башҡа) бала тыуғанда атаһы өйҙә булмай юлда, сәфәрҙә булыуын билдәләп ҡушылған (мәҫ.: **Сәфәрбай, Сәфәрбикә** һ. б.). Башҡорт тарихында билдәле урын алған яу, болалар ҙа кеше исемдәрендә сағылыш алған. Яу ваҡытында тыуған балаға **Яубатыр, Яулыбай, Яулыбикә, Яухужа, Яуҡай, Яуғыс би, Яубасар, Яуҙаш, Яулейә** тип, *яу килгәндә* тыуһа – **Яугилде,** *яу ҡасҡанда* тыуһа – **Яуғасты** тип исем ҡушҡандар. Был исемдәр ошо ваҡиғаны билдәләп үтеү өсөн генә түгел, ә ошо һүҙҙәрҙең ниндәйҙер бер тылсымлы көсөнә ышанып та ҡушылған булыуы мөмкин. «Боҫоу» (**Босҡон, Боҫтанай, Босҡон батыр**), «ҡасыу» һүҙҙәренән (**Ҡасҡын, Ҡасҡынбай, Ҡаса**) исемдәр билдәле. **Болаш, Болғаҡ** исемдәре лә ошо төргә ҡарай. «Ҡунаҡ» һүҙенән яһалған исемдәр: **Ҡунаҡбай, Ҡунаҡбикә, Ҡунаҡ, Ҡунаҡас, Ҡунаҡай, Ҡунаҡкилде, Ҡунаҡҡужа** һ.б. Был исемдәр ҙә ике осраҡта: йә *ҡунаҡҡа барғанда,* йә *ҡунаҡ килгәндә* тыуған балаға, *ҡунаҡ* хөрмәтенә ҡушылған булған. Ошо уҡ йола менән *туй* ваҡытында, *туйға барғанда, туй килгәндә* тыуған балаларға «туй» һүҙе менән исем ҡушҡандар.(Мәҫәлән: **Туйбаҡты, Туйбирҙе, Туйгилде, Туйсы, Туйкуныр, Туйсура, Туйсынбай, Туйбикә, Туйһылыу, Туйлыҡ, Туйнәш, Туйым, Туйымбәт, Туйыш.**)

8. Баланың ҡиәфәте, төҫ-башы һ. б. үҙенсәлектәренә ҡарап ҡушылған исемдәр

Баланың тыуғанда булған берәй төрлө үҙенсәлегенә ҡарап исем ҡушыу – боронғо йолаларҙың береһе. Бала *йөҙлөк, бөркәнсек, ҡау* менән тыуһа, бик бәхетле була, тип иҫәпләү ер йөҙөндәге күп халыҡтарға хас күренеш. Боронғо сыуаш исемдәрен тикшереүсе В. Магницкий, сыуаштарҙа, йөҙлөк менән тыуған бала тураһында былай ти: «По мнению чуваш, родившаяся в сорочке девочка азамысь полать-знахаркой (колдуньей) будет, а родившийся в сорочке мальчик – ялбозе полать-главой народа

будет, или руководителем во всем». Башҡорттарҙың боронғо йолаһы буйынса, бала *йөҙлөк* (Дим, Ырғыҙ буйында – *йөҙлөк*, Әбйәлил, Бөрйәндә – *бөркәнсек*, Салауат районында *йөҙлөк, ҡау, әжәмек*) менән тыуһа, йөҙлөгөн алып киптереп ҡуялар. *Йөҙлөклө* бала иң бәхетле бала һанала, ә *йөҙлөгө* бәлә-ҡазанан һаҡлай торған **ҡот** (тылсым, амулет) итеп йөрөтөлә. *Йөҙлөклө* булып тыуған балаға **Йөҙлөкәй, Йөҙҙөкәй, Йөҙөкәй, Йөҙлөбикә, Йөҙлөбәк, Йөҙәй, Йөҙлө, Йөҙөбәк** тигән исем ҡушҡандар. Ырымбур өлкәһе Ҡыуандыҡ районы Тирәкле ауылында *йөҙлөктө пәрҙә* тиҙәр. Ошондай йола менән төрөкмәндәрҙә «тувак» (йөҙлөк) тигән һүҙ менән **Тувак, Өғултпувак, Аннатувак** тигән исем ҡушылған (Мухамедова).

Рашид ад-дин яҙмаларында алынған **Ҡаусузмыш** исеме ошо йолаға ҡарай тигән уй тыуҙыра (Салауат районында **ҡау** һүҙенең йөҙлөк икәнен иҫәпкә алғанда). Өҫтәүенә, *йөҙлөктө* һуҙып киптереп ҡуйыу ҙа билдәле күренеш.

Көнсығыш халыҡтарында миңгә айырым бер мәғәнә биреп, уны, матурлыҡ, бәхет, ырыҫ билгеһе тип ҡарау борон-борондан йәшәп килә. С. М. Абрамзон «ҡырғыҙҙарҙа миңле кешене бәхетле кеше» тип һанайҙар ти. «Саҡалдын күркә чалда бар, сулуунун көркү калди бар» (ҡарттың матурлығы һаҡалда, сибәрҙең матурлығы миңдә) тигән ҡырғыҙ мәҡәле лә шул турала һөйләй. Осман (төрөк) йолаларын тикшереүсе Гордлевский В. А.: «Если у ребенка над пупом объявится родимое пятнышко, значит, он будет великий человек», – тип миңдең тылсымлы бер билдә итеп ҡаралыуын әйтә. Башҡорттарҙа ла миң тураһында билдәле ҡараштар йәшәй. «Тәндең күренмәгән өлөшөндә булған миңде кешегә күрһәтергә ярамай, күрһәтһәң, бәхет, ырыҫ кәмей, насар була» тигән хөрәфәт бар. Миңдең төрлө урында булыуына ҡарап, төрлө әйтем йәшәй. «Ирене миңленең ауыҙы һалыулы була» (аш-һыуға бай, мул йәшәй), «ҡулында миңе булһа – эшсән була», «эсендә миңе булһа, балаһы күп була» һ.б. Миңде ошондай бер тылсымлы нәмә итеп ҡарау нигеҙендә миңле булып тыуған балаға «миң» һүҙе менән исем ҡушыу йолаһы төрки, иран халыҡтарында күп таралған. Башҡорт телендә «миң» һүҙе менән исемдәр күп: **Миңде, Миңлекәй, Миңлебай, Миңлебикә, Миңлеғол, Миңлениса, Миңнеғол, Миңнеғужа, Миндеяр, Минеш, Миңкә, Миңлесаби, Миңлеҡол, Миңлеғүмәр, Миңлеәхмәт** һ.б. Башҡорттарҙа *миңле* булып тыуған балаға «миң» һүҙе менән исем ҡушмаһаң, миңе боҙолоп, бөтә тәнде ҡаплауы мөмкин, тигән ырым йәшәй. Бала тыуғанда миңен күрмәйенсә «миңһеҙ» исем ҡушылған булһа, һуңынан «миң» һүҙе менән яңынан исем ҡушҡандар. М.Буранғолов яҙмаларында миңле балаға исем ҡушыу йолаһы бар: «...Миңле ине әйәге, Батыр ине йөрәге, икәү ара һөйләшеп, миңе боҙолмаһын тип, Миңнеғол тип атаны». Быларҙан башҡа баланың тән, аяҡ-ҡулы, кәүҙәһе, ҡиәфәте, сәс-башы тураһындағы төрлө үҙенсәлектәрҙе билдәләп ҡушылған исемдәр билдәле: **Һулаҡай, Сулаҡ, Султый, Султыҡ, Султыҡай, Аҡсаҡ, Салтыҡ, Салтыҡ бек, Салтыш,** тән төҙөлөшөнә ҡағылышлы **Баҙыҡ, Йыуан, Йыуанай, Йыуанбикә, Сибек, Сибекәй, Нәҙек,** сәсенең төрлөсә булыуын күрһәткән **Өлтөк, Өлтәкәй, Айҙар** (маңлайҙа ҡалдырылған сәс). Тән төҙөлөшөндәге берәй ғәҙәти булмаған нәмә лә исем ҡушыуҙа сәбәп булған. Башҡорт халыҡ әкиәттәрендә Айыуғолаҡ батырҙың исемен ҡушыу тураһында әйтелә: «Через некоторое время та девушка родила сына: уши у него были покрыты шерстью, как у медведя. Этому ребенку дали имя Айыуғолак» (БХӘ). Ҡуҙыйкүрпәс эпосында Ҡарабай батырҙың улы тыуғас уға Ҡуҙыйкүрпәс (күрпәс – *бөҙрә*) тип сәсенең бөҙрәлеген билдәләп ҡушылғаны әйтелә (Беляев). **Буғаз, Тамаҡ,**

Урай, Ҡолаҡкол, Ҡолапаҡ, Ҡолас, Ҡосаҡ, Ҡосан, Сөйөүбеләк, Ҡулбирҙе, Билбирҙе, Сынсыҡ исемдәре лә баланың үҙенсәлегенән сығып ҡушылған бик боронғо исем тип ҡарарға кәрәк.

9. Төрлө төҫ атамаларына бәйле исемдәр

Башҡорт исемдәре араһында баланың бит, сәс, ҡаш, күҙ төҫөнә ҡарап ҡушылған исемдәр бар. Бындай исемдәргә аҡ, ҡара, һары, ҡыҙыл, ала, саптар, йәшел, күк һүҙҙәре менән яһалған исемдәр инә. Башҡорт телендә «аҡ» һүҙе бер нисә мәғәнәлә йөрөй: 1) «аҡ» һүҙе төҫтө белдерә; 2) таҙа, саф; 3) уңыш, бәхет мәғәнәһен аңлата. «Аҡ» һүҙе менән исемдәр, тимәк, төҫөнә ҡарап та, бәхет теләп тә ҡушылыуы мөмкин: **Аҡбай, Аҡбала, Аҡбаш, Аҡбатыр, Аҡбулат, Аҡбура, Аҡир, Аҡъегет, Аҡйән, Аҡкөсөк, Аҡкул, Аҡкол, Аҡколай, Аҡкуза, Аҡкужа, Аҡкускар, Аҡъюк, Аҡман, Аҡсар, Аҡсары, Аҡсура, Аҡсуаш, Аҡсыуаҡ, Аҡтимер, Аҡсирмеш, Аҡтүш, Аҡтуған, Аҡтай, Аҡсаҡай, Аҡбирҙе, Аҡса** (*са* – ялғау), **Аҡкунды, Аҡбүре, Аҡкүбәк, Аҡтанай, Аҡтере, Аҡъяр, Аҡъюл, Агиш, Аҡкун, Аҡкилде һәм Аҡбикә, Аҡһылыу, Аҡсолтан, Аҡсулпан, Аппаҡ** һәм ғәрәп-фарсы һүҙҙәре менән **Аҡъйән, Аҡдәүләт, Аҡназар, Аҡмөммәт, Аҡмөхәмәт.** «Аҡ» һүҙе башҡа төрки телдәрҙә лә күп мәғәнәлә ҡулланыла (ДТС, 48; Будагов). В В. Радлов төрки телдәрендә «аҡ» һүҙе менән яһалған үсемлек, ҡош-ҡорт, йәнлек, балыҡ, таш-металл, ашамлыҡ һ.б. атамаларын күрһәтә. (**Аҡ-ай (Аҡай), Аҡбулат, Аҡташ, Аҡкылыҫ,** ҡатын-ҡыҙ исемдәренән **Аҡ-арығ, Аҡ ҡыйал арыг, Аҡ-иркәч** һ. б.) 1245 йылғы төрки-ғәрәп һүҙлегендә күрһәтелгән **Аҡтай** исеме ҡаҙаҡтарҙа һәм башҡорттарҙа бар. (Катанов **Аҡай** «Светлая луна», **Аҡ, Аҡкан, Аҡтас, Ҡан Аҡколыш** тигән ир-ат, **Аҡҡыйал Арығ, Аҡҡыз** һ.б. ҡатын-ҡыҙ исемдәрен бирә.) Рашид ад-дин яҙмаларында **Аҡбуҡа, Аҡбал, Аҡдаш, Аҡсултан, Аҡсоңҡар** һ.б. исемдәр бар.

Төрки телдәрендә бик күп мәғәнәлә йөрөгән «ҡара» һүҙе башҡорт телендә лә бер нисә мәғәнәлә ҡулланыла. В. В. Радлов «ҡара» һүҙенең унлап мәғәнәһен биреп, уның төрлө хайуан (ҡара ҡойроҡ, ҡара ҡолаҡ), үсемлек (ҡара бойҙай, ҡара емеш), төрлө ауырыу һ. б. нәмә атамаларында осрауын әйтә, төрлө һүҙбәйләнештәрҙә (ҡара төн, ҡара юл, ҡара йәһәннәм, ҡара йөҙ, йөҙөң ҡара булһын, ҡара көн, ҡара ҡыш, ҡара эсле, ҡара халыҡ, ҡара һарыҡ, кеше-ҡара килһә һ.б.) ҡулланылғанын күрһәтә. Башҡорт телендә лә «ҡара» һүҙенең мәғәнәләре күп. Төҫтө белдереүҙән башҡа көслө, нык, ҡеүәтле, ғәйрәтле һәм «насар», «яман» тигән мәғәнәләре билдәле. Радлов һанап, күрһәтеп биргән мәғәнәләр барыһы ла тип әйтерлек башҡорт телендә бар. Кеше исемдәрендә лә «ҡара» һүҙе төрлө мәғәнәләрҙә: көслө, ҡеүәтле, ғәйрәтле, нык, шәп тигән мәғәнәлә, ә ер-һыу атамаларында яман, ҡур-ҡыныс, ғәйрәтле, ҡеүәтле тигән мәғәнәләрҙә ҡулланылған (мәҫ., **Ҡарайылға** – нык, көслө ағышлы йылға, **Ҡаратау** – бейек, ҡурҡыныс һ. б.). (Мәҫ., **Ҡарабоға би, Ҡарахан, Ҡарабаш, Ҡараман, Ҡараҡаш, Ҡаратабын би, Ҡараҡужаҡ би, Ҡараса би, Ҡараса мулла, Ҡарасай, Ҡарасман, Ҡарасуҡ, Ҡарас, Ҡарагүҙ, Ҡараҡай, Ишҡар, Ишҡара, Ҡара Һулаҡу Бадшаһ, Ҡара абыз, Ҡарабай, Ҡараламан, Ҡаракөсөк, Ҡарасура, Сынҡара, Ҡарамыш, Тимер ҡарабоға, Ҡарагүбәк, Ҡарағужа, Ҡарағош, Ҡарағази, Ҡараҡай сәсән, Ҡарашай, Ҡарабикә, Ҡарасәс** һ. б.) Был исемдәрҙең күбеһен (**Ҡараман, Ҡарабаш, Ҡарагүҙ, Ҡараса, Ҡарасәс, Ҡармыш, Ҡарамыш**) башҡа төрки

телдәрҙә осратып була. Башҡорт шәжәрәләрендә Мең ырыуындағы **Ҡара һулаҡу** исеме (ҡара хулагу тип) Рашид ад-дин яҙмаларында бирелгән. «Ҡара» һүҙе менән кеше исемдәре төрки телдәрендә бик күп.

Төрки телдәрҙә «сары» (*һары*) һүҙе менән кеше исемдәре байтаҡ. Тарихсы Н. А. Аристов ҡара һәм һары эпитеттары менән йөрөтөлгән ырыу исемдәрен тикшергәндә «ҡара» һүҙенең төҫ мәғәнәһенән башҡа Урта Азия төрөктәрендә халыҡ, ырыу, ҡәбиләләргә ҡарата «буйһонған» тигән мәғәнәлә ҡулланылғанын әйтә. Һары төҫ тураһында «...это на Востоке цвет царский, аристократический», – ти. Л. З. Будагов «һары» һүҙен «желтый», «бледный», «рыжий» тип, ә К. К. Юдадин «желтый», «рыжий», «русый» ти һәм башҡа мәғәнәләрен күрһәтә, «һары» һүҙе менән башҡорт телендә ошондай исемдәр бар: **Сары, Сарыбаш, Сарығол, Сарымбәт, Сарыйән, Сарый, Сарыбайсал, Сарымәргән, Аҡсары, Жансары, Ишсары, Ҡолсары, Йәнсары, Сарбай бий, Сарбаш, Сарман, Сарйән, Сарбан, Сарманай, Сарынбәт** һ. б. Был исемдәрҙең Сарбай тигәне башҡорттарҙа, ҡаҙаҡ һәм ҡырғыҙҙарҙа таралған.

Төрки һүҙлектәрҙә «ҡыҙыл» һүҙенең мәғәнәһе күп бирелгән. Хәҙерге төрки телдәрҙә «ҡыҙыл» һүҙе ике мәғәнәлә таралған: 1) «ҡыҙыл» һүҙе төҫтө белдерә; 2) ҡайһы бер төрки (азербайжан, төрөкмән һ.б.) телдәрҙә «алтын» тигән мәғәнәлә ҡулланыла. Ҡайһы бер башҡорт телселәре борон «ҡыҙыл» һүҙе матур тигәнде лә аңлатыуы мөмкин тип ҡарай (А. А. Камалов). Ҡырғыҙ телендәге «Ҡыҙ икәнде – ҡыҙылҡыҙ, жаман ҡатын ҡайдан чыкты?» тигән мәҡәлдә «ҡыҙыл» һүҙенең һәйбәт тигән мәғәнәлә ҡулланылғанын ҡеүәтләй. Башҡорт телендә: **Ҡыҙылбай, Ҡыҙырас, Ҡыҙылбоскон, Ҡыҙылғорт, Ҡыҙылабыз, Ҡыҙылғедрәт, Ҡыҙылғол** һ.б. бар.

Күк һүҙе менән **Күкән, Кускәй, Күкшел, Кукуш, Күгәш, Күкбүре, Күкбаш, Куккужа, Күккүҙ, Ҡуҙғаш** исемдәре билдәле. Был исемдәрҙә күк һүҙе *сал, буҙ* һ.б. төрлө мәғәнәләрҙә ҡулланылыуы ихтимал.

Төҫтө белдергән һүҙҙәрҙән «ала» һүҙе менән исемдәр бар: **Ала, Алай, Алабик, Алагуза, Алатин, Алабай, Алаҡай, Алағужа, Алагилде, Алабаш.** Башҡорт телендә *ала* һүҙе төҫтө белдереп ҡулланыла. Башҡорт теленең ҡайһы бер (Соран буйы, Ҡыҙыл, Инйәр һәм Эйек буйы) һөйләштәрендә «ала» һүҙе бер ҡатлы, әрһеҙ; ябыҡ тигән мәғәнәлә билдәле (33). Боронғо төрки, ҡырғыҙ һәм В. В. Радловтың һүҙлектәрендә «ала» һүҙенең яман, насар, яуыз мәғәнәһе бирелгән. Боронғо башҡорт телендә «ала» һүҙенең «яман» тигән мәғәнәһе билдәле. Алатауҙың исеме «яман» тигәндән (*яман-тау* тигән мәғәнәлә) яһалған булырға тейеш. «Ат алаһы тыштан, әҙәм алаһы эстән» тигән мәҡәл дә ошоно раҫлай.

Боронғо башҡорт исемдәренән **Саптар, Саптарбай, Ерән, Йәшелбай, Ҡобаш, Ҡолансәс, Ҡоланбай** исемдәре төҫкә ҡайтып ҡала. Һуңынан төҫтө белдергән һүҙҙәрҙең мәғәнәләре ҡатмарлаша, үҫә барған һайын (*аҡ* – изге, яҡшы; *ҡара* – көслө, насар; *ала* – ғәйрәтле, яуыз һымаҡ) исем яһауҙа ла уларҙың төрлө мәғәнәләре алыныуы мөмкин.

10. Туғанлыҡ-ҡәрҙәшлек һәм мөнәсәбәтте белдергән һүҙҙәргә бәйле исемдәр

Башҡорт исемдәре араһында үҙ-ара мөнәсәбәт, бәйләнеш һәм туғанлыҡ-ҡәрҙәшлекте белдергән һүҙҙәр менән яһалған кеше исемдәре күп. Туғанлыҡ терминдары бик борон матриархат осоронда барлыҡҡа килгән һәм улар

боронғо лексикаға ҡарай. Күп халыҡтарға хас булған кешенең исемен әйтмәү, исемгә ҡарата булған табу (тыйыу) – был да исемдең тәү сығышында ниндәйҙер тылсымлы, әйтергә ярамаған һүҙ итеп ҡаралыуы тураһында һөйләй. Башҡорттарҙа бөгөнгө көндә лә (башҡорт ғәҙәттәре ныҡ һаҡланған ғаиләләрҙә) аралашыуҙа бер-береһенә исем менән өндәшеү ғәҙәте юҡ. Ир менән ҡатын бер-береһенә *әй* (йәки *һин*) тип өндәшә, ә бер-береһе тураһында һөйләгәндә тәүге баланың исеме менән «Әхтәм атаһы» (йәки «Әхтәм әсәһе») тип һөйләй. Ә инде иренең (йәки ҡатынының) туғандарына уның тураһында һөйләгәндә «ағайың» (йәки «апайың»), «ҡустың» (йәки «һеңлең») һ.б.; ире (йәки ҡатыны) тураһында ата-әсәһенә һөйләгәндә «кейәүегеҙ» (йәки «киленегеҙ») тип, ә ҡоҙа-ҡоҙағый, ҡоҙасалар һ.б. араһында туғанлыҡ термины менән өндәшеү ғәҙәте йәшәй.

Туғанлыҡ терминдарынан яһалған башҡорт исемдәренең иң күп өлөшө ҡан-ҡәрҙәшлек терминдарына ҡайтып ҡала. Күп исемдәр ата, баба, ир, аға, ейән, кинйә, туған һәм ҡан-ҡәрҙәш булмаған ҡоҙа, ҡунаҡ һүҙҙәренә ҡарай. Бөгөнгө башҡорт телендә «ата» һүҙе бер генә мәғәнәлә (отец) йөрөй. Боронғо төрки һүҙлегендә лә ошо мәғәнәлә алынған. Башҡорт телендә «ата-баба» һүҙе аталарҙың атаһы мәғәнәһендә «аталар һәм бабалар» тигән йыйнау һүҙҙәре тип ҡарала. Төрөкмән телендә *ата* – атаның атаһы, ә *баба* – әсәнең атаһын аңлата. Тимәк, башҡорт телендә лә борон замандарҙа «ата» һәм «баба» һүҙҙәре ошо мәғәнәләрҙә айырым ҡулланылып нәсел-нәсәп мәғәнәһендә ата-баба (атаарҙың атаһы һәм әсәләрҙең атаһы) булып формалашыуы мөмкин. Бының шулай булыуын «ата» һәм «баба» һүҙҙәренән яһалған кеше исемдәре лә күрһәтә. Ошо нигеҙҙә төрөкмәндәрҙә кеше исемдәре яһалған. «Ата» һүҙе менән башҡорт телендә **Атый, Атай, Атабай, Атайғол, Аташ, Атаҡ, Атасыҡ, Атағай би, Чулка ата, Чәчәлкә атаһ, Атас** исемдәре бар. (Башҡорт телендә ҡулланылған «атаңды танытырмын!», «атаң башына бараһыңмы?», «атаң башы!» тигән һүҙбәйләнештәр «ата» һүҙенең оло ата, нәсел-нәсәп, зат-ырыу тураһында һүҙ барғанын күрһәтә.) «Баба» һүҙе менән **Бабаҡай, Бабыҡай, Байбаб, Бабай би, Бабис, Бабаҡ, Бабиш** исемдәре яһалған. Мәшһүр башҡорт шағиры Шәйехзада Бабичтың ата-бабаһының исеме «баба» һүҙенән булыуы ап-асыҡ. «Баба» һәм «ата» һүҙҙәренең ырыу башлығы булып, изге итеп ҡаралыу сәбәпле исемгә әйләнеүе лә мөмкин. Башҡорт телендәге «ата», «баба», «аға» һүҙҙәре менән яһалған кеше исемдәре ошо йолаларға ҡарауы ихтимал. Ҡырғыҙ телендә «ата» һүҙенең нимәнелер, кемделер «яҡлаусы», «курсалаусы» (Ҡырғыҙата – ҡырғыҙҙарҙы яҡлаусы) һәм «изге» мәғәнәһендә (Ысыҡата) ҡулланыла (Юдахин).

Ата-бабалар культы күп халыҡтарҙа билдәле. Башҡорттарҙа «Исеме ерҙә ятып ҡалмаһын!» тип, үлгән туғандарҙың исемен башҡа балаларға ҡушыу ошо ата-баба һәм үлгән туғандар культына ҡарай. (Ырғыҙ буйы башҡорттарында үлгән баланың исемен унан етә балаға ҡушырға ярамай, тик өсөнсө балаға ҡушырға ярай.)

Башҡорттарҙа борон ата культы көслө булған. Атаһы үлгәс тыуған балаға «бүләк» һүҙе менән исем ҡушыу йолаһы хәҙер ҙә бар. «Бүләк» һүҙе менән **Бүләкән, Бүләк, Бүләкбай, Бүләкбикә, Бүләкәй** тигән исемдәр яһалған. Артабан «бүләк» һүҙенә «мираҫ», «һәҙиә» (*ғәр.* ҡомартҡы, бүләк), «уариҫ» (*ғәр.* урынбаҫар, алыштырыусы) һәм «ядкар» (*фарс.* иҫтәлек) исемдәре өҫтәлгән. Юрматы башҡорттары шәжәрәһендә сәсле Дәрүиш бий ҡыҙының **Борнаҡ** һәм **Ядкәр** улдары тураһында әйтелеп, Ядкәр исеме

атаһы үлгәс ҡушылыуына ишара яһала, уларҙың аталары Нуғайҙың йәшләй үлеүе тураһында әйтелә (БШ, 28). И. А. Батманов VI быуат яҙмаларында осраған исемдәрҙәге (**Байапа, Йолапа, Ҡулуғапа, Чурапа, Торапа**) «апа» һүҙен «ата» мәғәнәһендә тип аңлата. (Башҡорт теленең көнсығыш диалектында «апа» һүҙе атаһынан, әсәһенән оло ир-туғанына өндәшеү һүҙе.)

Башҡорт исемдәре араһында **Тумас, Тумаҡай** исемдәренең ошо ата культына бәйле рәүештә ҡушылыуы ихтимал. Башҡорт теленең ҡайһы бер һөйләштәрендә *тума* һүҙе атаһыҙ тыуған балаға ҡарата әйтелә. Атабабанан ҡала туғанлыҡ терминдарынан «ағa» һүҙе билдәле. «Ағa» һүҙе менән: **Аҡа, Аҡай, Ағый, Ағабек, Ағабез, Аҡайхан** һ.б. исемдәр бар. Башҡорт теленең Көньяҡ һәм Көнсығыш диалекттарында, төньяҡ-көнсығыш һөйләштәрендә ҡулланылған «абзый» (*ағай*) һүҙенән **Абзай, Абызай, Абыз, Абызҡай, Абызгилде** һ.б. исемдәр яһалған.

Башҡорт телендә үҙенән бәләкәй ир туғанды *кусты, мырҙа, мырҙам, мыртый, эне* һүҙҙәре белдерә. Ошо һүҙҙәрҙең «ҡусты» һүҙенән: **Ишҡусты, Ҡустыбай, Ҡусты, Этҡусты** һ.б.; «мырҙа» һүҙенән: **Мырҙа, Мырҙаҡай, Мырҙағол, Мырҙабай, Мырҙай, Мырҙаш, Мырҙабәт, Мырҙабулат** һ.б. исемдәр яһалған. Исемдәр составында «бала» һүҙен аңлатҡан «бәпәй», «тәнәй», «бала» һүҙҙәре лә исемдәр составында бар: **Мөһөрбала, Ырыҫбала, Балағош, Балаҡай (Балагиев** ф.), **Тәнәкәй** һ.б. Рашид ад-дин һүҙлегендә **Бала-Калджа**, **Бала-койон**, **Бала-хан** исемдәре алынған. Бәләкәй баланы аңлатҡан «бәпәй» һүҙе исем булып йөрөгән. Башҡортостандың Әбйәлил р. Ҡаҙмаш ауылында билдәле булған **Папанин** фамилияһы ошо *бәпәй* һүҙенән яһалған. Башҡорт теле диалекттарында төрлө мәғәнәләрҙә ҡулланылған «тәнәй» һүҙе лә боронғо башҡорт исемдәрендә осрай: **Тәнәй, Тәнәкәй, Тәнәк, Биктәнәй.**

Башҡорт исемдәре араһында «ир» һүҙе менән яһалған кеше исемдәре күп: **Иртуған, Иргәбәк, Ирҡол, Ират, Ирбай, Ирман, Иргиз, Ирғужа, Иртүкәй, Иркәй, Ирмәш, Ирәмәт, Ирғәле** һ. б.

«Ир» һүҙе менән кеше исемдәре яһалыу төрки телдәргә хас күренеш булған. Боронғо төрки һүҙлектә **Ирбүре, Ирбуға, Ирсанчмыш, Иртоғыш, Иртоңа** исемдәре бар (ДТС, 175). Башҡорт телендә «ир» һүҙенең «батыр», «егет» тигән мәғәнәһе ныҡ таралған. Был мәғәнәһе төрки телдәрҙә боронборондан билдәле булған. С. Е. Малов VII–VIII быуат ҡомартҡыларында *ир* һүҙенең «муж», «герой» тигән мәғәнәләре булыуын әйтә, И. А. Батманов VI быуат төрки яҙмаларында *ир* һүҙен «муж, герой, храбрец, воин, витязь» тип аңлата. Боронғо төрки «егет» һүҙе менән башҡорт телендә **Аҡйегет, Баййегет, Йәнйегет, Егетәй, Күпйегет, Ирйегет** тигән исемдәр билдәле. *Егет* һүҙе лә «ир» һүҙе һымаҡ «батыр», «ҡыйыу», «шәп кеше» тигәнде аңлата. «Ул» һәм «ҡыҙ» һүҙҙәре менән яһалған **Улан би, Бағул, Ҡыҙбикә, Ҡыҙсыға, Ҡыҙдәүләт, Ҡыҙсолтан** исемдәре билдәле. Эйек-һаҡмар һөйләшендә «һылыу» һүҙе «кесе ҡыҙ туған» һәм уға өндәшеү һүҙе. **Һылыубикә, Һылыуҡай** һ.б. исемдәр «ҡыҙ», «ҡыҙ туған» мәғәнәһендә исемгә әйләнгән. «Ул» һәм «ҡыҙ» һүҙҙәре менән исем ҡушыу күп төрки телдәрҙә бар.

Башҡорт исемдәре араһында «ейән» һүҙе менән яһалған исемдәр бар. Был исемдәр, боронғо башҡорт йолаһы буйынса, әсәһенең ауылында тыуған балаға ҡушылған. (Мәҫ., **Ейән, Ейәнбай, Ейәнбикә, Ейәнбәк, Ейәнсөйәр, Ейәнгилде, Ейәнғол, Аллайейән, Ейәнбирҙе, Ейәндыуан, Ейәнсура, Ейәнсары, Ейәнембәт.**) Төрөкмәндәрҙә «ата» һәм «ейән» һүҙҙәре менән исем ҡушыу тураһында бик ҡыҙыҡлы мәғлүмәт килтерелә: «У сарыков имя **Ата**

дается не в честь усопшего предка, а в связи с тем, что он появился в доме своего деда со стороны матери. Среди *теке* и *йомудов* таких мальчиков называют **Егенгелди** «племянник пришел», **Егенмырат** «племянник – идеал», **Егенмәмбәт** и т.д. Встречается и женское имя **Егенсолтан** «племянница-повелительница». Төрки телдәрҙән башҡорт, төрөкмән, ҡараҡалпаҡ, үзбәк, ҡаҙаҡ, төрөк телдәрендә *ейән* һүҙе менән кеше исемдәре билдәле. Боронғо төрки һүҙлектә килтерелгән **Егәнчур** исеме Орхон-Енисей ҡомарт-ҡыларынан (721 йыл) һәм **Егәнкөлөк санун, Егәнкара, Егән киңрул саңун** исемдәре уйғыр ҡомартҡыларынан алынған.

«Ейән» һүҙе менән яһалған Ейәнсура районы атамаһы **Ейәнсура** исеменә, **Янбаев** фамилияһы **Ейәнбай** исеменә ҡайтып ҡала. (**Ейәнғәленең, Йәнғәлегә** әйләнеүе тураһында билдәле этнограф Н. В. Бикбулатов әйтеп китә.)

«Кинйә» һүҙе менән яһалған кеше исемдәре: **Кинйә, Кинйәбай, Кинйәбикә, Кинйәкәй, Кинжәкәй, Кинйәбулат, Кинйәғол, Кинйәабыз, Кинйәһултан, Кинйәмырҙа, Кинйәғәле, Кинйәюл.** Башҡорт телендә «кинйә» һүҙе *һуңғы, төпсөк* бала мәғәнәһендә йөрөй. Боронғо башҡорт телендә «кинйә» һүҙенең *һуңғы, аҙаҡҡы* тигән күп мәғәнәле ҡулланылышы билдәле. Мәҫ., *кинйә май, кинйә ураҙа, кинйә ҡымыҙ* (көҙгө ҡуйы һөттән яһалған ҡымыҙ). Туғанлыҡ терминдарынан «туған» һүҙе исем яһауҙа актив ҡулланылған (мәҫ., **Йәнтуған, Айтуған, Иштуған, Байтуған, Туғажан, Туғашай, Биктуған, Биктуғаш** һ.б.) Өйләнешеү йолаһына ҡараған «ҡоҙа» һүҙе менән исемдәр яһалған: **Ҡоҙаҡай, Ҡоҙабай, Ҡоҙаш, Ҡоҙашман, Ҡоҙаҡ. Ҡоҙабаев, Ҡоҙашев, Ҡудаҡаев** фамилиялары бар.

11. Этнонимдарға бәйле исемдәр

Башҡорттарҙағы *ырыу, ҡәбилә* ҡоролошо һәм уларҙың атамаларының килеп сығышы тураһында ентекле тикшеренеүҙәр Р. Г. Кузеевтың «Очерки исторической этнографии башкир» (ч. 1, Уфа, 1957) тигән хеҙмәтендә бирелгән. Бында һәр башкорттоң үҙ *ырыуы, араһын* яҡшы белеүе тураһында әйтелеп, шул атамаларҙың төрлөсә килеп сығыуы күрһәтелә. «Часто башкирские роды называются по именам вождей, когда-либо их сформировавших или стоявших во главе этих родов в период важнейших исторических событий. Патронимические названия (по именам былых предводителей) носят не только сравнительно молодые (Юрматы ырыуындағы *Тәтигәс, Кармыш, Ильсектимер* һәм *Аҙнай* тураһында һүҙ бара), но и древние роды: Бурзянский род *Ямаш*, Усерганский род *Сураш* и т.д.».

Ҡайһы бер ғалимдар әйтеүенсә, ырыу, ҡәбилә тормошо менән йәшәүҙең бер осоронда *ырыу* атамаһы менән *кеше исеме* икеһе бер булған тигән ҡараш йәшәй. Боронғо башҡорт исемдәре араһында *суба, саба* һүҙҙәре *сыба, сыбай, саба, сабай, суба, суби, субай* формаларында осрай: **Бейсуби, Байсуби, Ҡәҙерсуби, Яйыҡсубы, Меңлесубы, Иҙелсубы, Туксаба, Ыҡсаба, Биксыбай, Бейсуба, (Таңсыбай?), Илсубай, Биҡсубай, Ҡолсубай, Субай, Субан, Субанай, Субаҡ, Субаҡай**. Меңле ырыуы эсендә *Суби меңле* тигән түбә (аймаҡ) атамаһы килтерелгән (Кузеев). Тимәк, борон тарихтың бер осоронда билдәле шәхестең исеменә *ырыу, ара* атамаһы ҡушылып йөрөгән.

Этнонимдарҙың кеше исеменә әйләнеүе тарихта һәм тормошта билдәле күренеш. Күсмә тормошло башҡорт ырыуҙары борон-борондан бер-береһе менән аралашып йәшәгән. Бигерәк тә бер ырыу эсендә никах тыйылыу

(экзогамия) сәбәпле башҡорттоң ырыу, ҡәбиләләре араһында ҡоҙа-ҡоҙағыйлыҡ бәйләнеше көслө булған. Ер-һыу атамалары баланың тыуған урынын билдәләр өсөн исем итеп ҡушылған кеүек, ырыу, ара атамалары ла, бала шул ырыуға барғанда, йәки атаһы шул ырыуға киткәндә тыуһа, исем итеп ҡушылған. Был йоланың ҡалдығы һирәк булһа ла, һаҡланып ҡалған. Бөгөнгө көндә **Тамъян**, **Бөрйән** исемдәре осрай. Ошо уҡ йола менән борон **Ҡыпсаҡ, Ҡалмаҡ, Ҡалмаҡкол, Үҫәргән, Ҡатай, Юрмат** тигән исемдәр ҡушылыуы ла мөмкин. Дөйөм алғанда, кеше исеменә әйләнгән этнонимдар башҡорт телендә күп. Ә ҡайһы бер ырыу, ара атамалары кеше исеменән килеп сығып, һуңынан кире кеше исеменә әйләнгән. Башҡорт исемдәре араһында *сыуаш, сирмеш, мокша, ҡаҙаҡ, ҡалмаҡ, төрөкмән, ноғай* тигән халыҡ атамаһына ҡайтып ҡалған исемдәр бар: **Сыуаш, Сыуашбай, Сыуашбирҙе, Аҡсыуаш, Биксыуаш, Сы-уашай, Сирмеш, Сиримес, Сирмешәк, Аҡсирмеш, Моҡша, Моҡшай, Ҡаҙаҡ, Ҡаҙаҡбай, Ҡалмаҡ, Ҡалмаҡкол, Ҡалмаҡсура, Ҡалмаҡмулла, Ноғай, Нуҡай, Нағайбәк, Ноғаш, Ноғайбәк, Ноғайсура** һәм **Ноғайбикә** һ.б. Быларҙан башҡа *һарт* ырыуы атамаһынан: **Сарт, Сартбай, Сарткол, Сартсултан, Сартыҡ, Сартан,** *дыуан* ырыуы атамаһынан **Йәндыуан**, **Жандыуан**, **Дыуан**, **Дыуанай**, *табын* ырыуы аймағы *үңгәр* һүҙенән **Унғар**, **Үңгәр**, **Бишүнгәр**, **Аллаүнгәр** исемдәре яһалған. Һирәкләп осраған **Йылайыр, Күбәләк, Үзбәк, Ҡытай, Болғаир, Мишәр, Төмәнсура, Ҡумыҡша, Бозок, Тәкәй, Алтай, Сынғыҙ, Мәнғол** исемдәре лә этнонимдарға ҡайтып ҡала. Ошо кеше исеменә әйләнгән этнонимдарҙың күбеһе бөгөнгө көндә фамилиялар, ер-һыу атамалары составында осрай. Көҙәй ырыуы шайтан көҙәй аймағы әлкә араһы атамаһының (бөгөнгө Алкин фамилияһынан) сығышы тураһында Салауат районы Мәсетле ауылы **Алкин Мырҙахан Дәүләт улы** (1929 й.): «Борон Әлкә тигән ҡарт булған, шунан килә беҙҙең фамилия. «Әлкә» ни тигән һүҙҙер – белмәйбеҙ», – тип һөйләй. «Башҡорт легендалары» китабында **Әлкә** Дүрмәндең бер улы тип бирелә: «Былар дүрт бала үҫтергәндәр. Дүртеһе лә ул булған. **Иҙрис, Әлкә, Йонос, Шағанай** булған уларҙың исемдәре». Артабан Салауат районындағы **Әлкә**, **Иҙрис**, **Юныс** һәм **Шағанай** ауылдарына ошо дүрт ул нигеҙ һалған тип күрһәтелә. Башҡорт исемдәре араһында **Әлкә** исеме төрлө варианттарҙа – **Әлкә, Әлкәле, Әлкәш, Илкә, Әлкәй, Әлкей, Илкея, Илкин** (фамилия), **Алкеев** (фамилия), **Алкалин** (фамилия), **Әлкәш**, **Алкашев** (фамилия) – алынған. Был исемдәрҙең барыһы ла һис шикһеҙ ара исеменә (этнонимға) ҡайтып ҡала. *Әлкә* араһын Р. Г. Кузеев шайтан-көҙәй ырыуына индергән.

Шулай итеп, юғарыла әйтеп киткәнсә, этнонимдарҙың антропонимдарға әйләнеү процесы төрлө юлдар менән барған һәм төрлө ваҡытҡа тура килә. Шуныһы характерлы, этнонимдар менән антропонимдар һәм топонимдар тығыҙ бәйләнештә үҫкән. Башҡорт исемдәре составында этнонимдарҙан яһалған кеше исемдәре бик күп. Ҡайһы бер башҡорт исемдәренең сығышын билдәләү ауыр, сөнки этнонимдар, уларҙың кеше исеменә әүерелеүе йәки киреһенсә кеше исеменең этнонимға әүерелеүе махсус тикшереү талап итә. Миҫал өсөн бөгөн актив ҡулланылышта булған **Ҡалҡаман** исеменән яһалған **Ҡалҡаманов** фамилияһының килеп сығышын кем нисек билдәләй ала, сығанаҡтарҙа шулай әйтелә: **Ҡалҡаман** тигән кеше исеме (бөгөнгө **Ҡалҡаманов** тигән фамилия) *ҡалҡ//халха* тигән монгол ырыуының атамаһына ҡайтып ҡалыуы мөмкин. (Этнонимдарға *ман, мән* ҡушылып яһалыуын иҫәпкә алһаҡ.) В. В. Радлов «ҡалҡа» һүҙенә өс төрлө мәғәнә бирә: 1) һаҡ; 2) монгол ырыуы атамаһы; 3) кейеҙ тирмәнең ағас ишеге. Н. А. Баскаков

«калҡа» һүҙен «шит», заслон» тип аңлата. **Ҡалҡаман** исеме ҡараҡалпаҡтарҙа осрай (**Ҡалҡаманов** тигән фамилия Әбйәлил районында бар.)

Башҡорт исемдәре араһында этнонимик термин менән яһалған кеше исемдәре бар. Башҡорт телендә *ил, ырыу, түбә, ара, аймаҡ, нәҫел, тоҡом, бүлкә, зат* тигән этнонимик терминдар билдәле. Был терминдарҙың *ил, түбә, ара, нәҫел, тоҡом* тигәндәре кеше исемдәре составында осрай (**Араҡай, Арҡай, Түбә, Түбәаға, Түмәкәй, Түмәк, Тоҡом, Нәҫелбикә** һ. б.). Башҡорт телендә «ил» һүҙе менән яһалған исемдәр этноним термины ғына түгел, ә балаға ырыу-ил төшөнсәһен биреп, ил һөйөүсе итеп тәрбиәләү өсөн ҡушылған. *Ил* һүҙе – тыуған ер, тыуған, унда борон-борондан йәшәгән изге урын, төп Ватан төшөнсәһен тәрбиәләгән тип ҡарарға кәрәк. *Ил* һүҙе менән исемдәр күп: **Илбай, Илбикә, Илбул, Илтерәк, Илбаҡты, Илбәк, Илгилде, Илгенә, Илиш, Илкәй, Илекәш, Илсубай, Илбулды, Илсура, Иләй, Илемғужа, Илмәт, Илкәш, Илекәс, Илмәкәй, Илостан, Илмекәс, Илдебәк, Илтебай, Илтәнбай, Илғотлы, Илмөхәмәт, Илсе, Илсен, Илсебай, Илсекәй, Илсеғол, Илсемәт, Илғашай, Илсубай** һ. б. «Ил» һүҙе үҙенең килеп сығышында бик боронғо һүҙ булып, тәүҙә ырыу мәғәнәһендә (ер-һыу төшөнсәһен биреп), һуңынан тыуған ил, Ватан төшөнсәһенә күскән. «Ил» һүҙенең ырыу мәғәнәһендә ҡулланылыуына башҡорт халыҡ ижадында миҫалдар күп. «Сибай кантон» йырында: *«...Киттем генә Тамъян иленә. Ҡатай ғына иле утҡа янһа, Ҡайтыр инем тыуған илемә»* тип йырланыла. Боронғо төрки һүҙлектә «ил» һүҙе *ырыу, ҡәбилә* тип бирелгән. Э. В. Севортян *ил* һүҙенең төрки телдәрендә булған ун бер мәғәнәһен биреп, *ырыу, ҡәбилә* мәғәнәһенең иң боронғо төрки яҙмаларында осрауын әйтә. «Ил» һүҙе менән кеше исемдәре Рашид ад-дин яҙмаларында күп (**Ил-Кутуй, Илчикмиш катун, Ил-Арслан, Ил-тимур, Илхужа**). VIII быуат Орхон яҙмаларында **Илбилге** тигән ҡатын-ҡыҙ исеме алынған. 1295 йылғы ғәрәп-төрки һүҙлегендә **Илалды, Илбасты, Илбечи** исемдәре бар. *Ил* һүҙе менән исемдәр төрки телдәрендә иң боронғо булып һанала. Башҡорт телендә бөгөн дә *ил* һүҙе менән ир-ат исемдәре киң ҡулланыла, яңы исемдәр яһалыуын дауам итә.

12. Ер-һыу атамаларына бәйле исемдәр

Балаға исемде тыуған еренә ҡарап ҡушыу ҙа боронғо йолаға ҡайтып ҡала. Боронғо башҡорт исемдәре араһында географик терминдарҙан, ер-һыу атамаларынан яһалған кеше исемдәре байтаҡ. Был исемдәрҙән географик терминдарға ҡарағандары: *арал, үҙән, туғай, тау, ҡыр, урман, ялан, ҡаран, ҡотоҡ, күл* тигән һүҙҙәрҙән яһалған. Географик термин, ер-һыу атамаларынан яһалған исемдәр ир-ат исем-дәрен тәшкил итә: **Аралбай, Үҙәнбай, Туҡай, Туғай, Таулыбай, Таулы, Тауҡай, Тауйаз, Ҡыржан, Ҡырмай, Ҡырбатыр, Урман, Урмантай, Урманбай, Яланбай, Яланбикә, Ҡарандай, Ҡотоҡ, Урын, Үреш, Талтиҡ** (таллыҡ), **Ҡотоҡ, Сасыҡкүл, Курган** (**Әмир Курган** тигән кеше М. Өмөтбаевтың шәжәрәһендә һәм **Ҡурганов** фамилияһы Башҡортостан тарихына ҡағылған материалдарҙа бар). Төрөк телендә ҡурған «ныҕытма», «королма» тигәнде аңлата. Фарсы теленән ингән *сарай* (торған, йәшәгән урын) һүҙе лә кеше исеменә әйләнгән. Башҡортостандың Хәйбулла, Йылайыр районында **Сараев** тигән фамилия күп. *Йәйләү, утар* һүҙҙәренән **Йәйләүев, Зайлалов** һәм **Утарбаев** фамилиялары яһалған. Башҡорт телендә ҡурған «хәрби ныҕытма», «кәлғә» мәғәнәһендә билдәле.

Ер-һыу атамаларының кеше исеменә әйләнеүе, географик терминдарҙың кеше исеменә әйләнеүенә ҡарағанда, һуңғыраҡ күренеш булырға мөмкин. Был йола буйынса башта баланың тыуған урынын (*утар, йәйләү, үҙән, тау*) билдәләү шарт итеп ҡуйылһа, һуңға табан халыҡтарҙың географик таралышы киңәйә барған һайын, ил, тыуған төйәк төшөнсәһен иҫәпкә алып, үҙ төйәгенән ситтә тыуғанлығын күрһәтеү маҡсатында ҡушыла башлаған. Мәҫәлән, Ирәндек буйы кешеһе, **Ирәндек** тигән исемде Ирәндектә йәшәгәндә ҡушмай, ә Ирәндектән ситкә китһә, иҫтәлек рәүешендә ҡушыр булған. Йәки Урал тауынан ситтә йәшәгән кеше Уралға килгән сағында бала тыуһа, Урал иҫтәлегенә балаға **Уралбай** һ.б. исем ҡушҡан. Ҡара-табын ырыуы шәжәрәһендә быға бик асыҡ миҫал бар: «Кара табын би боронғо урынна-рын ташлаб, Чулман йылғасы буйына күчкән. Аның улы **Чулман би** шунда килгәч туған» (БШ, 116). Бынан күренеүенсә, **Чулман би** исемен ул малайға ошо Чулман (ҡама) исемле йылға буйына килгәс тыуған өсөн ҡушҡан. Башҡорт исемдәрендә осраған **Мысыр, Мысырай, Мысырғәле, Мысырсула** исемдәре ер-һыу атамаларына бәйле исемгә әйләнгән. Тимәк, *Мысыр* атамаһы башҡорттарға борондан билдәле булған. Кеше исеменә әйләнгән ер-һыу атамаларынан йылға исемдәре махсус урын алып тора. Кеше исемендә иң күп осраған йылға атамалары **Ыҡ, Туҡ, Иҙел.** *Иҙел* һүҙенең **Иҙел** (**Ител** формаһы бар), **Иҙелбай, Иҙелбикә, Иҙелғужа, Иҙелбәк, Иҙел саби; Туҡ** йылғаһы атамаһы менән **Туҡбирҙе, Туҡсура, Туҡсуран, Туҡсаба, Туҡмайрыҡ, Туҡҡуза, Туҡҡужа; Ыҡ** йылғаһы атамаһы менән **Ыҡбай, Ыҡбаймас, Ыҡбалта, Ыҡбирҙе, Ыҡсура, Ыҡсыбай, Ыҡҡужа, Ыҡҡуза** исемдәре билдәле. Былардан башҡа **Йайыҡ, Йайыҡбай, Йайыҡсаби, Сарман, Нөгөш, Енысай, Сеҙе, Серәй** тигән йылға атамаларынан яһалған исемдәр бар. (Һаҡмар менән Һамар йылғаларының ҡайһынынандыр яһалған сығанаҡта **Самаров** һәм йәйәлә **Саҡмаров** тип алынған Тамъян өйәҙенә ҡараған фамилия күрһәтелгән.) Ырғыҙ йылғаһының атамаһынан русса яҙылышында **Иргиз, Зиргиз, Джиргиз** тигән кеше исемдәре осрай. Былардан башҡа Башҡортостанда билдәле тауҙарҙан **Урал** тауы атамаһынан **Урал, Уралби, Уралбай, Уралмәт**, һәм **Урал** тауы теҙмәләренә ингән **Ирәндек, Ҡыраҡа** тауҙары атамалары кеше исемдәре составында осрай. Әлбиттә, башҡорт телендәге ер-һыу атамаларынан яһалған кеше исемдәре тураһындағы мәғлүмәттәр былар менән генә сикләнмәй. Ер-һыу атамалары менән исем ҡушыу йолаһы борон-борондан килә һәм уның ҡайһы бер күренештәрен бөгөнгө көндә лә төрки халыҡтары исемдәрендә табып була. Ер-һыу атамалары менән исемдәр башлыса ир-атҡа ҡушылған, ләкин ҡайһы бер халыҡтарҙа (башҡорттарҙа **Иҙелбикә**, ҡараҡалпаҡтарҙа **Оралбикә, Отарбикә**) ҡатын-ҡыҙ исемдәре лә осрай.

13. Үҫемлектәр, ағастар, иген, сәскә атамаларына бәйле исемдәр

Үҫемлек атамалары менән яһалған исемдәр араһында үҫемлектәргә, иген игеүгә бәйле һүҙҙәрҙән яһалған кеше исемдәре бар. Үҫемлек атамаларынан иң тәүҙә бала тыуған ерҙәге үҫемлектәр, хужалыҡта ҡулланылған ағастар, матурлығы, емеше билдәле емеш-еләктәр, гөл-сәскә атамалары кеше исеменә әйләнгән. Уларҙың ҡайһы берҙәре башҡа телдәрҙән үҙләштерелгән. Боронғо башҡорт исемдәренән: **Талботаҡ, Имәнҡол, Байтирәк, Муйылбикә, Ҡарағай, Сейәбикә, Ҡамыш, Ҡурай, Ҡортка** (ниндәйҙер ваҡ ҡыуаҡлыҡ ата-

маһы), **Бишҡортка**, **Ҡорткасик**, **Ҡорткаш**, **Мышар, Ҡалмышар, Каранай, Емешбай, Емеш, Сәсәк, Иген, Етенбай, Сепкән** (үлән атамаһы), **Борсаҡ, Арпа, Арыш** исемдәрен күрһәтергә мөмкин. А. Г. Бессонов **Арпа батыр** әкиәтендә: «Она никогда не рожала... съела одно только ячменное зернышко; после этого у нее родилось дитя. Старуха велела дать своему ребенку имя **Арпа**», – ти. Был исем «арпа» һүҙенең башҡорттарҙа борондан билдәле булыуын күрһәтә. Рашид ад-дин яҙмаларында **Арпа** исеме күрһәтелгән. Быларҙан тыш **Алма, Алмабикә, Алмаҡай** (ғәрәп һ.), **Зәйтүн, Зәйтүнә, Баҙыян** тигән һәм башҡорт телендәге сәскә һүҙенә синоним булып, матурлыҡ, нәфислек билдәһе рәүешендә бик күп ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушылған гөл (фарсы һүҙе) һүҙе үҙләштерелгән: **Гөлстан, Гөлбәҙән, Гөлнаһар, Гөлбаҙыян, Гөлзифа, Гөлминаз, Гөлназ** (бындай исемдәр башҡорт телендә «г» өнө урынына «к» өнө менән дә үҙләштерелгән. **Көлбәҙән, Көлниһар, Көлбаҙыян, Көлзифа, Көлминаз, Көлнас** формаһында), **Гөлбикә, Гөлкәй, Гөлнар, Гөлбоҫтан, Гөлъямал, Гөлниса, Гөлйөҙөм** һ.б. Үсемлек, емеш, сәскә атамаларынан кеше исеме яһалыу – ул төрки һәм башҡа халыҡтар өсөн билдәле күренеш.

14. Һандарға, һан төшөнсәһенә бәйле исемдәр

Башҡорт телендә кеше исемдәре составында *бер, ике, өс, биш, туғыҙ, тукһан, йөҙ, мең* һандары һәм *ал, тәүге, ҡуш, игеҙ, күп, күмәк* тигән һан төшөнсәһен белдергән һүҙҙәр осрай. Мәҫ., **Тәүей, Тәүлесура, Тәүлембәт, Тәүләй, Тәүләбай, Тәүге, Тәүет, Тәүеней, Алйегет, Алгилде, Алда, Алдансиру, Алдагәрәй, АлдаҒуза, Икенсе, Игеҙәк, Ҡушар, Ҡушый, Ҡушалы, Ҡушығол, Килдегуш, Ҡушкилде**, һәм **Өскилде, Оска, Өсөкәй, Өстөм, Өстәк, Өстөкәй, Өсйән; Бербиш, Бишҡорткабей, Бишембай, Бишуңғар, Бишем, Туғыҙбай, Туғыҙбикә, Туғыҙаҡ, Туғыҙбаҡ, Унай, Ундан, Унғам** (илле, алтмыш, етмеш, һикһән) һ. б. Ғаиләлә баланың нисәнсе икәнен күрһәтеп исем ҡушыу йолаһы булған (был йола һуңға табан ғәрәп һүҙҙәре иҫәбенә күбәйгән). Тәүге балаға *ал, тәү* һүҙҙәре менән, һуңғы балаға **Төпсөк, Төпсөй, Кинйә, Кинйәбай, Кинйәбикә, Кинйәкәй, Кинйәбулат, Кинйәғәли, Кинйәабыҙ, Кинйәһолтан** һ. б. тип исем ҡушылған.

Төрки халыҡтарында һан менән яһалған исемдәргә беренсе башлап билдәле тюрколог (сығышы менән башҡорт кешеһе) А. Дибаев иғтибар итте. Ул **Алтыбай, Унбай, Иллебай, Етмешбай, Тукһанбай, Йөҙбай** исемдәрен күрһәтә. Телдә һан төшөнсәһен белдергән һүҙҙәр һандарға ҡарағанда алдан барлыҡҡа килгән. Мәҫ., *аҙ, күп, иш, ҡуш, ал, тәү, тәүлә* һүҙҙәре менән исемдәр конкрет һандар менән яһалған исемдәрҙән алда барлыҡка килгән.

Бер һанын белдереп **Берекәй**, **Бербиш**, «тәү» һүҙе менән: **Тәүей, Тәүеней, Тәүет, Тәүләкәй, Тәүлесура, Тәүләмбәт, Тәүлебай, Тәүле;** «ал» һүҙе менән: **Алдағол, Алдағуза, Алдаяр, Алдагәрәй, Алдансирун** тигән исемдәр. *Ике* һүҙе менән **Икенсе, Игеҙәк** (игеҙ) һәм уның синонимы «ҡуш» һүҙенән **Килдеғуш, Ҡотлоғуш, Ҡушкилде, Ҡушар, Ҡушай, Ҡушый, Ҡушам, Ҡушығол** һ.б. исемдәр бар. *Өс* һаны төрки телдәрендә ниндәйҙер сихри, тылсымлы көскә эйә тип ҡарала: **Өстөкәй, Өскилде, Өстөк, (Өслөк), Өслөбай, Өсйән** исемдәре билдәле. *Дүрт* һүҙе менән беҙҙең материалдарҙа кеше исемдәре осраманы. *Биш* һаны һандар үҙләштереү, үҫеүҙә күп тигән мәғәнә белдереп иҫәптең сиге булыуын тоҫмаллата. *Биш* һүҙе менән башҡорт

телендә кеше исемдәре һәм этнонимдар составында **Бербиш**, **Бишҡортҡа би**, **Бишембай**, **Бишуңғар** (кеше исемдәре), **Бишул, Бишул-уңғар** (этнонимдар) бар. *Алты* һүҙе менән Р. Г. Кузеев Әй башҡорттарында *алтауҙар* тигән этнонимды күрһәтә. *Ете* һүҙе *өс* һүҙе һымаҡ сихри, тылсымлы бер һан итеп ҡаралып, халыҡтың йола, ғөрөф-ғәҙәттәрендә киң урын алған, ләкин кеше исемдәре составында осрамай. *Туғыҙ* һаны менән **Туғыҙбай, Туғыҙаҡ, Туғыҙбикә, Туғыҙбаҡ, Туғыҙбай би** һ. б. исемдәр бар. Йола буйынса ғаиләлә 9-сы булып тыуған малайға **Туғыҙбай, Туғыҙаҡ**, ә ҡыҙ балаға **Туғыҙбикә** тип ҡушҡандар. *Туғыҙ* һүҙе менән исемдәр күп төрки телдәрҙә бар. *Ун* һаны менән: **Унай, Ундау, Унғам** исемдәре осрай. Р. Г. Кузеев *ун* һүҙе менән башҡорттарҙа этнонимдар байтаҡ булыуын күрһәтә. Башҡорт телендә фразеологизмдарҙа күп ҡулланылған *кырк* һүҙе исемдәр составында осрамай, этнонимдар составында ғына бар (*кырк күзәк, кырк, кырктар* – кесе табындарҙа, *кырык өйлө* – ҡыуаҡан менән меңдәрҙә булыуын Кузеев әйтә). *Илле, алтмыш, етмеш, һикһән, туkһан, йөҙ, мең* һандары төрки телдәрҙә кеше исемдәре составында осрай. Был исемдәр бала тыуған саҡта атаһының йәшен билдәләп һәм оҙон ғүмерле, атаһы һымаҡ оҙаҡ йәшәһен, тип ҡушылған. *Мең* һүҙе менән **Меңгухан, Меңғушай, Меңетәр, Меңсаҙаклы Урадач би** тигән исемдәр, ә *ун мең* һанын белдергән *төмән* һүҙе менән **Төмәнсура**, **Төмән** исемдәре билдәле. *Күп, күмәк* (иҫәп-хисап) һүҙҙәре менән **Күмәкбикә, Күпйегет, Күпкилде, Күпдәүләт, Ҡолгүп** (кол+күп), **Күбләй, Күбәнсә, Күмәкәй, Күмәк** исемдәре бар. Иҫәп-һан менән яһалған исемдәр рәтендә йәште (*йәш, карт, кесе, иҫке, карт*) белдергән исемдәрҙе ҡарарға мөмкин. Башҡорт телендә **Ҡартбай, Ҡартбатыр, Ҡартамыш, Ҡартансирек, Ҡарт, Йәшбулат, Йәшкилде, Йәшлек, Йәш, Иҫке би, Кесе би, Ҡорткаәбей** исемдәре билдәле. Был төр исемдәрҙең ҡасан, ниндәй йола менән ҡушылыуы тураһында башҡорт телендә мәғлүмәт һаҡланмаған. Ҡырғыҙҙарҙа бала бик ныҡ көтөп алынһа, ҡартайғас булһа, **Ҡартанбай, Сиксәнбай, Алтымыш** тигән исем ҡушылған. Ошо йола башҡорттарҙа ла булыуы ихтимал.

15. Эш, хеҙмәт, эшмәкәрлек төрөнә бәйле исемдәр

Башҡорт исемдәренең бер төркөмө боронғо йәмғиәттә кешенең *эшмәкәрлеген, хеҙмәттең* әкренләп камиллаша (бүленә) барыу процесын төҫмөрләргә мөмкинлек бирә. Был төр исемдәрҙә кешенең һөнәре, кәсебе сағылыш ала. Башҡорт телендә бындай исемдәрҙән: **Ҡошсы, Ҡаҙансы, Алтынса, Илсе, Илсеғол, Илсекәй, Илсен, Илсебай, Ялсы, Ялсығол, Юлсы, Юлсығол, Юлсыбай, Юлсыҡай, Ҡуйсы** (ҡуй көтөүсе), **Туйсы, Туйсыбай, Балыҡсы, Төлкөсө, Айыусы, Этсеғол, Һунарсы, Һабансы, Бесәнсе, Ураҡсы, Балтасы, Балтас, Итексе, Һатыусы, Ҡыуғынсы, Япансы, Уҡсы, Күсеғол, Ҡолансыбай, Өсәтсе, Сарғарсы, Мәлдәксе, Ҡараҡсы, Күгәнсе, Уғынсы, Саусығол** һәм **Ҡарауыл, Һаҡбай, Һаҡкол, Һаҡсығол, Һаҡтағол, Мәргән** исемдәре билдәле. Боронғо төрки телдәрендә шоңҡар сөйөүсе, һунарға ҡош өйрәтеүсе тигән мәғәнәлә «кошсо» һүҙе төрки халыҡтарының ҡош сөйөп һунарға йөрөүе тураһында хәбәр итеп, кеше исеме булып ҡаҙаҡ һәм башҡорт телдәрендә һаҡланған. Боронғо «сиреү» һүҙе менән яһалған кеше исемдәре кешенең ғәскәри хеҙмәткә ҡағылышлы булыуын билдәләп, кеше исеменә әйләнгән. Башҡорт телендә «сиреү» һүҙенән яһалған **Сиреү, Сирүк, Сирусы, Сирү, Сирубай, Сирусай, Сиреүмәт, Сиреүкәй, Сирә** исемдәре бил-

дәле. Һөнәр, кәсеп, эшмәкәрлеккә бәйле исемдәрҙән яһалған фамилиялар башҡорт телендә ҡулланылышта йөрөй. Мәҫ., **Сирусин, Туйсин, Ураҡсин, Сатусин, Сунаршин, Бесәншин, Урманшин, Урмантаев, Урманов, Юлсыбаев, Илсебаев; Сирғәли** тигән ирҙәр исеме лә актив ҡулланыла.

16. Эш, хеҙмәт, яу ҡорамалдарына бәйле исемдәр

Боронғо башҡорт исемдәрендә кешенең *хеҙмәте, эше, кәсебе* тураһында мәғлүмәт һаҡланған. Был исемдәр кешенең көндәлек тормоштағы, хеҙмәттәге кәрәк-яраҡҡа, эш ҡорамалдарына ҡайтып ҡала. Башҡорт телендә һәм башҡа төрки телдәрҙә «ҡаҙан» һүҙе менән исемдәр күп таралған. «Ҡаҙан» һүҙе ҡорамал булыуҙан башҡа, юғарыла әйткәнсә, этноним, топоним булып йөрөй. Ләкин этноним булып китеүҙән алда, «ҡаҙан» һүҙе үҙенең төп мәғәнәһендә кеше исеменә әйләнгән булырға тейеш. Башҡорт шәжәрәләренән Сытырман ауылы һәм Ҡыпсаҡ шәжәрәләрендә **Ҡаҙанҡап** исеме алына (БШ, 34, 36, 94). **Ҡаҙанҡап** исеме ҡаҙаҡтарҙа ла осрай. Башҡорт телендә **Ҡаҙан, Ҡаҙансы, Ҡотлогаҙан, Ҡаҙантархан, Ҡаҙанай, Ҡаҙанбай, Ҡаҙанғол, Ҡаҙанҡап** тигән исемдәр бар. Төрөкмән шәжәрәләрендә **Ҡазан, Ҡазанбек, Салорказан (Салр-казан-алп)** исемдәре күрһәтелгән (Кононов). Рашид ад-дин яҙмаларында «ҡаҙан һүҙе» менән исемдәр байтаҡ (был турала этнонимдар бүлегендә әйтелде). «Ҡаҙан» һүҙенең аш бешереү ҡорамалы булыуына (этноним булып та шул мәғәнәнән яһалышына) һәм ер-һыу атамаһы «ҡаҙан» һүҙенең дә аш бешереү ҡорамалы менән бәйле булыуына, Ырымбур ҡалаһы крайҙы өйрәнеү музейында бик боронғо ҡаҙандарҙы күргәс, ышанмай мөмкин түгел. Ҡаҙанҡап – ҡаҙанды тота торған сәнғәт әҫәре дәрәжәһендә эшләнгән ҡорамал – ҡаҙан тотҡос. Ҡаҙанҡапты Фрунзе ҡалаһы музейында (1986) күрергә насип булды. Күндән, ғәжәйеп матур итеп эшләнгән, ҡаҙан тотҡос ҡорамал боронғо төрки халыҡтар исемдәрендә күп һаҡланған.

Башҡорт һәм башҡа төрки телдәрҙә «балта» һүҙе менән яһалған кеше исемдәре айырым урын алып тора. Боронғо төрки һүҙлектә «балта» һүҙенең бер генә мәғәнәһе – һуғыш ҡорамалы (айбалта) тигән мәғәнә бирелә. Балта (балка) менән айбалта ҡырғыҙ телендә лә ике мәғәнәлә: 1) эш ҡорамалы; 2) һуғыш ҡорамалы тип бирелгән. Башҡорт телендә «балта» һүҙе менән кеше исемдәре айырыуса күп: **Балта, Балтас** тигән йөҙгә яҡын һәм **Ыҡбалта, Балтағол, Балтаҡай, Балтай, Балтабикә, Балҡаман, Булта, Балтагәрәй** һ.б. Н.Ф.Катанов «балта» һүҙе менән **Алтын Пелты** тигән исемде күрһәткән. Мәжүси сыуаш исемдәре араһында **Бибалта, Уразбалта, Саранбалта** исемдәре алынған. Ҡаҙаҡ, ҡырғыҙ телдәрендә **Балтабай, Балтабек, Балта;** ҡараҡалпаҡ телендә **Балтабай, Балғабай, Балҡыбай** исемдәре һаҡланған (Дибаев; карк. – Р.С.Жанузаков). Башҡортостанда Балтас районының атамаһы **Балтасы, Балтас** тигән кеше исеменә ҡайтып ҡала. Бынан башҡа Баймаҡ районында **Балдин** фамилиялары бар. Башҡорт телендәге **Балхин** фамилияһы ла *балға, балха* һүҙҙәренә бәйле. Башҡорт теле диалекттарында «балға» – салғы сүкеше һәм солоҡ соҡой торған балта тип алынған. *Балта, балка, балха, балға* – бер тамырҙан сыҡҡан һүҙҙәр, мәғәнәһе менән дә борон замандарҙа сүкеш менән балтаның бер ҡорамалдан айырылыуын күрһәтеп тора.

Эш ҡорамалы атамалары **Быҫҡыбай, Кәйлә, Киле, Килекәй, Ҡармаҡ, Иләк би, Мәскәү** (ҡармаҡ төрө), **Таған, Тағанай** тигән һүҙҙәр кеше исемдәрендә сағылыш алған.

Игенселек менән шөғөлләнеүҙе белдергән *һабан* һәм *урак* (юғарыла әйткән *иләк* һәм *киле*) һүҙҙәре менән яһалған кеше исемдәре фамилияларҙа бөгөн дә ҡулланыла. Башҡорт исемдәренән **Һабан, Һабанай, Һабанғол, Һабансы, Ураҡ, Ураҡай, Ураҡбай, Ураҡсы** һәм **Тирмәнбай** тигән башҡорт иseme лә игенселеккә бәйле.

Тормош, көнкүреш ҡорамалдарынан башҡа яу ҡорамалдарының атамалары кеше исемдәрендә күпмелер сағылыш алған. *Ҡылыс* һүҙе менән кеше исемдәре күп төрки телдәрендә һәм боронғо яҙмаларҙа күрһәтелгән. Рашид ад-дин яҙмаларында **Кылыч Арслан, Кылычкара**, төркмән шәжәрәләрендә Али хандың улы **Кылыс-Арслан** хан тигән исемдәр бирелгән. Башҡорттарҙа Табын шәжәрәһендә **Ҡылыс-Арслан** Субактың икенсе улы тип күрһәтелә. (БШ, 155). Мосолмандар династияһында Ҡылыс-Арслан I, II, III, IV тигән батша исемдәре бирелгән (Босворт). Башҡорттарҙағы һымаҡ «кылыс» һүҙе менән **Кылысбай, Ҡылысхан, Ҡылыс-Арслан, Ҡылыс** исемдәре ҡараҡалпаҡтарҙа, ноғайҙарҙа, ҡаҙаҡтарҙа бар. Ҡайһы бер тикшеренеүселәр әйтеүенсә, кылыс ҡушаматы хәрбилекте белдереп, кеше исеменә ҡушамат булып йөрөгән. Башҡорт телендә **Ҡорман** һәм **Ҡорманай** исемдәре күп. **Корман** боронғо төрки телдәрҙә *yk* һала торған һауыттың атамаһы булған. «Уҡ» һүҙе менән **Уҡбай, Уғатар, Уҡбирҙе, Уҡтайхан, Уҡай** исемдәре билдәле. Шулай итеп, боронғо эш һәм яу ҡорамалдарының да атамалары кеше исеме булып тарихта һаҡланған.

17. Аҙыҡ-түлек, кейем-һалым атамаларына бәйле исемдәр

Кеше исемдәрендә аҙыҡ-түлек һәм кейем-һалым атамалары ла сағылыш алған. Был төр исемдәрҙең күбеһе беҙгә килеп етмәгән, ләкин төрлө төрки телдәрендә һаҡланып ҡалғандары ғына ла боронғо кешенең көндәлек тормошонон, эстетик зауығының бер үсеш этабын күҙ алдына килтерергә ярҙам итә. Башҡорт телендә аҙыҡ-түлек атамалары (һәм терминдары) менән: **Аҙыҡ, Ризыҡ, Ризыҡҡужа, Буҙа би, Баллыбай, Баллыбикә** исемдәре бар. Был төр кеше исемдәре ҡаҙаҡ һәм алтай телдәрендә күп һаҡланған. Алтай телендә **Ҡымыҙ, Ҡорот, Бодьо** (буҙа), **Сүт** (һөт), **Тордой** (Гурба), **Талканчы;** ҡаҙаҡ телендә **Балым, Сүттибай, Талканбай, Айранбай, Эсел** (бал – *ғәр.* һ.), **Шекер, Хәлүә** һ.б. кеше исемдәре бар. Ҡырғыҙҙарҙа «майлы», «май» һүҙҙәре менән исемдәр булған (Дибаев). Рашид ад-дин **Курут** тигән исемде күрһәтә. Кейем-һалым, биҙәү әйберҙәренән тауарҙың төрҙәрен аңлатҡан һүҙҙәр исемдәрҙә сағылған. Башҡорт телендә **Айбарсын, Барсын, Барсанай, Барсынһылыу, Ебәк, Ебәкәй, Атлас** тигән төрлө тауар атамалары һәм кейем, биҙәнеү нәмәләренән **Япан, Тупый** (баш кейеме), **Кәпәс, Салбар, Итек, Итекша, Күлмәк, Сабатай, Аҡсаркда** (?), **Тана** (сын һиҙәп), **Төймәсәй, Муйынсаҡ** һәм «йопар», «уҡа», «тәңкә», «кейеҙ» һүҙҙәре менән исемдәр яһалған. Ҡаҙаҡ телендә **Кейеҙбай, Жибек, Баршин, Шуға** (йоҡа буҫтау), **Моншаҡ, Манат** (ҡыҙыл материя), **Маржан** (мәрйен), **Шолпыбай, Сырғабай, Аҡыҡ, Төймә, Итикхан,** алтай телендә **Торко** (ебәк), **Тана, Таначы, Таначак** (сын төймә), **Сырға, Топчы** (төймә) һәм ҡараҡалпаҡтарҙа **Сырға** исемдәре күрһәтелгән. **Барсынһылыу** исемен С. Е. Малов боронғо төрки яҙмаларында күрһәтә. Ебәктең синонимдары *барсын* һәм *торко* һүҙҙәре М. Ҡашғари һүҙлегендә бар.

Аҙыҡ-түлек һәм кейем-һалым атамаларынан яһалған кеше исемдәре юғарыла әйтеп киткәндәр менән генә сикләнмәй, башҡорт телендәге һымаҡ башҡа төрки телдәрҙә лә был төр кеше исемдәре әҙ һаҡланған.

Башҡорт телендә шулай уҡ *йорт, төҙөлөш* терминдарына ҡараған кеше исемдәре аҙ: **Төннөк, Төнтөк** тигән кеше исемдәре тирмәнең төнлөгөн аңлатыуы мөмкин. **Өрлөк, Сырлаҡ, Ҡапҡа** исемдәре һаҡланған.

18. Таш-металл атамаларына бәйле кеше исемдәре

Башҡорт исемдәре араһында таш, тимер һәм башҡа алтын, көмөш атамалары менән яһалған исемдәр байтаҡ.

Боронғо кешенең (таш быуат, тимер быуат) тарихында ҙур роль уйнаған «таш» һәм «тимер» һүҙҙәре бөтә төрки телдәрендә кеше исемдәре составында осрай. Башҡорт телендә «таш» һүҙе менән **Бикташ, Ташбулат, Таштимер, Ташбай, Ташбаш, Ташйөрәк**; «тимер» һүҙе менән **Тимер, Тимерәк, Тимеркәй, Тимерғол, Тимербай, Тимерйән, Тимербәк, Тимербулат, Тимерша, Актимер, Сынтимер, Тимерхан, Хантимер, Өстимер, Йәнтимер, Биктимер, Иштимер, Истимер, Юлтимер, Якшытимер, Тимершах, Тимер ҡарабуға, Тимербикә** кеше исемдәрендә һаҡланған. «Таш» һәм «тимер» һүҙҙәре бала *таш* һәм *тимер* һымаҡ ныҡ булһын, тигән теләк менән ҡушылыу сәбәпле (йола буйынса) борон-борондан әлегәсә йәшәп килә. Был исемдәр бөгөнгө көндә күп кенә төрки телдәрҙә ҡулланыла. Төркиғәрәп һүҙлегендә **Айтимер, Ҡоштимер, Исәнтимер, Тимерхан, Тимерташ, Бикташ, Алтынташ** исемдәре күрһәтелгән.

Башҡорт телендә «ҡорос» һүҙе менән **Ҡорос, Ҡоросай, Ҡорошай** исемдәре билдәле. «Ҡорос» һүҙенә синоним булып «булат» тигән фарсы һүҙе үҙләштерелгәс, **Булат, Аҡбулат, Айбулат, Тимербулат, Йәнбулат, Ташбулат** исемдәре яһала башлаған. «Булат» һүҙе менән исемдәр төрки халыҡтарҙа күп таралған. *Таш, тимер, ҡорос, булат* ныҡлығы менән кешенең күңеленә ятһа, *алтын, көмөш, алмас, ынйы, гәүһәр* һ. б. матурлығы менән кешенең күңелен биләй һәм был металдар тәүҙә матурлыҡ билдәһе булып, ҡатын-ҡыҙҙарға ҡушыла. Һуңға табан йәмғиәттә алтын-көмөш ҡиммәтле металл булып, көс, шөһрәт билдәһенә әүерелгәс, «алтын» һәм «көмөш», «алмас» һүҙҙәре менән ир-ат исемдәре ҡушыла башлай. Башҡорт телендә «алтын» һәм «көмөш» һүҙҙәре ир-ат, ҡатын-ҡыҙ исемдәре составында һаҡланған. Ләкин металл һәм таштарҙан *тимер, алмас* һәм *еҙ* һүҙҙәре (**Алмас, Еҙбикә, Тимербикә**) ҡатын-ҡыҙ исемдәрендә һаҡланып ҡалыуын юғарыла әйтелгән фекерҙәр ҡеүәтләй. Фарсы телендә лә **Алмас** ҡатын-ҡыҙ исеме тип күрһәтелгән. Боронғо башҡорт исемдәренән: **Алтынғужа, Алтынсура, Алтынъюл, Алтынбай, Алтынбәк, Алтын** – ир-ат; **Алтын, Алтынбикә, Алтынсәс** ҡатын-ҡыҙ исемдәре; **Көмөш, Көмөшбай** – ир-ат һәм **Көмөшбикә, Көмөш, Еҙбикә, Аҡыкбикә, Алмас, Ынйы, Ынйыбикә, Ынйыкай** – ҡатын-ҡыҙ; **Баҡыр, Ҡалай, Аҡыкбай, Яхут** тигән ир-ат исемдәре билдәле. А. Дибаев ҡырғыҙҙарҙа **Баҡыр** исеме барлығын күрһәтә. «Алтын», «көмөш» һ.б. һүҙҙәр менән исемдәр Н. Ф. Катановтың һүҙлегендә айырыуса күп: **Айдас** (ай + тас), **Алтын кус, Алтын көк, Алтын мөкө, Алтын таҡтай, Пулай кан** (гәлсәр батша), **Алтын кереш, Ҡара тас мөкө, Час мөкө** (еҙ мөкө), **Пулай арыг** (саф гәлсәр), **Пулат, Пулаттай, Сарытас, Тимер йөрәк, Алтын торғай, Молат чураҡ** (булат йөрәк), **Алтын кач, Алтын ҡойб, Ал-**

тынсач, Алтын пос (таҫма), **Алтын сабаҡ** (еп), **Алтын тана** (төймә), **Алтын торғай, Алтын төлкө, Алтын Сәсәк, Алтын Апйол, Алтын куруп** (уймаҡ) һ. б. Ошондай исемдәр төрки халыҡтарҙа борон-борондан булған һәм бөгөнгө көндә лә ҡайһы берҙәре ҡулланылыуын дауам итә. Ыңғай тасуири көсө булған ҡиммәтле, матур *таш, тимер* атамаларының ҡаҙаҡ һәм башҡорт, хакас, ҡарасай-балҡар, туба телдәрендә кеше исемдәре булып йөрөүе тураһында ҡаҙаҡ телсеһе О. А. Султаняев әйтеп китә. Башҡорт исемдәре араһында осраған **Тәңкә**, **Тәңкәбикә**, ҡаҙаҡ телендәге **Жамбы** (төрлө алтын һәм көмөш ҡойолмаһы), **Дилда** (алтын аҡса), азербайжан телендәге **Динар** һәм **Динара** (ғәрәпсә – алтын аҡса), ҡырғыҙ телендәге **Тәңкә**, **Мәрүәт** (ынйы) исемдәре ошо ҡиммәтле, матур *таш* һәм *металдар* менән исем яһалыу процесының эстетик зауҡының артабанғы бер үҫешен тәшкил итәләр. Тимәк, ҡиммәтле, матур *таш* һәм *металдар* атамаһынан кеше исемдәре яһалыу борон-борондан килгән, бөгөнгө көндә «таш», «тимер», «булат» һүҙҙәре бала нығ булһын тигән йола менән ир-атҡа ҡушылыуын дауам итһә, матур таштарҙың атамалары матурлыҡ билдәһе итеп ҡатын-ҡыҙға ҡушыла.

19. Социаль титулдарға, дәрәжә атамаларына бәйле исемдәр

Боронғо төрки яҙмаларындағы кеше исемдәрен тикшереүсе ҡаҙаҡ телсеһе Т. Жанузаков боронғо төрки йәмғиәтендә ҡулланылып йөрөгән бик күп социаль титулдарҙы күрһәтә. Унда феодаллек осорона хас: *хаким* һәм *хан, бай, бей, бек, түрә, тархан, батыр, kаған, хан, ханша, kол, улуг, тутук, алп, терек, тоң, тоған, kулуг, тегин, боға, билге, бори, барс, чур, аталыk* – төрки һүҙҙәрҙе, *солтан, малик, әмир, абд, kазый, хажи, шайkы (шәйех), сопы (суфый) мулла* – ғәрәп, *шаh, kужа, мирза* тигән фарсы һүҙҙәре килтерелә. Быларға өҫтәп төрки телдәрендә осраған *сура, көбәк, сәсән, аға, ата, түрә, төлөк (түләк), шакман, шад (шат), ябғу, илек, санун, чукак* һәм ҡатын-ҡыҙ титулдары булып йөрөгән *kатын, бикә, бикәс, ханаkа* атамаларын күрһәтергә мөмкин. Был титулдарҙың дәрәжә атамаларының ҡасан һәм ниндәй дәүләт төҙөлөшөндә, ниндәй дәрәжәне күрһәтеп бирелеүе бик үк асыҡ булмаһа ла, ҡайһы берҙәренең килеп сығышы, ҡулланыла башланыуын тарихи сығанаҡтарҙан, боронғо яҙмаларҙан билдәләп, төҫмөрләп була. Билдәле булған титул һәм дәрәжә атамалары мәғәнәүи яҡтан кешенең ыңғай, яҡшы сифаттарын күрһәткән һүҙҙәргә ҡайтып ҡала. Батырлыҡты, ҡыйыулыҡты, ғәйрәтлелекте, көстө һәм аҡыллылыҡты, фекер йөрөтөү ҡеүәһен, туғанлыҡты белдергән һүҙҙәр титул атамаларына әйләнгән тип әйтергә кәрәк. Мәҫ., *батыр* – ҡыйыу; *бука* (бөкө) – көслө; *белге* (билге) – аҡыл эйәһе; *бегу* – аҡыл эйәһе; *төлөк* (түләк) – көслө, ғәйрәтле, *тоған* (шоңҡар) – батыр; *туңа* (барс, ҡаплан) – батыр, ҡыйыу; төҙ атыусы; *сура* – батыр, көбәк; *бей* һәм *бәк* – аҡыллы һәм нығ; *аға* – аҡыллы, аҡыл эйәһе; *баба* – аҡыллы, аҡыл эйәһе; *шат* – ҡыйыу, батыр; *сәсән* – аҡыллы һ. б. Аҡыллылыҡты, батырлыҡты, ҡыйыулыҡты, көслөлөктө аңлатҡан һүҙҙәр башта аҡыллы, ҡыйыу кешенең исеменә ҡушамат итеп ҡушылған булырға тейеш. Ошо яҡшы, ыңғай мәғәнәле ҡушаматтар, билдәле бер тарихи шарттарҙа, титулға әйләнеп киткән. Ә инде артабан исемдәр үҫешенең осоронда ошо титулдарҙың ҡайһыныһылыр ябай исем яһаусы һүҙ, исем компонентына әйләнгән.

Башҡорт исемдәре составында иң күп осраған титул (һуңынан исем яһаусы компонент) – «бай» һүҙе. Башҡорт шәжәрәләрендә ул «бей»

формаһында ҡулланылған. Бей (бай) һүҙенең башҡорт йәмғиәтендә титул һәм исем компоненты булып ҡасан ҡулланыла башлауын билдәләү ҡыйын, ләкин боронғо эпостарҙың береһе Күсәкбиҙең исеменә ҡарағанда был титулдың бик боронғо замандарҙан ҡулланылғаны күренә. Ҡаҙаҡ телсеһе Т. Жанузаков «бай» һүҙенең V–VIII быуат төрки яҙмаларында осрауын әйтә. Башҡорт тарихын тикшереүселәр (Кузеев) башҡорт йәмғиәтендә бей титулының ҡулланылышын феодал мөнәсәбәттәр ныҡынған һәм унда политик властың әһәмиәте артҡан осорға бәйләп, ошо политик властың башында бейҙәр торғанын билдәләй.

Хан//кан//ҡаған титулы бөтә төрки халыҡтарының кеше исемдәрендә сағылыш алған. Хан титулы VI быуаттарҙан Бөйөк төрки ҡағанаты заманынан билдәле, һуңынан монгол-татарҙар баҫып алыуынан һуң хан титулы төрки халыҡтары араһында тағы ла күбәйеп китә һәм иран халыҡтарына ла тарала. Баҫып алынған ерҙәрҙә хандар хөкөмлөк итеүе был титулдың күпләп таралыуына сәбәп була (ОИБ). Ҡыпсаҡ ырыуы ҡарыйҡыпсаҡ («Иң боронғо», «ҡарт» ҡыпсаҡ) шәжәрәһендә ҡыпсаҡ ырыуының башы Оғуз хандың Сыңғыҙ хандан дүрт мең йыл элек йәшәүе тураһында мәғлүмәт биреүе һәм башҡа башҡорт шәжәрәләренең ҡайһыларының Сыңғыҙ хандан башланып китеүе, хан дәрәжәһенең бик борондан килеүен, халыҡтар тарихында ҙур роль уйнауын күрһәтеп тора (БШ. 54). Башҡорт телендә хан/кан һүҙе титул атамаһы һәм ир-ат исемдәренең компоненты булып һаҡланған. (**Әхәт, Хәмәт хан, Жәнбәк хан, Исмаил хан, Бураҡ хан, Ханкай, Ҡаныҡай (Ханыҡай), Ҡанаҡас (Ханыҡас), Хансөйәр, Хансура, Хантимер, Ханбирҙе** һ.б.)

Ябоғча үҫәргән шәжәрәһендә бар. Был һүҙ тарихсы Л. Н. Гумилев күрһәткән *ябғу* титулы булыуы ихтимал. Ул *ябғу* титулы бик боронғо һәм хандан һуң беренсе дәрәжә булыуын күрһәтә.

Бука, буға. Көслө, батыр мәғәнәһендә боронғо башҡорт исемдәре составында һаҡланған. Боронғо төрки халыҡтары араһында үгеҙгә табыныу, уны хөрмәт итеп культ тип һанау тураһында Н. А. Аристов әйтеп китә. Башҡорт исемдәре араһында Үҫәргән шәжәрәһендә **Ҡара буға бей,** Бөрйән шәжәрәһендә **Тимер ҡарабоға**, Ҡыпсаҡ шәжәрәһендә **Буға би**, Ҡарыйҡыпсаҡ шәжәрәһендә **Букас**, Мең шәжәрәһендә **Сос-боға бей** һәм **Боға бей**, Әй ырыуы шәжәрәһендә **Юлбуға** һәм башҡа сығанаҡтарҙа **Боға**, **Бока**, **Бокай**, **Буғай**, **Букаш** исемдәре осрай. Был исемдәрҙең ҡайһыныһында буҡа/боға титул булып, ҡайһыныһында исем яһаусы компонент булып килеүен әйтеүе ҡыйын, башҡа төрки телдәрҙә лә «буға» һүҙе исем булып һаҡланған.

Тархан – боронғо төрки һүҙе. М. Ҡашғари һүҙлегендә исламиәттән элек ҡулланылған башлыҡ титулы тип аңлатылған. Тархан дәрәжәһе килеп сығышы буйынса ике төрлө булып, беренсеһе нәҫелдән нәҫелгә күсә килгән, икенсеһе шәхси тарханлыҡ дәрәжәһе булған. Нәҫелдән нәҫелгә күсә торған тарханлыҡ дәрәжәһе Ноғай, Ҡазан, Себер хандары заманынан билдәле булып, рус дәүләте ошо йоланы дауам итеп, ҙур хеҙмәт күрһәткән башҡорттарға тархан дәрәжәһе бирә килгән. Бәләкәй, ваҡ хеҙмәт өсөн дә шәхси (берәй кешегә генә) тарханлыҡ дәрәжәһе бирелер булған. Башҡортостанда XVI быуаттан башлап булған тарханлыҡ титулы башҡорттарға линия хеҙмәте (рус дәүләтенең Көнсығыш сиктәрен һаҡлаған) өсөн һәм рус армияһы менән хәрби походтарҙа ҡатнашыуҙары өсөн бирелгән (МИБ, У 13). Башҡорт тархандары рус дәүләтендә хеҙмәт иткәндәр һәм яһаҡ түләүҙән ҡотолғандар (бынан башҡа айырым хоҡуҡтар менән файҙаланғандар). 1754 йылда хөкүмәткә яһаҡ түләү туҡтатылғас, рус хөкүмәте башҡорт феодалдарына тархан титу-

лы бирмәй башлай һәм тархан дәрәжәһе әкренләп үҙ көсөн юғалта. Башҡорт телендә *тархан, дархан* формаһында **Аҡынсыҡ дархан, Китүк дархан, Ҡушай дархан, Бикдархан** һ.б. бар.

Солтан – иң юғары хаким, башлыҡ. Бартольд билдәләүенсә, Урта Азияла XV быуатта үзбәктәр заманынан «батша улы, Сыңғыҙ хан нәҫеле» мәғәнәһендә ҡулланылыуын билдәләй. Башҡорт телендә *солтан, салтан, һолтан* формаһында: **Салтан, Салтанай, Салтангилде, Салтанғол, Солтан, Солтанай, Солтанмулла, Солтанхужа** һ. б. осрай. Башҡорт телендә «солтан» һүҙе – шәп, аҡыллы, башлыҡ, хаким мәғәнәһендә билдәле. Башҡорт халыҡ йыры «Түрәкәй»ҙә: «...Һин икәнһең ирҙең солтаны» тип әйтелә. Антропонимдарҙа **Һолтанғол** (Күгәрсен р.); **Һултанғужа тауы, Һултан күле, Һултан уяһы** (Баймаҡ р.); **Һултас ауылы** (Хәйбулла р.), **Һултантимер ауылы** (Йылайыр р.); **Һултангүл күле, Аҙнаһолтан үҙәге** (Әбйәлил р.) атамалары билдәле. 1859 йылғы «ревизские сказки» материалдарында ҡатын-ҡыҙ исемендә иң актив компонент булып ҡулланылыуы күрһәтелә: **Аҡһолтан, Ишһолтан, Кинйәһолтан, Көнһолтан, Йопарһолтан, Муллаһолтан, Аҙнаһолтан** һ. б. Төрки телдәрҙә ҡатын-ҡыҙҙар исемдәрендә *һолтан* һүҙе «солтандың ҡыҙы» мәғәнәһендә ҡулланылыуы күрһәтелгән. XV–XVI быуат ҡомартҡыһы Бабурнамә яҙмаларында *солтан* титулы ҡатын-ҡыҙ исемдәре менән ҡулланылғаны билдәле.

«Түрә» һүҙенең иң боронғо мәғәнәһе *закон, йола* тигәнде аңлата. Тимәк, борон халыҡ йолаларын, ғөрөф-ғәҙәттәрен белеп, шуны тотҡан, халыҡ араһында тормошҡа ашырған абруйлы кеше *түрә – башлыҡ* итеп ҡуйылған. Артабан *түрә* һүҙе титул, дәрәжәне күрһәтеп ошондай ил ағаларына бирелер булған. 1812 йылғы Ватан һуғышы геройы, башҡорт кавалерияһының полковнигы, **Ҡаһым түрә** исемендәге «түрә» һүҙе уның дәрәжәһен, титулын күрһәтеп бирелгән. Башҡорт телендә: **Түрәкәй, Түрә, Түрәхан, Түрәбирҙе, Йәнтүрә, Байтүрә, Яҡтүрә** тигән исемдәр, (**Байтурин, Йәнтурин, Түрәкәев**) фамилиялар билдәле.

«Батыр» һүҙе кешенең ҡылығындағы ҡыйыулыҡ, ғәйрәтлелек, көслөлөк сифатын билдәләп аталған дәрәжә булған. «Ҡуҙыйкүрпәс менән Маянһылыу» эпосындағы Ҡарабай батыр тураһында Т. Беляев ошондай юлдар килтерә: «...когда Карабай убил араслана, подьехали к нему его товарищи, и, удивляясь толикой смелости, наименовали его батыром. С этого самого времени он всегда имел сие название». Башҡорт телендә **Алғышай батыр, Боҫҡонбатыр, Ҡартбатыр, Ямантайбатыр, Яубатыр, Салауатбатыр** тигән исемдәрҙә «батыр» һүҙе титул, дәрәжәне белдерә.

«Сура» һүҙе менән башҡорт телендә исемдәр күп: **Байсура, Йылҡысура, Юлсура, Төлкөсура, Алтынсура, Сынсура, Ҡолсура, Тимерсура, Төмәнсура, Ноғайсура, Ҡалмансура, Ҡайсура, Килсура, Килсурабай, Ишсура, Йәнсура, Сураман, Иҫәнсура, Теләүсура, Тәүләсура, Тимсур, Сурабай, Сура, Сурай, Дәүләтсура, Суракай, Сураш, Биксура, Мәмәтсура** һ. б. Боронғо башҡорт һәм сыуаш исемдәре составында осраған *сура* һүҙе боронғо төрки чур титулына бәйле тип ҡарарға мөмкин. Боронғо төрки һүҙлектә башҡорт (**Биксура**, **Ейәнсура**) исемдәренә тап килеп торған **Бегчур**, **Еганчур** (ДТС, 157) тигән исемдәрҙең алыныуы ошо фекерҙе раҫлай.

Шулай итеп, боронғо төрки яҙмаларында титул булып йөрөгән, «сура» («сур») һүҙе төрки телдәрҙә төрлө мәғәнәләрҙә кеше исемдәре составында һаҡланған. Башҡорт тарихында билдәле булған Шәғәле Шаҡман кенәздең исемендәге «Шаҡман» һүҙе лә (**Соҡман, Сукман** формаһында) боронғо төрки телдәрҙә батырҙарға бирелгән ҡушамат, титулға ҡайтып ҡала. М. Ҡаш-

ғари һүҙлегендә *сокман* һүҙе хаҡында батырҙарға, бәһлеүәндәргә бирелгән ҡушамат тип әйтелгән. *Сокман* һүҙе кеше исеме булып төрөкмән шәжәрәһендә алынған: Инәлгазиның ике улы тураһында, береһенең исеме **Тура**, икенсеһе – **Сукман**, тип әйтелә. «Мосолмандар династияһы» китабында төрөкмәндәргә ҡағылышлы **Мумин алдин Соҡман** I (1098) һәм **Котоб ад-дин Сокман II** (1185) тигән исемдәр килтерелә (Босворт). **Котоб ад-дин Сукман I** (1186), **Сукман** I һәм **Сукман** II әрмән шаһтары тип был исемдәр Рашид ад-диндә алынған. Тимәк, **Сукман** (**Шаҡман**) исеме борон төрки халыҡтарында ҡулланылған һәм башҡорт, төрөкмән телдәрендә һаҡланып ҡалған.

«Алп» һүҙе тураһында Ж. Ғ. Кейекбаев: «Боронғо башҡорт телендә батыр *ҙур кәүҙәле* мәғәнәһендә йөрөгән», тип әйтә. Ә боронғо төрки һүҙлектә (ДТС) «алп» һүҙе ике мәғәнәлә: 1) тура атыусы, мәргән; 2) батыр, бәһлеүән тип бирелә. Башҡорт халыҡ ижадында **Алпамыша** исеме һаҡланған.

«Хужа//ҡужа» (фарсы һүҙе) исемдәрҙә күп осрай. Төрки телдәрҙә титул булып ҡулланылған *хужа* һүҙе башҡорт исемдәрендә исем яһаусы компонент булып ҡына һаҡланған.

«Мырҙа» (фарсы һүҙе) башҡорт теленең көньяҡ диалектында «кусты» мәғәнәһендә ҡулланыла. Титул, дәрәжә атамаһы булып *мырҙа* (*мурза*) һүҙе башҡорт теленә XIVбыуаттан һуң, Алтын Урҙа ханлығы емерелеп, Башҡортостанды нуғай мурзалары бүлгеләп, хакимлыҡ иткән осорҙа инеүе ихтимал (ОИБ). Юрматы шәжәрәһендә: «Нуғайлар ғадәте шул ирде, би, мырҙа дип баш ийеп иөрдиләр». Башҡортостан Рус дәүләтенә ҡушылғас та *мырҙа* титулы ҡулланылыштан сыҡмай. Артабан шәжәрәлә Ноғай ханлығы осоро тасуирланып «Бурнаҡ би булды, Ядкар мырҙа булды. Аның ҡәрдәшләре барча мырҙа булдылар, ырығы күб ирде», тип әйтелә (БШ, 29-сы бит). «Мырҙа» һүҙе менән **Мырҙабай**, **Аҡмырҙа**, **Мырҙағол**, **Ишмыр-ҙа**, **Мирза** һ. б. исемдәр, фамилиялар ҡулланыла.

Боронғо замандарҙа төрки халыҡтарының ил тормошонда ҡатын-ҡыҙ ҙур роль уйнаған. Башҡорт тарихында был турала асыҡ ҡына мәғлүмәт һаҡланмаһа ла, «Башҡорт шәжәрәләре»ндәге ҡайһы бер ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡарап, фекер әйтергә мөмкин. Башҡорт шәжәрәләренә 23 ҡатын-ҡыҙ исеме индерелеп, уларҙың күбеһе «бикә» компоненты менән яһалған (**Арыубикә**, **Еҙбикә**, **Алтынбикә** һ. б.) (БШ, 286–296). Тамъян шәжәрәһендә **Ҡыҙбәк** тигән *бәк* титулы, Сытырман һәм Моҡас ауылы юрматы шәжәрәһендә **Бибикә** тигән *бей* титулы менән яһалған ҡатын-ҡыҙ исемдәре бар. Тарихсылар билдәләүенсә, ҡатын-ҡыҙ исемдәренең шәжәрәләргә индерелеүе башҡорт йәмғиәтендә булған боронғо матриархат ҡалдығын күрһәтә (БШ, 184). Ә инде **Ҡыҙбәк** һәм **Бибикә** исемдәрендә «бей» һәм «бәк» һүҙҙәре боронғо титул, дәрәжә атамаларының бер сағылышы булып һаҡланып ҡалған. Исемдәр составында йәки үҙҙәре айырым исем булып һаҡланған «бикә», «ҡатын», «һолтан» һүҙҙәре лә сығышы менән боронғо төрки титулдарға барып тоташа («бикә» – *бей* ҡатыны, «ҡатын» – *хан* ҡатыны) (М.Ҡашғари, ДТС). Рашид ад-дин яҙмаларында **Ҡулан-хатун** (Чингиз хандың ҡатыны), **Тукузхатун** (Екүнең ҡыҙы, Толойҙоң ҡатыны) исемдәре килтерелә. Г. Ф. Благова «Бабур-намә яҙмалары»ндағы юғары даирә ҡатын-ҡыҙҙарының титулдары тураһындағы хеҙмәтендә *солтан*, *аға* (*ака*), *бикәм*, *ханым*, *ханзада* атамаларын килтерә.

Академик В. В. Вельяминов-Зернов (494) *ханыш* титулы тураһында былай ти: «Слово *ханыш*, в старину оно служило титулом, который давался девицам и вообще женщинам ханского или царского рода и значило почти тоже *ханика* и *ханым*...». Башҡорт исемдәрендә һаҡланған **Ҡаныш** исемдәре

һәм башҡорт халыҡ йырында ғына ҡалған «Һанаҡа» исеме ошо юғарыла әйтелгән титулдарға барып тоташа, тип ҡарарға мөмкин. *Ханака* һүҙенең титул булып ҡатын-ҡыҙ исемдәренә ҡушылып ҡулланылыуын Олуғбектең портретын тасуирлағанда Г. А. Пугаченкова бик асыҡ күрһәтә: «В гареме Улугбека было пять жен и шесть наложниц. Старшая из них, Аксултан ханике, дочь Султан-Махмудхана, подставного хана времени Тимура, от имени которого всесильный правитель чеканил монету, восседает ближе всех к шатру государя. Рядом с ней изображена Хусн-Нигар-ханике – дочь Халил-Султана и правнучка Тимура» (Пугаченкова Г. А.). *Хан, ҡан* титулдары менән төрки халыҡтарында ҡатын-ҡыҙ исемдәре байтаҡ һаҡланған. Н. Ф. Катанов тарафынан В. В. Радловтың «Төрки халыҡтары әҙәбиәте өлгөләренән» йыйып төҙөлгән кеше исемдәре теҙмәһендә *ҡан* (*хан*) һүҙе менән **Ҡан АрыҒ, Ҡан, Пурҡан, Ҡантарғаҡ (Хан тараҡ), Ҡысҡан (Ҡыҙхан), Ҡанар-Ҡо** һ. б. ҡатын-ҡыҙ исемдәре күрһәтелгән. Ҡараҡалпаҡ телендә «хан» һүҙе ҡатын-ҡыҙ исеме яһаусы компонент һәм **Ҡаным** (**Ханым**) формаһында айырым исем булып һаҡланған: **Ҡаным**, **Ҡаным бийке**, **Ҡанымжан**, **Арзыхан**, **Ару-ухан**, **Әжихан**, **Дәмехан**, **Айымхан** һ.б. (Карк. – РС, 777–778). Ҡырғыҙ телендә **Ҡаныш** тигән исем *хан ҡатыны* тип аталған.

Ғөмүмән, борон замандарҙа төрки халыҡтарында титул, дәрәжә атамалары, хөрмәтләү, батырлыҡты билдәләү һүҙҙәре күп ҡулланылған һәм ошо рәсми титулдарға ҡәҙәр туғанлыҡ, ололоҡ терминдары дәрәжә атамаһы булып йөрөгән.

20. Әйтелеш оҡшашлығына ҡоролған исемдәр

Бер ғаиләлә исемде бер-береһенә оҡшатып ҡушыу йолаһы сығышы менән боронғоға ҡайтып ҡала. Был йола ғөмүмән кеше исемдәре яһалыу һәм формалашыу процесында һуңғараҡ, матурлыҡ төшөнсәһенә бәйле барлыҡҡа килгән булырға тейеш. Оҡшаш исем ҡушыу борон төрки һәм иран халыҡтарында киң таралған.

Башҡорттарҙа, башҡа төрки халыҡтарҙағы һымаҡ, оҡшаш исем ҡушыу йолаһы ислам диненә ҡәҙәр үк булған. Башҡорт әкиәттәрендә был фекерҙе раҫлай торған миҫалдар күп. Ҡамыр батыр әкиәтендә игеҙ малайҙарға исем ҡушыу тураһында ошолай тиелә: «Бабай менән әбей бик ҡыуанғандар. Улдарына **Ҡамыр батыр** менән **Тамыр батыр** тигән оҡшаш ҡына исем ҡушҡандар» (БХИ). Уландарының исемен атаһының исеменә оҡшатып ҡушыу тураһында «Аҡмырҙа» әкиәтендә әйтелә: «Ул ауылда **Йәлмырҙа** тигән бер ҡарт ғүмер иткән, ти. Ҡарттың оҡшаш ҡына исемле өс улы булған, ти: өлкән улы – **Ишмырҙа**, уртансыһы – **Бикмырҙа**, кинйәһе – **Аҡмырҙа**» (БХИ). Артабан «Кейеҙбай менән батша ҡыҙҙары» тигән әкиәттә бер ғаиләләге малайҙарҙың исемдәренең оҡшашлығы әйтелә: «Булған ти, бер кешенең өс улы: өлкәне – **Йылҡыбай**, уртансыһы – **Кейекбай**, кинйәһе – **Кейеҙбай**» (БХИ). Башҡорт телендә оҡшаш исемдәр ҡушыу йолаһы бик алыҫ дәүерҙәрҙә, патриархаль-ырыу ҡоролошо шарттарында барлыҡҡа килгән һәм ғәжәп матур традицияға әйләнгән. Башҡорт телендә оҡшаш исемдәрҙе түбәндәге төрҙәргә бүлеп ҡарарға мөмкин:

1) Игеҙ балаларҙың исемдәрен бер-береһенә оҡшатып ҡушыу;
2) Ир баланың исемен атаһының исеменә оҡшатып ҡушыу;
3) Ҡыҙ баланың исемен әсәһенең исеменә оҡшатып ҡушыу;

4) Ир баланың исемен ағаһының исеменә окшатып ҡушыу;
5) Ҡыҙ баланың исемен апаһының исеменә окшатып ҡушыу;
6) Ғөмүмән ғаиләләге балаларҙың исемдәрен окшатып ҡушыу.

Был окшаш исемдәрҙең окшашлыҡ билдәләре лә күп исемдәрҙең беренсе өндәре окшаш; беренсе ижеге йәки беренсе компоненты рифмалаш; исемдәрҙең һуңғы өнө, ижеге, йәки һуңғы компоненты рифмалаш. Бер ғаилә кеше исемдәрен өҫтән генә күҙәткәндә лә исем һайлауҙа ниндәйҙер бер законлылыҡ һиҙелә. Мәҫ., тәүге ике өс баланың исеме асыҡ ижеккә бөтһә, һуңғы баланың исеме ябыҡ ижеккә бөтә. Йәки киреһенсә, тәүге балаларҙың исемдәре ябыҡ ижеккә бөтөп, һуңғы баланың исеме асыҡ ижеккә бөтә. Ошо исемдәр ҡушыуҙың бер миҫалы итеп Бөрйән шәжәрәһендәге исемдәрҙе килтерәбеҙ. Бөрйән бейҙең алтынсы быуын улы **Тимеркарабоғаның** улдары: **Аллаяр** һәм **Ҡотлояр**. **Аллаярҙың** улдары: **Монаш** һәм **Яманаш**. **Ҡотлоярҙың** улдары: **Жансары** һәм **Байсары**. Артабан, **Иҙелдең** улдары: **Ғөмәрбай, Ҡансөйәр, Жансөйәр. Ғөмәрбайҙың** улы **Юлдыбай, Юлдыбайҙың** улы **Тимербай. Ҡансөйәрҙең** улдары: **Бикмырҙа** һәм **Бикҡол. Бикҡолдоң** улдары: **Мөхәмәтйән, Мөхәмәтшәриф, Мөхәмәткәрим; Мөхәмәткәримдең** улдары: **Абызкилде, Ҡотлогилде, Аллабирҙе. Жансөйәрҙең** улдары: **Ҡобағош, Йортбағыш** һәм **Иманҡол, Теләпҡол, Ҡөҫәпҡол** (БШ, 122–125). «Ревизские сказки» материалдарында ла окшаш исемдәр ҡушыу йолаһын күрергә мөмкин: **Йондоҙ** һәм **Ҡондоҙ (Байсариндар)**; **Кейекбай** һәм **Үҙәнбай (Ямансариндар), Айбул** һәм **Илбул (Байтимеровтар), Буранбай** һәм **Ейәнбай, Төлкөбай** һәм **Ҡонанбай, Мөхибъямал** һәм **Фәхриямал (Алтынбайҙың** ҡыҙҙары) – игеҙәктәр. **Ҡарлуғас, Ҡарасәс, Һандуғас (Татлығужа Әҙелғужиндың** ҡыҙҙары); **Баҙамша** һәм **Әхмәтша (Әбделмәжиттең** улдары); **Ҡолоҡас, Байрас, Алтынса; Гөлъямал, Хәбибъямал, Сәхипъямал (Байрамбикәнең** ҡыҙҙары); **Айбикә** һәм **Аҙнабикә, Аҙнаһолтан** һәм **Айһолтан, Байрамбикә** һәм **Ҡапышбикә, Көлзәбиха** ҡыҙы **Көлғәйшә, Биккенә** һәм **Ишкенә** һ. б. (БШ). Окшаш исем ҡушыу йолаһы ислам дине, ғәрәп исемдәре менән дә һаман ҡулланыла килә. **Муса** һәм **Ғайса, Ноғман** һәм **Ғилман, Камалетдин** һәм **Хөснетдин, Бәхтегәрәй** һәм **Сәғәҙәткәрәй; Мөхәмәтсабир, Мөхәмәткәрим, Мөхәмәтрәхим, Әбдрәхим, Әбдрахман (Баймурзин Өмөтбайҙың** улдары). Окшаш исем ҡушыу бөгөнгө көндә лә киң таралған. Шулай итеп, төрки халыҡтарҙа борон-борондан килгән йола бөгөн дә йәшәп килә. Быны раҫлай торған мәғлүмәт башҡорт телендә һәм башҡа төрки телдәрҙә етерлек.

ҠУЛЛАНЫЛҒАН ӘҘӘБИӘТ

Абрамзон С. М. Рождение и детство киргизского ребенка. «Сборник музея антропологии и этнографии». – М.-Л., 1949.

Айдаров Г. Язык орхонских памятников древнетюркской письменности VIII в. – Алма-Ата, 1971.

Айплатов Г. Н. О марийских собственных именах XVII века. «Советское финно-угроведение». – 1965. – № 1.

Аннагилижов Ш. Турменлерде ат дакылышы. – Ашгабат, 1969.

Аннаклычев Ш. Мотивы выбора имен у туркмен. Сб. «Личные имена в прошлом, настоящем, будущем». – М., 1970.

Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения: I. Сб. «Ономастика». – М., 1969; II. «Известия отделения литературы и языка АН СССР». – М., 1969. – №4; III. Сб. «Ономастика Поволжья – 1». – Ульяновск, 1969; IV. «Советская этнография». – 1969. – №4; V. Сб. «Антропонимика». – М., 1970; VI. Сб. «Восточно-славянская ономастика». – М., 1972; VII. Сб. «Этнография имен». М., 1971; VIII. «Русская речь». – 1970. – №6; IX. Сб. «Ономастика Поволжья – 3». – Уфа, 1973.

Батманов И. А. и др. Современная и древняя Енисейка. – Фрунзе, 1962.

Батырҙар тураһында ҡобайырҙар. *М. Буранғолов* тарафынан яҙып алынған. Научный архив БФАН СССР. Ф. 3, оп, 12., ед. хр. 226.

Башкирская АССР. Административно-территориальное деление. – Уфа, 1961.

Башкирские народные сказки. Запись и перевод *А. Г. Бессонова.* – Уфа, 1941.

Башкирские шежере. Составление, перевод текстов, введение и комментарии *Р. Г. Кузеева.* – Уфа, 1960.

Башҡорт легендалары. Төҙөүселәр, иҫкәрмә биреүселәр һәм редакторлаусылар доцент *М. Х. Минһажетдинов* менән проф. *Кирәй Мәргән.* – Өфө, 1969.

Башҡорт теленең һүҙлеге, I, II. – М., «Русский язык», 1993.

Башҡорт туй йолалары. *М. Буранғолов* тарафынан яҙып алынған. Научный архив БФАН СССР. Ф. 3, оп. 12, ед. хр. 215 а.

Башҡорт халыҡ ижады, I. – Өфө, 1954.

Башҡорт халыҡ ижады, II. – Өфө, 1959.

Башҡорт халыҡ ижады. Йырҙар. Беренсе китап. – Өфө, 1974.

Башҡорт халыҡ ижады. Эпос. Беренсе китап. – Өфө, 1972.

Башҡорт халыҡ йырҙары. – Өфө, 1954.

Бегматов Э. Номлар ва одамлар. – Тошкент, 1966.

Белгородский Н. А. Социальный элемент в персидских именах, прозвищах, титулах, фамилиях. «Записи института Востоковедения АН СССР».–1932. – №1.

Беляев Т. Куз-курпяч, башкирская повесть. «Башкирия в русской литературе». – Т.1. – Уфа, 1961.

Бикбулатов Н. В. Антропонимы и термины родства. «Ономастика – 3». – Уфа, 1973.

Благова Г. Ф. Тюркские средневековые женские личные имена (по материалам «Бабур-наме»). Сб. «Личные имена в прошлом, настоящем, будущем». – М., 1970.

Босворт К. Э. Мусульманские династии. – М., 1971.

Будагов Л. З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. 1.1. – СПб., 1869.

Будагов Л. З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. 1. II. – СПб., 1871.

Вельяминов-Зернов В.В. Исследования о касимовских царях и царевичах.– Ч.2.– СПб., 1864.

Вельяминов-Зернов В.В. Источники для изучения тарханства, жалованного башкирам русскими государями. Приложение к запискам Академии наук. – СПб., 1864. – Т.IV – №6.

Гарипова Н. Д. Персидские элементы в именах башкир. Сб. «Ономастика Поволжья–3». – Уфа, 1973.

Гарипов Т. М., Кузеев Р. Г. Башкирские родо-племенные названия и их алтайские параллели. «Проблема общности алтайских языков». – Л., 1971.

Гарипов Т. М. О древних кипчакских именах в антропонимии башкир. Сб. «Ономастика Поволжья–3». – Уфа, 1973.

Гафуров Алим. Лев и кипарис (о восточных именах). – М., 1971.

Гордлевский В. А. К личной ономастике у османцев. «Древности восточные». – T.IV – 1913.

Гордлевский В. А. Рождение ребенка и его воспитание. Материалы по османской этнографии. «Этнографическое обозрение». – 1910. – № 3 – 4. – М., 1911.

Гукасян В. Тюркизмы в истории албан Моисея Утийского. «Структура и история тюркских языков». – М., 1971.

Гумилев Л. Н. Древние тюрки. – М., 1967.

Есбергенов Х. Е. О близости пережитков доисламских верований в обычаях каракалпаков и башкир. АЭБ. – Т. IV – Уфа, 1971.

Жанузаков Т. Есимдер сыры (тайна имен). – Алма-Ата, 1974.

Ибн-Фадлан Ахмед. Ковалевский А. П. Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921 – 922 гг. – Харьков, 1956.

Иҙеүкәй менән Мораҙым. *М. Буранғолов* тарафынан яҙып алынған. Научный архив БФАН СССР. Ф. 2, оп. 12, ед. хр. 225.

Илимбетов Ф. Ф. Личные имена как источник при изучении древних верований башкир. Сб. «Ономастика Поволжья–3». – Уфа, 1973.

Камалов А. А. Гидронимия Башкирии. Автореферат канд. дисс., – Уфа, 1969.

Камалов А. А. Некоторые вопросы изучения топонимии Башкирии. Сб. «Ономастика Поволжья–3». – Уфа, 1973.

Катанов Н. Ф. Алфавитный указатель собственных имен, встречающихся в 1 томе образцов народной литературы тюркских племен, собранных В. В. Радловым. – СПб., 1888. – 34 с.

Катанов Н. Ф. Алфавитный указатель собственных имен...–Т.II. –СПб., 1888.–83 с.

Кафтанников. Араслан-бабр. «Башкирия в русской литературе». – Т.1. – Уфа, 1961.

М. Кашғари. (Девону луғотит турк, индекс – луғат). – Тошкент, 1967.

Киекбаев Дж. Г. Вопросы башкирской топонимики. «Ученые записки Башкирского государственного педагогического института им. Тимирязева». – Вып. VIII, серия филологическая. – №2. – Уфа, 1956.

Кононов А. Н. Родословная туркмен (сочинение Абу-л-гази хана Хивинского). – М.-Л., 1958.

Кузеев Р. Г. Очерки исторической этнографии башкир. – Ч. 1. – Уфа, 1957.

Кузеев Р. Г. Происхождение башкирского народа. – М., 1974.

Кусимова Т. Х. Антропонимы в башкирских шежере. Сб. «Ономастика Поволжья – 3». – Уфа, 1973.

Кусимова Т. Х. Из истории личных имен башкир. Сб. «Личные имена в прошлом, настоящем, будущем». – М., 1970.

Курышжанов А. К. Исследования по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. «Тюркско-арабского словаря». – Алма-Ата, 1970.

Легендалар. *М. Буранғолов* тарафынан яҙып алынған. Научный архив БФАН СССР. Ф. 3. оп. 12, ед. хр. 228.

Лоссиевский М. В. Былое Башкирии и башкир по легендам, преданиям и хроникам. «Справочная книжка Уфимской губернии». – Отд. V.– Уфа, 1883.

Магницкий В. К. Материалы к объяснению старой чувашской веры. – Казань, 1881.

Магницкий В. К. Чувашские языческие имена. – Казань, 1905.

Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности. – М.-Л., 1951.

Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии. – М.-Л., 1959.

Материалы по истории Башкирской АССР. – Т. I. – М., 1936; – Т. III. – М., 1949; – Т. IV (в двух частях). – М., 1956; – Т. V. – М., 1960.

Никольский Д. П. Башкиры (Этнографическое и санитарно-антропологическое исследование). – СПб., 1899.

Никонов В. А. Актуальные проблемы процессов в антропонимии татар и башкир. Сб. «Ономастика Поволжья – 3». – Уфа, 1973.

Очерки по истории Башкирской АССР. – Т. I. – Ч. I. – Уфа, 1956.

Петровский Н. А. Словарь русских личных имен. – М., 1966.

Пугаченкова Г. А. Портрет Улугбека. «Народы Азии и Африки». – 1969. – №6.

Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий. – Т.1. – Ч.1. – СПб., 1893; – Т.II. – Ч.1. – СПб., 1899; – Т.III. – Ч.2. – СПб., 1905; – Т.IV – Ч.1. – СПб., 1911; – Т.IV.– Ч.2. – СПб., 1911.

Радлов В. В. Титулы и имена уйгурских ханов. «Записки Восточного отделения императорского русского археологического общества». – Т. V.– СПб., 1890, 1891.

Рашид ад-дин. Сборник летописей. – Т.1. – Кн.1. – М.-Л., 1952; – Т.1. – Кн.2. – М.-Л., 1952.

Руденко С. И. Башкиры. Историко-этнографические очерки. – М.-Л., 1955.

Самойлович А. К вопросу о наречении имени у турецких племен. Журн. «Живая старина». – Вып. II. – СПб., 1911.

Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М., 1973.

Урал батыр (эпос). *М. Буранғолов* тарафынан яҙып алынған. Научный архив БФАН СССР. Ф. 3, оп. 12, ед. хр. 233.

ЦГА Башкирской АССР. «Оренбургская казенная палата». Ф. И. – 138; оп. 2, ед. хр. 640 – 793 һәм 53, 145, 151, 156, 172 һәм 205 – 285 һәм 626.

Шакуров Р. З. Топонимия бассейна реки Демы. Автореферат канд. дисс., – М., 1973.

Һүҙлектәр

Баскаков Н. А. Каракалпакско-русский словарь. – М., 1958.

Древнетюркский словарь. – Л., 1969.

Хамзаев М. Я. Туркмен дилиниң сөзлүги. – Ашгабад, 1962.

Хәмзин К. З., Мәхмүтов М. И., Сәйфуллин Г. Ш. Ғарәпчә-татарча-русча алынмалар сүзлеге. – Казань, 1965.

Юдахин К. К. Киргизско-русский словарь. – М., 1965.

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Баш һүҙ 5

Һүҙлектең төҙөлөшө 9
Башҡорт алфавиты 10
Ҡыҫҡартылған билдәләр 11
Исемдәр донъяһы 13
Ир-ат исемдәре 18
Ҡатын-ҡыҙ исемдәре 133
Исем яһауҙа даими ҡатнашҡан
һүҙҙәр һәм ялғауҙар 181
Исемдәр тарихы 186
Ҡулланылған әҙәбиәт 218

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие 7

Башкирский алфавит 10
Условные сокращения 12
Мужские имена 18
Женские имена 133
Регулярные имяобразовательные
компоненты 184

НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЕ ИЗДАНИЕ

КУСИМОВА Тансылу Хажимовна
БИККУЛОВА Светлана Адигамовна

БАШКИРСКИЕ ИМЕНА

Зав. редакцией ХАНОВА З. К.
Редактор КАРАБАЕВА З. Ш.
Художник ГАЛИЕВ Ш. Э.
Художественный редактор ИСЛАХОВ Ф. Ф.
Технический редактор АБДРАХМАНОВА В. Р.
Корректоры ТЛЯМОВА А. Г., НЕЧАЕВА М. В.
Компьютерная обработка БОРИСОВОЙ Р. М.

Изд лиц. №04380., 26.03.01. Сдано в набор 20.07.05. Подписано к печати 06.10.05. Формат бумаги 70x100 $^{1}/_{16}$. Бумага офсетная. Гарнитура Тип Таймс. Печать офсетная. Условн. печ. л. 18,06+0,32 форз. Усл. кр.-отт. 19,99. Учетн.-издат. л. 15,94+0,58 форз. Тираж 5000 экз. Заказ № 1.0104.05.

Государственное унитарное предприятие Республики Башкортостан «Башкирское издательство “Китап”».
450001, Уфа-1, ул. Левченко, 4а.

Государственное унитарное предприятие Республики Башкортостан «Уфимский полиграфкомбинат».
450001, Уфа, проспект Октября, 2.